

KÁRMÁN GABRIELLA

A kriminalisztikai szakértői bizonyítás

A hiteltérdemlőség építőkövei

Kármán Gabriella

A kriminalisztikai szakértői bizonyítás

A hiteltérdemlőség építőkövei

KÁRMÁN GABRIELLA

A KRIMINALISZTIKAI SZAKÉRTŐI BIZONYÍTÁS

A HITELTÉRDEMLŐSÉG ÉPÍTŐKÖVEI

Kiadó

Országos Kriminológiai Intézet

Lektor

Prof. Dr. habil. Fenyvesi Csaba
egyetemi tanár

Szöveggondozó

Takács Andrea

Készült

a P-T Műhely gondozásában

ISBN 978-963-7373-27-5

A monográfia a szerző 2018 januárjában, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán megvédett doktori értekezésének nyilvános közlésre szánt változata.

© Kármán Gabriella, 2019
© Országos Kriminológiai Intézet, 2019

ELŐSZÓ

Kármán Gabriella az Országos Kriminológiai Intézet munkatársa. Ebben a monográfiában összefoglalja a klasszikus kriminalisztikai szakértői területeken végzett kutatásainak eredményeit. Vállalkozása *bátor*, teljesítménye *úttörő* jelentőségű, *módszertana példamutató*.

Bátorság szükséges ahhoz, hogy a megismerésnek azokat az alapformáit vegye górcső alá, amelyek a kriminalisztika megszületése körül jelentkeztek, még a tizenkilencedik század utolsó harmadában. A daktiloszkópia, az okmány-, a nyom- és a fegyverszakértői vizsgálatok, az írásszakértői vélemény egy új bűnügyi tudomány kialakulásának első állomásai voltak, innen a klasszikus jelző. Ez önmagában még nem igényelne elszántságot, de a szerző nem kerüli meg a témakör legkényesebb kérdését: milyen természettudományos törvényszerűségekre támaszkodnak az érintett specialisták? Igaz, a problémát legrészletesebben az írásszakértő, különösen pedig a grafológia tekintetében tárgyalja, de ez nem akadályozza meg abban, hogy átfogó következtetésekre jusson. A természettudományok fejlődése nélkül nem létezne nyomozástan sem, abban a formában, ahogyan az a büntetőjog részévé vált. Azonban a büntetőjogilag értékelésre kerülő múlt rekonstrukciójához olyan gyakorlati tudásra is szükség van, ami nem mindig számíthat közvetlenül tudományos támogatásra. Ráadásul a szükséges szakértelem, különösen az ujjnyom-, a nyom- és a fegyverszakértői területeken a nyomozásokban történő közvetlen hatósági részvétellel szerezhető meg, ami a szakértői függetlenség garantálását különösen fontos követelménnyé teszi.

Kármán Gabriella következtetései ezen a területen *úttörő* jelentőségűek: a szakértőket erős önkontrollra, és tudásuk kételkedést sem nélkülöző gyarapítására hívja, a szakértői függetlenség garanciáit hangsúlyozza, a büntető igazságszolgáltatást pedig arra serkenti, hogy a hiteltérdemlőség körében ne mulassza el ezt a magatartást számonkérni, és a garanciák felett őrködni.

Végezetül a *példamutató módszertanra* hívjuk fel az olvasó figyelmét. A kriminalisztika empirikus, alkalmazott tudomány, és ez a monográfia a praxis és elmélet komplex megközelítésével eleget tesz ennek a kihívásnak. Igazolja, hogy az elmélet nélküli gyakorlat kiszámíthatatlan, a gyakorlat nélküli elmélet pedig haszontalan. Módszertani érettségre vall az is, hogy noha az alaptéma a kriminalisztika egy jól körülhatárolt területe, a könyv széles horizontot nyit. Beszámol az Európai Unió országainak büntetőjogi együttműködéséről, és arról, miként tudott hazánk eredményesen bekapcsolódni az európai minőségbiztosítási rendszerbe.

Kármán Gabriella a jog humánumának elkötelezett képviselője. Vallja Király Tibor tanítását: *„A büntetőeljárás feladata, hogy megállapítsa az igazságot, de ezt a feladatát nem teljesítheti bármi áron.”* A könyvet ajánlom mindenkinek, aki hiszi, hogy csak az emberség teheti a büntetőjog-alkalmazást hatékonyná, és tudja, hogy a modern kriminalisztika megteremti ennek törvényes eszközeit is.

Finszter Géza
*egyetemi tanár,
professor emeritus*

TARTALOM

1. A kriminalisztikai bizonyítás fejlődésének meghatározó fejezete – a hiteltérdemlőség új feltételrendszere	13
1.1. Alapvetés – a probléma felvezetése	13
1.2. A kutatás hipotézise és célja.....	22
1.3. A vizsgálat módszerei	24
I. ELMÉLETI ALAPVETÉSEK	27
2. A tudományos kriminalisztika kialakulásának főbb állomásai	27
2.1. Viszonyítási pont: jelenkori események a kriminalisztika fejlődéstörténetében.....	27
2.2. A kriminalisztika története	30
2.2.1. A tudomány előtti korszak.....	31
2.2.2. A kriminalisztikai módszerek konszolidálásának kora.....	31
2.2.3. A tudományosan megalapozott kriminalisztika korszaka	35
2.3. A DNS alkalmazása a kriminalisztikai azonosításban	42
2.4. Matematikai módszerek és automatizáció.....	45
2.5. A kriminalisztika tudományrendszertani jövője.....	49
3. A szakértői bizonyítás új kihívásai a büntetőeljárársban: a szakértői vélemények megbízhatóságának vizsgálata az Amerikai Egyesült Államokban és Európában.....	59
3.1. A bizonyítási eszközök felhasználhatósága az akkuzatórius eljárásban	60
3.1.1. A bíró szerepe	61
3.1.2. Relevancia és alkalmazhatóság.....	63
3.1.3. Megbízhatóság	64
3.2. A szakvélemény alkalmazhatóságának szempontjai az Egyesült Államok igazságszolgáltatási gyakorlatában.....	65
3.3. A Nemzeti Akadémiák Tudományos Kutatótanácsának jelentése a forenzikus tudományok helyzetéről az Egyesült Államokban.....	68
3.4. A jelentés hatása az európai krimináltechnikára	75
4. A szakértői bizonyítás ismérvei és elvei Magyarországon: ismeretelméleti kérdések a bizonyítást érintő technikai fejlődés tükrében	83
4.1. Megismerés és bizonyítás.....	83
4.1.1. A szakértői bizonyítás többretegű ismeretelmélete	86
4.1.2. A szakértő megismerési tevékenységének sajátosságai	88
4.1.3. A bizonyítás alanyainak – végső soron a bíró – megismerő tevékenysége..	92

4.2. Kriminálisztikai elméletek új köntösben	96
4.2.1. A nyomelmélet.....	97
4.2.2. Az azonosításmélet	97
4.2.3. A kriminálisztikai bizonyítás informatikai elmélete.....	100
4.2.4. A Bayes-analízis alkalmazása a kriminálisztikában	106
4.3. Kognitív fordulat a kriminálisztikában.....	108
5. A tudományos megalapozottság mint a szakértői vélemény	
hiteltérdemlőségének feltétele	113
5.1. A szakértői vélemény hiteltérdemlőségének tényezői	113
5.2. Kritikus nézetek a tudományról	118
5.3. A tudományos módszerről általában.....	127
5.4. A forenzikus tudományok módszertana	130
II. A KLASSZIKUS KRIMINALISZTIKAI SZAKÉRTŐI	
TERÜLETEK JELLEMZŐI A TUDOMÁNYOS	
MEGALAPOZOTTSÁG SZEMSZÖGÉBŐL.....	135
6. A klasszikus kriminálisztika alaproblematikája.....	135
6.1. A klasszikus kriminálisztikai szakértői területeket vizsgáló empirikus kutatás feladatai és módszere.....	136
6.2. A klasszikus kriminálisztika rendszerjellemzői és heterogenitása.....	137
7. A kézírászakértői szakterület.....	141
7.1. A kézírásvizsgálatok tudományosságának vizsgálata az igazságszolgáltatásban; előzmények, hatások.....	141
7.1.1. A tudományos kézírásvizsgálat előzményei – A Dreyfus-per	141
7.1.2. A szakértői vélemények tudományos megalapozottságának vizsgálata az angloamerikai büntetőperben.....	143
7.2. Kézírásvizsgálatok ma Magyarországon.....	149
7.2.1. A kézírás mint a vizsgálat tárgya	151
7.2.2. A kézírás relevanciája a bizonyításban	152
7.3. A kézírásvizsgálat alapjai, lehetőségei, irányai.....	154
7.3.1. A „kriminálisztikai kézírászakértő” feladatai.....	158
7.3.2. A grafológiai vizsgálat.....	160
7.3.3. A kézírást befolyásoló körülmények megállapítása.....	160
7.4. A kézírászakértői vizsgálat.....	161
7.4.1. A kézírás mint az azonosító írásvizsgálat feltétele	161
7.4.2. A szakértői vizsgálat módszerei.....	163
7.4.2.1. Megfigyelés	165

7.4.2.2. A metrikus és numerikus eljárás módok	165
7.4.2.3. Az összehasonlítási műveletek.....	166
7.4.2.4. Okfeltáró vizsgálatok.....	168
7.4.2.5. Az aláírás vizsgálata.....	169
7.4.3. Az írásvizsgálat rendszerszemlélete, illetve az ennek részét képező írássajátosságok	170
7.4.4. A szakértői vizsgálat és eredménye: a vélemény	171
7.5. Az írásszakértői vélemények empirikus vizsgálata	171
7.5.1. Tipikus kérdések írásszakértő kirendelése esetén	172
7.5.2. Kompetenciakérdések.....	172
7.5.3. A szakértői vélemény reprodukálhatósága.....	173
7.6. Az írásszakértői vélemény értékelése	175
7.7. A fejlődés útjai.....	177
7.7.1. Az írásszakértői vélemény bizonyossági fokának megjelölése.....	178
7.7.2. Matematikai-statisztikai módszerek és automatizálás az írásszakértésben	180
7.7.3. Kézírás-azonosítás számítógépes módszerrel.....	182
7.7.4. A FISH	183
7.7.5. Írásvizsgáló számítógépes rendszerek Magyarországon	188
7.7.6. A hárompróba-eljárás alkalmazása a kézírás-azonosítás során.....	191
7.7.7. A kézírásvizsgálatok jelene és jövője	192
7.8. Kézírás-azonosítás Magyarországon a nemzetközi kritikák tükrében	194
7.9. Konklúzió	202
7.10. A grafológia mint kérdéses megalapozottságú szakterület alkalmazhatósága a büntetőeljárásban.....	203
7.10.1. A grafológia mint igazságügyi szakértői szakterület.....	203
7.10.2. A grafológia megbízhatóságának vizsgálata	207
7.10.3. Az új (vagy kérdéses megalapozottságú) szakterületek lehetőségei a bizonyításban	212
8. A nyomszakértői terület.....	215
8.1. Azonosítási feladatok	217
8.1.1. Az eszköznyomok vizsgálata.....	217
8.2. Fejlődési lehetőségek.....	224
8.2.1. Objektivizálás, automatizálás.....	224
8.2.2. Azonosítás valószínűségi-statisztikai módszerrel	225

9. A fegyverszakértői terület.....	229
9.1. Azonosítási feladatok.....	231
9.1.1. Azonosítás a töltény hüvelye alapján.....	231
9.1.2. Azonosítás a lövedék vizsgálata alapján.....	231
9.1.2.1. Az azonosítás módja.....	232
9.1.2.2. A lövés folytán előálló egyéb elváltozások vizsgálata.....	233
9.2. Módszerek, tudományos háttér.....	234
9.2.1. Objektivizálás, automatizálás.....	234
9.2.2. A valószínűségi-statisztika lehetőségei az azonosítás során.....	235
10. Az ujjnyomszakértői terület.....	239
10.1. A daktiloszkópia tudományos alapjai.....	240
10.1.1. A daktiloszkópiái azonosítás alaptörvényei.....	240
10.2. A szakértői azonosítási tevékenység alapjai.....	242
10.3. Nyilvántartás, keresés és azonosítás hagyományos, illetve digitális módszerrel.....	244
10.4. Továbbfejlesztési lehetőségek.....	247
10.5. Az ujjnyomszakértői vizsgálat az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában.....	250
10.6. Törekvések a daktiloszkópia tudományos megalapozottságának fokozására.....	256

III. A SZAKVÉLEMÉNY HITELTÉRDEMLŐSÉGE FOKOZÁSÁNAK EGYÉB DIMENZIÓI ÉS TÉNYEZŐI..... 261

11. A kriminalisztikai szakértői területek elveinek és módszertanának változása Magyarországon az európai minőségbiztosítási kritériumoknak megfelelően.....	261
11.1. Az akkreditáció szerepe a szakértői vélemény hiteltérdemlőségének fokozásában Magyarországon.....	262
11.1.1. A nyomszakértői terület 2016-tól.....	265
11.1.2. A fegyverszakértői terület 2016-tól.....	266
11.1.3. A kézírászakértői terület újdonságai.....	267
11.1.4. Az ujjnyomszakértői terület példája.....	268
11.2. A kriminalisztikai szakértés fejlesztési lehetőségei Magyarországon.....	269
12. Kriminalisztikai nyilvántartások.....	273
12.1. Szakértői nyilvántartások a bűnügyi nyilvántartási rendszerben.....	275
12.2. A kriminalisztikai nyilvántartások.....	276
12.3. Biometria a kriminalisztikai azonosításban.....	278

12.4. Tárgynyilvántartások.....	282
12.5. Integrált bűnüldözési rendszerek – a jövő bűnügyi nyilvántartása.....	284
13. A kriminalisztikai szakértői vélemények nemzetközi felhasználhatóságának tényezői	287
13.1. A bizonyítás szerepének különbözőségei a bizonyítási rendszerekben...	287
13.2. A bizonyítékok nemzetközi felhasználhatóságának elvei az Európai Unióban	289
13.2.1. Jogharmonizáció a bizonyítást érintő rendelkezések alapján	290
13.2.2. A kölcsönös elismerés elvének alkalmazása a bizonyításban	291
13.3. A bűnügyi együttműködés keretei	293
13.4. A büntető igazságügyi együttműködés állomása az Európai Unióban	296
13.5. A kölcsönös elismerés elvének térhódítása.....	299
13.5.1. Az európai bizonyításvételi parancs (EBP).....	304
13.5.2. Az Európai Parlament és Tanács 2014/14/EU irányelve a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról	307
13.5.2.1. Elismerés és végrehajtás	310
13.5.2.2. Mely állam joga szerint történjen az eljárás?.....	311
13.5.2.3. Jogorvoslat.....	311
13.5.2.4. Emberi jogok.....	311
13.5.2.5. Aggályok.....	312
13.6. A bizonyítékok határokon túli alkalmazhatósága; EFSA 2020	312
14. A szakértői bizonyítás jogi és szervezeti keretei mint a szakvélemény hiteltérdemlőségének biztosítékai.....	317
14.1. A szakértő feladata, szerepe, igénybevétele feltételeinek meghatározása a bizonyítási eljárásban.....	319
14.1.1. A szakértő feladata	319
14.1.1.1. A szakértő mint ténybíró?	320
14.1.1.2. A cél a kategorikus vélemény?	321
14.1.2. A szakértő igénybevétele.....	323
14.1.2.1. Más szakértő alkalmazása	323
14.1.2.2. A szakértő védelem által történő igénybevétele.....	325
14.1.2.3. Magánszakvélemény.....	327
14.2. A különleges szakértelem biztosítása; a szakértői szervezetrendszer..	329
14.2.1. A szakértői tevékenység keretei.....	329
14.2.2. A szakértői szervezetrendszer biztosítása	331

14.2.2.1. Igazságügyi szakértői intézmények.....	333
14.2.2.2. Szakértői intézetek, testületek, egyéb szervek	335
14.3. A szakértelem megszerzésének feltételrendszere, valamint a kompetencia ellenőrzésének és a tevékenység minőségbiztosításának eszközei.....	336
14.3.1. A szakértővé válás feltételei.....	337
14.3.2. A szakértői tevékenység minőségbiztosításának rendszere	344
14.3.2.1. Minőségbiztosítás a magyar szabályozásban	344
14.3.2.2. A minőségbiztosítás európai követelményei	347
14.4. A szakértői tevékenység és vélemény szakmai megalapozottságának feltételei.....	349
14.4.1. A szakértői vizsgálat és vélemény szabályozása	349
14.4.2. A szakértői módszer és értékelésének támpontjai.....	353
14.5. A szakvéleményadás autonómiája és a szakértői tevékenység függetlenségét biztosító szervezeti és működési garanciák	355
Összegzés.....	363
Irodalomjegyzék.....	371

1. A KRIMINALISZTIKAI BIZONYÍTÁS FEJLŐDÉSÉNEK MEGHATÁROZÓ FEJEZETE – A HITELTÉRDEMLŐSÉG ÚJ FELTÉTELRENDSZERE

A kriminalisztikai szakértői bizonyítás jellegzetes tudásanyagot képez a büntetőjog-tudományok rendszerében. A kriminalisztikai bizonyításnak alapvető funkciója van – más eljárási jogok bizonyítási rendszerétől megkülönböztethetően – az állam büntetőigényének érvényesítése során, a büntető igazságszolgáltatás folyamatában. A kriminalisztikai szakértői területek elsődlegesen az ezzel kapcsolatos feladatok biztosítására jöttek létre (elsőként a kriminalisztikai azonosítást célozva), szervezetenként is a bűnügyi helyszínelői tevékenységhez kapcsolódva. Mindebből következik a szakterület alapvetően funkcionális, tapasztalati-kísérleti jellege. Az igazságügyi szakértői tevékenység általában – szakmai-tudományos háttere, ennek megújulása, fejlődése kapcsán – állandó kihívásokkal küszködik, ez a folyamat a bizonyítás szabályaira, jellemzőire is világszerte hatást gyakorol. Hogyan képesek megfelelni ezeknek az elvárásoknak a kriminalisztikai szakértői szakterületek? Hogyan kérhetők számon a hiteltérdemlőség megújuló feltételei? A monográfia ezekre az alapkérdésekre keresi a választ.

1.1. ALAPVETÉS – A PROBLÉMA FELVEZETÉSE

Amióta a büntetőeljárás célja az igazság megismerése, azóta foglalkoztatja az embert a „hogyan”, azóta ismeretesek a törekvések ennek tökéletesítésére, valamint a keretek meghatározására. Nem kevesebbről van szó, mint a mai értelemben vett bizonyításelmélet születéséről és alakulásáról. És ezzel egyidejűleg a „bizonyítási módszertan”, a kriminalisztika fejlődéséről.

A tudomány aktuális eredményei az élet minden területén alapvetően befolyásolják az ismeretszerzés lehetőségeit és határait. Így van ez a büntető igazságszolgáltatásban is. A mai értelemben vett vizsgálattal kialakulásában meghatározó szerepe volt a technikai fejlődésnek, majd a tudományos elvek és módszertan kialakulásának, a tudományok szakosodásának. A folyamatosan mélyülő tudásanyag mind pontosabb és adekvátabb válaszokat kínál a felmerülő kérdésekre. Az új ismeretek és módszerek bizonyításbeli

alkalmazhatósága, e speciális megismerési folyamat részévé válása alapvető kérdéseket vet fel.

Milyen hatással vannak ezek a változó tényezők az állandóságot és a biztonságot képviselő jogi intézményrendszerre? Milyen átrendeződéseket indokolnak a szabályozás különböző szintjein, valamint a joggyakorlatban?

A büntetőeljárás megismerési folyamata lényegében annak megállapítására irányul, hogy történt-e bűncselekmény, illetve hogy ki az elkövető. *„A bűncselekmények elkövetése változást előidéző esemény, illetőleg a bűncselekmény maga a változás [...] A múltbéli események megismerését éppen az események nyomai, emlékei teszik lehetővé.”*¹ A büntetőeljárásban a megismerés közvetetten, a bizonyítás szabályai szerint történik. E tekintetben bizonyításnak kell tekintenünk *„a bíróság, az ügyész, a nyomozó hatóságok és más résztvevők megismerő tevékenységét, a logikai bizonyítást és ezeknek jogilag szabályozott rendjét”*.²

*„A szónak tiszta értelmében vett bizonyítást a büntetőeljárásban az végez, aki valamit állít vagy cáfol – tehát a vád és a védelem –, és ehhez vonultatja fel a bizonyítás eszközeit; a bizonyítás a bíróság színe előtt és az ő közreműködésével és határozatainak megfelelően folyik.”*³

Dolgozatom szorosan kapcsolódik a bizonyításelmélet egyik alapkérdéséhez: mennyire hatékony a büntetőeljárásbeli megismerés? Ennek részeként: hogyan járulnak hozzá a bizonyítás eszközei, módszerei az igazság megállapításához? Véleményem szerint a hiteltérdemlőség ennek a fokmérője, egyúttal az általam a következő fejezetekben kifejtettek szerint egy komplex rendszer eredője.⁴ A bizonyítás jogi kereteit a büntetőeljárás jog vonja meg, a tartalmi, módszertani szabályok meghatározása pedig a kriminalisztika kompetenciája.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv. (Be.) 165. §-a szerint a bizonyítás eszközei: a tanúvallomás, a terhelt vallomása, a szakvélemény, a pártfogó felügyelői vélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, ideértve az iratot és az okiratot

1 Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 217. o.

2 Uo. 220. o.

3 Uo. 217. o. Az 1998. évi XIX. törvényen nyugvó monográfia e megállapításai a 2017. évi XC. törvény szerint is érvényesek.

4 A hiteltérdemlőség jelentéstartalmának, tényezőinek rendszeralkotó kifejtését lásd az 5. fejezetben!

is, és az elektronikus adat. A törvény fő szabályként a bizonyítás szabadságát fekteti le: „*A büntetőeljárásban szabadon felhasználható a törvényben meghatározott minden bizonyítási eszköz, és szabadon alkalmazható minden bizonyítási cselekmény*” [Be. 167. § (1)].

Hogy pontosan hogyan történik e bizonyítási eszközök információtartalmának a kibontása, illetve hogy mennyiben tekinthetők igaznak az így tett megállapítások, erről a törvény általánosságban csak annyit mond, hogy „*a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg*” [Be. 167. § (4)]. Továbbá „*A bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító ereje*” [Be. 167. § (3)]. A törvény tartalmaz néhány kötelező bizonyítási szabályt az egyes bizonyítási eszközök körében. Emellett bizonyítási tilalmakat állít fel: „*A büntetőeljárás feladata, hogy megállapítsa az igazságot, de ezt a feladatát nem teljesítheti bármi áron.*”⁵ A bizonyítás során a megismerés közvetettsége egyben korlátozottságát is jelenti, ami minden esetben magában hordozza a megismerhetőség kétségét. A törvény is számol ezzel a lehetőséggel, ki is nyilvánítja, hogy „*a kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére*” (*in dubio pro reo*) [Be. 7. § (4)].

Az értékelés során elsődlegesen a bíróság (de az eljárás különböző szakaszaiban az ügyész és a nyomozó hatóság is) ítéli meg a bizonyítási eszközök hiteltérdemlőségét, majd megállapítja az ezekben kódolt tényeket, és állást foglal azok igazságtartalmáról. (A bizonyítékok egyenként történő értékelését követően azokat összességében is értékeli, és megállapítja a tényállást.)⁶

Az egyes bizonyítási eszközökből történő megismerési folyamatok jellemző vonásaival, korlátaival a szakirodalom foglalkozik behatóbban. *Király Tibor* a bizonyításról szóló alapművében⁷ a bírói megismerési folyamat nézőpontjából veszi szemügyre az egyes bizonyítási eszközöket.

Kertész Imre elkülönítve foglalkozik a személyi és tárgyi bizonyítékokkal, hosszan elemzi a különbség lényegét. Témám szempontjából leglényegesebb

5 Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972, 139. o.

6 Király Tibor (2000): i. m. 232. o.

7 Király Tibor (1972): i. m.

szempont a bennük rejlő információ kialakulásának módja⁸. *„A tárgyi bizonyítékokra a releváns tény mechanikus, elementáris tükröződése, míg az egyéb bizonyítékokra a gondolati, pszichikai, tudati tükröződés a jellemző.”*⁹ Ennek megfelelően a bizonyíték tartalmának megismerési módja is eltérő.

A személyi bizonyíték úgy jön létre, hogy a bűncselekmények és az azzal együtt járó más események az emberek tudatában információkként rögzülnek. Ezek az információk az eljárásban megjelenhetnek vallomásokban, jegyzőkönyvekben, jelentésekben, okiratokban és más gondolati tartalmat rögzítő eszközökben (hangszalagokon, lemezeken stb.).¹⁰

A vallomások igazságtartalmának módszeres vizsgálatára és egyáltalán: a releváns személyek tudattartalmának feltárására rendszerint kínálkozó bizonyítási lehetőségek (például a szembesítés, a bizonyítékok együttes értékelése) mellett számos új módszer merül fel. Ezek közül némelyek (a narkotikumok vagy a hipnózis) a visszaélési lehetőségek miatt, valamint a módszer bizonyításbeli alkalmazhatósági kritériumainak hiánya vagy ellenőrizhetetlensége miatt nem alkalmazhatók. A poligráf megfelelő jogi keretek között, a szakirodalom által is tárgyalt elvek és gyakorlati szabályok szerint alkalmazható. Emellett léteznek a vallomások igazságtartalmának feltárására még kevésbé ismert, de figyelemre méltó eredményeket felmutató eszközök és módszerek.¹¹

*„A tárgyi bizonyítékokban levő információk [...] a tárgy objektív tulajdonságaiban, ismérveiben nyilvánulnak meg.”*¹² Ezeknek a materiálisan jelenlévő változásoknak a vizsgálatára, elemzésére a természettudományoknak több speciális módszer áll rendelkezésére. *„A bizonyíték információtartalmát az eljáró hatóság a tükrözés bonyolultságától függően, vagy saját maga közvetlenül tudja megismerni, vagy szakértő segítségét kell igénybe vennie.”*¹³

8 Kertész Imre: A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárás jog és a kriminalisztika tudományában. Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972, 95. o.

9 Uo. 94. o.

10 Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika. BM Kiadó, Budapest, 2004, 158. o.

11 A kézírás keletkezési és vezérlési folyamata lehetőséget teremt a valótlan tartalmat kísérő agyi folyamatok speciális vizsgálatára. Ebben a tárgykörben többféle módszerrel zajlanak kutatások. Lásd Agárdi Tamás – Kármán Gabriella: A hazugságvizsgálatról más szemmel. Belügyi Szemle, 1999/10., 92–106. o. (Részletesebben lásd a 7.10.4. fejezetben!)

12 Kertész Imre: i. m. 259. o.

13 Uo. 262. o.

A bíróságot (és más hatóságokat) a bizonyítékok értékelése során elsősorban a gondolkodás logikai szabályai és a tapasztalati tételek segítik. *Pusztai László* szerint „a tapasztalati tételek olyan általános tartalmú megállapítások, amelyek a mindennapi élet, az általános képzés, illetve a legkülönbözőbb tudományágak szakismereteiből származó megfigyeléseket, tapasztalatokat ölelnek fel”. Ennek megfelelően idesorolja a jogalkalmazás szempontjából közismert tényeket, amelyeket bizonyítani sem kell, és a „különleges szakértelemnek” minősülő ismeretanyagot is.¹⁴

A Be. 188. § (1) bekezdése szerint „ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell alkalmazni”.

Mikor szükséges különleges szakértelem egy tény megítéléséhez? Hol húzódik a határ a hatóságok által is megítélhető kérdések és a szakértői kompetencia között? Általános szabály ezekre a kérdésekre nehezen adható.

Erdei Árpád a kérdés megválaszolását annak tisztázásával kezdi, hogy „mibez képest kell a szakértelmet különlegesnek tekintenünk”¹⁵. Véleménye szerint, mivel „a büntetőeljáráásban a hatóság nézőpontja az irányadó, s a hatóság szakértelme elsősorban a jogot fogja át, a különleges szakértelmet alapvetően a jogon kívül eső szakmai ismeretek teszik ki”¹⁶. Azok, amelyek „meghaladják az általános ismeretek szintjét” – teszi hozzá.¹⁷

Ugyanakkor napjainkban, amikor a kriminalisztikai ismeretek fontossága kellően hangsúlyozott, különösen aktuális *Vass Kálmán* meghatározása, miszerint „a különleges szakértelem alsó határát a szélesebb értelemben vett kriminalisták (nyomozók, ügyészek, bírák) általános szakismeretei színvonalában kell megjelölnünk”¹⁸.

A különleges szakértelem ugyanakkor változó kategória. Ahogy a tudomány fejlődik, és eredményei mindinkább a mindennapok részévé válnak, úgy bővülnek az átlagember alapismeretei, emellett a kriminalisták ismeretei

14 Pusztai László: A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok* 24. OKKRI, Budapest, 1987, 378–379. o.

15 Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 1987, 25. o.

16 Uo. 27. o.

17 Uo. 35. o.

18 Idézi Erdei Árpád: i. m. 31. o.; Vass Kálmán: A kézírásvizsgálat helye a bizonyításban. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminalisztikai Tanulmányok* 6. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 1968, 24. o.

is. A bizonyítási módszerek alakulásával és specializálódásával párhuzamosan egyre fokozódik a hatóságok tagjaival szemben is az elvárás, hogy az alkalmazott bizonyítási eszközök elemzését és értékelését lehetővé tevő ismeretekkel rendelkezzenek. Véleményem szerint nem csak az a kérdés, hogy mihez képest több, különlegesebb a szakértő tudása. Inkább az a lényeges, hogy valójában mit, milyen többletet várunk a szakértői bizonyítástól és az ennek alapjául szolgáló különleges szakértelemtől a büntetőeljárásban (illetve tulajdonképpen az egész igazságszolgáltatásban). Melyek a szakértői megismerési folyamat sajátosságai? Mit képvisel a szakvélemény mint bizonyítási eszköz?

Király Tibor a következőkben foglalja össze a szakértői bizonyítás sajátosságait: *„A szakértői vélemény a bírói megismerésnek fontos, perdöntő és áttételes forrása.”*¹⁹ Már a szakértői megismerés is közvetett, az ezt követő bírói vagy hatósági megismerés pedig duplán az:

*„[A] bíró nemcsak a tényt nem saját érzékszerveivel ismeri meg, hanem az ebből származó egyes gondolati konklúziókat is mások alkotják meg, továbbá a tényt és a konklúziót összekötő bizonyítást is mások végzik.”*²⁰

Ezt követően a bírói megismerés a szakértői bizonyítás hitelességének a megítélését célozza. A szakértői bizonyítás például a tanúbizonyítással ellentétben nem az idő visszafordíthatatlansága miatt, hanem a bírónál hiányzó szakismeret okán közvetett.²¹ Érdeemes mindenekelőtt megvizsgálni, hogy mitől speciális, pótolhatatlan, különleges a szakértő szakértelme.

A szakértővé válás kritériumait az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló 2016. évi XXIX. törvény (a továbbiakban: Szaktv.) a következőképpen foglalja össze.

5. § (2) bekezdés *„A névjegyzékbe az vehető fel, aki*
a) büntetlen előéletű, és nem áll az igazságügyi szakértői vagy a szakterületének megfelelő tevékenység folytatását kizáró foglalkozástól eltiltás hatálya alatt,

19 Király Tibor (1972): i. m. 67. o.

20 Uo. 68. o.

21 Uo. 69. o.

- b) a kérelmében megjelölt szakterületen az igazságügyi szakértői tevékenység folytatásához meghatározott vagy azzal egyenértékű képesítéssel és – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – a képzítés megszerzésétől számított, legalább ötéves szakirányú szakmai gyakorlattal rendelkezik,*
- c) az 57. § (1) bekezdésben meghatározott kötelező szakértőjelölti jelölti időt vagy szakértőjelöltként kötelező szakmai közreműködőként elvégzett ügyszámot, továbbá a Kamara által külön szabályzatban előírt képzési és vizsgafeltételeket teljesítette,*
- d) a miniszter által szervezett igazságügyi szakértői tevékenység végzéséhez szükséges jogi ismeretek oktatásán részt vett és a jogi vizsgát – a miniszter rendeletében meghatározott mentesülés esetét kivéve – sikeresen letette,*
- e) a szakterületén működő szakmai kamara tagja, ha a tevékenység folytatásához a kötelező kamarai tagságot jogszabály előírja,*
- f) kötelezettséget vállal arra, hogy a hatósági kirendelésnek – jogszabályban meghatározott eseteket kivéve – eleget tesz, és*
- g) nem áll cselekvőképességet érintő gondnokság, támogatott döntéshozatal vagy közügyektől eltiltás hatálya alatt.”*

Az igazságügyi szakértői szakterületeket, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételeket a 9/2006. (II. 27.) IM rendelet határozza meg.

Hogy mégis mitől szakértő a szakértő? Nem nagyon találunk fogalmi meghatározásokat. A gyakorlatban azonban azt látjuk, hogy szakértő a bizonyításban az is, aki valamely természettudományos vagy társadalomtudományi felsőfokú végzettséggel és gyakorlattal rendelkezik, vagy akár elismert tudományos tevékenységgel és címmel a háta mögött, tudományos eszközök és módszerek segítségével végzi a tevékenységét, és az is, aki valamely kriminalisztikai szempontból releváns tapasztalatrendszerrel sajátított el az erre irányuló képzés és a gyakorlati tevékenység keretében.

Az új büntetőeljárás törvény a szakértői eszközökről, eljárásokról és módszerekről nem tartalmaz már előírást. A korábbi büntetőeljárásról szóló törvény (1998. évi XIX. törvény) így rendelkezett: „*A szakértő szakértői vizsgálat alapján ad véleményt. A szakértő a vizsgálatot a tudomány állásának*

és a korszerű szakmai ismereteknek megfelelő eszközök, eljárások és módszerek felhasználásával köteles elvégezni” [105. § (1)].

Az igazságügyi szakértőkről szóló törvény e tekintetben így fogalmaz: „Az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását” [Szaktv. 3. § (1)].

Erdei Árpád a szakértői módszer jelentőségére hívja fel a figyelmet a szakértői bizonyítás szerepe kapcsán. A szakvélemény hitelt érdemlőségének egyik legfontosabb befolyásoló tényezőjeként foglalkozik a szakértői módszerrel. Kijelenti továbbá: „Az irodalomban és a tételes jogban kifejezésre jutó igényeket is figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy a szakértői módszernek korszerűnek, tudományosan megalapozottnak és megbízhatónak kell lennie.”²² A módszer tudományos megalapozottságának megítélése korántsem egyértelmű. Sokszor a szakma sem képvisel egyöntetű álláspontot azzal kapcsolatban, hogy az adott módszer „összhangban áll-e a tudomány eredményeivel és a tudomány vagy szakma ún. természetes szabályaival”²³.

Az Amerikai Egyesült Államokból indult el az a folyamat, amelynek eredményeképpen a bizonyítási eszközök és módszerek megbízhatóságát, bizonyításbeli alkalmazhatóságát világszerte vizsgálni kezdték. Az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának döntései a nemzetközi szakmai közvéleményt is felkavarták. Az úgynevezett Daubert-kritériumok új szempontrendszert tartalmaznak a szakértői módszerek bizonyításbeli alkalmazhatóságával kapcsolatban. E szempontrendszer szerint számos kritika érte az úgynevezett klasszikus kriminalisztikai ágazatokat tudományos megalapozottságuk hiányosságát illetően. Valóban, „az ún. klasszikus kriminalisztikai szakértői területek (nyomszakértés, okmányszakértés, fegyverszakértés, írásszakértés, ujjnyomszakértés) tapasztalati tényekre támaszkodva, morfológiai jegyek összehasonlítása alapján végzik munkájukat, anélkül, hogy megállapításaikat felismert és igazolt természettudományos törvényekre alapíthatnák”²⁴.

22 Erdei Árpád: i. m. 105. o.

23 Uo. 140. o.

24 Finszter Géza – Kármán Gabriella: A szakértői és a szaktanácsadói rendszer a büntetőeljárársban. A szakértői tevékenység jogszabályi alapjai. Kézirat. OKRI, Budapest, 2009, 53. o.

Napirenden van a kérdés, miszerint kell-e, lehet-e ezt a működő tapasztalatrendszeret kimozdítani sarkaiból, és számokba fojtani. Továbbmegyek: a szakértői módszer szükségszerűen tudományos módszer kell-e hogy legyen, a szakértői vélemény pedig mindenképpen tudományos bizonyíték? Mitől és hogyan válhat azzá?

A kézírás- és az ujjnyomszakértői területen már több évtizede vannak figyelemre méltó eredmények, amelyek a kutatás, illetve a gyakorlati alkalmazás fázisában a számítógépes technikát alkalmazzák. Mára az is elmondható, hogy valamennyi kriminalisztikai szakértői területen látványos fejlesztés zajlik Magyarországon. Mindemellett egyelőre hipotézisként tartható az a felismerés, miszerint a jelenlegi helyzetből való elmozdulás attól várható, hogy a mérlegelési alapon működő leíró-összehasonlító módszer mellett fokozott szerepet kapnak a modern mérési technikák és a matematikai-statisztikai eljárások.

Ahhoz, hogy meg tudjuk ítélni, megvannak-e a matematikai-statisztikai módszerek alkalmazásának lehetőségei az egyes szakértői területeken, meg kell vizsgálni, hogy az egyes nyomképző tárgyak, személyek, illetve azok nyomai mennyiben mérhetők, számokkal mennyiben jellemezhetők; azok rögzítésének, megfigyelésének, vizsgálatának és elemzésének milyen számítástechnikai lehetőségei vannak. Gyakran hangsúlyozzák a szakirodalomban az automatizáció szerepét ebben a folyamatban. Kérdés, hogy valóban a számítógépes módszer és az automatizáció-e az, ami a klasszikus kriminalisztikai területeket „új pályára állítja”.

Azt gondolom, a természettudományos ismeretek, illetve szemlélet mindinkább szerves részei kell hogy legyenek az állandóan fejlődő szakértői ismeretanyagoknak. A valóság és a működőképesség azonban közelebb áll Székely János véleményéhez, aki szerint a szakértelem „*a tapasztalati tételek ismeretét jelenti, amelyek [...] lehetnek kialakult tudományos vagy technikai tételek, amelyek szakkönyvekben is megtalálhatók, lehetnek azonban olyanok is, amelyeket a szakértő hosszú évek gyakorlata alapján elsajátít ugyan, ámde alkalmazásuk még benne magában sem teljesen tudatos*”²⁵. De hozzáteszi: „*az egyéni tapasztal-*

25 Székely János: Szakértők az igazságszolgáltatásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967, 29. o. Idézi Pusztai László: i. m. 378. o.

talatnak abhoz, hogy tapasztalati tételként kezelhető legyen, verifikálhatónak²⁶ kell lenni²⁷. Vagy a másik oldalról nézve, Erdei Árpád hivatkozik a Német Szövetségi Bíróság érvelésére, miszerint: „A szakértői vizsgálat eredményeit az igazságszolgáltatásban csak akkor lehet elfogadni, ha az alkalmazott módszerek ellenőrizhetők.”²⁸

Megfelelnek a feltételnek jelenleg a kriminalisztikai szakértői területek? Hogyan kezeli Magyarországon a kriminalisztika gyakorlata, tudománya, illetve a jogalkalmazás az egyes szakterületek korlátait? Milyen lépések lennének szükségesek a hiteltérdemlőség megteremtéséhez?

Értekezésemben ennek a kérdéskörnek a körüljárását tűztem magam elé célként. Előrevetitem, hogy jogászként a kriminalisztikai szakértelem szintjén közelíték a problémához, demonstrálva, hogy ez nemcsak szakmai-módszertani, hanem kriminalisztikai-bizonyítási jogi kérdéskör is.

1.2. A KUTATÁS HIPOTÉZISE ÉS CÉLJA

Az igazságszolgáltatásban a szakértői vélemény hitelességét tekintve kiemelt bizonyítási eszköznek tekinthető, akkor is, ha a bizonyítási eszközök értékét illetően a büntetőeljárás törvény nem tesz különbséget. A szakvélemény hiteltérdemlőségének általában véve alapját képezi a szakértő különleges szakértelme, az ennek alapjául szolgáló szakismeretek, valamint az alkalmazott szakértői módszerek. (Természetesen egy konkrét szakvélemény hiteltérdemlősége megítélésénél az egyedi körülmények mint vizsgálati tényezők értékelése meghatározó szerepet játszik.) A szakvélemény hiteltérdemlőségének általános feltételei a különböző szakterületeken különböző jellegűek. A kriminalisztika a szakértői területeket megkülönbözteti aszerint, hogy azok természettudományos alapokon nyugszanak, vagy speciálisan a kriminalisztika céljaira, általában gyakorlati tapasztalati úton jöttek létre

26 A „verifikál” kifejezés jelentése: ellenőriz.

27 Pusztai László: i. m. 379. o.

28 Konrad Händel: Offenlegung von Untersuchungsmethoden. Kriminalistik, 4/1976, S. 167–168. Idézi Erdei Árpád (1987): i. m. 144. o.

(klasszikus kriminalisztikai szakterületek). A természettudományos megalapozottságú területek iránt nagyobb a „bizalom”. A tudományos kutatásokban és az igazságszolgáltatásban – főként az angloamerikai büntetőeljárás rendben – a negatív tapasztalatok hatására többféle szempontrendszert alakítottak ki a szakterületek felülvizsgálatára, elsődlegesen a kriminalisztikai területeket illetően. Ezek szerint alapvetően szükség van az eredendően tapasztalatokra épülő szakterületek ismeretanyagának – a tudomány aktuális és mindenkori állása szerinti – felülvizsgálatára, korszerű módszertani alátámasztására, a „szakértelem” ennek megfelelő új szemléletű meghatározására, a tárgyi feltételek, a laboratóriumi eljárás egységes szempontok szerinti vizsgálatára. Mindez alap- és alkalmazott kutatások segítségével vihető véghez, majd akkreditáció segítségével biztosítható.

A témán belül megkülönböztetett figyelmet szentelek annak vizsgálatára, hogy mennyiben lehet általános elvárás a „tudományos bizonyíték” a szakértői területen. A természettudományos szemlélet, illetve lehetőség szerint a modern mérési módszerek, matematikai-statisztikai, informatikai eljárások alkalmazása közelebb vihet a hiteltérdemlőség megteremtéséhez. Dolgozatom célja elsődlegesen a jelen formájában működő rendszer számára a továbblépéshez szükséges kérdések megfogalmazása, valamint azon elméleti szempontok körüljárása, végső soron új tételek megfogalmazása, amelyek a kriminalisztikai azonosítás és a jogalkalmazói bizonyítékértékelés tudományát a téma kapcsán gazdagítják. Határozott szándékom továbbá, hogy a módszertani kutatások, közvetve a szakértői gyakorlat számára is impulzust adjak, hiszen a szakterületek módszertana érvényességi és megbízhatósági vizsgálata a szakterületek feladata.

Véleményem szerint mindehhez szükséges a kriminalisztikai szakértői bizonyítás helyzetének egyidejű rendszerszemléletű áttekintése Magyarországon, a szakvéleményekkel szemben támasztott bizonyítási jogi elvárások, a rendelkezésre álló feltételek, a szervezeti keretek, az aktuális hazai és nemzetközi gyakorlat, valamint a nemzetközi kutatási eredmények, tendenciák tükrében. Ehhez szeretnék hozzájárulni tanulmányommal.

1.3. A VIZSGÁLAT MÓDSZEREI

A tárgyalt téma tudományrendszertani helyét tekintve átfogóan a kriminalisztika elméletéhez tartozik. Bár az alapkérdések konkrét krimináltechnikai szakterületekhez kapcsolódnak, ennek megfelelően kellő részletességgel tárgyalom az egyes szakértői területek jellemzőit, ezt a megközelítést folyamatosan áthatják, árnyalják az igazságügyi szakértői igazgatási rendszer jellegzetességei és végső soron a bizonyítási jog szabályai, garanciái. Azt gondolom, a probléma jellegénél fogva ez az alapvetően kriminalisztikai témájú értekezés a szakigazgatási nézőpont és a büntetőeljárás vetületek egyidejű felmutatása által lehet csak teljes.

Kutatásomhoz az elméleti ismeretszerzés mellett a személyes gyakorlati tapasztalatok is hozzájárultak azáltal, hogy grafológiai és írásszakértői tanulmányokat folytattam, illetve részt vettem a kézírás számítógépes vizsgálatát célzó kutatásokban. Így monográfiám megalkotása során az empirikus módszer mellett – az új vizsgálati rendszer és berendezés lehetőségei kapcsán – a heurisztikus módszer is szerepet kapott.

Kriminalisztikai kutatásom során az adatgyűjtést mindenekelőtt a kézírásvizsgálatokkal, majd a többi kriminalisztikai szakterülettel kapcsolatos szakirodalom feldolgozásával folytattam, valamint a Bünygyi Szakértői és Kutatóintézet (BSZKI; ma Nemzeti Szakértői és Kutató Központ; NSZKK) szakértői által készített szakvéleményeket tekintettem át. Az empirikus kutatás során a dokumentum- és tartalomelemzés módszerét alkalmaztam, továbbá a szakértőkkel folytatott konzultációk szakaszában a megkérdézés és a megfigyelés módszerével vált teljessé a szakértői tevékenység sajátosságainak a megismerése.

A téma kriminalisztikai hátterének kidolgozása alatt történeti, a téma büntetőeljárás-jogi-bizonyításelméleti vetületének levezetése során dogmatikai, a tudományelméleti fejezet elemző folyamatában hipotetikus deduktív módszerrel dolgoztam.

A személyi és szervezeti tényezők levezetése főként a hatályos és a korábbi szabályozás összehasonlításával történt. A nemzetközi bünygyi együttműködés lehetőségeinek végigvezetése pedig főként az európai uniós jogforrások

és a nemzetközi dokumentumok, valamint az ezt tárgyaló szakirodalom elemzése segítségével született meg.

Koncepcióm az volt, hogy kutató jogászként – külsős szemmel –, azonban az írásszakértői terület és az e téren zajló kutatások alaposabb ismeretében, a témát újszerű megközelítésből tárgyalom. Munkámat mindvégig áthatotta az interdiszciplináris szemlélet, és előrebocsátom, hogy célom megvalósítása során az objektivitás, egyszersmind a pozitív, problémamegoldó szándék vezérelt.

I.

ELMÉLETI ALAPVETÉSEK

2. A TUDOMÁNYOS KRIMINALISZTIKA KIALAKULÁSÁNAK FŐBB ÁLLOMÁSAI

A történeti megközelítés e dolgozaton belül sokkal több annál, mint kötelező visszatekintés a kezdetekre és röpké pillantás a főbb állomásokra. A jelen történései a kriminalisztika fejlődéstörténetének meghatározó szakaszát képezik. Ezt támasztja alá, hogy mind az európai, mind az angloamerikai forenzikus irodalomnak folyamatosan jelenlévő, időről időre nagyobb terjedelemben és átfogó aspektusból is tárgyalt témája a krimináltechnika és a természettudományos alapú szakértői bizonyítás jövője.

2.1. VISZONYÍTÁSI PONT: JELENKORI ESEMÉNYEK A KRIMINALISZTIKA FEJLŐDÉSTÖRTÉNETÉBEN

A „forenzikus tudomány” kifejezés a magyar szakirodalomban is egyre gyakrabban szerepel.

Balláné Fűszter Erzsébet szerint

„[A] forenzikus tudományok egyszerre tekinthetők réginek és újnak. Ha a »tudomány« megnevezés elnyerésének fontosabb kritériumait tekintjük, akkor azt mondhatjuk, hogy igencsak fiatal, kilenc-tíz évtizednél nem régebbi szakterülettel állunk szemben. Még a világ legfejlettebb országai is csak a múlt század eleje, közepe táján hozták létre azokat az intézményrendszereket (bűnügyi laboratóriumokat, egyetemi tanszékeket és intézeteket), amelyek célirányosan a bűncselekmények felderítése és bizonyítása során felmerült kérdések tudományos megválaszolását voltak hivatottak teljesíteni, továbbá a szigorú minőségi

standardok megléte, és a művelőiktől elvárt speciális felsőfokú végzettség is csak viszonylag új keletű elvárásnak számít.”²⁹

Ekkortól beszélhetünk tehát az igazságügyi szakértés tudományos feltételeinek megteremtéséről, majd a forenzikus tudományok alapjainak lefektetéséről.

A kriminalisztika (kriminántechnika) és a forenzikus tudományok elhatárolása nemzetközi szinten nem egyértelmű.³⁰ A történeti fejlődés állomásait és a jogrendszer-specifikus változatokat áttekintve, véleményem szerint a kriminántechnika fogalmi köre szűkebb. Balláné Füsztér Erzsébet meghatározásából kiindulva „*a kriminántechnika összegyűjti, rendszerezzi (vagy önállóan kidolgozza) és alkalmazza azokat az ismereteket, tudományos, technikai és műszaki eljárásokat, valamint módszereket*”, amelyek a bűncselekmények körülményeinek megismeréséhez rendelkezésre állnak. Ezzel szemben a „forenzikus tudományok” magukban foglalják a technikai és műszaki eljárásokon, módszereken túl az általános elméleti törvényszerűségeket és tudományos elveket, a kriminántechnika bizonyításbeli felhasználásának lehetőségeit, kereteit és szabályait, értékelésének kérdéseit stb. Mindezek alapján számomra a „forenzikus tudományok” kategóriája inkább a „kriminalisztika tudományának” tartalmával mutat nagyobb – ha nem teljes – átfedést.

Tanulmányom a forenzikus tudományok fejlődésének egyik aktuális alapkérdéskörét járja körül. Ennek a folyamatnak fontos állomása a közelmúltban, az Amerikai Egyesült Államokban lefolytatott kutatás és az azt követő események. A Nemzeti Tudományos Akadémia (National Academy of Sciences; NAS) az Egyesült Államok Kongresszusa felkérésére vizsgálatot folytatott a forenzikus tudományok (*forensic sciences*) helyzetének elemzésére.³¹ A tudo-

29 Balláné Füsztér Erzsébet: A tudomány a nyomozás szolgálatában. In: Ruzsonyi Péter (szerk.): Tendenciai és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014, 357. o.

30 A kriminalisztika fogalom jelentéstartalmának részletesebb tárgyalását lásd később.

31 A *forensic science* kifejezésen az Egyesült Államokban rendszerint a tárgyi bizonyítékok felkutatására, vizsgálatára és értékelésére alkalmazott tudományos ismeretanyagot értik. Fő ágazatai a kriminalisztika és a bűnügyi orvostan. Fordítják bűnügyi tudományoknak, igazságügyi tudományoknak, véleményem szerint azonban ezek a kifejezések nem adják vissza pontosan a kívánt tartalmat. Ezért használom a továbbiakban, a magyar szakirodalomban is mindinkább jelenlévő „forenzikus tudományok” kifejezést. Vö. Katona Géza: A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok. BM Kiadó, Budapest, 2002, 41. o.

mányos társaság kutatási tanácsa (National Research Council of the National Academies) 2009-ben tette közzé a jelentését *Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward* (A forenzikus tudományok megszilárdítása az Egyesült Államokban: Az előttünk álló út) címmel³² (a továbbiakban: NRC-jelentés). Az azóta világszerte nagy visszhangot kapott NRC-jelentés a forenzikus tudományok gyenge pontjaira világított rá az Egyesült Államokban.

A problémák orvoslására a jelentés ajánlásokat fogalmazott meg, és a tudományos társadalomban széles körű eszmecsere bontakozott ki a megállapításokkal, a megoldások mikéntjével, valamint a más országokban fennálló helyzettel kapcsolatban.³³ A forenzikus tudományokat illetően felmerülő kérdések alapvetően a tudományos megalapozottsággal kapcsolatosak. Témám – a kriminalisztikai szakértői bizonyítás hiteltérdemlősége – véleményem szerint olyan alapkérdésnek tekinthető, amelyre a tárgyi bizonyítékok felkutatási, vizsgálati és értékelési módszerei, az ennek alapjául szolgáló tudásanyag és az erre épülő szakértelem egyaránt hatással vannak. Dolgozatomban a tudományos fejlődéssel együtt járó megváltozó elvárásokat és az ezeknek való megfelelés tényezőit vizsgálom.

A tudományos megalapozottság mint törekvés már a természettudományok első felfedezéseit követően jelentkezett a hétköznapi és a szakmai megismerés különböző területein egyaránt. A tudományos eredmények gyakorlati felhasználása a kezdetektől speciális kérdés, az igazságszolgáltatás céljára történő adaptáció pedig ezen belül is rendkívül szerteágazó szempontok figyelembevételét és feltételek megteremtését igényli. Általános értelemben a cél az, hogy a büntetőeljárásban az igazság megismerésének eszközei, módszerei és egyéb tényezői megfeleljenek a tudomány aktuális állásának, továbbá mindazon elveknek, amelyek a modern tudományos vizsgálat alapját képezik.

32 Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward. Committee on Identifying the Needs of the Forensic Sciences Community, National Research Council. The National Academies Press, Washington, 2009

33 Christa Dern: Die Zukunft der forensischen Wissenschaften. Kriminalistik, 5/2009, S. 292–298. Elérhető: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/228091.pdf>, 19–33. o. Részletesebben lásd a 3. fejezetben!

2.2. A KRIMINALISZTIKA TÖRTÉNETE

Az általam szűkebb értelemben tárgyalt folyamat a tudományos módszerek megjelenésével kezdődik. Innen indul a kriminalisztika tudományos fejlődése is. Dolgozatom elméleti fejezeteinek a célja – tág értelemben *Foucault*-t követve:

„[a]nnak a folyamatnak a megmutatása, ahogy a társadalmi gyakorlatok tudásterületek kialakulását idézik elő, melyek nem csupán új kutatási tárgyak, fogalmak és technikák megjelenését teszik lehetővé, hanem a szubjektum merőben új formáinak adnak életet, beleértve ebbe a megismerés alanyának újfajta formáit is.”³⁴

A kriminalisztika történetét természetszerűleg több tudományág szabályrendszere határozza meg. *Katona Géza* így szól erről:

„A társadalom fejlődése már régóta olyan szintet ért el, amelyben csak a tudományosan megalapozott jogi normákkal szabályozott bűnüldözési rendszer bizonyulhatott hosszú távon is eredményesnek.”³⁵

A kriminalisztika kialakulása egészen a büntetőjog – és általában a jog – kialakulásáig vezethető vissza, azaz végső soron az állam létrejöttéhez köthető. A büntetőeljárás és a bizonyítási rendszer meghatározó befolyást gyakorol a megismerési folyamatra, annak céljára, eszközeire.³⁶ A nyomozástan kezdetei azonban még ennél is sokkal mélyebb gyökerűek. Ezekben a kezdeti időszakokban nem beszélhetünk még a mai értelemben vett bűncselekményekről, az igazság megállapítására alkalmas eszközrendszerről és apparátusról, igazságszolgáltatásról. Az élet valamennyi területét meghatározó mindenkori ismereti, világnézeti, vallási rendszerek létrehozták a maguk normáit és szankcióit, illetve ezzel együtt szükségszerűen a „megismerés”, az igazság megállapításának módszerei is kialakultak.

A kriminalisztika fejlődési szakaszait az ezzel foglalkozó munkák *Geerds* alapján többnyire három szakaszra osztják, magam is ebből a rendszerből

34 Michel Foucault: Az igazság és az igazságszolgáltatási formák. Latin Betűk Alapítvány Kiadó, Debrecen, 1998, 5. o.

35 Katona Géza (2002): i. m. 29. o.

36 Erről részletesen lásd a 4. fejezetet!

indulok ki. Friedrich Geerds professzor úgy vélte, hogy a kriminalisztika tudományos fejlődésének tanulmányozásához nagyon fontos a történelmi megközelítés, emellett kapcsolódik a történelmi kriminológiához, továbbá a büntetőjog és a büntető igazságszolgáltatás történetéhez is.³⁷ A történelmi kriminalisztika feladata megfogalmazása szerint a bűnözés elleni küzdelem represszív és preventív módjainak tanulmányozása a történelmi változások függvényében, mind a bűnelkövetési technikák, mind az ennek hatására létrejövő krimináltechnika tekintetében.³⁸

A Geerds által létrehozott fejlődési szakaszok a következők:

1. A tudomány előtti korszak.
2. A kriminalisztikai módszerek konszolidálásának kora.
3. A tudományosan megalapozott kriminalisztika korszaka.

2.2.1. A TUDOMÁNY ELŐTTI KORSZAK

A bűnüldözés intézményrendszere az előállamok, a korai törzsfői társadalmak és az első királyságok megalakulása idején kezdett formálódni, központi bírósági instanciák létrehozása által. A bizonyítás során ezekben a korai társadalmakban a vallásos magyarázatok voltak jellemzők, felderítés céljára főként a misztikus vagy mágikus módszereket alkalmazták.³⁹

2.2.2. A KRIMINALISZTIKAI MÓDSZEREK KONSZOLIDÁLÁSÁNAK KORA

A korai feudalizmus bizonyítási gyakorlatában a tárgyi elemek csak a tettes és a bűntett között megnyilvánuló egyértelmű kapcsolat esetén érvényesültek:

„A tettenérés alkalmával [...] a tettes és a bűntett közötti összefüggés kimutatásához nem tartották szükségesnek az istenség igazságmegállapítási

37 Friedrich Geerds: Kriminalistik. Schmidt-Römhild Verlag, Lübeck, 1980, S. 19.

38 Uo. 20. o.

39 Armin Forker: Történelmi kriminalisztika – kísérlet az európai kriminalisztika fejlődésének tanulmányozására. In: Katona Géza (szerk.): A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból. BM Kiadó, Budapest, 2001, 65. o.

*batalmának igénybevételét, hanem az ember ténymegismerési képességére támaszkodtak.*⁴⁰

A XVI. századtól jelentek meg a racionális valóságkutatás módszerei, ami az első lépés volt az objektív igazság keresésének útján. Egyelőre azonban a bizonyítási szabályok merev és formális rendszere jelentette a kereteket.⁴¹ Az istenítéletekkel kapcsolatos kétségek egyre inkább oda vezettek, hogy a beismerő vallomás lett az elítélés feltétele – mindenáron. Ennek megszerzésére terjedtek el a terríció (kínzóeszközök mutogatása, kínzás kilátásba helyezése) és a tortúra (testi ráhatás) módszerei. A Constitutio Criminalis Carolina (CCC, V. Károly császár törvénye) bizonyos gyanúok megléte esetén a kínvallatás különböző fokozatainak alkalmazását írta elő. Ha így sem sikerült vallomást kicsikarni, akkor engedélyezett volt a tanúbizonyítás. A valóság felkutatása során a következő eszközöket lehetett alkalmazni: szembesítés (konfrontáció), eskü, terríció (elrettetés) és a tortúra (kínvallatás).

A kötött nyomozási és bizonyítási rendszer egyre merevebbnek és ezáltal eredménytelenebbnek bizonyult. A perbeli bizonyítékok bizonyító erejét a törvény határozta meg, mérlegelésre nem volt lehetőség. Ha a törvényben meghatározott bizonyítékok rendelkezésre álltak, a vádlottat el kellett ítélni. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szigorú formaságokhoz kötött bizonyítás nem a valóság megismerésére irányult, a bizonyítás megengedett eszközei pedig nem is voltak alkalmasak arra.⁴² Később a kínvallatás korlátozása az indíciómok felé terelte a hangsúlyt.

A tettenérés fogalmának tágabb értelmezése a frank-germán jogban kialakult és onnan továbbterjedt „kézzelfogható tett” (*Handhafte That*) néven ismertté vált bizonyítási módszer.

„A római jog »furtum manifestum« fogalmához hasonlóan értelmezett kapcsolat alapján »kézzelfogható tett« elkövetőjének tekintették a germán jogrendszer szerint azt, akit tettenérve és üldözve elfogtak, vagy akinek

40 Katona Géza: Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. A kriminalisztika magyarországi előzményei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 219. o.

41 Armin Forker: i. m. 67. o.

42 Pusztai László: i. m. 366. o.

házában az odavezető nyomok követése és házkutatás során a lopott tárgyakat megtalálták.⁴³

A nyomkövetés metodikai alapjául a pásztorkodó népek az állatnyomok felismerése és követése kapcsán összegyűlt évezredes tapasztalatai szolgáltak. A magyar tételes jogban I. László Dekrétumai II. könyvének 5. fejezetében szerepel viszonylag részletesen a „nyomkövetés”. Perbeli alkalmazásáról az Árpád-házi királyok idejéből a Várad Regestrum tartalmaz adatokat, bár utal arra, hogy a „nyomkövetés” kimenetele nem képezett ügydöntő bizonyítékot.⁴⁴ A XVII. századból rendszeresen, a XVIII. századból pedig elszigetelten közvetítenek a dokumentumok olyan jogesetekről, amelyeknél a nyomkövetést bizonyítási eszközként alkalmazták állatlopási ügyekben.

A „kézzelfogható tett” esetén alkalmazott eljárás nélkülözhetetlen része volt a bűntett „látható nyomai”-nak felmutatása, amelyek hozzájárultak a tett és a tettes közötti kapcsolat bizonyításához.

„Látható nyomok»-nak minősültek:

- a bűntett elkövetésénél alkalmazott fegyver;*
- az elrabolt vagy ellopott tárgy és más nyomok;*
- a megölt ember holtteste vagy az élő személyen végzett sérülések és*
- a különböző nyomok.⁴⁵*

„A »testi bizonyítás« során nem kevésbé fontos szerephez jutott a tettes által eltulajdonított dolog. [...] A germán és szláv jogrendszerben a büntárgy bizonyításbeli felhasználását jogi intézmények szabályozták. A »testi bizonyítás« alkalmazásának egyik előfeltétele éppen a büntárgy bíróság előtti felmutatása volt.⁴⁶ „A magyarországi korai feudalizmusbeli igazságszolgáltatási gyakorlatban a formális, kultikus bizonyítási eszközök voltak túlsúlyban, ennek ellenére a büntárgy bizonyításbeli szerepe esetenként érvényesült. Később az inkvizitórius perrendszer elveinek hatására a büntárgyak alkalmazása az indíciumbizonyításhoz kapcsolódott.⁴⁷

43 Katona Géza (1977): i. m. 220. o.

44 Uo. 222. o.

45 Uo. 223. o.

46 Uo. 224. o.

47 Uo. 225. o.

Ezek között jellemző volt a helyszín megszemlélése, a láb-, csizma-, lópatkónyomok felismerése és rögzítése, a halotti szemle, a szűrő- és vágófegyverek sebje illesztése, személyek vagy tárgyak felismerése stb.⁴⁸

Bár az indíciumokat a legálisan kötött bizonyítási rendszeren alapuló kódexek nem sorolták a törvényes bizonyítóerejű bizonyítékok közé, jogi, jogpolitikai szerepük nem elhanyagolható.⁴⁹ Az indíciumtan normái tapasztalati úton, hosszabb folyamat során alakultak ki. Egyes tételei „de facto” a XIX–XX. század fordulójáig érvényesültek. Az indíciumtan kifejlődése, alkalmazásának csúcspontja a XVIII. századra tehető. Behatolása a magyar perjogba nem volt zavartalan.

„A Hármaskönyv alapján álló szerzők nem ismerték el az indíciumok bizonyítási szerepét. Eltérő volt az indíciumok alkalmazásával kapcsolatban a magyar szokásjogi intézményeket részben figyelembe vevő Bodó és az inkvizitórius eljárási rendszer alapján álló Theresiana álláspontja is.”⁵⁰

A XVI. és a XVIII. század között a büntető törvénykönyvek és büntető perjogi kódexek helyenként már a bűncselekmények vizsgálatának módszereit és a bizonyítékok értékelésének szabályait is tartalmazták. Például az 1697-ben kiadott I. Josephina (I. József büntető törvénykönyve) rendelkezett a szemle szabályairól, valamint meghatározta az emberölések vizsgálatával kapcsolatban az orvosok szakértőkénti bevonásának és a vádlottak kihallgatásának feltételeit és körülményeit. Az 1769-ben megjelent Theresiana (Mária Terézia büntető kódexe) részletes szabályokat tartalmazott a bűncselekmények tényállásának megállapításával kapcsolatban.⁵¹

„A magyarországi bírósági gyakorlatot is közvetlenül befolyásoló Praxis Criminalis – a Carolinával szemben – éppen a rendszerezett indíciumtan kidolgozására irányuló törekvései révén alkotott újat. Megkezdte az addig csupán példálózva felsorolt különböző indíciumok tartalmi és jogi kritériumok alapján történő osztályozását és szerves bekapcsolását az inkvizitórius per struktúrájába.”⁵²

48 Armin Forker: i. m. 68. o.

49 Katona Géza (1977): i. m. 355. o.

50 Uo. 358. o.

51 Katona Géza (2002): i. m. 30. o.

52 Katona Géza (1977): i. m. 359. o.

Az indícium fogalma a perjogi kódexek szerint (Theresiana 27. § 2. szakasz):

„[A]z elkövetett bűntettel és a tétessel lényeges összefüggésben álló körülmény, amelyből keletkező ésszerű gyanú, vagy feltételezés alapján bizonyos személlyel, mint tétessel szemben valószínű, esetenként határozott következtetés vonható le. [...] A törvényes tortúra megszüntetése után a perjog, az alapfogalmak tisztázatlanságát fenntartva, fokozatosan mind szélesebb lehetőségeket igyekezett teremteni az indíciumok törvényes bizonyítékkénti felhasználásához. Ezt követően a bírói gyakorlatban is gyorsan tért hódított az indíciumbizonyítás.”⁵³

Ez idő tájt jelenik meg a bűnjel fogalma is, amely a bűnjelek alatt olyan tényeket ért, amelyekből *„a bűntettre következtetni lehet”*, és olyan viszonynak tekintti, amely arra utal, hogy a *„jelenség léte folytán a bűntettnek is léteznie kell”⁵⁴*.

2.2.3. A TUDOMÁNYOSAN MEGALAPOZOTT KRIMINALISZTIKA KORSZAKA

A mai értelemben vett kriminalisztika kialakulását a XVIII. század végére a meghatározó társadalmi és ideológiai folyamatok, valamint a természettudományos fejlődés idézték elő. A természetjog és a felvilágosodás eszméinek elterjedése elsőként a kínvallatás eltörléséhez vezetett, az ember élethez, szabadsághoz és egyenlőséghez való természetes jogainak az elismerése alapján. Az 1789-es francia polgári forradalomban eltörölték az inkvizíciós eljárást, ez megnyitotta az utat a bűnügyi vizsgálati módszerek előtt. A terríció és a tortúra eltörlése csökkentette a beismerő vallomás bizonyító értékét. A korábban kötelező tényállás-megállapítási módszerek helyett a bíró belső meggyőződésének szerepe került előtérbe. Egyre inkább helyet kaptak a bűncselekmények vizsgálatában a nyomok („a néma tanúk”) és a tanúbizonyítás.

A társadalmi konfliktusok és a bűnözés elterjedése motiválta a bűnüldöző szervezetek létrejöttét és a büntetőeljárás, a bizonyítási eljárás fejlődését.

53 Uo. 359–360. o.

54 Szokolay István: Büntetőjogtan a codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk és ügyvédeink számára. Pest, 1845, 423. o.

A büntetőjog kialakulásával jelentős változás következett be a felderítés fogalom- és eszköztárában. *Ludwig Andreas von Feuerbach* a XIX. század elején (1828) *Aktenmässigen Darstellung merkwürdiger Verbrechen* (Különös bűnügyi jogi esetek) című jogi szakvélemény-gyűjteményével a bizonyítás fontosságát hangsúlyozta. Feuerbach művei alapján *Carl Joseph Anton Mittermaier* az elsők között készítette el átfogó művét a „bizonyítás tanáról”, hozzájárulva ezzel a bizonyításelmélet lefektetéséhez és a gyakorlat fejlődéséhez. Egyre többen foglalkoztak módszeresen a felderítés és a bizonyítás tanával, több összefoglaló mű is született. Mittermaier tanítványa, *Franz von Jagemann* alkotta meg a *Handbuch der gerichtlichen Untersuchungskunde* (A bírósági vizsgálati tan kézikönyve) című kriminalisztikai alpművet (1838). A kétkötetes kézikönyv a bizonyítási eszközök felkutatását és rögzítését részletesen és nagy terjedelemben tárgyalta, ezzel fektette le a diszciplína alapjait.

A kriminalisztika fogalmát a berlini büntetőjogász, *Franz von Liszt* vezette be 1886-ban.⁵⁵ A vizsgálatlan rendszerezése és tudományos elismeretése során *Hans Gross* osztrák jogász tevékenysége volt korszakalkotó, aki a *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik* (Kézikönyv a vizsgálóbíró számára) című művében foglalta össze a leglényegesebb gyakorlati ismereteket. Művei, tudományos és oktatói tevékenysége a mai napig meghatározó hatást gyakorolnak a tudományos vizsgálatlan rendszerezésére, fejlődésére.

A XVIII. századig egyszerű, tapasztalaton alapuló vizsgálatlan volt a kriminalisztika. A XVI–XVII. századot főként a polihistorok tevékenysége jellemezte a teológia meghatározó szerepe mellett. A XVIII. századot a tudományspecializáció, a technológia és a gyakorlat kölcsönhatása határozta meg. Ekkorra tehető a természettudományok, a kémia, a pszichológia, az antropológia és az orvostudomány – mint a bizonyítási eszközöket alapvetően meghatározó diszciplínák – megjelenése.⁵⁶ A jogtudomány területének formálódása mellett a természettudományok egyidejű ugrásszerű fejlődése, majd e két terület kapcsolata is kellett ahhoz, hogy

55 Armin Forker: i. m. 84. o.

56 Uo. 27. o.

a XIX. század végétől már a kriminalisztika tudományos fejlődéséről beszélhetünk.

Fenyvesi Csaba a modern kori kriminalisztika történetét öt mérföldkövön keresztül vezeti végig:

1. az ujjnyom-, ujjnyomatalapú személyazonosítás (az 1900–1910-es évektől);
2. a vércsoport-azonosítás (az 1920–1930-as évektől);
3. a neutronaktivizációs elemző azonosítás (az 1930–1940-es évektől);
4. a DNS-alapú azonosítás (1986-tól);
5. a digitális adatok alkalmazása a felderítésben (az 1990-es évektől).⁵⁷

Magam is a személyazonosító módszerek megjelenését és az új természet-tudományos eredmények, valamint az informatika integrálódását tartom olyan fordulópontoknak, amelyek alapján befolyásolták a kriminalisztika tudományának alakulását, jogi meghatározottságát, az elvárásokat a bizonyítással szemben.

Az első jellegzetesen kriminalisztikai módszerek a személyazonosítást célozták, a visszaeső bűnöző felismeréséhez és azonosításához köthetők. Az ugrásszerű növekedést mutató bűnözési hullám főként a nagyvárosokban indokolta a korszerű azonosító módszerek kialakítását. A korábbi megbélyegzéses eljárásokat elvetve eleinte a név- és személyleírás szerinti nyilvántartások kezdtek elterjedni. Az azonosítás céljára felvonulásokat rendeztek, amelyek alkalmával a jó arcmemóriával rendelkező rendőrtisztviselők végezték a megfigyelést.

Az első tudományos igényességű személyazonosító eljárást Franciaországban *Alphonse Bertillon* hozta létre 1879-ben. A *bertillonage*-nak nevezett rendszer a testmérésen alapult. Alapja az a felismerés volt, hogy az ember csontjainak a hosszaránya a huszadik életévtől kezdődően állandó, ugyanakkor egyedi is. Az egyes személyek arcának és testrészeinek bizonyos szempontok szerinti mérését és leírását követően az adatokat kategóriákba sorolták (tizenegy méret), ezeknek megfelelően kartonokon tartották nyilván. Ez lehetővé tette a viszonylag egyszerű és gyors keresést. Bertillon rendszerét a mai személyleírás elődjének tekinthetjük. Emellett Bertillon teremtette meg

57 Fenyvesi Csaba: Az új generációs bizonyítékok a kriminalisztika történeti mérföldköveinek tükrében. *Magyar Jog*, 2014/7–8., 433. o. [2014a]

az azonosítás és a nyilvántartás területén szintén kulcsfontosságú bűnügyi fényképészet alapjait is. A Bertillon-féle személynyilvántartási rendszert 1890-től minden európai bűnügyi hivatal alkalmazta, azonban a büntettek számának növekedésével a nagyszámú adatot tartalmazó nyilvántartás kezelése egyre nehezkesebbé vált.

A daktiloszkópia praktikusabb és a nyomazonosításra is alkalmasabb módszernek bizonyult. Alapjai évezredek óta ismertek. A személyazonosításra történő alkalmazhatóságát elsőként *Henry Faulds* publikálta, tanulmánya a *Nature* 1888. október 28-i számában jelent meg. Faulds az azonosításról mint a kriminalisztika egyik alpmódszereéről értekezett az ujjnyomatok kapcsán. Sokféleségük és változatlanságuk alapján azt a következtetést vont le, hogy az ujjnyomatok alkalmasak a személyazonosításra.

A kriminalisztikai ujjnyomat-azonosítás és -nyilvántartás egyik emblematikus alakja *Sir Francis Galton* brit természetkutató és fajelmélettel foglalkozó szakember volt. Galton – unokafivére, *Charles Darwin* munkássága nyomán – elsősorban az örökléstan alapjainak lefektetése során alkotott maradandót; egyébek között statisztikai módszereket vezetett be a vizsgálatokhoz. Ezzel a munkával kétségtelenül kapcsolatban állt az ujjnyomatok iránti érdeklődése: Galton gyűjtötte az ujjnyomatokat, és azok vizsgálati lehetőségeit kutatta. A brit kormány ennek nyomán hozott létre egy bizottságot, amelynek célja kifejezetten az ujjnyomatok kriminalisztikai azonosítási célú alkalmazási lehetőségeinek és módszerének kidolgozása volt. A bizottság másik meghatározó személyisége *Sir Edward Richard Henry*, a Scotland Yard későbbi igazgatója lett. Galton és Henry alkották meg azt az osztályozási rendszert, amely a mai napig a daktiloszkópia alapjait adja, a Galton által lefektetett elméleti alapokon a Henry által kidolgozott osztályozási rendszerrel.⁵⁸ Nagy-Britanniában 1901-től alkalmazzák, Magyarországon 1904-től, másodikként Európában. Azóta is ez az egyik legszéleskörűbben hasznított kriminalisztikai azonosítási módszer. Lehetőségei a kezdetekhez képest jelentősen bővültek, és folyamatosan újabb kutatási irányok rajzolódnak ki.

Ezek mellett megjelentek más, jellegzetesen kriminalisztikai szakterületek is. Az elsőik között a XIX. század elején a törvényszéki toxikológia. A katonai és a vadászfegyverek elterjedésével, megjelenésével a bűncselek-

58 Balláné Füsztér Erzsébet: i. m. 370. o.

mények elkövetésében újszerű bizonyítási nehézség jelentkezett. A vizsgálati módszerek kialakítása, rendszerezése az igazságügyi ballisztika létrejöttéhez vezetett. Lényegében a bűncselekménnyel kapcsolatba hozható lövedékek és töltényhüvelyek azonosításához fejlesztették ki az összehasonlító mikroszkópot, amely később más területekhez is hatékony vizsgálati eszközzé bizonyult. *Calvin H. Goddard* kutatásai, a lövedékek és töltényhüvelyek módszeres vizsgálata hatására, javaslata alapján hozták létre az FBI ballisztikai részlegét, itt van a világ legnagyobb lőfegyvergyűjteménye is. Az új fegyvereket és a lefoglalt bűnjeleket egyaránt tartalmazó gyűjtemény az összehasonlítás alapjául szolgál.⁵⁹ A fegyvervizsgálat mellett az egyéb tárgyak (eszközök, járművek stb.) által keletkezett nyomok vizsgálatában is előrelépést jelentett az összehasonlító mikroszkóp alkalmazása.

A XIX. század végén váltak híressé a törvényszéki orvostan mint az igazságügyi célra alkalmazott orvostudomány első igazán látványos eredményei.⁶⁰ Emellett ekkor már folytak a kutatások a törvényszéki szerológia területén is. Más természettudományok szakértőinek, mint például a fizikus, a vegyész, a mineralógus, a zoológus, a botanikus kriminalisztikai alkalmazásának lehetősége elsőként Hans Gross *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik* (Kézikönyv a vizsgálóbíró számára) című művében jelent meg.⁶¹ A kifejezetten felderítés és bizonyítás céljára kifejlesztett módszerek mellett a fizika, a kémia és az egyéb természettudományok eredményei, eljárásai is fokozatosan megjelentek a krimináltechnika eszköztárában.⁶²

A személyazonosítást illetően a „második nagy kriminalisztikai azonosítási mérföldkő” a vér volt. A vér mint anyagmaradvány azonosítására az 1920-as években került sor. Ezzel a szakértő szerepe is felértékelődött a bizonyításban.⁶³ A vércsoportok meghatározása *Karl Landsteiner* osztrák immunológus és patológus nevéhez fűződik, a véryomok biztos csoportmeghatározása pedig *Franz Jozef Holzer*éhez, az Innsbrucki Egyetem törvény-

59 Fenyvesi Csaba: i. m. 434. o.

60 Jürgen Thornwald: *Detektívek évszázada*. Minerva Kiadó, Budapest, 1969, 99. o.

61 Jürgen Thornwald: *A detektívek órája*. Minerva Kiadó, Budapest, 1973, 214. o.

62 Molnár József: *A kriminalisztika tudománya II.* In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXXIII.* OKRI, Budapest, 1996, 201. o.

63 Fenyvesi Csaba: i. m. 434. o.

széki orvos szakértőjéhez. Az anyagmaradványok kriminalisztikai vizsgálata általában, laboratóriumi körülmények között a XX. század elején kezdődött. *Edmond Locard* 1910-ben megalapította a világ első rendőri laboratóriumát. A nyomkereszteződés és anyagátadás mechanizmusainak leírásával Locard sokat tett a nyomkeletkezés elméletének kidolgozásáért. A tudományos igényű vizsgálatokat a műszerek fejlődése, először az elektronmikroszkóp felfedezése segítette, majd forradalmi változásokat, új szemléletet vezetett be a neutronaktivizációs módszer alkalmazása.

A személyazonosítás területén folytatott kutatások nagymértékben hozzájárultak a kriminalisztika elméleti alapjainak lefektetéséhez. Az azonosítás a kriminalisztikának talán a legegységesebb művelete, törvényszerűségeinek, általános képletének mind pontosabb leírása, tárgyainak, lehetőségeinek kutatása, a módszerek tökéletesítése – mint látjuk – napjainkig kihívást jelent a szakemberek számára. Sőt *Paul Kirk* szerint a kriminalisztika maga az egyediesítés tudománya.⁶⁴ Emellett a bizonyítóerő meghatározása érdekében tett törekvések által hozzájárul a bizonyítás korszerű tanának, gyakorlatának kialakításához.

A tudomány fejlődésének új szakaszát Katona Géza így érzékelteti:

*„[A]ddig, amíg a tudományfejlődés viszonylag alacsonyabb lépcsőfokán a perbeli bizonyításban lehetőség nyílt egyes alkalmazott módszerek ad hoc átvételére, a tudományfejlődés magasabb fokán a bűnügyi tudományrendszernek természettudományos alapkutatásokra és technikai kísérletekre támaszkodva kellett vagy kellett volna kidolgozni sajátos metodikáját vagy metodológiáját.”*⁶⁵

A kriminalisztika céljaira alkalmazott tudományokat és technikákat *Molnár József* a következő csoportokba sorolja az alaptudományhoz fűződő viszonyuk alapján:

1. Kifejezetten bűnüldözési célokra létrehozott technikák, amelyek egyértelműen krimináltechnikai szakágnak tekintendők. Idetartoznak

64 Paul Kirkre [Paul L. Kirk: The ontogeny of criminalistics. *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 54, iss. 2, 1963, pp. 235–238.] hivatkozik Jay A. Siegel – Pekka J. Saukko (eds.): *Encyclopedia of Forensic Sciences*. The National Academic Press, Washington, 2000, p. 1077.

65 Katona Géza (1977): i. m. 29. o.

a klasszikus kriminalisztikai területek: a bűnügyi nyomtan (traszológia), a daktiloszkópia, a kéz- és gépírásvizsgálatok, a személyazonosítás külső ismérvek alapján; ezen kívül többnyire idesorolják az igazságügyi fegyverszakértést.

2. Alapvető kriminalisztikai jellegüket elismerő, de a viszonylagos különállásukat fel nem adó technikák. Az igazságügyi orvostan például az igazságszolgáltatás céljára végzi tevékenységét, alakítja módszereit.
3. Azok a technikák, amelyek önállóságukat fenntartják, emellett azonban tapasztalataikat felhasználják a krimináltechnika területén is. Jellemzően ez vonatkozik az igazságügyi fizikára, kémiára stb.⁶⁶

A kriminalisztika tudományos fejlődését jelzi, hogy a kutatómunka mellett megkezdődött a diszciplína egyetemi oktatása, és megjelent a rendőrképzésben is. Kialakult az igazságügyi szakterületekhez kötődő szakértelem újszerű fogalma és szerepköre. Az igazságügyi szakértői tevékenység kezdeti, egyedi feladatai egyre inkább rendszeres, tipikus megbízásokká váltak. Ehhez köthető az első bűnügyi technikai laboratóriumok létrehozása is, illetve a bűnügyi technikus és a laboratóriumi szakértő tevékenységének specializálódása.

A rendészettudomány a kriminalisztika gyakorlati ismeretanyagát a nyomozó hatóság szervezeti jellemzőivel, és a nyomozás személyi és tárgyi feltételeinek hatásvizsgálatával egészíti ki, így lesz teljes a kép a kriminalisztika eredményeit befolyásoló tényezőkről.⁶⁷

A XX. század közepén jelent meg a komplex tudományos vizsgálati koncepció, amit a fejlődő technikai háttér támogat. Ekkorra a kriminalisztika a felderítési technikák mellett már a taktikai módszereket és eljárásokat is magában foglalja. A diszciplína legdinamikusabban fejlődő ágazata azonban mind a mai napig a krimináltechnika maradt.

66 Molnár József: A kriminalisztika tudománya I. In: Pusztai László (szerk.): Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXXII. OKRI, Budapest, 1995, 201–216. o.

67 Finszter Géza: Bevezetés a rendészettudományba. Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 2008, 70. o.

2.3. A DNS ALKALMAZÁSA A KRIMINALISZTIKAI AZONOSÍTÁSBAN

Fenyvesi Csaba szerint is kétségkívül mérföldkönek számít a DNS megjelenése a kriminalisztikában, sőt az eddigiekhez képest „második generációs bizonyítéknak” tekinthető. Ez azt jelenti, hogy az eddigi nyom-, anyagma-
radvány-vizsgálatok, kéz- és gépirásvizsgálatok után egy más szemléletet, eszközt és embert igénylő módszer jött létre.⁶⁸ A második generációs bizonyítékok e felfogás szerint módszereiket, ismeretanyagukat tekintve összhangban vannak a tudomány aktuális állásával, mindezzel együtt az alkalmazott kriminalisztikai módszerek, a mintagyűjtési és az azonosítási eljárás is fokozott elvárásoknak kell hogy megfeleljen. Bár a DNS-t 1869-ben fedezte fel *Friedrich Miescher* svájci katonaoorvos, szerkezetének modelljét *Francis Crick* és *James D. Watson* írta le. Felfedezésükért 1962-ben Nobel-díjat kaptak.

A DNS előnyei között meg kell említeni, hogy egy minden eddiginél gyakrabban előforduló, az egyediséget leginkább hordozó nyomcsoport vált vizsgálhatóvá egyre fejlettebb technikával és egyre nagyobb megbízhatósággal. A DNS mint egyszeri és megismételhetetlen anyag, az összes genetikai információt és minden élő alkotórész adottságait, hajlamait tartalmazza. Ebből következik, hogy ez az anyag kell hogy legyen az egyediség kulcsa.⁶⁹

A DNS előnye a korábban vizsgált biológiai jellemzőkhöz képest, hogy szinte minden emberi sejtben megtalálható, polimorf – emiatt nagyon informatív a minta származásának megállapítását illetően –, és rendkívül stabil. A DNS-vizsgálatok bevezetésével bővült az eredményesen vizsgálható biológiai anyag-maradványok skálája, egyszersmind nőtt az egyedi azonosítás elérhető valószínűségi foka is.⁷⁰

A kriminalisztikai célra alkalmazott eljárások minden eddiginél megbízhatóbb eredményt nyújtanak. A teljes genom analízise nem szükséges, mivel a vizsgálat a hipervariábilis régiók vizsgálatára irányul. A szakértő/kutató rendelkezésére álló anyag mennyiségi és minőségi korlátai miatt olyan

68 Fenyvesi Csaba: i. m. 437. o.

69 Wolfgang Bär: Genetische Fingerabdrücke. Die Aussagekraft von DNA-Untersuchungen an biologischen Kriminalspuren. Kriminalistik, 5/1989, S. 313.

70 Woller János: DNS a kriminalisztikában. ORFK Oktatási és Kiképző Központ, Budapest, 1995, 5. o.

eljárást kellett kifejleszteni, amellyel korlátozott mennyiségű DNS alapján is számottevő variabilitást lehet kimutatni az egyes egyének között.

Jelenleg a kriminalisztikában leginkább a polimeráz-lánreakciót (PCR) alkalmazzák. Ennek legnagyobb előnye, hogy nagyon kis mennyiségű és rossz minőségű anyagmaradványból is lehetőség nyílik a személyazonosításra. Az eljárás során a DNS egyes polimorf és független szakaszait elemzik. Ha egy mintán kellő számú független jellemzőt (lokuszt) vizsgálnak, akkor a talált sajátosságok összevonásával létrehozható a nagyfokú egyediséggel rendelkező, tehát az egyént nagymértékben jellemző DNS-profil.

Széles körben vizsgálható, számos olyan esetekben is lehetővé válik általa az egyedi azonosítás, amikor más módszerekkel nem lenne lehetséges. A DNS akár több ezer évig is fennmarad, így „állandósága” is feltétlenül előnyt jelent. A bűncselekmények mellett eltűnt személyek felkutatása, rendkívüli halálesetek esetén, ismeretlen holttestek azonosítása során is alkalmazható. Alaposan kidolgozott tudományos alapjai és módszertana miatt nagyon stabil bizonyíték. Hátrányai között főként a vizsgálat költségességét és időigényességét kell megemlíteni. Az ember egyediségét ilyen módon hordozó jellemző büntetőeljárás felhasználása ugyanakkor speciális garanciákat kíván meg, így csak az egyes országok által törvényben meghatározott esetekben alkalmazható.

Bizonyítékkénti felhasználását, értékelését segíti, hogy az egyes tulajdonságok igazságügyi gyakorlatban történő alkalmazását megelőzően populációstatisztikai vizsgálatokat végeznek. Ennek segítségével ismert az adott sajátosság előfordulási gyakorisága az adott populációban, illetve kiszámolható több sajátosság együttes előfordulásának a gyakorisága is.

A véleményben a vizsgált tulajdonságok alapján az azonosság valószínűsége állapítható meg, több valószínűségi érték alapján. Ezek kumulálódása következtében szükségszerűen csak valószínűségi vélemény jöhet létre. A valószínűség fokát objektíven megjelölő vélemény kifejezi annak érvényességi korlátait is, így hozzájárul a bizonyító erő objektívebb meghatározásához.

A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet megfogalmazása szerint a szakterület *„alapvető kihívása, hogyan lehet a molekuláris genetikát folyamatosan megújuló-elavuló információözönét az igazságügyi körülményrendszerekben rutin szakértői módszertanként felhasználni, illetve hogyan lehet a »minél kevesebből*

– *minél többet – minél biztosabban*» jogalkalmazói elvárásnak »*minél jobban*« megfelelni?»⁷¹.

A szakterület szélesedő kompetenciáját e dolgozat szempontjából talán a legjobban az a mindössze egy évtizede ismert tétel szemlélteti, miszerint az egypetéjű ikrek DNS-képlete sem teljesen azonos; bár ugyanabból a megtermékenyített petesejtből alakulnak ki, egyes génszakaszokon a DNS-molekulák különböző variációi jelenhetnek meg.⁷²

A 2013-ban nyilvánosságra hozott, az úgynevezett második generációs emberi genomterkép, valamint az azon alapuló új teszt segítségével – ezen új információ birtokában – már az egypetéjű ikreket is azonosítani lehet. Az új tudományos eredmény bizonyítékként történő alkalmazását először 2014-ben indítványozták az Egyesült Államokban, azonban a Legfelső Bíróság bírāja 2017. évi döntése szerint a módszer bizonyítékként nem volt felhasználható, mivel annak vizsgálatát még nem ellenőrizték, nem publikálták lektorált szaklapban, és a genetikusok sem ismerik el az elvárt szinten.⁷³

Fenyvesi Csaba a második generációs bizonyítékok közé sorolja a biometrikus személyazonosítás egyéb fajtáit, köztük a digitális hangazonosítást, retina- és íriszletapogatást, a közterületi digitális kamerarendszerek és kép-nyelvelemző programok adatait, a rekonstrukciós szoftverek alkalmazását, a digitálisadat-bányászatot, a raszterezést, a bűnelkövetők mozgását figyelő GPS-rendszereket, a rádiófrekvenciás helyazonosítást, a titkos információ-

71 <http://www.bszi.hu/page.php?425>

72 Az ikrek DNS-e sem teljesen azonos az utolsó bázispárig, bizonyos hosszabb-rövidebb génszakaszokon a DNS-molekulák két, három vagy négy példányban is jelen lehetnek. Egy kutatás során vizsgált ikerpárok esetében ilyen másolatvariációkat találtak. Carl E. G. Bruder – Arkadiusz Piotrowski – Antoinet A. C. J. Gijbers – Robin Andersson – Stephen Erickson – Teresita Diaz de Ståhl – Uwe Menzel – Johanna Sandgren – Desiree von Tell – Andrzej Poplawski – Michael Crowley – Chiquito Crasto – E. Christopher Partridge – Hemant Tiwari – David B. Allison – Jan Komorowski – Gert-Jan B. van Ommen – Dorret I. Boomsma – Nancy L. Pedersen – Johan T. den Dunnen – Karin Wirdefeldt – Jan P. Dumanski: Phenotypically Concordant and Discordant Monozygotic Twins Display Different DNA Copy-Number-Variation Profiles. *American Journal of Human Genetics*, vol. 82, no. 3, 2008, pp. 763–771.

73 *U.S. v. McNair*, No. 3:14-CR-00462 WHA. 2004-ben Boston mellett két fiatal nőt elraboltak és megerőszakoltak. Az egyik elkövető kapcsán a bizonyításnak az volt az akadály, hogy a biztosított ondo DNS-vizsgálata egypetéjű ikertestvérrel is egyezést mutatott. 2014-ben az új genetikai vizsgálat bizonyítékként történő alkalmazását indítványozták a perben. <http://www.wbur.org/news/2017/04/18/twin-dna-test-ruling>. A bizonyítékok alkalmazhatóságának vizsgálatáról az Egyesült Államokban részletesen lásd a 3. 2. fejezetet.

gyűjtés egyéb korszerű hang- és képi adatait, az egyéb digitálisan tárolható és továbbítható adatokat, a virtuális házkutatások adatait, a közösségi hálókön található adatokat, valamint az egyéb számítógépes adatszerzések adatait.⁷⁴

2.4. MATEMATIKAI MÓDSZEREK ÉS AUTOMATIZÁCIÓ

A természettudományos fejlődés leginkább kézzelfogható eredménye kétségkívül a matematikai módszerek megjelenése és elterjedése volt; a vizsgálatok ennek hatására egyre szélesebb körben mérésen alapulnak, ami objektívebb véleményt tesz lehetővé. A „mérésen alapuló információtermelésnek” egyúttal új követelményeknek kell megfelelnie. A mért adatok értékelése új típusú ismereteket kíván meg a szakértőn túl a jogalkalmazótól is. A bizonyítási folyamat során természetessé vált, hogy *„a kriminalisztikai szakértői tevékenység során a méréssel (fizikai, kémiai stb.) kapott információt a kriminalisztikai információ előállításához további információtermelő folyamatnak kell alávetni”*⁷⁵. Ennek során a mérési adatokból először az adott tudományterület szabályai szerint képeznek információt, majd ebből a bizonyítás szabályai és a kriminalisztika elveinek figyelembevételével lesz kriminalisztikai információ.

A fejlesztés minden területen a módszerek tökéletesítése irányába halad. Ennek lényeges eleme a megbízható módszeren alapuló objektív, egzakt és reprodukálható vizsgálati eredmény elérése érdekében a mérési eljárás optimalizálása, protokolljának meghatározása.⁷⁶ Ezek között is fontos megemlíteni ezen a területen a vizsgált tárgy pontos meghatározását, a zavaró tényezők kizárását, továbbá a mért jellemzők értelmezésének, jelentése meghatározásának kutatását. Az egyre nagyobb mennyiségű adatok gyors és pontos feldolgozásához nagymértékben hozzájárulnak az automatizáció nyújtotta lehetőségek.⁷⁷ (Fenyvesi Csaba a digitális adatot tekinti a kriminalisztika fejlődése ötödik mérföldkövének.)

A továbblépést tehát az új módszerek kutatása mellett elsősorban a meglévő módszerek infrastrukturális fejlesztése területén kell keresni. A számító-

74 Fenyvesi Csaba: i. m. 439. o.

75 Leisztner László: A tudományos-technikai forradalom hatása a kriminalisztikai szakértők munkájára. *Belügyi Szemle*, 1985/1., 50. o.

76 Erdei Árpád (1987): i. m. 154. o.

77 A tudományos megalapozottságról részletesebben lásd az 5. fejezetet!

gép alkalmazása a krimináltechnika szinte valamennyi területén előnyökkel jár az adatok felvétele és elemzése során egyaránt. A szakértői vizsgálatok során az adminisztráció megkönnyítése mellett mindenekelőtt megteremti a lehetőséget a gyorsabb és pontosabb méréshez, a döntés-előkészítéshez. A mérésenkénti egyre nagyobb adattömeg feldolgozásához, összehasonlításához a matematikai-statisztikai funkciók nyújtanak támogatást.

A számítógép alkalmazása korán megkezdődött a kriminalisztikában. Az 1930-as években már lyukkártyát alkalmaztak statisztikai célokra a Scotland Yardnál, néhány év múlva az Egyesült Államok New York-i központi azonosító szolgálatánál elektronikus szortírozó gépet vezettek be az elkövetők azonosítására ujjnyomatuk és különös ismertetőjelek alapján.⁷⁸ Az Egyesült Államokban a második világháború után, 1949-től jelent meg újra a lyukkártyás nyilvántartó rendszer, majd az 1960-as évektől már sor került a mai számítógépek elődjének számító berendezés alkalmazására. A daktiloszkópiai terület után fokozatosan más adatfajták elektronikus feldolgozása is lehetőséggé, majd gyakorlattá vált. Európában először 1960-ban, Rómában, illetve Párizsban alkalmazott a rendőrség számítógépet, majd Németországban, 1962-ben kezdték el a büntettek személyi adatait, személyleírását, valamint „modus operandi”-jét lyukkártyára vinni. 1964-től Németországban az ujjnyomat-nyilvántartás is gépre került, hamarosan lehetővé vált az adatok összehasonlítása, az ismeretlen tetteses bűncselekmények összevetése, illetve a tárgyi bizonyítékok és a bűncselekmények egyéb adatai között az összefüggés keresése is. A lyukkártyás rendszert a mágnesszalagos váltotta fel, ezután megjelentek a nagy tárolókapacitású winchesterrel ellátott számítógépek. Magyarországon az 1960-as évektől alkalmazták a számítógépet nyilvántartási célokra, ezen kívül a szakértői tevékenység és a kutatás során történő felhasználására is láthatunk példát.

A számítógép főként a nagyszámú adat nyilvántartása, összehasonlítása, célzott keresése területén jelentett újdonságot. A szakértői tevékenységben az adminisztráció megkönnyítésén túl kihasználhatók a fejlett számítógépes technikán és a videotechnikán alapuló digitalizált képfeldolgozás, -javítás és -továbbítás lehetőségei; a vizsgálat, a mérés és az összehasonlítás során a matematikai-statisztikai módszerek. A számítástechnika alkalmazásán

78 Fenyvesi Csaba: A számítógép a bűnüldözésben. *Belügyi Szemle*, 2003/7–8., 127–130. o.

alapuló szakértői eljárások automatizálhatók, adatbázisok hozhatók létre, amelyek hálózattá építhetők, ezzel lehetővé válik az információk nemzetközi cseréje, a nemzetközi szintű keresés – nem beszélve az intelligens szakértői rendszerek által nyújtott segítségről.

A digitalizált képfeldolgozás és -továbbítás a vizsgálatok automatizálásának újabb feltételeit teremti meg. A matematikai-statisztikai, informatikai módszerek – végső soron az automatizáció – a tapasztalatok alapján tehát fontos szerepet játszhatnak abban, hogy a kriminalisztikai vizsgálati módszerek mind objektívebbé, ezáltal megalapozottabbá váljanak.

Az azonosítási tevékenység során különösen fontos szerepet kap az új számítógépes technika. Az egyediséget megtestesítő sajátosságok nagy száma és sokfélesége miatt az azonosítás folyamata is sokkal pontosabbá, gyorsabbá és objektívebbé válhat. Emellett a vizsgálat statikus jellege és a többnyire ismert tényezők miatt ezen a területen van leginkább lehetőség vizsgálati protokollok kialakítására és standard vizsgálatok lefolytatására. Az automatizálás már az integrált bűnüldözés eszközeként szerepel *Déri Pál* tanulmányában. 1976-ban megjelent monográfiájában egy olyan számítógépes kriminalisztikai rendszer tervét vázolta, amelynek megvalósítása jelenleg is folyamatban van.⁷⁹

A számítógépes módszerek a krimináltechnikán kívüli kriminalisztikai területeken is új lehetőségeket teremtenek, például az intelligens szakértői rendszerek a tényállás-diagnosztika új, korszerű eszközeként jelennek meg. Ilyen működő rendszer a VICAP, amely az erőszakos bűncselekmények áttekintő programja, valamint a VICLAS, az erőszakos bűncselekmények kapcsolatalemző rendszere, ezeken kívül számítógépes háttérrel működnek ma már egyes profilalkotási módszerek is.⁸⁰

Fel kell tenni a kérdést: valóban a számítógépes támogatottság lenne a fejlődés kulcsa? Kétségtelen – ahogy *Pfefferli* is megfogalmazza –, hogy „*a számítógép a krimináltechnika és a bűnügyi tudományok területén nem hagyható figyelmen kívül. A technikai haladás ellenére a komputer segítségével elért ered-*

79 *Déri Pál*: Korszerű nyomozás – integrált bűnüldözés. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1976

80 *Peter W. Pfefferli*: Számítógép alkalmazása a krimináltechnikában. In: *Katona Géza* (szerk.): *A kriminalisztika aktuális kérdései*. Tanulmányok öt európai országból. BM Kiadó, Budapest, 2001, 225. o.

mények annyit érnek, mint az értékelésük elvégzésére képes bűnügyi szakértők.” Ez a tényező a bűnügyi minőségbiztosítás szempontjából döntő jelentőségű.⁸¹

Ez az irány határozott, egyenes ívű és megkerülhetetlen. Már is tapasztalhatók az ezzel szükségszerűen együtt járó feladatok, amelyek egyes területeken az alkalmazási feltételek megteremtéséről szólnak. *„A mérésen alapuló információtermelés folyamata mind nehezebben tekinthető át, a »fekete dobozok« ontják az értékelésre váró adatokat.”*⁸² Vagyis a megismerési folyamat nemcsak azáltal változik – fejlődik –, hogy technikai támogatást kap, gyorsabbá és pontosabbá válik, hanem alapjaiban alakul át. A bizonyítékok egyre gyakrabban csak elektronikus formában vannak jelen. Ez befolyással van a felderítésre, a bizonyítékok összegyűjtési, rögzítési és értékelési módszereire, elveire egyaránt.

A rutinszerű alkalmazás természetesen előzetes kutatásokhoz kötött. A digitális feldolgozás és vizsgálat még nem minden vizsgálni kívánt jelenség tekintetében megoldott. A speciális kriminalisztikai szakértői területek, ezen belül például a kézírás lényegének, vizsgálati egységeinek és módszereinek informatikai megközelítése vagy a töredékes, illetve a „zajos” nyomok vizsgálata szintén kutatásokat igényel.

A természettudományos fejlődés további velejárója, hogy egyre kisebb tartomány vizsgálata válik lehetővé. Ez a kriminalisztikában az előnyök mellett zavart is kelthet. Gondoljunk egyrészt az általunk bárhol „otthagyt” biológiai mintákra. Ennek tükrében fokozott hangsúlyt kap a bizonyítékok értékelésének, helyes megítélésének a fázisa. Másrészt a korszerű vizsgálati módszerek csak a megfelelő, vizsgálatra alkalmas minták esetében alkalmazhatók. Ez a tény a nyomrögzítés és az -előhívás fontosságára hívja fel a figyelmet. A szakértői módszertan fejlődése csak a párhuzamosan haladó bűnügyi technikával együtt érhet el látványos eredményt.

E távlatból, az itt vázolt tényezők szemszögéből is vizsgálnunk kell az első generációs bizonyítékokat. Ezeknek ugyanis napjainkban a csúcstechnológia mellett szintén létjogosultságuk van. Ugyanakkor a természettudományos fejlődés a kriminalisztika tudományára is hatást gyakorol, és ezek a változó

81 Uo. 227. o.

82 Leisztner László: i. m. 50. o.

feltételek valamennyi szakterülettel szemben elvárásként fogalmazódnak meg. Éppen ez vezet az általam felvetett és tárgyalt problémához.

2.5. A KRIMINALISZTIKA TUDOMÁNYRENDSZERTANI JÖVŐJE

Ha nagyobb rálátással közelítjük meg a témát, a kriminalisztika jövőjét, tudományos fejlődését illetően Katona Géza szempontrendszerét tekinthetjük irányadónak. Véleménye szerint a következő kérdések jelölik ki a fejlődés útját és a válaszok adják a realitást:

1. A tudomány és a technika fejlődésének körülményei között a társadalom igényeinek megfelel-e a bűnözés elleni küzdelem mai magyarországi elmélete és gyakorlata?
2. A bűnözés milyen változásai minősülnek olyan kihívásoknak, amelyekre a bűnüldözés eszköztárát meghatározó bűnügyi tudományoknak, ezek sorában a kriminalisztikának is minél kisebb késedelemmel reagálnia kell?
3. A bűnözés elleni küzdelem hatékonyabbá tétele érdekében hogyan integrálható a kriminalisztika a bűnügyi tudományok rendszerébe?⁸³

A kérdések továbbra is aktuálisak.

1. A bűnüldözés alakulása a tudományos és technikai fejlődés hatására

Ha az egyesült államokbeli kutatás szempontrendszeréből indulunk ki, meg kell állapítanunk, hogy ehhez hasonló célzott vizsgálat még nem történt Magyarországon. Kérdés, hogy rendelkezésre áll-e a fejlett technika, de ezen túlmutat az információval gazdálkodás problémaköre. Ma is érvényesek *Kunos Imre* szavai: „Az informatika infrastruktúrából, alkalmazásból és emberi tényező címszóval jellemezhető halmazból áll.”⁸⁴ A tudomány és a technika eredményei legkonkrétabban a bűnügyi technika és a szakértői közreműködés által jelennek meg az eljárásokban. A szakértői intézményrendszer

83 Katona Géza (2002): i. m. 7. o.

84 Vitafórum a kriminalisztika magyarországi helyzetéről II. rész. Összefoglalás az ORFK Bűnügyi Főigazgatóság és az RTF Rendészeti Kutatóintézet 1999. április 28-án tartott vitájáról. Magyar Rendészet, 2000/3–4. 172. o.

változásai az elmúlt évtizedben jelentősen átalakították a lehetőségeket.⁸⁵ A laboratóriumok tevékenységének minőségbiztosítása és a nemzetközi szervezetekben való részvétel, a munka nemzetközi ellenőrzése (például körtesztek által) olyan tényezők, amelyek nagymértékben hozzájárulnak a korszerű, hitelt érdemlő bizonyítási eszközök biztosításához.

2. A bűnözés változása – a kriminalisztika szükséges reakciói

A XXI. század elején a műszaki–technikai fejlődés következtében fokozódik a mesterségbeli tudás meghatározó szerepe a bűnözői és a biztonságtechnikai oldalon egyaránt. A professzionális elkövetők jelenléte egyre több területen jellemző. Általános jelenség az információs és a kommunikációs technika által, annak útján történő elkövetés, amellyel a pénzautomaták manipulálásától az ipari kémkedésig minden számítógép által vezérelt alkalmazás során számolni kell.⁸⁶ A biológia új eredményei pedig az orvostudomány és az igazságügyi genetika mellett az illegális géntechnológiai beavatkozások és a biológiai fegyverek alkalmazására is lehetőséget teremtenek.

Az általános globalizációs folyamat a gazdasági, a pénzügyi és az információs területen egyaránt maga után vonja a nemzetközi bűnözési formák megjelenését is. A szervezett bűnözés összetett jelensége, valamint a terrorizmus különböző megnyilvánulási formái összehangolt fellépést, speciális eszközzel igényelnek. Ennek megfelelően változik a jogi környezet is. Az ez ellen ható eszközzel részeként a krimináltechnika szerepe a XXI. században tovább nő, a járulékos tendenciák Fenyvesi Csaba szerint a következők:

- specializálódás;
- miniatürizálódás (mikroszkopizálódás);
- a múlt közeledése (a képek élesedése);
- expertizálódás;
- valószínűségi szintemelkedések;
- csapatmunka-dominancia;
- komputerezálódás;

85 Részletesen lásd a *14. fejezetben!*

86 Edwin Kube – Ulrich Simmross: Új fejlődési tendenciák a kriminalisztikában, különösen a krimináltechnikában. In: Katona Géza (szerk.): A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból. BM Kiadó, Budapest, 2001, 32. o.

- a kiberfelderítés előretörése;
- a titkos eszközök és módszerek felértékelődése;
- nemzetköziesedés;
- a veszélyhelyzetek szaporodása;
- privatizálódás (a magánszektor szerepének erősödése a bűnüldözési tevékenység határán).⁸⁷

A krimináltechnika elsőbbsége az egész világon jellemző. Az azonban már régen látható, hogy az előnyök kiaknázása csak a szigorú minőségi követelmények meghatározásával és érvényesítésével, valamint a nemzetközi együttműködés és hálózat rutinszerű működtetésével érhető el.⁸⁸ Emellett hangsúlyozni kell az oktatás, a továbbképzés fontosságát, illetve ezzel összefüggésben vizsgálni kell az akkreditáció és a certifikáció lehetőségét, feltételeit.

A jövőt meghatározó tényezőkkel és a feltételekkel a továbbiakban magam is részletesen foglalkozom.

3. *A kriminalisztika a bűnügyi tudományok rendszerében*

Láthatjuk, hogy a kriminalisztika tudománnyá fejlődése hullámzó és egyenetlen folyamat a világban. Maga a „kriminalisztika” elnevezés sem egyértelmű, hiszen az angloamerikai rendszerben inkább csak a helyszíni szemle során alkalmazott nyomkutatói, -összegyűjtési, -rögzítési és -vizsgálati cselekmények tartoznak e fogalomkörbe. A kontinentális országok szélesebb értelmű „kriminalisztikáját” az angloamerikai országokban a *forensic science* elnevezés fedi le.

A „kriminalisztika” fogalom a közép-európai német nyelvterületen honosodott meg a XX. században a mai, itt tárgyalt értelemben (Liszt, Gross). Az egykori szovjet és volt szocialista országokban általános volt a fogalom alkalmazása. A francia nyelvterületen a kriminalisztika tudománya a Bertillon által kifejlesztett személyazonosító rendszerrel kezdődött, majd

87 Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika tendenciái. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2014, 207. o. [2014b]

88 Christian Graf: Perspektiven der Kriminalistik. Kriminalistik, 6/2002, S. 381.

később mint *police science* magában foglalta a kriminalisztika technikai jellegű intézményeit és ismeretanyagát.

Az Egyesült Királyságban a kriminalisztika mint tudományos fogalom nem terjedt el. „*A bűnügyi tudományok (forensic science) fogalmát részben a kontinentális krimináltechnikával azonosították.*”⁸⁹ Lényeges változás következett be az elmúlt évtizedekben, amikor a rendőri nyomozással, felderítéssel összefüggő egyes diszciplínák – például a bűnügyi felderítés vagy a bűnügyi (forenzikus) vizsgálat – is helyet kaptak a bűnügyi tudományrendszerben.

Az Egyesült Államokban is hasonló tendenciák érezhetők: „*Élesen elválasztották a tárgyi bizonyítékok természettudományos eszközökkel végzett vizsgálatát az egyéb bizonyítékok felkutatására, elemzésére és értékelésére vonatkozó tevékenységtől.*”⁹⁰ Ma a „tudományos bizonyítás” fogalmat használják általában a szakértői bizonyítás, a tudomány és a technika eszközeivel történő bizonyítás megjelölésére. Sőt mára az Egyesült Államokban is elterjedt a kriminalisztika kifejezés, amely már magában foglalja a helyszíni tevékenységgel kapcsolatos ismeretanyagot is.

A kriminalisztika mindenkori helyzetét jól jellemzik a *fogalmi változások*. Magyarországon a XX. század második feléig főként „nyomozástanként” tartották számon a kriminalisztikát. A köztudatban még ma is él ez a megközelítés, szakmai körökben azonban többnyire a kiterjedtebb jelentéstartalmával találkozunk.⁹¹

A fogalmi újítások oka részben az, hogy a bűnmegelőzésnek egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a bűnözés elleni küzdelemben. *Kube és Simmross* nemzetközi tapasztalatai szerint

„*még nem sikerült a kriminalisztikában a bűnmegelőzés, a bűnfelderítés és a nyomozás olyan módszertani rendszerét létrehozni és olyan kriminalisztikai eljárásba beépíteni, amely e módszertani területeket integrálná. [...] Ma már azonban mutatkoznak olyan kezdeményezések, amelyek nem csupán a rendőri munkamódszerek javítását tekintik a kriminalisztika céljának, hanem a komplexebb munkamódszerek fejlesztését.*”⁹²

89 Katona Géza (2002): i. m. 39. o.

90 Uo. 40. o.

91 Nem ritka az a felfogás sem, hogy ismeretanyaga nemcsak a nyomozás szakaszában, hanem az egész büntetőeljárásban, sőt akár a polgári, a szabálysértési és a fegyelmi eljárásban is szerepet kap.

92 Edwin Kube – Ulrich Simmross: i. m. 30. o.

A szerzők utalnak ezzel az operatív bűncselekmény-megelőzésre vagy a bűncselekmények stratégiai felderítésére.

Viski László szerint

„a kriminalisztika a bűncselekmények nyomozásának, felderítésének tudománya. [...] tanulmányozza a nyomozás szolgálatában álló természettudományos, műszaki-, technikai eszközök és eljárások egyes fajtáit, a nyomozási módszereket, a nyomozási cselekmények véghezvitele során célszerű eljárás-módot meghatározó elveket és szabályokat, végül az egyes bűncselekmény fajták felderítésére alkalmas eszközök és módszerek célszerű és tervszerű felhasználásának kérdéseit”⁹³.

Pusztai László továbbvitte ezt a gondolatot, és kialakította a kriminalisztika új, tágabb fogalmát, miszerint

„a kriminalisztika elsősorban a tényállás megállapításának, az ahhoz szükséges bizonyítékok megszerzésének és értékelésének tudománya, s csak kifejlődését, eredetét tekintve a nyomozásé”⁹⁴.

Tremmel Flórián a bizonyításelméleti irodalom elemzésével támasztja alá, hogy a bizonyítás fogalmi köre mindinkább magában foglalja a szaktudományokat, a kriminalisztikai szempontokat is. Ennek az oka részben a büntetőügyekre jellemző bizonyítékínség, és a közvetett bizonyítás korlátozott lehetőségei, ezzel párhuzamosan azonban figyelemre méltó a kriminalisztika fejlődése. Utóbbi folyamat előtérbe állítja a bizonyítékok felkutatásának, biztosításának és rögzítésének a kérdéseit, és általában az előkészítő eljárást.⁹⁵

A kriminalisztika szerepe világviszonylatban nem egységes. Az európai kontinentális büntetőjog területén a kriminalisztika – az inkvizitórius vezérelv miatt – főként a bűnüldöző szervek számára nyújt segítséget. Az angloamerikai ügyféli perben a védelem részéről is nagy az érdeklődés a kriminalisztikai eszközök iránt. Bár a fegyverek egyenlőségének elve

93 Viski László (szerk.): *Kriminalisztika. Általános rész.* BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest, 1961, 13. o.

94 Pusztai László: *Jogászképzés – igazságszolgáltatás – kriminalisztika.* Magyar Jog, 1984/7–8., 663–667. o.

95 Tremmel Flórián (2006): i. m. 35. o.

ellenére a terhelti jogok gyakorlásához, a bizonyítékok gyűjtéséhez is igen kevés lehetősége van (mind anyagi tekintetben, mind annak kapcsán, hogy a védelem a bizonyítékok megszerzése és biztosítása során nem alkalmazhat kényszerintézkedéseket).

„Az európai kontinentális, illetve az angolszász jogrendszer talaján álló országokban a bűnüldözés háttéréként alkalmazott tudománystruktúráját, beleértve a kriminalisztika fogalmát is, sokban eltérő terminológia jellemzi”⁹⁶ – ez pedig nehezíti az összehasonlító vizsgálatokat és az együttműködést. Véleményem szerint az a nemzetközi együttműködés során a terminológiai kérdésekre nagyobb hangsúlyt kell majd helyezni. A két jogrendszer közeledése folytán ez a folyamat reményteljesnek mutatkozik.

A kriminalisztika nemzetközi szintű alkalmazása többtényezős folyamat eredményeképpen valósulhat meg. Egyrésztől természettudományos jellege könnyebben lehetővé tenné az új módszerek elterjedését, egységesítését. A természettudományos eredmények világviszonylatban ismertek és elismertek, a kutatási eredményeket a kutatás helyétől és a kutató nemzeti hovatartozásától függetlenül nemzetközi szinten tartják számon, így a tapasztalatok, az eredmények nemzetközi kicserélése lehetséges.

A természettudományos módszerek, eredmények főként a szakértő közvetítésével kerülnek be a büntetőeljárásba, alkalmazásuk jogi keretekhez, garanciákhoz kötött. Ha a bizonyítás több állam joghatóságát érinti, a cél az, hogy az egyik államban beszerzett bizonyítékok a másik államban is felhasználhatók legyenek, mi több, a bizonyítékok szabad áramlása az optimális. A büntetőjog és a büntetőeljárás jog olyan jogágak, amelyek hozzátartoznak az adott állam szuverenitásához.

„Mára azonban már vitathatatlan tény, hogy a büntetőjog »entitás-fokozó« történeti fejlődése további szükségszerű szakaszába lépett, s olyan nemzetek feletti elemeket is beépített a nemzetközi jog terebélyébe, amelyek már a *ius puniendi* gyakorlását is átvehetik a szuverén államoktól bizonyos kiemelkedő jogtárgyakat sértő, illetve veszélyeztető bűncselekmények tekintetében.”⁹⁷

96 Katona Géza (2002): i. m. 37. o.

97 M. Nyitrai Péter: A nemzetközi bűnügyi együttműködés hazai jogának nemzetközi jogi konformitása. Büntetőjogi Kodifikáció, 2005/1., 24. o.

Idetartoznak a különböző nemzetközi szerveződések, és ez történik az európai integráció folyamatában is.⁹⁸

Mindezen túl az a kérdés is felmerül, hogy *egységes tudománynak tekinthető-e a kriminalisztika*. Mint láthattuk, a tudományos fejlődés a világ fejlett országainak zömében hozzájárult a kriminalisztika tudományos elismertségéhez. Megoszlanak a vélemények a tekintetben, hogy önálló tudományról van-e szó. Katona Géza tudományrendszertani érvekkel támasztja alá önálló tudomány jellegét. (Döntően meghatározható a tárgya, áttekinthető a belső rendszere, meghatározható a tudományrendszerbeli helye, megalapozott elmélete van, és forrásaival állandó a kapcsolata.) Erről hasonlóan vélekedik *Rolf Ackermann is*.⁹⁹

A téma más nézőpontból is megközelíthető:

„A tudományos diszciplínák tényeinek, ismereteinek rendjét a paradigmák fogják össze, és ezek vezérlik a további lehetséges kutatási irányokat is. Akkor válik egy ismeretanyag, egy vizsgálódási irány tudománnyá, amikor kialakul körülötte egy paradigma, amelyet a résztvevők általánosan elfogadnak, és ezáltal az egész kutatási irány mint rendszer értelmet nyer.”¹⁰⁰

A kriminalisztika esetében véleményem szerint a paradigmákat szűk értelemben azok az elméleti tételek alkotják, amelyek a speciális megismerési folyamat alapját adják. Ezek a paradigmák azonban éppen a különböző tudományok eredményeinek integrálódása miatt maguk is változásban vannak.¹⁰¹

A kriminalisztikának mint elméleti bűnügyi nyomozástannak¹⁰² a fókuszában az azonosítás áll¹⁰³. A kriminalisztika alapkérdései, ekként meghatározott feladatai már több mint száz éve ismertek, eszközei is jól körvonalazhatók – függetlenül a technikai fejlődés következtében gyarapodó, változó módszerektől. Fenyvesi Csaba piramismodellben építi fel mindezt, ezzel szemlélteti a „tapasztalati ténytudomány” kikristályosodott vázát.¹⁰⁴

98 A téma nemzetközi kitekintését lásd részletesebben a 13. fejezetben!

99 Rolf Ackermann: Einige Entwicklungstendenzen der Kriminalistik in Deutschland. *Kriminalistik*, 3/2008, S. 140.

100 Mérő László: Új észjárások. Tericum Kiadó, Budapest, 2001, 65. o.

101 Erről részletesebben lásd a következő fejezetet!

102 Fenyvesi Csaba (2014b): i. m. 19. o.

103 Egyetértve Fenyvesi Csaba álláspontjával. Fenyvesi Csaba (2014b): i. m. 34. o.

104 Uo. 111. o.

Tudomány-e a kriminalisztika? A kérdés újra és újra felvetődik, például annak kapcsán is előtérbe került, hogy sokáig esetleges jelleggel oktatták a jogi egyetemeken. Ez azzal járt, hogy a leendő büntetőjogászokat a bizonyítékértékelésre ilyen formában nem készítették fel. Megfontolandó a jogi mondás, miszerint „*egy gramm bizonyíték többet ér, mint egy kiló jogtudomány*”¹⁰⁵. A kutatás a másik szükséges előfeltétele egy tudomány létének, fennmaradásának. A kutatásfejlesztés eredményei csak akkor hasznosulnak a gyakorlatban, ha a kutatás–oktatás–gyakorlat egységben van.

Bár a bűnügyi vizsgálatot nagyrészt a rendőrség végzi, a büntetőeljárás során a bizonyítékok értékeléséhez is feltétlenül szükségesek a kriminalisztikai ismeretek. Ez nem egy titkos belső ismeretanyag, sokkal több annál. Mi több, a bizonyítás napjainkban ezen ismeretek nélkül nem is folytatható le érdemben. A bizonyítékok értékelésének támogatására a kriminalisztika sajátos matematikai–statisztikai eljárások kifejlesztésén is dolgozik.¹⁰⁶

A kriminalisztika diszciplináris kapcsolatait és belső szerkezetét illetően nem mindig dönthető el egyértelműen, hogy vajon egy bizonyos tudomány diszciplinái integrálódtak-e már a kriminalisztika tudományába, vagy megőrizték önállóságukat és csak állandó kapcsolatban állnak vele. Az, hogy mégis mely diszciplína részét képezik a kriminalisztika eszközrendszeréhez tartozó rendkívül különböző tételek és szabályok, leginkább céljuknak megfelelően dönthető el.

A klasszikus kriminalisztikai ágazatokat egyértelműbben sorolják a büntetőjogi tudományrendszerhez, mint például az alkalmazott természettudományos szakértői módszereket. Ennek az oka a klasszikus kriminalisztika krimináltechnikával való kapcsolatának meghatározó jellegében rejlik, tulajdonképpen erre a célra fejlesztették ki az ágazatait – szemben azokkal az önállóan is funkcionáló tudományágakkal, amelyeknek csupán rendszeres a kapcsolatuk a kriminalisztikával.¹⁰⁷

105 Heinrich de Vries: Ist die Kriminalistik eine Wissenschaft? Kriminalistik, 4/2008, S. 213.

106 Például a Bayes-analízis e célra történő alkalmazását részletesen lásd a 3. fejezetben.

107 A szerzőhöz hasonlóan Molnár is hasonló kategóriákat képez a kapcsolat jellege alapján (a két véletel között létesít egy 3. csoportot, amelynek a kriminalisztikába történő beépített-ségét elismeri ugyan, azonban viszonylagos különállását is fenntartja. Idetartozik például az igazságügyi orvostan.) Molnár József: i. m.

A kriminalisztika – mint egész – tudományrendszerbeli helyére visszatérve Király Tibor gondolata kívánkozik ide, aki Katona Géza modern kriminalisztikáról szóló monográfiájához írt előszavában megfogalmazza: „*az alkalmazott tudományos módszerek eltérő sajátosságai ellenére azonban a felhasználás egységes követelményeiből kiindulva a kriminalisztikát, mint jogi jellegű diszciplínát a bünygyi tudományrendszer keretében kell elhelyezni*”.¹⁰⁸

Király egyúttal levezeti, hogy a természettudományos eredmények, módszerek – azáltal, hogy azokat jogi eljárásban veszik igénybe – rendeltetésük révén, végső soron maguk is jogi diszciplínává válnak.

108 Király Tibor: Előszó. In: Katona Géza: A kriminalisztika és a bünygyi tudományok. BM Kiadó, Budapest, 2002, 4. o.

3. A SZAKÉRTŐI BIZONYÍTÁS ÚJ KIHÍVÁSAI A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN: A SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEK MEGBÍZHATÓSÁGÁNAK VIZSGÁLATA AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN ÉS EURÓPÁBAN

Az Egyesült Államokban, és ennek nyomán világszerte zajló legújabb folyamatok egyaránt arra utalnak, hogy a bizonyítástan legújabb kori törekvései a bizonyíték felhasználhatóságához, hitelt érdemlőségének megítéléséhez, jelentéstartalmának megfejtéséhez kapcsolódnak a változó, fejlődő tudományos környezetben. A bizonyítás elveinek formálódása, a hitelt érdemlőség kritériumainak újra- és újraértelmezése, végső soron az igazság megállapításának mindenkori kötelezettsége új dimenzióba helyezi, és még inkább összefonja a bűnügyi technika és a forenzikus tudományok, valamint a jogtudomány e mindinkább egymást feltételező, egymást inspiráló kettősét.

A „forenzikus tudományok” fejlődéstörténetének legújabb kori – jelenleg is folyamatban lévő – szakasza vitathatatlanul az Amerikai Egyesült Államok Legfelső Bíróságának Daubert-döntésével¹⁰⁹ kezdődik. A szakvélemények tudományos megalapozottságával, bizonyítékkénti alkalmazhatóságának megítélésével kapcsolatban tanulságos az a folyamat, amely az Egyesült Államokban zajlik, mi több, az egész világ szakmai megítélésére, közvetve igazságszolgáltatására hatást gyakorol.

Az angloamerikai eljárást részletesen kidolgozott bizonyítási szabályok jellemzik. A büntetőeljárás modellek összehasonlítása során az egyik központi téma a bizonyítási jog, ezen belül is kiemelt szerepet kap az a meggyőződés, miszerint az ügyféli rendszerben sokkal kiterjedtebb a bizonyítási korlátok szabályozása, mint a nem ügyféli rendszerben. Mi több, ezt a meggyőződést gyakran arra vezetik vissza, hogy a bizonyítási akadályok nagyobb szerepe az ügyféli eljárás valódi természetéből ered. (Mirjan Damaška szerint önmagában ebből a tényből nem lehet egyértelmű következtetést levonni

109 *Daubert v. Merrel Dow Pharmaceuticals*, 509 U.S. 579 (1993)

a bizonyítási rendszerek hatékonyságára vagy precizitására, így arra sem, hogy azok az igazság különböző szintjének elérésére törekednek.¹¹⁰⁾

3.1. A BIZONYÍTÁSI ESZKÖZÖK FELHASZNÁLHATÓSÁGA AZ AKKUZATÓRIUS ELJÁRÁSBAN

Az angloamerikai büntetőeljárás történeti alapjait és alapvető jellemzőit tekintve vádelvű (*processus accusatorius*), amelynek lényege, hogy az egymással szemben álló, egyenlő jogú felek jogvitáján alapszik. Ez meghatározza a tárgyalás és a bizonyítás rendjét is. A „common law” bizonyítási rendszernek tanulmányozása meglehetősen bonyolult, a törvények és az esetjog sajátos szövedéke miatt. Emellett a gyakorlat nagyon más, mint a könyvekben megírt jog.¹¹¹

Damaška szerint az angloamerikai bizonyítási rendszer kontinentális bizonyítási rendszertől való különbségei három alapvető tényezőn nyugszanak:

1. az ügyféli eljáráson (lényeges, hogy a bizonyítékokat a felek mutatják be, szemben a kontinentális rendszerben a bíró bizonyításával);
2. a döntéshozó szerv felépítésén (míg az angloamerikai bizonyítási szabályok gyakran tekintettel vannak a laikusokból álló esküdtszékre, a kontinentális szabályokat a vegyes bíróság igényeinek megfelelően alakították ki);
3. azon a körülményen, hogy a tárgyalást megelőzi-e nyomozás, amelynek eredményeit a bíró is megismerheti (jelentős különbség van ugyanis a tekintetben, hogy a ténymegállapítónak egyáltalán nincs előzetes információja a tárgyalás előtt, vagy a tárgyalás előtt megismerheti az előzetes vizsgálat során tett vallomások összegzését).¹¹²

110 Mirjan R. Damaška: Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study. Yale Law School Faculty Scholarship Series, Paper 1591. Yale Law School, New Haven, 1973, pp. 507–509. http://digitalcommons/fss_papers/1591

111 Uo. 509. o.

112 Uo. 510–511. o.

Az eljárás a felek kezdeményezésére indul, és a bizonyítás is a felek dolga.¹¹³ A felek állítják a bizonyítékokat, ők döntenek el, hogyan és mikor mutatják be azokat, milyen sorrendben hívják be és kérdezik ki a tanúikat. Ezzel jut érvényre a kontradiktórius elv, amely szerint a vád képviselője mellett a vádlott is jogosítványokkal felruházott fél.¹¹⁴

3.1.1. A BÍRÓ SZEREPE

A bíró mint döntnök szerepe a bizonyításban alapvetően passzív, elsődlegesen a rend fenntartásáért felel. Szerepe van a bizonyítékok befogadása során: a bíró határoz arról, hogy a bizonyíték elfogadható-e, és felajánlható-e tényfeltáró kiértékelésre. Egyúttal „megakadályozza az irreleváns vagy félrevezető, illetve a jogellenesen megszerzett bizonyítékok esküdtek elé kerülését”¹¹⁵. Ezzel a tevékenységgel elősegíti a bizonyítékok elfogadhatóságával kapcsolatos szabályok fejlődését és az esetjog gyarapodását.

Az amerikai szövetségi bizonyítási törvény (Federal Rules of Evidence; FRE) szerint a bizonyítékok elfogadhatóságáról szóló döntés a bíróság feladata. Célja „annak megakadályozása, hogy az esküdtek információt szerezzenek olyan tényekre vonatkozó bizonyítékokról, amelyek alkalmasak arra, hogy jogellenes vagy téves döntést eredményezzenek”¹¹⁶. A bizonyítékok elfogadhatóságáról a bíróság lehetőség szerint még a tárgyalást megelőzően dönt, mielőtt az esküdtek megismernék a bizonyítékok tartalmát.

Az angloamerikai büntetőeljárásban pontosan meghatározott a bizonyítás menete: milyen rendben lehet a bizonyítékokat bemutatni a bíróságon, emellett az egyes bizonyítási eszközök felhasználhatóságát is többé-kevésbé behatárolják a jogszabályokban előírt bizonyítási szabályok és a szokásjog.

A „common law” sajátossága, hogy döntenie kell a bizonyítékok elfogadhatóságáról, a kontinentális rendszer ezzel szemben bebocsát minden bizonyítékot, amely logikailag releváns. Az angol és az amerikai bíró (a magisztrá-

113 Király Tibor (2000): i. m. 32. o.

114 Uo. 122. o.

115 Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012, 113. o.

116 Uo.

tusi bíróságon a magisztrátus) dönt arról, hogy mit ismer el bizonyítékként. A bíró feladata, hogy biztosítsa a tisztességes eljárást, és ennek részeként kötelessége, hogy elutasítsa azokat a bizonyítékokat, amelyek jogilag elfogadhatatlanok. A bizonyíték felhasználhatóságának a kérdése jogkérdés.¹¹⁷

A bíró a tárgyaláson megszüri a felek által állított bizonyítékokat, azonban nem végez vizsgálatot az esküdtszék által megállapítandó tényeket illetően. A bíró feladata szigorúan arra korlátozódik, hogy kiselejtezze a haszontalan, fölösleges vagy tisztességtelen információkat.¹¹⁸ A felhasználhatóság vizsgálatát tovább lehet bontani két alapkérdésre, amit a bírónak fel kell tennie annak meghatározása során, hogy a felajánlott bizonyítékot elfogadhatja, vagy ki kell zárnia:

1. Releváns-e a bizonyíték?
2. Valamely kizárási szabály tárgya-e a bizonyíték?

Sarkalatos jogi elv, hogy csak a releváns bizonyíték vizsgálatára kerülhet sor a tárgyaláson. Ha ez nem teljesül, akkor a bizonyíték nem használható fel, azt ki kell zárni. Ha a bizonyíték releváns, akkor vizsgálható a második kérdés. Így a relevancia szükséges, de nem elégséges feltétele a jogi felhasználhatóságnak.

A Federal Rules of Evidence szerint a bizonyítékok elfogadhatóságáról szóló döntés a bíróság feladata. Az FRE 402. szakasza szerint

„A releváns bizonyítékok felhasználhatók, kivéve, ha a következő szabályok valamelyike másként rendelkezik:

- az Egyesült Államok Alkotmánya,
- a szövetségi törvények,
- az FRE szabályai, vagy
- a Legfelső Bíróság által előírt egyéb szabályok.”

A bizonyítékok elfogadhatóságáról a bíróság lehetőség szerint még a tárgyalást megelőzően dönt, mielőtt az esküdtek megismernék a bizonyítékok tartalmát. A tárgyaláson is felmerülhet olyan helyzet, hogy egy adott bi-

117 Mirjan R. Damaška: i. m. 513. o.

118 Paul Roberts – Adrian Zuckermann: Criminal Evidence. Oxford University Press, Oxford, 2004, p. 96.

zonyíték kapcsán dönteni kell annak elfogadhatóságáról: például a tanúnak feltett kérdés megengedhetőségéről. Az is előfordulhat, hogy már a válaszadást követően derül ki a bizonyíték hibás, félrevezető volta. Ilyenkor a bíró felhívhatja az esküdteket, hogy hagyják figyelmen kívül az elhangzottakat.¹¹⁹

A bizonyítékok elfogadhatóságát a felek is befolyásolhatják. Ha az egyik fél által felkínált bizonyítási eszköz a másik fél által nem elfogadható, akkor tiltakozásnak van helye. A tiltakozás okát meg kell jelölni. Ha a felkínált bizonyítási eszközzel szemben a másik fél tiltakozással él, a „bizonyíték felajánlása” vehető igénybe. Ennek lényege, hogy a felajánló fél ismerteti a bíróság előtt a bemutatni kívánt bizonyítási eszközt és megjelöli azt is, hogy az miért releváns, és azt mely tény vagy körülmény bizonyításához tartja szükségesnek. A döntéssel szemben jogorvoslatnak van helye.¹²⁰

3.1.2. RELEVANCIA ÉS ALKALMAZHATÓSÁG

A relevancia a bizonyítékok felhasználhatóságának első feltétele. Az angol és az amerikai büntetőeljárásban is elkülönül a tárgyalásnak az a része, amelyben a bűnösségről vagy ártatlanságról határoznak, és amelynek során az ítélelhozatalt követően a bíró dönt a büntetésről. Amikor az esküdtszék arról dönt, hogy a vádlott elkövette-e a bűncselekményt, csak azokat a bizonyítékokat veszik fel, amelyek ebből a szempontból relevánsak.

A relevancia szabályai azzal kapcsolatosak, hogy a bemutatott bizonyíték alkalmas-e a bizonyítani kívánt tény alátámasztására. Más modern jogokkal ellentétben, az angol jogban nincs törvényi vagy esetjogi meghatározása a relevanciának. Ennélfogva a kritériumai rugalmasak. Több szerző is *Stephen* definíciójából indul ki. E szerint a relevancia szó azt jelenti, hogy bármely két tény, amellyel kapcsolatban ezt alkalmazzák, úgy viszonyul egymáshoz a szokásos körülmények között, hogy az egyik önmagában vagy más tényekkel összefüggésben bizonyítja, vagy valószínűvé teszi a másik tény múltbeli, jelenlegi vagy jövőbeli létét.¹²¹

119 Fantoly Zsanett: i. m. 134. o.

120 Uo.

121 Ian Dennis: *The Law of Evidence*. Sweet and Maxwell, London, 2007, p. 60.

A relevancia némileg más értelemben szerepel az FRE-ben. Itt Stephen definíciója a bizonyítás felől a valószínűsítés irányába tolódik el: a 401. § szerint

„a bizonyítási eszköz akkor releváns, ha

- alkalmas arra, hogy a tényt valószínűbbé vagy kevésbé valószínűvé tegye, mint az a bizonyítási eszköz hiányában lenne, és
- a tény következményekkel bír a cselekmény meghatározásánál.”¹²²

Fantoly Zsanett értelmezésében „A teszt első eleme [...] gyakorlatilag azt jelenti, hogy a kérdéses bizonyítási eszköz rendelkezzen bizonyító erővel”. Az Egyesült Államokban kialakult gyakorlat szerint a bizonyítéknak alkalmasnak kell lennie (akár pozitív, akár negatív) meggyőződés kialakítására. Erről a bíró szemrevételezés alapján dönt. A teszt második eleme jogi kérdés, azt az anyagi jog szabályai határozzák meg.¹²³

Az FRE 403. §-a szerint a bíró először a bizonyíték logikai relevanciáját határozza meg, majd potenciális bizonyítási értékét hasonlítja össze a felhasználás következményeivel.

3.1.3. MEGBÍZHATÓSÁG

A bizonyítékok felhasználhatóságának tényezőjeként több forrásban szerepel a megbízhatóság kritériuma is, főként a beismerő vallomással és a szakértői bizonyítással összefüggésben. A szakértői bizonyítást illetően az Amerikai Egyesült Államok Legfelső Bírósága a *Daubert v. Merrel Dow Pharmaceuticals*-ügyben határozta meg első ízben részletesen a szakértői módszer megbízhatóságának kritériumait, a mai értelemben vett tudományos ismérvek alapján. Ezzel új korszak kezdődött a szakértői vélemény felhasználhatóságának vizsgálatában. Ma már „Daubert-trilógiának” nevezik azt a három legfelső bírósági ítéletet, amelynek legnagyobb hatása volt a szempontrendszer kialakításában, mára ezekhez még egy ítélet csatlakozott.

122 Fantoly Zsanett fordítása. In: Fantoly Zsanett: i. m. 135. o.

123 Uo.

A Daubert-ügyben a bíróság megvizsgálta a szakértői vélemények felhasználhatóságának korábbi szempontjait. Mindaddig e tekintetben a *Frye v. United States*-ítélet¹²⁴ volt irányadó. Az ítélet az „általános elfogadás” elvét képviselte, miszerint a szakértői vélemény megengedhetőségének, eljárásban alkalmazhatóságának az volt a feltétele, hogy tudományos technikán alapuljon, a technika általános elismertségét illetően pedig a szakmai közösségnek kellett döntenie.

3.2. A SZAKVÉLEMÉNY ALKALMAZHATÓSÁGÁNAK SZEMPONTJAI AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI GYAKORLATÁBAN

A Daubert-ügy nyomán a bíró kezébe került a döntés a szakértői bizonyítás tudományosságával, így megengedhetőségével kapcsolatban. E kapcsolódó ítéletekben fogalmazták meg a célt, miszerint a felhasználhatóság feltétele a relevancia mellett a megbízhatóság. A bíróságnak a megbízhatóság megítélése során meg kell állapítania, hogy a benyújtott szakértői vélemények tudományos módszereken, illetve eljárásokon alapulnak-e.¹²⁵

A Legfelső Bíróság a Daubert-ügyben összeállította azokat a legfontosabb kérdéseket, amelyeket ehhez vizsgálni kell:

- a szakértői technikát, illetve az annak alapjául szolgáló elméletet tesztelték-e, illetve az tesztelhető-e;
- a módszert vagy az alapjául szolgáló elméletet publikálták-e lektorált szaklapban;
- meghatározták-e a technika vagy a módszer hibaszázalékát az alkalmazás során és vannak-e a technikai folyamat ellenőrzésének standardjai;
- milyen a szakterület elfogadottsága a tudomány képviselői részéről.¹²⁶

124 *Frye v. United States*, 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923)

125 Margaret A. Berger: *The Admissibility of Expert testimony*. In: *The Reference Manual on Scientific Evidence*, Committee on Science, Technology and Law, Policy and Global Affairs. 3rd ed. Federal Judicial Center–National Research Council of the National Academies, The National Academies Press, Washington, 2011, pp. 12–13.

126 *Daubert v. Merrel Dow Pharmaceuticals*, 509 U.S. 579 (1993)

Az e szempontrendszer szerinti vizsgálat bekerült a Federal Rules of Evidence-be is (702. §). Ez a rendelkezés biztosítja az elsőfokú bírónak a lehetőséget, hogy megítélje a bizonyíték megbízhatóságát, így alkalmazhatóságát minden esetben azáltal, hogy meghatározza, mikor minősül a tanú szakértőnek. A bíróság hangsúlyozta, hogy a „Daubert-kritériumok” nem egy lezárt lista, és rugalmasan kell értelmezni. A szakértő tanú vallomásának vizsgálati szempontjai a következők: A törvény (FRE) szerint a szakértő tanú akkor adhat véleményt vagy járulhat hozzá a bizonyításhoz más formában, ha:

- a) a szakértő tudományos, technikai vagy más speciális ismeretei segítenek a ténybírósnak megérteni a bizonyítékot vagy megállapítani a tényállást;
- b) a szakvélemény hiteles tényeken, illetve adatokon alapszik;
- c) a szakvélemény megbízható elvek és módszerek eredményeképpen született;
- d) a szakértő megbízhatóan alkalmazta az elveket és módszereket az ügy tényeinél.

A szempontok mellett a „Daubert-tárgyalás” intézményét is bevezették az eljárásban; egy olyan fórumot, ahol a felek kiállítják a szembenálló szakértőket egy előzetes vizsgálatra, miszerint megfelelnek-e a szempontrendszernek, tárgyalásra bocsáthatók-e, a bizonyítás részévé tehetők-e.

A „trilógia” második része a *General Electric v. Joiner*-ügy¹²⁷. Ebben az ügyben a Legfelső Bíróság saját hatáskörében meghatározta azt a szempontrendszert, amelyet a fellebbviteli bíróságnak a felülbírálat során követnie kell az elsőfokú bíróság Daubert-döntésének megítélésénél; alkalmazható-e a szakértői vélemény a bizonyítás során, vagy ki kell zárni azt a bizonyításból? A Legfelső Bíróság véleménye szerint, mivel a Daubert-döntés esetén mérlegelés történik, ez a felülbírálat során csak akkor változtatható meg, ha nyilvánvaló hiba történt a következtetésben.

Alig egy évvel később a Legfelső Bíróság a *Kumho Tire v. Carmichael*-ügyben¹²⁸ felülvizsgálati utasítást adott ki annak eldöntéséhez, hogy a tárgyaló bíróságnak Daubert-kritériumok szerinti vizsgálatot csak a tudományos bizo-

127 *General Electric v. Joiner*, 522 U.S. 136 (1997)

128 *Kumho Tire v. Carmichael*, 526 U.S. 137 (1999)

nyítékok esetén kell alkalmaznia, vagy a technikai és egyéb speciális tudáson alapuló bizonyítékok esetén is. A Legfelső Bíróság kimondta, hogy a nem tudományos szakértői területeken is vizsgálni kell a Daubert-kritériumok alapján a szakértői vélemények felhasználhatóságát. A Kumho-ügyben a bíróság úgy rendelkezett, hogy a technikai tudáson és a szakmai tapasztalaton alapuló ügyekben a Daubert-vizsgálatnak rugalmasnak kell lennie, az eredeti Daubert-kritériumokat nem lehet szó szerint alkalmazni.

A negyedik legfelső bírósági ügyben, a *Weisgram v. Marley Co.*-esetben¹²⁹ az elsőfokú bíróság a felperes javára döntött a Daubert-indítvánnyal kapcsolatban, és a felperes megnyerte az esküdteket is. A fellebbezést követően a másodfokú bíróság a mérlegelési jogkörben hozott határozatok korlátozott felülvizsgálati standardja ellenére (lásd *General Electric v. Joiner-ügy*) kimondta, hogy a felperes szakértőjét ki kellett volna zárni, és a terhelt javára döntött. A felperes új tárgyalást kért, ahol több szakértő bevonását kívánta indítványozni. A Legfelső Bíróság magához vonta a döntést az új tárgyalást illetően, de nem engedélyezte azt. A Daubert-kritériumok szerinti döntést nem bírálta felül az ügyben. Ginsberg bíró azzal indokolta mindezt, hogy a Daubert-ítélet óta a felek tisztában vannak a megbízhatóság szigorú kritériumaival. Egy új tárgyalás lehetősége azt sugallná, hogy a felek kezdetben kevesebbet mutathatnak a rendelkezésükre álló szakértői bizonyítékokból, és csak az elvárt második „körben”, az első tárgyaláson derülne ki, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok nem megfelelőek.¹³⁰

Margaret A. Berger szerint a *Weisgram-ügy* a szakértői bizonyítás alkalmazásának taktikai kérdéseiről is szól: fizessen a felperes a költséges szakértői véleményért akkor is, ha azt gondolja, hogy bíróság a Daubert-kritériumok alapján az ő javára fog dönteni vagy túl nagy a visszautasítás kockázata a korlátozott felülvizsgálati standard ellenére is. A *Weisgram-ügy* inkább a nagyon jó szakértők alkalmazására sarkallja a felperest. Ez azonban önmagában még nem garantálja a pernyertességet. Kevés ügy jut el a tárgyalásig, és ha a terhelt nem tudja kizáratni a felperes szakértőjét, nagyobb a hajlandósága az alkura.

129 *Weisgram v. Marley*, 528 U.S. 440 (2000)

130 Margaret A. Berger: i. m. 19. o.

A Daubert-kritériumok alkalmazása kapcsán számos kérdés merül fel, így például az, hogy a bíróságoknak együtt kell-e értékelniük a tanulmányokat, amelyekre a szakértők támaszkodnak, vagy minden tanulmány megbízhatóságát külön kell megítélniük.¹³¹ A Daubert-ügyben Blackmun bíró véleménye arra figyelmeztet, hogy a megengedhető bizonyítékok nem mindig „elegendők”, nem mindig támogatják „megfelelően” a döntést a felperes javára.

E szempontrendszer alapján a klasszikus kriminalisztikai területeket számos kritika érte tudományos megalapozottságuk hiányosságai miatt. A *U.S. v. Starzecpyzel*-ügyben¹³² a kézírászakértő tevékenységének áttekintése után a bíróság úgy döntött, hogy az összehasonlító kézírásvizsgálat nem tudomány; azt inkább technikai ismeretek vagy szakmai tapasztalatok rendszerének kell tekinteni. A Kumho-ügy után változott a kézírászakértői vélemények megítélése. Tudományos megalapozottságát illetően azonban újra és újra kritikák érik. Kevésbé ismert, hogy az ujjnyomszakértői terület szintén kapott kritikákat a Daubert-kritériumok vizsgálata kapcsán. A *U.S. v. Byron Mitchell*-ügyben¹³³ a bíróság az elsők között vitatta, hogy a daktiloszkópia bizonyítottan tudományos eljárás. Úgy vélte, ez elsősorban technika, amelynek az eredményei szubjektívan értelmezhetők.¹³⁴

A hivatkozott ítéletek módszertani kutatások sorát indították el a vitatott területeken. Emellett a szakmai szervezetek világszerte teszteljárásokat dolgoztak ki a szakértők minősítésére is.

3.3. A NEMZETI AKADÉMIÁK TUDOMÁNYOS KUTATÓTANÁCSÁNAK JELENTÉSE A FORENZIKUS TUDOMÁNYOK HELYZETÉRŐL AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

A tudományos kriminalisztika fejlődéstörténete legújabb állomásának tekinthetjük az Amerikai Egyesült Államokban a Nemzeti Akadémiák

131 Uo.

132 *United States v. Starzecpyzel*, 880 F.Supp. 1027 (S.D.N.Y. 1995)

133 *United States v. Byron Mitchell*, Appellant, 145 F.3d 572 (3d Cir. 1998); 365 F.3d 215 (3d Cir. 2004)

134 Andre A. Moenssens: The Reliability of Fingerprint Identification. A Case Report. 2002. http://onin.com/fp/reliability_of_fp_ident.html

Tudományos Kutatótanácsának 2009. évi jelentését *Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward* (A forenzikus tudományok megszilárdítása az Egyesült Államokban: Az előttünk álló út)¹³⁵ címmel. Ez a dokumentum, miként a korábbi Daubert-döntés is, nagy hatással volt és van az egész világ szakmai közvéleményére, jogrendszerétől, bizonyítási rendszerétől, illetve a bűnüldözés szervezeti felépítésétől függetlenül.

A tudományt, az államot, az igazságszolgáltatást, a kereskedelem kérdéseit és a kapcsolódó hivatalokat érintő költségvetési felhatalmazási törvény (*Science, State, Justice, Commerce, and Related Agencies Appropriation Act*) 2005. novemberi hatálybalépése után az Egyesült Államok Kongresszusa megbízást adott a Nemzeti Tudományos Akadémiának a forenzikus tudományok helyzetének elemzésére. A legfontosabb megállapítások szerint¹³⁶ a felderítésben és a bizonyításban betöltött szerepe, lehetőségei és eredményei alapján egyértelműen a DNS-szakértői terület van a figyelem középpontjában, ennek megfelelően ez a terület kellőképpen támogatott. A többi szakértői terület háttérbe szorul. Ezzel összefüggésben jelenik meg az a tendencia, hogy növekszik a hibás ítéletek száma. A helyzet megérett arra, hogy a klasszikus krimináltechnikai területeket és a halál okának vizsgálatára szolgáló módszereket (a továbbiakban: forenzikus tudományok) kritikus vizsgálatnak vessék alá, illetve megfelelő cselekvési programot állítsanak össze a problémák megoldására.

A megbízók és a felkért vizsgálóbizottság tagjai a következő három célt tartották a legfontosabbnak: az elkövetők megbízhatóbb azonosítása (akár új tudományos módszerek és technológiák bevonásával), ezáltal a bűnüldözés hatékonyabbá tétele; a hibás ítéletek számának csökkentése, valamint a biztonságérzet növelése. A megbízás kiterjedt a források vizsgálatára, az új technikai fejlesztések áttekintésére, ezekkel kapcsolatban ajánlások megfogalmazására, valamint a technikus és az igazságügyi orvos szakértői hivatás vonzóbbá tételére, a bizonyítási eszközök biztosítása és elemzése területén szakmai protokollok kidolgozására a minőségbiztosítás érdekében stb.

Az eredmények bemutatása azzal indul, hogy a bűnügyi tudományok képviselői az Egyesült Államokban képzett és elhivatott szakemberek, akik

135 Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward... i. m.

136 Christa Dern: i. m. 292–298. o.

a legjobb tudásuk szerint, lelkiismeretesen végzik a munkájukat. A feltételek azonban gyakran nem ideálisak.

A vizsgálat megállapításai szerint a fő problémák a következők:

- a hibás, elnagyolt vagy túlzó szakértői megállapítások hozzájárulnak a téves ítéletekhez;
- szövetségi, tagállami és helyi szinten nagyon különböző a laboratóriumok felszereltsége, a képzettség és a minőségbiztosítás, valamint az alkalmazott módszerek és eljárások sem egységesek;
- hiányoznak a kötelező standardok a laboratóriumok akkreditációja, valamint a szakértők minősítési rendszere kapcsán is;
- különbség van az egyes diszciplínák között tudományos megalapozottságuk, eljárásaik és módszereik validitása¹³⁷, a hibaarányok, a kutatások és a tudományos publikációk száma, valamint bíróság előtti elfogadottságuk tekintetében;
- a vizsgálati eredmények gyakran szubjektív értékelés nyomán születnek, különösen a személyazonosítás területén;
- nincs egyértelműen meghatározva, hogy melyek a tudományosan megalapozott, bizonyításra alkalmas azonosító módszerek, és melyek azok, amelyek a nyomozás során fontos információkat szolgáltathatnak egy ismeretlen személy azonosítása kapcsán, azonban tudományosan nem kellően megalapozottak ahhoz, hogy a bizonyítás folyamán is alkalmazhatók lennének;
- hiányoznak a módszerek „tudományosságának”, illetve annak megítélésének egységes standardjai, például nem látható át, hogy a vizsgálati eredmény tudományos vizsgálaton vagy csupán szubjektív értékelésen nyugszik;
- forráshiány.

137 A validitás szó érvényességet jelent.

Konklúzióként tizenhárom ajánlás született meg.¹³⁸ Ezek között a *strukturális reform* része egy független nemzeti grémium, a Forenzikus Tudományok Országos Intézetének felállítása (National Institute of Forensic Sciences; NIFS), amelynek feladata a bűnügyi szakértői diszciplínák támogatása és fejlesztése, az eljárások standardizálása, a laboratóriumok akkreditációja, a szakértők minősítése, a kutatás és fejlesztés segítése, az anyagi eszközök igazságosabb elosztása annak érdekében, hogy a DNS-vizsgálat mellett más, objektív alapokon álló diszciplínák is támogatásban részesüljenek. Emellett fokozott hangsúlyt kapnak a jogalkalmazóknak szóló programok is.

A második ajánlás ebben a körben a laboratóriumok helyzetével kapcsolatos, e szerint a függetlenség érdekében ki kell vonni minden bűnügyi laboratóriumot a bűnüldöző szervek, illetve az ügyészség irányítása alól, ezáltal fokozható a tudományos orientáció és a függetlenség. Ezt az ajánlást sem a bűnüldöző szervek, sem a laboratóriumok vezetői nem üdvözölték.

A jelentés második átfogó intézkedési területe azzal kapcsolatos, hogy *egységes standardokat* kell megkövetelni az akkreditáció, valamint az egyéb minősítő folyamatok során. A jelentés ragaszkodik ahhoz, hogy egy szakértő sem végezhet gyakorlati tevékenységet ezeken a területeken, illetve nem adhat véleményt szakértőként minősítés (certifikáció) nélkül. Idetartozik, hogy minden nyilvános és magánlaboratóriumot és azok felszerelését is akkreditálni kell.

A nemzetközi normáknak való megfelelés – mint az ISO 17025 – érdekében a NIFS a krimináltechnikai szakvéleményekben és a szakértői dokumentációban alkalmazandó egységes terminológiát vezet be. Emellett a krimináltechnikai laboratóriumokban minősített menedzseri rendszerek kiépítésén és a rutinszerű minőségbiztosítás megteremtésén dolgozik.

A bűnügyi szakértők *oktatása és képzése* nem megfelelő – állapította meg a bizottság. Ennek rendezése a harmadik intézkedési terület lényege. A képzésnek gyakorlatorientáltan kell történnie, mint eddig, az oktatásban azonban hangsúlyozottan szerepet kell kapniuk a tudományos elveknek. Emellett szó esik arról is, hogy a jogalkalmazóknak gyakran nincsenek megfelelő ismereteik a tudományos módszertanról. Pedig a bizonyítékok értékelésekor

138 Christa Dern: i. m.; David H. Kaye: The good, the bad, the ugly: The NAS report on strengthening forensic science in Amerika. *Science & Justice*, vol. 50, no. 1, 2010, pp. 8–11.

erre egyre inkább szükség van. Ennek érdekében a NIFS a jövőben célzott képzéseket szervez.

Egy empirikus kutatás során az Egyesült Államokban azt vizsgálták, hogy milyen okból zárták ki valamely forenzikus azonosítás eredményét a bizonyításból.¹³⁹ A kutatás tárgyául szolgáló nyolcvanegy ügyből, amelyben ilyen kizárás történt, ötvenben a megbízhatóság hiánya volt az ok. A problémás területek a következők voltak: fegyver- és nyomszakértés, ujjnyom- és fognyom-, valamint a kézírásvizsgálat.

A bizonyítékok kizárásának vagy korlátozásának okai a következő kategóriákba sorolhatók:

- a) eljárási szabály megsértése;
- b) a szakértő tanú nem megfelelő minősítése;
- c) a vélemény elégtelen relevanciája;
- d) a szakértői bizonyíték alkalmazási körével kapcsolatos probléma;
- e) a szakértői módszerrel kapcsolatos probléma;
- f) a vizsgálati technika tudományos alapjával kapcsolatos probléma.

A konklúzió szerint ezek egy része könnyen elkerülhető lett volna, ha a szakértők pontosan betartják a szakmai-módszertani szabályokat és részt vesznek a képzéseken. Más esetekben hosszú távú programok vezethetnek eredményre: tudományos kutatások folytatása és az eredmények megfelelő adaptációja a gyakorlati tevékenység során, a metodológiában vagy a tudományos alapismeretekben.

A NIFS támogatja a kutatásokat a szakvélemények megbízhatósága, a módszerek/eljárások validitása és a forenzikus tudományosság fokozásának érdekében, a tévedések és az elfogultság elkerülése végett. A NIFS megtette a szükséges lépéseket az együttműködéshez az Országos Szabványügyi és Technológiai Intézettel (National Institute of Standards and Technology; NIST), az állami és magánlaboratóriumokkal, az egyetemekkel és szakértői munkacsoportokkal. A feladatok között szerepel a mérési eljárás objektívizálása, az eljárás/módszer validitásának és reliabilitásának¹⁴⁰ megteremtése,

139 Mark Page – Jane Taylor – Matt Belkin: Forensic Identification Science Evidence Since Daubert: Part II – Judicial Reasoning in Decisions to Exclude Forensic Identification Evidence on Grounds of Reliability. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 56, no. 4, 2011, pp. 913–917.

140 A reliabilitás szó megbízhatóságot jelent.

az adatcsere optimalizálása, és a megfelelő standardok felállítása érdekében „körmérések” lebonyolítása.

Az ajánlások között szerepel továbbá:

- kötelező etikai kódexek összeállítása a forenzikus diszciplínák számára;
- a halálesetek felderítése, nyomozása területén a személyi, intézményi, felszereltségi, irányítási követelmények fokozott érvényesítése;
- az AFIS-adatok nemzetközi cseréjének megoldása (ez jelenleg a rendszerek inkompatibilitása miatt nem lehetséges);
- a tudomány eredményeinek alkalmazása nagy káresemények esetén is.

Az NRC jelentése nemcsak a forenzikus tudományok jelenlegi egyesült államokbeli helyzetéről közvetít, hanem a forenzikus gyakorlat általános helyzetével és a bíróságok által támasztott fokozódó igényekkel kapcsolatban is kérdéseket fogalmaz meg, felülvizsgálatra ösztönöz, megoldási javaslatokat kínál. Mindez – ahogy a reakciók mutatják – Európában is érdeklődéssel kísért folyamat. Itt is az egyik leginkább aktuális probléma, hogy több diszciplína mögött nincs meg az a tudományos megalapozottság, amely okot adhatna a sokszor akár kétséget kizáró bizonyosságot kifejező szakértői véleményekre.

A megállapítások értékelésénél tekintettel kell lenni azonban mindarra, ami jellegzetesen egyesült államokbeli. *Christa Dern* felhívja a figyelmet arra, hogy az Egyesült Államokban nem minden forenzikus vizsgálatot végez képzett szakember – különösen helyi szinten.¹⁴¹ A helyszíni nyomok összevetését az összehasonlító mintákkal rendőrségi tisztviselő vagy a seriff is végezheti tapasztalati alapon. Így gyakran nem is érdemes vizsgálni a tudományos követelményeknek való megfelelést és a szakértői nyilatkozatok megbízhatóságát. Alapvetően különbséget kell tenni a tudományosan kellően megalapozott diszciplínák, mint például a DNS-analízis és azok között, amelyek nagyobb mértékben épülnek a szakértői interpretációra (mint például az ujjnyom, a kézírás, a járművek vagy az elemi szálak vizsgálata, valamint a lőfegyver-azonosítás).

A krimináltechnikai laboratóriumok mellett működnek helyi és tagállami, rendőri egységekhez kötött vizsgálati egységek, valamint privát szakembe-

141 Christa Dern: i. m.

rek. Tehát a krimináltechnikai intézményrendszer az Egyesült Államokban heterogén és szinte átláthatatlan.

A szakirodalom szerint a 2009. évi jelentés óta az Egyesült Államokban sem magas azoknak az eseteknek a száma, amelyekben a vád szakértőjét kizárták az eljárásból, az NRC-jelentés alapján azonban összeállítható azon kritikus kérdések listája, amelyek fennakadhatnak a „Daubert-szűrőn”¹⁴².

Az okok között az első a *validitás*: a forenzikus tudományok területén gyakori a szubjektív értékelés. A Daubert-kritériumoknak megfelelően pontosan meg kell határozni, hogy hogyan működnek az egyes technikák, emellett a módszernek és a statisztikai eredményeknek is megismerhetőnek kell lenniük.

A megfelelő *szakértelmet* tesztekkel lehet mérni, a gyakorlatban ennek lebonyolítása azonban nem egyszerű.

A *laboratóriumok működésével összefüggésben számos problémát* tárt fel a jelentés, a certifikáció és akkreditáció hiányától a csalás gyanújáig, amely az eredmény hamisítása kapcsán merült fel. A szándékos hamisítás nagyon ritka ezekben az esetekben, de a nem szándékos helytelen eredmény gyakoribb. Ez származhat nem megfelelő ellenőrzésből, képzésből, helytelen jegyzőkönyvezésből, nyomrögzítésből, helytelen statisztikai eljárások alkalmazásából, vagy vis maiorból.

A szubjektív megítélésen alapuló technikák esetében nehéz a szakvélemény kialakításában részt vevő valamennyi tényezővel számolni. Ha a vád a szubjektív azonosító eljárásra támaszkodik, a védelem jogászai megpróbálhatják firtatni, mi bizonyítható ebből. Ehhez a védelem saját szakértőt vehet igénybe.

A tapasztalatok szerint csak kevés védőügyvéd megfelelően tájékozott a Daubert-kritériumokat illetően. Az a kérdés sem mindig egyértelmű, hogy a védelem jogosult-e szakértő igénybevételére. A *Melendez-Dias v. Massachusetts-ügyben*¹⁴³ a Legfelső Bíróság többségi véleménye azt az álláspontot képviselte, hogy a védelemnek alkotmányos joga, hogy keresztkérdés keretében kérdezze azt a forenzikus szakembert, akinek a következtetéseit a vád tárja elő bizonyítékként.

142 Margaret A. Berger: i. m. 27–30. o.

143 *Melendez-Diaz v. Massachusetts*, 557 U.S. 305 (2009)

3.4. A JELENTÉS HATÁSA AZ EURÓPAI KRIMINÁLTECHNIKÁRA

A jelentésben megfogalmazott problémák Európában is ismertek. A krimináltechnika helyzetét meghatározó tényezők Európában sem egységesen vannak jelen, nagy különbségek vannak a laboratóriumok helyzete, felszereltsége és a szakértők képzettsége között. Itt is gyakran hivatkoznak arra, hogy a személyi és pénzügyi feltételek nem megfelelők. Az Igazságügyi Tudományos Intézetek Európai Hálózata (European Network of Forensic Science Institutes; ENFSI) szintén folyamatosan dolgozik a megoldáson. Az ENFSI krimináltechnikai testülete célul tűzte ki a módszerek standardizálását, valamint a krimináltechnikai munka tudományos feltételeinek megteremtését, a tudományos eredmények és a tapasztalatok megoszthatóságát. Az erőforrásokat most a gyakorlati tevékenység mellett fokozottan a kutatásra és a fejlesztésre kívánják összpontosítani.

Az ENFSI a kritikákkal szemben leszögezi a következőket:

1. 2010-től az ENFSI-tagság feltétele, hogy a krimináltechnikai laboratóriumok akkreditáltak legyenek (az ISO 17025 vagy az ISO 17020 szerint). Az ENFSI támogatja is ezt a folyamatot.
2. Az ENFSI által létrehozott Forenzikus Tudományok Európai Akadémiája (European Academy of Forensic Science; EAFS) közvetítő szerepet lát el a gyakorlat és a tudományos kutatómunka között, közéletű kutatási stratégiával segíti a kritikus területek tudományos megalapozását.
3. Az ENFSI létrehozott egy projektet a bírák, ügyészek, védők és a rendőrségi vezetők továbbképzésére. A FORJUST keretében a résztvevők bővíthetik a krimináltechnikával kapcsolatos ismereteiket.
4. Az ENFSI nemzetközi szervezetekkel is rendszeres kapcsolatot ápol, ezzel járul hozzá a világszinten érvényes standardok kidolgozásához és a tudományos információáramláshoz.¹⁴⁴

Az EAFS 2009-ben, Glasgow-ban tartott ötödik triennális konferenciáján, amelyet *Ismeretek, kutatás és irányítás a forenzikus tudományok területén*¹⁴⁵

144 Christa Dern: i. m. 296. o.

145 Knowledge, Research and Leadership in Forensic Science

címmel rendeztek, azt a folyamatot tárgyalták, amely az igazságügyi szakértői tudományok területén zajlik a kutatási eredmények gyakorlatba történő átültetése kapcsán.

A legnagyobb problémák ezen a területen – a konferencia tapasztalatai alapján – a bizonyítékok értékelése és értelmezése kapcsán merülnek fel.¹⁴⁶ A forenzikus tudományok legfőbb célja, hogy bizonyítékot szolgáltatassanak a nyomozó hatóságok és az ügyészség részére. Napjainkban egyre szélesebb körben van erre lehetőség, a tárgyi bizonyítékok egyre nagyobb hányada vizsgálható. Az alkalmazott szakértői módszerekről azonban nem áll rendelkezésre elegendő információ. Például az Egyesült Királyságban (illetve az egész kontinentális Európában) nem volt még olyan kutatás, amely konkrétan arra irányult volna, hogy hogyan járul hozzá a DNS-adatbázis a büntető igazságszolgáltatáshoz. Bár az Egyesült Államokban végeztek már ilyen elemzést, ez is csak a DNS meghatározott bűncselekménytípusok esetén történő alkalmazására korlátozódott. Az bizonyos, hogy a DNS-vizsgálat és eredménye meghatározó szerepet játszik a bizonyításban, mégsem ismerjük a valódi értékét. Egyebek között azt sem, hogyan járul hozzá az emberek biztonságához és védelméhez.

Az NRC-jelentés lényeges megállapítása, miszerint a jogalkalmazásban is kevés az ismeret a forenzikus technikákat és a gyakorlatot illetően, Európában is alátámasztott. Igaz, itt speciális szakértelemről van szó, de a bizonyítás során történő felhasználásnak mindenképpen feltétele lenne a szakterület kompetenciájának és megbízhatóságának az ismerete. A valóság az, hogy több területen hiányzik az általánosan elfogadott tudásanyag is.

Az alkalmazott technikák tekintetében gyakran felvetődik a tudományos megalapozottság hiánya. *Jim Fraser* kifejti, hogy a forenzikus tudományok területén meglévő hiányosságokat alátámasztják a következők: a publikációk száma jóval alacsonyabb ezen a területen, mint más diszciplínák területén. A meglévő kutatások pedig nem foglalkoznak olyan bizonyítási alapkérdésekkel, mint meghatározott bizonyítéktípusok értéke és haszna (akár gazdasági, akár büntető igazságszolgáltatási értelemben). A tudomány

146 Jim Fraser (ed.): 5th Triennial Conference of the European Academy of Forensic Science. Glasgow, 8-11. September, 2009: Knowledge, Research and Leadership in Forensic Science. Science and Justice, vol. 50, no. 1, 2010, pp. 1-3.

más területein az elméleti megértést a gyakorlat támogatja. A forenzikus tudományok területén a gyakorló szakértőknek csak egy kis része kutat és publikál. Végül vannak olyan esetek is, amikor egy kutatást publikálnak ugyan, a módszertan azonban nem megfelelő, nem világos vagy szubjektív. Fraser felhívja a szakma figyelmét arra, hogy ki kellene dolgozni a kutatási módszertan standardjait.

Mindez hozzájárul ahhoz, hogy a jogalkalmazók kriminalisztikai ismeretei nem megfelelők. Ha nem értik a technika lényegét, akkor hogyan lehetne azt megítélni a bizonyítás során, arra döntéseket alapozni. Emiatt az is előfordul, hogy olyan tényezőkön, olyan képességeken múlik a bizonyíték elfogadása, amelyek nem szorosan a hitelesség ismérvei.

Sheila Willis a forenzikus tudományok minőségét és kompetenciáját vizsgálta.¹⁴⁷ Tanulmánya a terület tudományos fejlődése mellett a szervezeti kérdésekkel is foglalkozik. Felveti, a XX. század óta zajló dinamikus fejlődés kapcsán újra és újra megjelenik a kérdés: mit jelent ma az, hogy forenzikus tudomány, és milyen a megítélése? 2009-ben az ENFSI minőséggel és a kompetenciával foglalkozó munkacsoportja kérdőíves kutatás keretében vizsgálta a témát 55 intézetben Európában. Az eredmények arról tanúskodnak, hogy nagyon nagy különbségek vannak az intézetek között a tekintetben, hogy milyen jellegű szolgáltatást végeznek, illetve milyen akkreditációjuk van.

Leírja azt a folyamatot, hogy az akkreditáció lassan kapott létjogosultságot a forenzikus tudományok területén. Eleinte nem voltak vonzóak azok a szigorú keretek, amelyeket egy minőségi rendszer megkövetel, a hibák mérése stb. Ma is óvatosan kell bánni azzal a kijelentéssel, hogy az akkreditáció a feltétele és a garanciája a forenzikus tudományok megfelelő működésének. Az igazságszolgáltatásban most is vannak tévedések. Az akkreditáció mellett Willis az emberi tényező fontosságát hangsúlyozza, utalva ezen belül a tudományos kultúra és a kompetencia meglétére.

A kompetencia követelményéhez szerintem hozzátartozik az is, hogy a szakértő a tudományos elveknek megfelelő oktatásban vegyen részt, ennek keretében sajátítsa el a hipotézisek ellenőrzésének kultúráját, részesüljön a szakterületnek megfelelő természettudományos képzésben is, legyen jó

147 Sheila Willis: Power, Process, People – A presentation on quality and competence in forensic science delivered at EAFS 2009. Science and Justice, vol. 50, no. 1, 2010, p. 23.

a matematikai készsége (különös tekintettel a statisztikára, a logikára és a következtetőkészségre). Fontos a megfelelő kommunikációs készség is, amelyre a bonyolult koncepciók ismertetésekor van szükség. E készségek szerepe pedig leginkább az, hogy a szakértő tudja alkalmazni az ismereteket. A forenzikus tudomány világában egyre inkább érezhető a „kompetencia” ilyen értelmű szükségessége. Az ENFSI keretei között évek óta folyamatban van egy kompetenciaértékelő projekt, ez azonban nem élvez széles körű elfogadottságot.

Willis úgy véli, hogy mindenképpen szükség van standardok felállítására. Jellemző tendencia, hogy az eljárás egyik részét standardizálják, főként a tesztelési eljárást. Az NRC jelentése is ezt a megközelítést képviseli. Az Egyesült Királyságban inkább a holisztikus megközelítés mellett állnak, az ideális kompetenciát vizsgáló rendszer kialakítása azonban még várat magára.

Az Igazságügyi Szakértők Egyesülete (Association of Forensic Science Providers; AFSP) is dolgozott a kérdésen. Az egyesület a szakértői vélemények értékelésének standardjait négy elv köré rendezte: kiegyensúlyozott színvonal, logika, szilárd alapok és áttekinthetőség. Willis véleménye szerint a minőség és a kompetencia megvalósításához meghatározott laboratóriumi eljárásra, logikus és átlátható döntéshozatali eljárásra, emellett egyenletesen magas színvonalú szakértői véleményekre van szükség. Ezt egy egységes oktatási és gyakorlati rendszer, valamint rendszeres kutatások támogathatják a leghatékonyabban.

A szakértői vélemények megbízhatóságának, így alkalmazhatóságának felülvizsgálata Angliában és Walesben is megtörtént a közelmúltban; az angol és a walesi jog területeinek a felülvizsgálatára, egyszerűsítésére, megújítására és a szükséges reformjavaslatok megfogalmazására létrejött a Law Commission England and Wales elnevezésű független testület (a továbbiakban: bizottság) a 2009-ben megkezdett konzultációs folyamat során.¹⁴⁸

A vizsgálat megállapításai szerint a különösen nehezen érthető – például a magas fokú matematikai, statisztikai ismereteket igénylő – szakterületeken jellemző, hogy a szakvéleményt az esküdtek alaposabb mérlegelés nélkül

148 Grósz Tamás: A szakértői bizonyítás megújításának kísérlete Angliában és Walesben. <http://ujbtk.hu/dr-grosz-tamas-a-szakertoi-bizonyitas-megujitasanak-kiserlete-angliaban-es-walesben/>

elfogadják. Ez az új szakértői módszerek esetén különös kockázatokat hordoz magában. Az ellenőrzés különös nehézséget jelent, amennyiben nincs az adott területen másik szakértő, de egyéb esetekben is gyengének és hatástalannak ítélték meg az ellenőrző szakértők tevékenységét. Kétségtelen probléma, hogy a bírónak kevés iránymutatás áll rendelkezésre ahhoz, hogy a szakvélemény alkalmazhatóságáról dönten tudjon.

A bizottság úgy ítélte meg, hogy egy a Daubert-teszthez hasonló teszt lenne a legalkalmasabb a szakvélemények ilyen típusú vizsgálatára. A bizottság által meghatározott protokoll szerint az elsőfokú bírónak első körben arról kell döntenie, hogy tudományos vagy nem tudományos (tapasztalaton alapuló) szakvéleményről van szó. Ezt követően kell vizsgálnia a szakértői módszert, végül a teszt harmadik szakaszában azt, hogy a szakértői következtetések összhangban vannak-e az alkalmazott elvekkel, módszerekkel. (A szakértői következtetések helytálló voltának vizsgálata az esküdtszék kompetenciájába tartozik.) A bizottság javaslata szerint a különösen bonyolult megítélésű szakterületek esetén a bíró számára független szakértőt kell biztosítani, csak a megbízhatóság kérdésének megítélésére.

A szakmai konzultációban valamennyi érintett szakterület részt vett, az igazságszolgáltatás képviselőitől kezdve a szakértői szervezeteken keresztül a tudományos társadalom kompetens személyiségeiig. Ajánlásuk 2011-ben jelent meg *Expert Evidence in Criminal Proceedings in England and Wales* címmel.

A jelentés egyik kiindulópontja, hogy a szakértői bizonyítékok megbízhatóságát egy törvénybe foglalt megbízhatósági teszttel kell garantálni. Emellett a konzultáció résztvevői hangsúlyozták a szakértők és a bírák képzésének és az akkreditációnak a fontosságát, és a teszt rugalmas, indokolt esetekre korlátozott alkalmazását.

Christa Dern ír arról, hogy az Egyesült Államok heterogén krimináltechnikai berendezkedéséhez és személyi adottságaihoz képest Németországban a krimináltechnika szilárd tudományos alapokon áll, és jól funkcionál. A német helyzet már most messzemenőkéig megfelel az NRC jelentésében megfogalmazott ajánlásoknak.

A Szövetségi Bűnügyi Hivatalon (Bundeskriminalamt; BKA) mint központi szövetségi szervén belül a Krimináltechnikai Intézet (Kriminaltechnische

Institut; KTI) különleges szerepet tölt be: szervezi a továbbképzést, a kutatást, a fejlesztést, a nemzetközi együttműködést, mindazt, ami a jelentés tanúsága szerint is a háttérét kell hogy képezze a korszerű, előremutató gyakorlati munkának. Az intézet egyik központi egységének feladata a szövetségi szinten egységes eljárások létrehozása.

Az akkreditáció által (az ISO 17025 és 17020 szerint) az intézet és a tartományok egyes intézetei nagyot léptek előre a szakvélemény-készítés standardizálása útján. Emellett jellemző, hogy ahol még nincs meg az akkreditáció, többnyire már ott is egységes standardok alapján, a tudomány aktuális állása szerint zajlik a munka. Súlyt fektetnek a mérési eljárások optimalizálására, az eljárások, módszerek validitására és reliabilitására, az adatcserére és a körmérésekre. Emellett törekszenek a folyamatos fejlesztésre, az eredmények javítására. Igaz, több területen még mindig különböző valószínűségi skálákat alkalmaznak a szakértők, ezek harmonizálásán nemzeti és nemzetközi szakértői csoportok dolgoznak.

A szakértői függetlenség Németországban garantált elv. Bár a krimináltechnika jellemzően a bűnüldöző szervezetrendszerben foglal helyet, és ezeket a szakértőket közvetlenül nem bízhatják meg magánszemélyek, illetve a védelem. (A bíróság közreműködésével, indítvány útján azonban ez megtehető.)

A személyi feltételeket illetően hangsúlyos szempont, hogy magasan képzett tudományos szakembereket foglalkoztassanak. A Bonn-Rhein-Sieg Főiskolán természettudományos kriminalisztikaképzés indult, elősegítve a nyombiztosításhoz és a technikai kérdésekhez természettudományos szempontból is értő szakemberek oktatását.

Az intézet aktívan részt vesz az ENFSI által kezdeményezett uniós projektekben. Az azonosító szolgálat nemzeti szinten is létrehozott egy egységet hasonló célokra. A BKA továbbá a jogalkalmazók kriminalisztikai képzését szervező FORJUST-ban is részt vesz egy képviselővel.

Dern megállapítja, hogy a jelentés alapjául szolgáló problémák, a tudományosságot illető kételyek főként az egyesült államokbeli állapotok alapján nevesíthetők, részben a krimináltechnikai gyakorlatot, részben az eljárási rendet illetően. Ez a németországi krimináltechnikára nem vonatkoztatható hasonló mélységben. A krimináltechnika hiányosságaira visszavezethető

téves ítéletek itt nem jellemzők. A Daubert-kritériumok kapcsán Németországban is zajlik a párbeszéd, ennek azonban nincs konkrét hatása az igazságszolgáltatásra. Nem zárható ki azonban, hogy az Amerikai Egyesült Államokban érezhető bizonytalanság a tárgyi bizonyítás megbízhatóságát illetően Németországra is hatással lesz.

Érzékeny pont Németországban is a vizsgálati eredmények értelmezésének szerepe, különösen személyazonosítási kérdésekben (minta-összehasonlítás esetén). Ezekben a területeken a DNS-vizsgálatok olyan magas szintű standardokat állítottak fel, amelyeknek egy forenzikus diszciplína sem tud teljes mértékben megfelelni. Ezek az eredmények pedig – mint láthatjuk – kihívás elé állítják a forenzikus tudományokat.

4. A SZAKÉRTŐI BIZONYÍTÁS ISMÉRVEI ÉS ELVEI MAGYARORSZÁGON: ISMERETELMÉLETI KÉRDÉSEK A BIZONYÍTÁST ÉRINTŐ TECHNIKAI FEJLŐDÉS TÜKRÉBEN

A büntetőeljárás célja az igazság megismerése, amelyhez speciális eszkörendszer áll rendelkezésre. Ebben a rendszerben különös helyet foglal el a szakértő. Hipotézisem szerint a tudományos és a technikai fejlődés hatására a szakértői tevékenység, illetve a megismerési folyamat alapjaiban megújult, ennek pedig közvetlen hatása van a büntetőeljárás megismerési folyamatára, a szakvélemény megalapozottságára, így a bizonyítás sikerére. Céloom, hogy ennek az elméleti megközelítésnek fokozott hangsúlyt adjak, hiszen egyre több tudományos tény támasztja alá az elmúlt évtizedek előrejelzését: új megismeréstudomány van születőben.

4.1. MEGISMERÉS ÉS BIZONYÍTÁS

Mit értünk megismerésen? A téma szempontjából legpontosabban Bócz Endre így foglalja össze:

„A megismerés – ismeretszerzés. [...] A megismerés viszont csak akkor tölti be a szerepét, ha a megszerzett ismeretek igazak. [...] Az ismeret igaz voltáról a bizonyítás révén lehet meggyőződni. A legtágabb értelemben vett bizonyítás valamely tétel, (logikai) ítélet igaz voltának kimutatása olyan tételek segítségével, amelyek igaz volta már bebizonyosodott.”¹⁴⁹

A bizonyítás Finszter Géza megfogalmazásában általános értelemben:

„gondolati művelet és gyakorlati cselekvés, az emberi megismerő tevékenység egy fontos mozzanata, új ismeretek megszerzése, ismereteink helyes voltának ellenőrzése és a verificált tudás másokkal történő elfogadtatása”¹⁵⁰

149 Bócz Endre: A büntetőeljárásbeli bizonyítás néhány szemléleti és elméleti kérdése. Magyar Jog, 2008/2., 77. o.

150 Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 3. o.

Finszter a megismerés három szintjét különbözteti meg a bizonyítás módszere, szabályai, ellenőrizhetősége, következményei szempontjából: megismerés mindennapi, szakmai és tudományos értelemben.

A büntetőeljárásbeli megismerési folyamatban a cél – más megismerési folyamatokhoz hasonlóan – az igazság megismerése, itt azonban speciális, a büntetőjog hatáskörébe tartozó kérdéseket, gyakorlatilag a történeti tényállást illetően. A büntetőeljárásbeli bizonyítást a *Fenyvesi–Herke–Tremmel* szerzőhármas a következőképpen határozta meg:

[...] olyan megismerési folyamat, amely:

A. az egyedi ügyben büntetőjogilag releváns, túlnyomórészt múltbeli tényállásnak az eljáró hatóság, végső soron a bíróság általi, a valósággal adekvát megállapítására irányul és

B. a bizonyítékok összegyűjtésével, vizsgálatával és mérlegelésével kapcsolatos tevékenységben realizálódik¹⁵¹.

A büntetőeljárásbeli megismerés alanya mindenekfelett a bíróság. A megismerés szándékolt végeredménye az ítélet, amely csak bizonyított ismereteken alapulhat.¹⁵² Természetesen az eljárás más szakaszaiban is beszélhetünk megismerési tevékenységről, így szólnunk kell arról, hogy a megismerés alanya a nyomozó hatóság és az ügyészség is. Sőt a védő is a megismerés alanyai közé tartozik, hiszen eljárási jogainak gyakorlásához feltétlenül szükséges, hogy megismerje a tényeket, csak ezek tudatában van lehetősége a kötelességeinek megfelelően eljárni. *A bizonyítás valójában három alany között zajlik, minthogy a védelem jelenti a büntetőjogi megismerés helyességének egyik perjogi kontrollját, a bizonyítás hitelességének nem hatósági próbáját.*¹⁵³

A szakirodalomban már a korábbi büntetőeljárás törvények (az 1973. évi I., valamint az 1998. évi XIX. törvény) hatálya idején sem voltak egyezők a vélemények a tekintetben, hogy ezt a megismerési folyamatot minden eljárási szakaszban egyúttal a bizonyítás ismérvei is jellemzik-e. Király Tibor így írt erről:

151 Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004, 211–230. o.

152 Király Tibor (1972): i. m. 86. o.

153 Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 29. o.

„Bizonyításon a bíróság, az ügyész, a nyomozó hatóság és más alanyok cselekményeinek sorát értjük, amelyek arra irányulnak, hogy ismereteket nyújtsanak, illetve szerezzenek arról, történt-e bűncselekmény, és ki az elkövetője.”¹⁵⁴

Mindezt azzal támasztotta alá, hogy a nyomozó, az ügyész, sőt a védő is a bizonyítás jogi szabályai szerint jár el. A bíró számára a bizonyítás ismeret-szerző, megismerő tevékenység.

„A szónak tiszta értelmében vett bizonyítást a büntetőeljárásban az végez, aki valami állít vagy cáfol – tehát a vád és a védelem –, és ehhez vonultatja fel a bizonyítás eszközeit; a bizonyítás a bíróság színe előtt és az ő közreműködésével és határozatainak megfelelően folyik. A bizonyítás azonban – különböző jogi jelentőséget hordozva – megjelenik az eljárás más szakaszaiban is, különösen a nyomozásban.”¹⁵⁵

Bócz Endre az egyes eljárási szakaszok megismerési folyamatát tovább differenciálta:

„A nyomozásnak célja lehetővé tenni a történeti tényállás megállapítását, de nem tárgya a történeti tényállás megállapítása. [...] A nyomozó hatóság eljárásjogi feladatai a történet kiderítésén nem mennek túl. Csak javaslatokat tehet; a történet ismeretében a vádhatóság dolga azt eldönteni, hogy mit tesz.”

A tárgyaláson ezzel szemben

„a vád tárgyává tett – és esetleg a védekezés keretében előadott és állított – tényeket kell bizonyítani. [...] A tárgyaláson már nem az a kérdés, hogy valójában mi is történt, hanem, hogy megtörtént-e, amit a vád állít.”¹⁵⁶

A Farkas Ákos és Róth Erika által az immár a 2017. évi XC. törvény alapján a büntetőeljárásról írt tankönyv így szól erről:

154 Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 240. o.

155 Uo.

156 Bócz Endre (2008): i. m. 79. o.

„Két álláspont alakult ki, melyek közül az egyik szerint a nyomozó hatóságok is a bizonyítás alanyai, a tevékenységük eredményeként feltárt tények és adatok bizonyítékok, amelyek a bírósági tárgyaláson közvetlenül felhasználhatók. A másik felfogás szerint a nyomozó hatóságok tényfeltáró tevékenysége a bizonyítékok összegyűjtésére, rögzítésére, rendszerezésére terjed ki, ami csak az ügyész tájékoztatását szolgálja, hogy megalapozottan lehet-e vádat emelni, illetve vádat képviselni. A bírósági eljárás tehát nemcsak a bizonyítás egyik, hanem az egyetlen szakasza.”¹⁵⁷

Továbbá:

„A magyar büntetőeljárás és a bírói gyakorlat az 1998-as Be. hatálybalépéséig az első álláspontot képviselte. A hatályos Be. szerint a vádlott bűnösségének bizonyítása a vádló, közvád esetén az ügyész feladata, melynek szellemében a nyomozás csak annak megalapozását szolgálja, az érdemi bizonyítás terepe azonban a bírósági tárgyalás, ahol a legfontosabb szerepe a bíróság játssza. Amíg a bizonyítás többi alanya »teljesítési segédeknek« tekinthető és »csak« közreműködnek a bizonyításban, szolgáltatják a bizonyítási eszközöket és bizonyítékokat, addig a büntetőjogi felelősségről szóló döntés alapjául szolgáló, hiteles tényállást a bizonyításban való aktív közreműködés mellett csak az elsőfokú, illetve a fellebbezési bíróságok állapíthatják meg, és csak ezek a bíróságok vonhatják le belőle a jogi következtetéseket, határozhatnak a jogkövetkezményekről. Az értékelés és ez alapján a döntés tehát a bíróság kizárólagos joga.”¹⁵⁸

4.1.1. A SZAKÉRTŐI BIZONYÍTÁS TÖBBRÉTEGŰ ISMERETELMÉLETE

A büntetőeljárásbeli megismerési folyamat meglehetősen akadályozott, és nemcsak amiatt, hogy a múltban zajlott, hanem jellegénél fogva a legtöbbször titkolt, sőt a leleplezés ellen ható törekvésekkel is övezett. Emiatt az igazság megismerése szükségszerűen közvetett folyamat.

157 Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. Negyedik, átdolgozott kiadás, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2018, 198. o.

158 Uo.

„Sőt, ha úgy adódnék, hogy bíró volt a szemtanú, vagy a sértett, ő bíróként az ügyben nem működhet közre. A törvény azt kívánja, hogy az ítélet ne származhassék olyan embertől, akit túlnyomóan saját észleletei és érzelmei befolyásolnak.”¹⁵⁹

Az igazság megismerésének feltétele először is az, hogy rendelkezésre álljanak a célnak megfelelő és jogszerű intézmények, eszközök, módszerek, illetve mindez hatékonyan is működjön. (Ezen kívül természetesen számos tényezőtől függ, hogy valóban megismerhető-e az igazság.) A büntetőeljárás törvény meghatározza a megismerés, illetve a bizonyítás eszközeit, részletesen szabályozza megszerzésük módját, valamint meghatározza azokat a korlátokat, amelyeket a törvényesség érdekében meg kell tartani.

A bűnüldözés gyakorlati ismeretanyagát (a bizonyítékok felkutatásának, összegyűjtésének és rögzítésének szabályait) a bűnüldözés tudománya, a kriminalisztika foglalja össze. Ezen belül egy mind szélesebb körű speciális tudásanyag áll a jogalkalmazó rendelkezésére – ideértve a krimináltechnikát, a krimináltaktikát, a kriminálmetodikát, illetve a kriminálstratégiát –, a jog szolgálatába állítva számos tudomány megismerési módszereit.

A megismerés alanyait az eljárásban a tanúk, a terhelt és a szakértők segítik. E helyütt kizárólag a büntetőeljárásbeli bizonyítás szakértői megismerési kérdéseivel foglalkozom. A szakterületek szerteágazó sokfélesége a szakértői tevékenység alapjául szolgáló számos tudományágat sorakoztat fel, így kétségkívül sok szempontból kell körüljárnunk a témát, hogy megragadhassuk az esszenciáját, és megfogalmazzhassuk a jelen fő kérdéseit. Értekezésem egyik fő hipotézise, hogy a tudományos és a technikai fejlődés hatására nemcsak a szakértői ismeretanyag és módszertan változik, nemcsak az igénybe vehető szakterületek köre alakul át, de a szakértői megismerési folyamat is alapjaiban megújul. A következőkben ennek a tényezőit és következményeit részletezem.

159 Király Tibor (1972): i. m. 61. o.

4.1.2. A SZAKÉRTŐ MEGISMERÉSI TEVÉKENYSÉGÉNEK SAJÁTOSSÁGAI

Elöljáróban le kell szögezni, hogy a szakértő megismerési folyamata is közvetett; ő sem volt – nem is lehetett – tanúja a cselekménynek, utólag, többnyire a tárgyi bizonyítékok vizsgálata által kerül kapcsolatba az ügygel¹⁶⁰. Szakértői ismeretein és a szakértői vizsgálaton alapszik a szakértői vélemény, amely a bíró számára a megismerés forrása.

A szakértő közvetítői jelenlétének fő oka nemcsak a közvetlen észlelés hiánya vagy az idő visszafordíthatatlansága, hanem a különleges szakértelem megléte, amely elengedhetetlen egyes bizonyítékok releváns információtartalmának megállapításához. A „különleges szakértelem” – ahogy már elővezettem – nehezen megfogható kategória. Mint látni fogjuk, jelenthet speciális tudományban való jártasságot, de érthetünk rajta „szakismeretté” sűrűsödött, ülepedett, legalább a gyakorlatban igazolt, működő tapasztalati anyagot is.

Erdei Árpáddal egyetértve, *„az alapvető viszonyítási tényező az, hogy a szakértelmet milyen területről kitekintve vizsgáljuk”*¹⁶¹. Vagyis nézőpont kérdése, hogy mit tekinthetünk különleges szakértelemnek. A büntetőeljárásban elsősorban a megismerés alanyainak a szemszögéből kell vizsgálni a kérdést. E szakemberek elsősorban jogi, illetve általános kriminalisztikai ismereteik segítségével végzik megismerési tevékenységüket, így az ezeken kívül eső tudásterületek számukra különlegesnek minősülnek. Kérdésként merül fel azonban az, hogy egy adott tudásanyag mitől válik különleges szakterületté, illetve annak birtoklása szakértelemmé. Itt a szakértelem természetesen a kriminalisztikai fogalomrendszerben értelmezendő, így elsősorban a büntetőeljárásbeli bizonyítást szolgáló tudásanyagok köréről szólok. De mely tudásanyagokról pontosan? Milyen követelményeknek kell megfelelnie egy tudásterületnek? Az Egyesült Államokban a kriminalisztikai relevanciától kezdve a felhasználás hitelességét garantáló tényezőkhig széles a skála. Meggyőződésem, hogy jogrendszerünk – így bizonyítási rendszerünk – különbözősége ellenére a bizonyítékok megbízhatóságának, ezáltal alkalmaz-

160 Emellett természetesen a személyi bizonyítékok vizsgálatára is vannak szakértői módszerek, például az igazságügyi orvostan, illetve az igazságügyi pszichológia területéről.

161 Erdei Árpád (1987): i. m. 26. o.

hatóságának kritériumrendszere azonos alapokon nyugszik: a tudományos megalapozottság, de minimálisan a verifikált módszertan pillérein.

A „különleges szakértelem” azonban egy másik dimenzióban is folyamatosan változik. Ahogyan a tudomány és a technika eredményei egyre gyorsuló ütemben válnak a mindennapok részévé, úgy szűnik meg korábbi „szakkérdés jellegük”. A folyamat felismerhető, az egyes fázisai azonban nehezen tetten érhetők. Gondoljunk csak az informatika területére.

Például a szellemi tulajdon-jogokat sértő bűncselekmények empirikus kutatása során¹⁶² a vizsgálat egyik célja annak kimutatása volt, hogy milyen körben és milyen céllal vesznek igénybe igazságügyi szakértőt, illetve a szakvélemények mennyiben segítik valamely tény megállapítását vagy megítélését. A szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése miatt lefolytatott ügyekben a 170 esetből 151-ben rendeltek ki szakértőt, ezek közül 114-ben informatikus szakértőt. A szakértő igénybevételének az ügyekben tapasztalt igen nagy aránya alapján mindenekelőtt felvetődött a kérdés, hogy valóban indokolt-e minden esetben a szakértő bevonása.

Ennek oka leginkább az volt, hogy a szerzői művek felhasználása és egyúttal az ezzel kapcsolatos jogsértések napjainkban nagyobb részben már digitális környezetben történnek. Ez a tény egyelőre megalapozza azt a beidéződést, hogy itt olyan speciális ismeretekre lehet szükség, amelyek miatt igazságügyi szakértő kirendelése indokolt. Vizsgáltuk a szakértő igénybevételének indokait, a szakértőnek feltett kérdéseket, a szakértő által tevékenysége során alkalmazott módszereket és a megjelölt ismereteket, valamint a szoros értelemben vett szakértői véleményeket. Azt tapasztaltuk, hogy az ügyek igen nagy részében a lefoglalt adathordozók tartalmának megállapítása miatt rendelik ki az informatikus szakértőt. Ez pedig napjainkban a legtöbb esetben már tényleg nem minősül szakkérdésnek.

162 Az Országos Kriminológiai Intézet a Hamisítás Elleni Nemzeti Testület (HENT) felkérésére 2010-ben lefolytatta *A szellemi tulajdonjogokat sértő bűncselekmények vizsgálata* című kutatást. Hat szellemi tulajdon-jogokat sértő bűncselekmény kriminálstatisztikai és jogdogmatikai elemzését, valamint bűnügyi iratok alapján 303 bűnügy részletes értékelését végeztük el. Részletesebben lásd Kármán Gabriella – Nagy László Tibor – Szabó Imre – Windt Szandra: *A szellemi tulajdon-jogokat sértő bűncselekmények kutatása*. In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 48. OKRI, Budapest, 2011, 49–80. o. http://www.okri.hu/images/stories/KT/kt48_2001_sec.pdf

Felvetődik azonban, hogy ki, mikor és hogyan foglaljon állást és döntsön az ilyen ügyekben. Előjáróban leszögezhetjük, hogy a szakterületek kompetenciahatárainak kijelölése és a szakértői módszertan egységesítése során a szakértői testületi állásfoglalások jelentenének hathatós segítséget. Emellett a jogalkalmazók kriminalisztikai – itt informatikai – ismereteinek korszerűsítése is elengedhetetlen a joggyakorlat egységesítéséhez. Pusztai László szerint végső soron az igazságszolgáltatási gyakorlatnak kell meghatároznia a „különleges szakértelem” mindenkori tartalmát¹⁶³, ehhez azonban, véleményem szerint, figyelembe kell vennie mind a szakértői-szakmai, mind a jogalkalmazói ajánlásokat, illetve a jogtudomány részéről tett megállapításokat.

A szakértő megismerő tevékenységének fontos része maga a vizsgálat, ennek pedig meghatározó tényezője a szakértői módszer. Módszeren az alkalmazott ismereteken túlmenően a gyakorlatban alkalmazható eljárást értem. A korábbi Be. (1998. évi XIX. törvény) 105. §-a erről így rendelkezett: „*a szakértő szakértői vizsgálat alapján ad véleményt. A szakértő a vizsgálatot a tudomány állásának és a korszerű ismereteknek megfelelő eszközök, eljárások és módszerek felhasználásával köteles elvégezni.*” (A jelenleg hatályos Be.-ben ez nem szerepel, a többi nem eljárás-specifikus rendelkezéssel együtt kikerült a szabályozásból.)

A szakértő megismerési tevékenysége a vizsgálat tárgya által is erőteljesen meghatározott. A vizsgálandó tárgy vizsgálhatósága, mennyiségi, minőségi jellemzői a megismerési folyamat fontos meghatározói, elégtelen voltak akár a vizsgálat akadályát is képezheti.

A szakértői megismerés eredménye a *szakvélemény*. A bíró a szakvéleményből ismeri meg sokszor a vizsgálat tárgyát is (például az ujjnyomot), illetve az ennek vizsgálatából adódó következtetéseket. A szakértői tevékenység eredménye a szolgáltatott bizonyíték jellegét tekintve – Erdei Árpád szerint – háromféle lehet. A szakértői közreműködés mindhárom változata a különleges szakértelemre épül. Különbség van közöttük azonban abban, hogy miben nyilvánul meg valójában a szakértői tevékenység; szükség van-e vizsgálatra, szakmai következtetésre vagy akár többre, problémamegoldó gondolkodásra. Szakértő kirendelhető önmagában valamely tudományos tétel feltárására is. Jellemző kérdés lehet valamely tárgy bizonyítás szempontjából releváns

163 Pusztai László: A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése. In: Gödöny József (szerk.): Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 20. KJK, Budapest, 1983, 300. o.

információtartalmának a feltárása. A klasszikus szakértői feladat (például a kézírás azonosítása) ezekkel szemben igazi problémamegoldó gondolkodást igényel. Ezt tekinti a szakirodalom „valódi” szakértői véleménynek.¹⁶⁴

Ha Finszter Géza kategóriáiból indulunk ki, arra juthatunk, hogy itt többnyire a szakmai megismerés sajátosságai jellemzők. Tehát nem általánosan elterjedt, széles körben hozzáférhető tudásról van szó, hanem egy szakma szabályai által kijelölt megismerési rendszerről.¹⁶⁵

Szántó I. József úgy fogalmaz, hogy

„az igazságügyi szakértőnek szükséges, de nem elégséges feltétele, hogy különleges szakismeretekkel rendelkezzen; ezen túl »szakértői ismeretekkel« is rendelkeznie kell és meg kell felelnie az igazságügyi szakértőkkel szemben támasztott jogszabályi követelményeknek.”¹⁶⁶

Emellett kiemeli, hogy a szaktudáson kívül a szakértői ismeretanyag nemcsak a jogi ismereteket foglalja magában, hanem egy szélesebb körű, interdiszciplináris ismeretanyagot is, *„olyan tudományágakat, amelyek különféle területeken egyaránt alkalmazást nyernek (matematika, mérésstan, rendszerelmélet, azonosítás-elmélet, informatika stb.)”¹⁶⁷*. Ez alkotja az *igazságügyi szakértői tudományt*. Ennek az előremutató felfogásnak a téma szempontjából különös jelentősége van: egyfajta új szemléletet vetít előre – a kognitív fordulat elméletéhez hasonlóan¹⁶⁸ –, ami a szakértő megújuló szerepének és kompetenciájának nemzetközi szinten tárgyalt koncepciójába is beleillik.¹⁶⁹

164 Erdei Árpád (1987): i. m. 85–88. o.

165 Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 4. o.

166 Szántó I. József: A szakértői bizonyítás alapjai. Dunatrend-Press, Budapest, 1999, 3. o.

167 Uo. 4. o.

168 Lásd Pléh Csaba kognitív fordulat elméletének a kriminalisztika területével kapcsolatos tárgyalását (4.3. fejezet)!

169 Sheila Willis: i. m.

4.1.3. A BIZONYÍTÁS ALANYAINAK – VÉGSŐ SORON A BÍRÓ – MEGISMERŐ TEVÉKENYSÉGE

Erdei Árpád leszögezi:

*„A szakvélemény és az abból megismert bizonyíték más bizonyítási eszköz-
höz, illetve bizonyítékhoz hasonlóan alá van vetve a hatóság értékelésének
és annak közvetítésével tölti be szerepét a ténymegállapításban.”¹⁷⁰*

Ha a megismerésről és a bizonyításról végső értelemben beszélünk, akkor az érdemi döntéshez vezető folyamatról van szó. Ennek lényeges eleme a bizonyítékok értékelése, a hiteltérdemlőség és a bizonyító erő megítélése, majd a bizonyítékok rendszerének felépítése, a meggyőződés a kétséget kizáróan bizonyított igazságról, valamint az ezen alapuló döntés meghozatala. Itt a megismerés alanyaként szűkebb értelemben a bíróról szölok.

A szakirodalomban sokat tárgyalt téma, hogy képes-e a jogalkalmazó, a bíró – mint különleges szakértelemmel fel nem ruházott személy – a szakértő tevékenységének az ellenőrzésére, megítélésére. A szakvélemény értékelésekor a bíró segítségére lehetnek szakmai tapasztalatai, eljárási lehetőségei, de napjainkban, a természettudományok és egyúttal a kriminalisztikai ágazatok ugrásszerű fejlődésének korában a jogalkalmazó, így a bíró tevékenységéhez mindinkább elengedhetetlenek a kriminalisztikai ismeretek is.

A büntetőeljárás törvény meghatározza a szakértői bizonyítás kereteit: tartalmazza, hogy kit kell kirendelni szakértőként; kit kell értesíteni a szakértői vizsgálatról; melyek a szakértő jogai és kötelezettségei; kinek merül fel közreműködési kötelezettsége a szakértő eljárásakor; hogyan terjeszti elő a szakértő a véleményét, és milyen lehetőségek állnak fenn akkor, ha a szakvélemény valamely fogyatékosága miatt aggálytalanul nem fogadható el stb. A szakértő kirendelése és a vizsgálat feltételeinek megteremtése azonban már speciálisabb ismereteket igényel. Ennek része a kérdések feltevése (a szakértői vizsgálat körének megvonása), amelyhez ismerni kell az adott szakterület „képeségeit”, határait, kompetenciáját. (A gyakorlatban előfordul, hogy a kérdések nem elég konkrétak, hiányosak vagy nem pontosak.)

170 Erdei Árpád (1987): i. m. 229. o.

A vizsgálati anyagok biztosítása szintén igényelhet különleges ismereteket. Ez fő szabályként azonban a kirendelő hatóság feladata. Előfordulhat, hogy a vizsgálati anyag felkutatásához, összegyűjtéséhez és rögzítéséhez is különleges szakértelemre van szükség. Ilyen esetben a hatóság szaktanácsadót vehet igénybe. Nem egyértelmű például, hogy a különböző írásvizsgálatok elvégzéséhez milyen írásmintákra van szükség. A szükséges írásminták jellege, mennyisége, minősége, kora, keletkezési körülményei, tartalma, a használt íróeszköz és íráshordozó a vizsgálat szempontjából mind lényeges tényező lehet. Ha viszont fontos, hogy a vizsgálati anyag ellenőrzött körülmények között készüljön (például az összehasonlító kézírásmenták), akkor ez célszerűen a szakértői vizsgálat keretei között is megtehető.

És végül, a szakvélemények értékeléséhez is feltétlenül szükség van az egyes szakterületek hatókörének, a módszerek megbízhatóságának és az eredmények jelentéstartalmának az ismeretére. A már említett szellemi tulajdon-jogokkal kapcsolatos kutatásról¹⁷¹ elmondható, hogy a megismert büntetőeljárások túlnyomó többségét az eljárások érdemi kimenetele, időtartama és költségigénye szempontjából egyaránt a szakértő tevékenységének kimagasló dominanciája jellemezte. A szellemi tulajdon-jogot sértő vizsgált kétszáz ügyből száznál is több esetben rendeltek ki szakértőt, a jogerős bírósági határozat szinte egységesen erre és a terhelt vallomására alapozta a döntését. Az előzetes kriminálstatisztikai eredmények és a szakirodalom alapján ez az arány nem volt meglepő. Speciális területről van szó. A cselekmények nagyobb részben digitális környezetben történnek, másrészt pedig a Btk. főként kerettényállásokat tartalmaz ebben a körben, amelyeket más jogszabályok (egyebek között a szerzői jogi törvény) részletszabályai töltenek ki tartalommal. Gyakran bizonyos fogalmi kérdések megítélését is a szakértőre bízták az eljáró hatóságok.

A bizonyíték önmagában való értékelésekor a bizonyítandó ténnyel, saját forrásával vagy az őt hordozó bizonyítási eszközzel való viszonyait vizsgáljuk.¹⁷² Az értékelés mikéntjére többen állítottak össze szempontokat.¹⁷³ A másik oldalról szemlélve, az igazságügyi szakértő véleményét speciálisan

171 Kármán Gabriella – Nagy László Tibor – Windt Szandra: i. m.

172 Erdei Árpád (1987): i. m. 233. o.

173 Uo. 236. o.; összefoglalja Vass Kálmán és Székely János szempontrendszerét.

az igazságszolgáltatásnak végzi, az ő kötelessége is az, hogy véleményét (a vizsgálatot és a módszert illetően is) a lehető legpontosabban, egyszersmind a felhasználó számára a lehető legerőteljebben fogalmazza meg.

Napjainkban a tudományos és technikai fejlődés hatására természetes folyamat, hogy új módszerek tűnnek fel egy-egy már ismert szakterületen, vagy akár új kompetenciák, új részterületek jelennek meg a palettán. Emiatt fokozottan hangsúlyos témaként jelenik meg a jogalkalmazók kriminalisztikai képzése és továbbképzése. A szakértői oldalról a kamarai állásfoglalások, módszertani levelek járulhatnak hozzá leginkább a szakértői tudás optimális és naprakész alkalmazásához. Az együttműködés mindkét oldalnak érdeke.

A büntetőeljárásbeli bizonyításban jelen van a mindennapi, a szakmai és a tudományos megismerés is.

„A bűnüldözés első reakcióját, a beavatkozó intézkedést pozitív szabályok nem írják körül. Még a negatív szabályok, hogy mit nem tehet a hatóság, nos még azok is igen szellősek és lazák. A beavatkozás sürgőssége az elsődleges intézkedések elhatározójának nagyfokú autonómiát biztosít.”¹⁷⁴

A hatóság (nyomozó hatóság, ügyészség, végül a bíróság) megismerése speciális szakmai tevékenység, ami részben tudományos ismeretanyagra épül. Kereteit a jog, itt a büntetőeljárás-jog jelöli ki, és az eredményességét is a büntetőeljárás-jog garantálja szabályai révén. Mint láthatjuk, emellett fontos szerepet kap a kriminalisztika ismeretanyaga is. A bíró megismerő tevékenységében a gondolkodás törvényei és a tapasztalati tételek éppúgy szerepet játszanak, mint bármely szakma gyakorlójának szakmai döntésében.

Pusztai László ezt úgy vezeti le, hogy „a szabadnak nevezett értékelést kötik a gondolkodás logikai törvényei, valamint az ügyben rendelkezésre álló bizonyítékok köre”¹⁷⁵. Emellett kifejti, hogy „ahol a tényállás megállapítása logikai törvényszerűsége, tudományos vagy a gyakorlat által igazolt tapasztalati tételeken alapul, tulajdonképpen nincs helye mérlegelésnek”¹⁷⁶. Ez a folyamat tulajdonképpen arról szól, hogy a tudományos ismeretek által a bizonyítás folyamata egyre objektívebb alapokra helyeződik.

174 Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 10. o.

175 Pusztai László (1987): i. m. 377. o.

176 Uo.

A szakértői megismerés a szakmai megismerésből kiindulva az adott szakma szabályai, módszerei alapján, kizárólag azoknak megfelelően történhet. A gondolkodás általános szabályai mint logikai tételek azonban természetesen itt is szerepet játszanak. A szakvélemény hatósági értékelése során a szakértői megismerés eredményessége mint a szakvélemény hitelt érdemlőségének fő tényezője jelenik meg a szakirodalomban¹⁷⁷. A tevékenység speciális felelősségvállalással jár. Bár a szakértő gyakran tudományos megállapításokra alapozza a véleményét, a tevékenysége jellemzően nem viseli magán a tudományos megismerés jellegzetességeit. Itt nem új tudományos hipotézisek igazolásáról van szó, hanem éppen ellenkezőleg, a tudományos vizsgálati protokoll szerint már elismert és igazolt módszerek, eljárások alkalmazásáról.

Az előző fejezetben már részletesen tárgyalt *Daubert v. Merrell Dow*-ügyben¹⁷⁸ éppen a megbízhatóság, a tudományos megalapozottság, végső soron a bizonyításbeli alkalmazhatóság kritériumait foglalták össze. Hazánkban nincs erre nézve kialakult gyakorlat. Véleményem szerint az új módszerek alkalmazását a büntetőeljárásban támogatni kell, de természetesen ezt meg kell előznie a körültekintő vizsgálatnak. Optimális esetben szakmai-tudományos vélemény, állásfoglalás is készül, amely a jogalkalmazó rendelkezésére áll. Ennek hiányában csak a hatóság kriminalisztikai felkészültsége birtokában feltett kérdései, döntése lehet az irányadó. Ehhez segítségére lehet a *szakértők párhuzamos meghallgatása* jogintézmény, amelynek során a kirendelt új szakértő a szakmai kérdései megfogalmazásával segíti a bírót akár az új módszer, eljárás alkalmazhatóságának megítélésében. Emellett szintén támpont lehet *egy olyan kérdés- és kritériumsor, amely segít eligazodni a különböző szintű és alapú szakterületek lehetőségeinek és korlátainak rendszerében*. Ezt a célt szolgálják a szakértői módszertani levelek; sajnos egyelőre csak kevés szakterületen áll ilyen rendelkezésre.

A bizonyítékok „szintetizálása”, a történeti tényállás megállapítása mind-ezekén túl más, összetett ismereteket is igényel. *Az ezzel foglalkozó kutatások alapján azonban egyre határozottabban körvonalazódik egy olyan speciális tudásanyag, amely minden ilyen jellegű megállapítás, döntés megfogalmazásakor zsinórmértékül szolgálhat.*

177 Erdei Árpád (1987): i. m. 101–105. o.

178 *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals*, 509 U.S. 579 (1993)

4.2. KRIMINALISZTIKAI ELMÉLETEK ÚJ KÖNTÖSBEN

A megismerés a bűncselekmény természete és a következmények miatt is elsősorban jogilag szabályozott. A megismerés kereteit a büntetőeljárás törvény jelöli ki, módszereiről azonban vajmi keveset mond. A megismerés módszerei közé ma már a legváltozatosabb szaktudományok módszerei sorakoztathatók fel. Mindez abba az irányba mutat, hogy a bizonyításnak – elsősorban a büntetőeljárásán belül – saját megismerésemélete van kialakulóban. Különösen fontos szerepet játszanak ebben az ismeretelmélet új, korszerű ágazatai, amelyeknek a tudományrendszer egészére hatásuk van.

A klasszikus ismeretelmélet alapvető ágazatai, a logika, a filozófia és a pszichológia tételei szinte a kezdetektől, a tizenkilencedik század közepétől hangsúlyt kaptak a kriminalisztika kialakulása, tudományos fejlődése folyamán. Már Hans Gross és *Albert Weingart* is kiemelkedőnek tartotta a logikai törvényszerűségek alkalmazásának jelentőségét, a következtetések és a kombinációk szerepét.¹⁷⁹ A matematikai módszerek alkalmazása a daktiloszkópia létrejöttéhez és személyazonosítási célokra történő felhasználásához, ennek során az azonos sajátosságokkal jellemzett ujjnyomok ismétlődési valószínűségének a kiszámításához köthető.¹⁸⁰ A tudományos fejlődés során általában, de az egyes tudományágak – köztük a kriminalisztika – alakulásában is, a hatvanas évektől jellemzően az információelmélet, az informatika és a kibernetika eredményei hoztak forradalmi változást.

Mint láthattuk, a kriminalisztika gyakorlatilag a bizonyítás során alkalmazott tapasztalat- és tudásanyag kialakulásával, rendszeres alkalmazásával fejlődött tudománnyá. E folyamatban meghatározó volt a kriminalisztikai megismerés általános szabályainak lefektetése, gyakorlatilag a kriminalisztikai elméletek kialakulása. Ezek az ismeretek a nyom-, az azonosítás- és a kriminalisztikai bizonyításelméletek fogalmi körébe illeszthetők.

179 Katona Géza (2002): i. m. 93. o.

180 Uo. 94. o.

4.2.1. A NYOMELMÉLET

A *nyomelmélet* jelentősége abban áll, hogy a bűncselekménnyel – mint általában a már megtörtént eseménnyel – összefüggésben keletkezett változások törvényszerűségeit foglalja össze, amely ismeretek szükségszerűek a bizonyítás szemszögéből releváns információk megszerzése, valamint értékelése szempontjából. Tehát a nyomelmélet tételei alapvetően meghatározzák az azonosítási és a bizonyítási folyamatokat.

A tudomány fejlődésével a nyom fogalma, ezzel a nyomok keletkezésének elmélete és vizsgálati lehetőségei is jelentősen kiszélesedtek. A kezdeti traszológiai megközelítés szerint a nyom *„olyan fizikai elváltozás, amely visszahatározza a nyomot létrehozó tárgy alakbeli és felületi sajátosságait”*¹⁸¹. Ahogy a természettudományok eredményei a felderítés és a bizonyítás során is alkalmazhatóvá váltak, a nyom fogalma már nemcsak a morfológiai elváltozásokat jelentette, hanem más, például fizikai és kémiai elváltozásokat is. A nyomtani terminológia és az alapelvek lefektetése a nyomok felkutatását és rögzítését végző helyszíni munkának és a szakértői tevékenységnek is az alapjául szolgál.¹⁸²

Az elméleti alapok kialakulása során a következő lépés, az egy szinttel absztraktabb megközelítés igényével, a nyomkeletkezés tényezőinek és mechanizmusának vizsgálata, illetve a nyomképző személy vagy tárgy meghatározása volt. Az azonosítási tevékenység, ezen belül is a személyazonosítás első módszereinek a megjelenése a kriminalisztika tudományos fejlődése folyamatában jelentős lépcsőfoknak bizonyult.

4.2.2. AZ AZONOSÍTÁSELMÉLET

Az azonosításelmélet tételeit csak később, a huszadik század közepén dolgozták ki filozófiai és logikai elvek alapján, a következők szerint:

181 Katona Géza: A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 27. o.

182 Katona Géza (2002): i. m. 144. o.

- „minden személy vagy tárgy (objektum) csak önmagával azonos (az egyediség törvénye), ebből következően
- minden más személytől vagy tárgytól (objektumtól) eltér (a különbözőség törvénye),
- az azonosság viszonylagos – adott időszakra és egyes sajátosságok vonatkozásában áll fenn,
- a sajátosságok különböző tényezők hatására állandóan változnak, de az állandó változás folyamatát az azonosítást lehetővé tevő viszonylagos állandóság szakaszai szakítják meg”¹⁸³.

Az azonosításelmélet a kriminalisztikai szakértői vizsgálatok módszertanához nyújtott és nyújt ma is segítséget. Az azonosítási folyamat fő elemei: az azonosítandó tárgy (vagyis a nyomokozó) és a helyszínen rögzített nyom vagy az összehasonlítás céljára létrehozott minta, illetve ezek összehasonlítása, majd a következtetés levonása. Ennek a folyamatnak meghatározó szakasza a vizsgált tárgyak azonosító sajátosságainak elemzése, vagyis a releváns egyedi, állandó, összehasonlításra alkalmas jellemzőinek a detektálása, rögzítése és vizsgálata. Ez napjainkban is a legszélesebb értelemben érvényes. Az azonosítás témaköre a felderítés és a bizonyítás szempontjából kiemelten fontos.¹⁸⁴

Az egyediesítés szempontjából külön kell beszélnünk a személyek és a tárgyak azonosításáról.¹⁸⁵ A tömegtermelés során előállított tárgyak egyedisége inkább tekinthető viszonylagosnak, mint az ember egyedisége. A gyártási folyamat egységes, emiatt ezek a tárgyak gyakorlatilag megkülönböztethetetlenek. A gyártás utáni egyedi változások gyakran a befolyásoló tényezők hatására, előre belátható módon alakulnak, így a kialakuló egyedi sajátosságok előfordulási gyakorisága nem határozható meg. Ezek megnyilvánulási formái a nyomokban szintén több tényezőtől függnék (nyomképző, nyomhordozó, a nyomképzés ereje, iránya, sebessége stb.). Ezzel szemben – az eddigi ismeretek alapján – minden ember egyedi, és ez számos jellemzője alapján kimutatható, leírható. Az ember az egyediségét és állandóságát leginkább kifejező, egyúttal a büntetőjog szempontjából releváns jellemzői segítsé-

183 Uo. 147. o.

184 Lásd Paul Kirk meghatározását: „a kriminalisztika az egyediesítés tudománya”. Paul L. Kirk: i. m. 235–238. o.

185 Katona Géza (2002): i. m. 174. o.

gével azonosítható. Ezen túlmenően személyazonosításra azok a biológiai tulajdonságok alkalmasak, amelyek kellő sokféleséggel jellemezhetők. Nem utolsósorban lényeges a jellemző tudományos igényű vizsgálhatósága.

Az azonosításelméletre meghatározó befolyást gyakorolt az információelmélet, mi több, hipotézisem szerint az egész elméleti háttérrel új megvilágításba helyezte. (A gondolat régóta jelen van a bizonyításelméletben: Király Tibor is előrevetítette, hogy a kibernetikai és az információelméleti szemléletmód hatással lesz a büntetőeljárásra.¹⁸⁶) Az informatikával a téma alkalmazott szakirodalmában többféle értelemben találkozhatunk. Elsődleges jelentése: *„az információhoz kapcsolható tudománykör, mely az információ-szerzés, információ-továbbítás, információtárolás, információfeldolgozás témakörével foglalkozik”*¹⁸⁷. Gyakran azonban a számítástechnikával kapcsolatos ismeretanyag összefoglaló neveként használják; ez utóbbi szűkebb tartalmat takar.

A tudomány és a technika fejlődése gyakorlatilag információs forradalmat generált a kriminalisztika területén. A videotechnika, a digitális képfeldolgozás, az alakfelismerés stb. hatására hirtelen megnőtt a feltárható adatok száma és pontossága, ennek kezelése és feldolgozása korszerű adatátviteli technikát igényelt. Ez a folyamat motiválta az adatfeldolgozás objektivizálását, majd automatizálását célzó kutatásokat. Az informatikai szemlélet leginkább az azonosítás problémáját helyezi új megvilágításba, az automatizált azonosító (szakértői) módszerek alkalmazásától egészen az azonosság bizonyításáig, a jogalkalmazó bizonyítékértékeléséig.

Az azonosítás elmélete tulajdonképpen a nyomképződés elméletére, a visszatükröződési elméletre vezethető vissza.¹⁸⁸ A tükrözésemélet korszerű felfogása szerint:

„az egymással kapcsolatba kerülő objektumok valamiképpen hatnak egymásra, és ennek a hatásnak az eredményeként tükröződnek egymáson. A tükröződés tehát nem más, mint az objektumok közötti kölcsönhatás eredménye-”

186 Király Tibor (1972): i. m. 60. o.

187 Agárdi Tamás – Szidnai László: A grafológia kézikönyve. Grafológiai Intézet, Budapest, 1998, 78. o.

188 A visszatükröződés-elmélet eredetileg a dialektika része volt. Ennek megfelelően sokáig ideológiai-politikai színezet vette körül. Ez nem csökkenti a tétel érvényességét, sőt utóbb az európai és az észak-amerikai szakirodalom is átvette.

*ként létrejött elváltozás. Az így létrejött elváltozásnak azért van igen nagy kriminalisztikai jelentősége, mert információt hordoz arról, hogy milyen objektumok vettek részt a kölcsönhatásban és milyen folyamat játszódott le közöttük.*¹⁸⁹

4.2.3. Á KRIMINALISZTIKAI BIZONYÍTÁS INFORMATIKAI ELMÉLETE

Annak a folyamatnak a végigvezetésében, amelynek során az adatból információ, abból pedig bizonyíték lesz, a modern kriminalisztikai megközelítés szerint az információs szemlélet nyújt segítséget.¹⁹⁰ Az informatikának a krimináltechnika területén is mind növekvő befolyása van az információ feldolgozására, tárolására, továbbítására, az információk értékelésére.¹⁹¹ Katona Géza szerint ebben az értelemben „*az azonosítandó objektum sajátosságai [...] az informatika felfogása szerint az információk materiális hordozói (az információt fizikailag reprezentáló anyagi jelenség, a »jel«)*”¹⁹². Kiemeli, hogy az informatikai szemlélet lehetőséget teremt a sajátosságok információértékének objektív meghatározására, ennek megfelelően a szakvélemények objektív értékelési módszereinek kialakítására. Ezt a folyamatot számítógépes helyszíni (nyom) és referenciagyűjtemények, speciális programok és – optimális esetben – szakértői rendszerek segíthetik. Mindezek pedig hozzájárulnak az azonosítás eredményeinek értékelésére irányuló eljárás egységesítéséhez. Ahogy az azonosítási következtetések értékelésében, bizonyító erejének megítélésében terjed az új megközelítések és a természettudományos megalapozottság igénye, úgy beszélhetünk mindinkább a kriminalisztikai bizonyítás új elveiről.

A „kriminalisztikai bizonyítás” elméletét és gyakorlatát valójában a kriminalisztikai azonosítási folyamat sajátosságai hívták életre. Ahogy az azonosítás tárgyainak vizsgálata, módszerei mindinkább különleges szak-

189 Balláné Füsster Erzsébet – Borszéki Judit – Lakatos János: Kriminálmetodológia. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000, 41. o.

190 Ezzel a témával *Adat, információ és bizonyíték a nyomozásban* címmel külön fejezet foglalkozik a Balláné Füsster Erzsébet – Borszéki Judit – Lakatos János által készített kriminalisztikai jegyzetben. Uo. 48–58. o.

191 Katona Géza (2002): i. m. 155. o.

192 Uo. 152. o.

értelmet igényeltek, úgy alakult ki az azonosítás folyamatának jogilag is körülbástyázott sémája:

- az azonosítás tárgyai az eljárásjog által szabályozott módon kerüljenek az eljárásba;
- az azonosítás alanya szakértőként vegyen részt a bizonyításban;
- a vizsgálatot az eljárásjogi rendelkezések szerint végezzék el, és szakvéleményben (bizonyítási eszközben) rögzítsék.¹⁹³

Ezek az alapjai annak a nézetnek, amely szerint a kriminalisztika általános részén belül diszciplinárisan meg kell különböztetni a kriminalisztikai azonosítás elméletét és gyakorlatát.¹⁹⁴

A kriminalisztikai bizonyítás elméletének része

1. az információ képzésének folyamata (ahogy a nyomból, adatból az azonosítás szempontjából elemi információ lesz; az azonossági sajátosságok kinyerése);
2. az azonosítás matematikai-statisztikai és informatikai módszerekkel;
3. a véleményalkotás és az azonosság bizonyítása (a bizonyító erő meghatározása) matematikai-statisztikai és informatikai módszerekkel.

Az azonosítás tárgyai, az egyes nyomok és anyagmaradványok a tekintetben is különböznek, hogy azonossági sajátosságaik előre behatárolhatók-e, jellegüknél fogva általánosíthatók-e. Ez függ a nyomképző tárgytól, a nyomképzés jellegétől is. Például a nyomszakértés területén a feszítőeszköz-nyomok azonosító sajátosságai – a nyomképző tárgy jellegének tág körű lehetősége, valamint a nyomképzés jellege, ereje, iránya sokféleségének lehetősége miatt – bár meghatározhatók, kevésbé egyértelműen behatárolhatók. Lábbelinyom esetén a mintázat csoportazonosító jellege egyfajta támpontot jelent, a nyomképző folyamat is behatárolhatóbb, ezekhez képest nyújtanak többletet a talpgyártását követően utólag, véletlenszerűen kialakuló egyedi sajátosságok. Ujjnyomok esetében pedig kezdettől, kialakulásuktól fogva egyedi nyomokról van szó, amelyek jellegüknél fogva osztályozhatók, azonban csoportazonosító

193 Uo. 157. o.

194 Uo.

sajátosságaik mellett egyedi azonosító sajátosságokkal is rendelkeznek. Ezek vizsgálatán, értékelésén alapszik az ujjnyomszakértés.

A matematikai-statisztikai módszerek alkalmazásának egyre növekvő tere nyílik a szakértői azonosítás során, végső soron a bizonyító erő meghatározásában. Ehhez azonban szükséges, hogy az azonosítandó jelenségek mérhető sajátosságai számértékekkel kifejezhetők legyenek. Katona Géza az azonosítás tárgyait ebből a szempontból két csoportba sorolja:

- egy részük *„lehetőséget ad a sajátosságok halmazának körülhatárolására és a sajátosságok gyakoriság-megoszlásának számszerű, objektív meghatározására”*;
- más részük *„pontosan nem definiálható mennyiségű sajátosságra támaszkodik, amelyeknek gyakoriságára többé-kevésbé megbízható tapasztalatok, becslések vonatkoznak”*¹⁹⁵.

Az előzőhöz tartoznak például a biometrikus azonosítás testi jellemzői, amelyek abszolút állandók; a születéstől a halálig változatlanok (például a DNS-képlet és az ujjnyom). Az utóbbit képviselik például a viselkedéses jellemzőkön alapuló azonosítás válfajai. Az ilyen jellemzők szintén egyediek, állandóságuk azonban viszonylagos, a külső és belső körülmények hatására bizonyos határokon belül változékonyságot mutatnak. Katona Géza előrevetíti, hogy a két kategória közötti határ a tudományfejlődés következtében változni fog. Ebbe az irányba mutatnak azok a kézírásvizsgálatok területén folyamatban lévő kutatások, amelyek a külső és belső folyamatok hatásának vizsgálatát, adott kézírásban való megjelenésének kimutatását célozzák, majd ezek „kiszűrésével” azon jellemzők megállapítására törekszenek, amelyek az írás állandóságát leginkább hordozzák. Ez az eljárás a kutatások alapján a viselkedéses jellemzők számszerűsítésén, a számítógépes technika alkalmazásán alapszik.¹⁹⁶

A matematikai-statisztikai eljárások terjedése kapcsán érthető a megalapozottabb véleményekkel kapcsolatos várakozás. Fontos hangsúlyozni, hogy

195 Uo. 160. o.

196 Lásd bővebben Kármán Gabriella: A kézírásvizsgálatok új lehetőségei és perspektívái. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 39. OKRI, Budapest, 2002, 105–131. o. http://www.okri.hu/images/stories/KT/kt39_2002_sec.pdf; részletesebben lásd később a 7. fejezetben!

az alkalmazott matematikai eljárások valószínűségi-statisztikai jellegűek. Ez azt jelenti, hogy a matematikai-statisztikai módszerek valóban lehetővé teszik a sajátosságok információértékének (előfordulásuk gyakoriságának) pontos meghatározását, természetüknél fogva azonban szükségszerűen csak valószínűségi következtetések levonásához vezethetnek. Az információk halmozódása közelebb vihet a bizonyossághoz, ebben azonban az embernek, a jogalkalmazónak jut a fő szerep a bizonyítékok együttes értékelésekor.

A valószínűségi vélemények bizonyításbeli felhasználásával, értékelésével régóta foglalkozik a büntetőeljárásjog-tudomány. Katona Géza különbséget tesz a valószínűségi vélemények között a szerint, hogy a vizsgálat tárgya és módszere hogyan, mennyire megbízhatóan teszi lehetővé a bizonyosság mértékének meghatározását.¹⁹⁷ Véleménye szerint objektív valószínűségről akkor lehet szó, ha a valószínűség tudományos értelemben a véletlen tömegjelenségek törvényein alapszik, és a sajátosságok gyakorisága objektíve kifejezhető.¹⁹⁸ Ilyen véletlen tömegjelenség az ujjnyom. A statisztikai adatokon alapuló objektív valószínűségi megállapításoktól külön kezeli a szubjektív valószínűségi következtetéseket. Utóbbiról akkor van szó, amikor „*a sajátosságok gyakorisága valamilyen okból mennyiségileg nem határozható meg, vagy az elemzés nem reprodukálható*”¹⁹⁹. Az ilyen esetekben a szakértőnek a „*vizsgált eseménnyel, jelenséggel kapcsolatban kialakult meggyőződésének mértéke*” határozza meg a vélemény bizonyosságának a fokát.²⁰⁰ (Mivel ez optimális esetben logikai módszerekkel történik, a szakirodalomban „logikai valószínűségnek” is nevezik.²⁰¹) Katona szerint „*a bűnügyi tudományok feladata, hogy megfelelő módszerekkel törekedjen a szubjektív valószínűség meghatározására is*”²⁰².

A jogalkalmazás szempontjából különösen fontos a vélemény határozottságának, ezáltal bizonyító értékének a meghatározása. A bizonyítóerő

197 A témával foglalkozó szakirodalom másik megközelítése statisztikai, logikai és pszichológiai valószínűséget különböztet meg. Vö. Király Tibor (1972): i. m. 225–234. o.; Erdei Árpád (1987): i. m. 206–216. o.

198 Katona Géza (2002): i. m. 161. o.

199 Uo.

200 Uo.

201 Vö. Király Tibor (1972): i. m.; Erdei Árpád (1987): i. m. 212–213. o.

202 Katona Géza (2002): i. m. 161. o.

meghatározását Szántó I. József is informatikai nézőpontból vezeti le. Az információ mennyiségére nézve a következő elveket fekteti le:

„Minél kisebb valamely esemény bekövetkezésének a valószínűsége, annál nagyobb az esemény információmennyisége (ez utóbbi fogalom az információelméletben nem az információk számszerű összességét, hanem egy adott információ tartalmát jellemzi).”²⁰³

„Ugyancsak a bizonyító erő növekedéséhez vezet az egymástól független, azonos mondanivalót hordozó információk feltárása (független információk elve). [...] A független információk valószínűségeinek szorzata fejezi ki az együttes valószínűséget. Minthogy az egynél kisebb számok szorzata még kisebb értéket eredményez, egymástól független információk feltárásakor jelentősen csökken az együttes valószínűség, miáltal megnő az információmennyiség.”²⁰⁴

A valószínűség és a bizonyosság kapcsolatát Szántó a következőképpen szemlélteti a szakértői véleményeket illetően:

„A bizonytalanság – valószínűség függvénykapcsolata talán legegyszerűbben grafikus ábrázolással szemléltethető. [...] Szembetűnő, hogy a bizonyosság nem nő a valószínűséggel, tehát nem arról van szó, hogy minél nagyobb a valószínűség, annál nagyobb a bizonyosság. A görbe szerint a bizonyosság a $p=1$ és $P=0$ értékek körül a legnagyobb és a bizonytalanság egy maximum görbe mentén változik. Teljes bizonyosságról akkor beszélünk, ha a valószínűség az 1, illetve a 0 értéket veszi fel.”²⁰⁵

Ez a két pont a kategorikus véleményeket jellemzi. A 0 és az 1 közötti valószínűségi érték esetén valószínűségi véleményről van szó. A görbe (a bizonytalanság) maximuma azt mutatja, hogy a legnagyobb a bizonytalanság: $p = 1/2$. A szerző javasolja a gyakoriságot tükröző kifejezések sorrendbe rendezését, ami egy valószínűségi sorrendet jelöl. Célszerű a szakvéleményben alkalmazott valószínűsítő kifejezéseket ezzel összhangban megválasztani. A tapasztalatok szerint a bizonyosság mind pontosabb – lehetőség szerint

203 Szántó I. József: i. m. 35. o.

204 Uo. 36. o.

205 Uo.

számszerű – kifejezése a jogalkalmazók számára a bizonyítékok értékelése során kívánatos, sőt bizonyos esetekben elvárt. Ezért fontos hangsúlyozni: az azonosság valószínűségének meghatározása csak a háttér-információk, a vizsgált adatok, a sokaság és a levezetés részleteinek ismeretében jelent valódi információt.

A szakértői megállapítások bizonyosságának egységes és objektív megjelölését célzó törekvések között a szubjektív valószínűség mind pontosabb meghatározása is cél. Az úgynevezett valószínűségi skálák kialakításának célja a valószínűség különböző verbális fokozatainak az egységesítése (főként valószínűségi-statisztikai adatokkal nem jellemezhető tárgyak, sajátosságok esetén). Az érintett területeken (például írásszakértés, igazságügyi nyelvészet, egyéb klasszikus kriminalisztikai területek) Európában az ENFSI különböző munkacsoportjainak kezdeményezésére számos ilyen skála kidolgozására került sor.²⁰⁶

Az új és újabb variációk kialakításának az oka részben az, hogy a rendszer az egyes szakterületek jellegzetességeinek megfelelő legyen, részben pedig a meglévő megoldások tökéletesítése – az egyes kategóriák pontosságának, alkalmazhatóságának a fokozása – is cél.

Ennek kapcsán merül fel a kérdés, hogy a szakértő egyáltalán levonhat-e következtetést egy hipotézis valószínűségéről. Az igazságügyi nyelvészet és az írásszakértői szakterületen már vizsgálják annak a lehetőségeit, hogy a bizonyíték értékét két hipotézis valószínűségének összehasonlításával fejezzék ki.²⁰⁷

Fontos a kérdésfeltevés és a válaszadás módja is. Például a törvényszéki fonetikusokat gyakran annak a kérdésnek a megválaszolására rendelik ki, hogy *„...fejezzék ki annak a bizonyossági fokát, hogy a kérdéses telefonhívások a gyanúsítottól jöttek. [...] Broeders szerint azok a beszéd- és írásszakértők, akik a hagyományos valószínűségi skálákat használják, tulajdonképpen*

206 Részletesen lásd később, a szakterületeknél!

207 Pápay Kinga: Valószínűségi skálák az igazságügyi nyelvészetben. <http://www.nytud.hu/alknyelvdok07/proceedings07/Papay.pdf>; Charles Berger: Interpreting Evidence. ENFHEX Conference 26–29 October 2011. Delft, Netherlands, 2012

*kategorikus kijelentéseket tesznek – és valóban nincs logikai alapja annak, hogy a hipotézis valószínűségéről mondjunk állításokat.*²⁰⁸

4.2.4. A BAYES-ANALÍZIS ALKALMAZÁSA A KRIMINALISZTIKÁBAN

A Bayes-analízis a valószínűségi skálák alkalmazásához képest többdimenziós, ezáltal logikailag feltétlenül megalapozottabb eredmény esélyét hordozza magában. A skálákkal szemben a kategóriák egyértelműsége és egységes alkalmazhatósága tekintetében kételyek merülnek fel. A másik lényeges probléma az, hogy a skálák a bizonyíték alapján foglalnak állást a hipotézis valószínűségéről ahelyett, hogy két hipotézis valószínűségének összehasonlításával fejeznék ki a bizonyíték értékét. A Bayes-analízis segítségével az egyes vizsgált azonosító jellemzők előfordulásának gyakorisága számszerűen meghatározható.

A Bayes-elemzés a feltételes valószínűség elvén alapszik, ennek segítségével meghatározható egy állítás valószínűsége, új ismeretek függvényében.

„Ennek során:

- az objektív összefüggéseket a bizonyítás szempontjából releváns adatok megismerésén és értékelésén keresztül állapítják meg;
- a szubjektív valószínűség fogalmát a bizonyítás alanyainak valamely vizsgált eseményre, jelenségre vonatkozó meggyőződésének mértékéként értelmezik.²⁰⁹

A Bayes után bayesi valószínűség-fogalomként (angolul: *Bayesianism*) elnevezett meghatározás a valószínűséget a meggyőződés fokaként értelmezi. Ez az értelmezés lehetővé teszi, hogy az állítás valószínűségét új ismeretek fényében újra meghatározzuk, így lehetőség van arra, hogy állást foglaljunk abban a kérdésben, hogy az új ismeret növelte vagy csökkentette azt.²¹⁰ A Bayes-módszer igazságügyi szakértői alkalmazása során tehát a szakértő

208 Ton (A. P. A.) Broeders: Some Observations on the Use of Probability Scales in Forensic Identification. The International Journal of Speech, Language and the Law, vol. 6, no. 2, 1999, pp. 228–241. Idézi Pápay Kinga: i. m.

209 Katona Géza (2002): i. m. 172. o.

210 Wáger János: Néhány gondolat a Bayes-analízisről. Belügyi Szemle, 2011/6., 6. o.

a nyom- és a relatív gyakorisági vizsgálatok eredményei alapján kiszámított valószínűségi megállapítások után, bizonyos háttér-információk figyelembevételével kísérli meg növelni a valószínűséget, szűkíteni a kört. Ennek megfelelően az a priori valószínűségek meghatározása döntő fontosságú.

Bár az ENFSI munkacsoportja támogatja, hogy a szakértő a vizsgálati tárgyak sajátosságait az ügy egyéb információival együtt értékelje, és az azonosság valószínűségét ennek megfelelően állapítsa meg, a bizonyítékértékelési kompetencia tekintetében azonban viták merülnek fel.²¹¹

Orbán József a valószínűségszámítás igazságszolgáltatás területén felmerülő lehetőségeit kutatja a Bayes-módszerrel. Orbán hangsúlyozza, hogy a valószínűségszámítás hibái téves szakvéleményhez vezethetnek. Például a DNS szakértői vizsgálata, azonosítása kutatásokon, populációstatisztikai vizsgálatokon alapszik, az egyik legmegalapozottabb szakértői ismeretanyag és módszerrel rendelkező szakterületként tartják számon, mégis, a szakirodalom szerint számos esetben merült fel kétség a vélemény bizonyosságát illetően.²¹² A többi szakterületet illetően az Egyesült Királyság Fellebbviteli Bírósága kimondta, hogy a DNS-szakértői szakterületet kivéve a szakértők nem alkalmazhatnak matematikai-statisztikai módszereket, amennyiben nem állnak rendelkezésre stabil statisztikai adatok.²¹³

Orbán véleménye szerint a tévedések gátat szabnak a Bayes-módszerek széles körű elismerésének, ezért felhívja a figyelmet az alkalmazás veszélyeire. A szubjektív valószínűségi feltételek meghatározása, valamint az ezek alapjául szolgáló tények helyessége minden bizonnyal az egyik kritikus kérdés. Ezen túlmenően a téves következtetések, a helytelen valószínűségi módszer használata, valamint a vizsgálati eredmény validálásának elmulasztása egyaránt hibás szakvéleményhez vezethetnek.²¹⁴

A matematikai-statisztikai módszerek alkalmazása a bizonyítékok értékelése, sőt azok jogalkalmazói szintetizálása során, a külföldi szakirodalomnak is aktuális témája. A bayesi módszer felhasználása a bizonyítékok értékelése

211 Katona Géza (2002): i. m. 172. o.

212 Orbán József: A valószínűségi vélemények hibái és azok következményei a bűnügyekben. *Magyar Rendészet*, 2016/1., 116. o.

213 Orbán József: Kriminálisztikai valószínűségi becslés Bayes-hálókkal. *Magyar Rendészet*, 2014/4., 125. o.

214 Uo. 118–126. o.

során végső soron azt mutathatja meg, hogy hányszor esélyesebb a terhelt arra, hogy ő az elkövető, mint hogy nem ő az. A szubjektív és az objektív valószínűségi összefüggések együttes értékelésének büntetőeljárásbeli alkalmazásának célszerűségével, végső soron alkalmasságával kapcsolatban világszerte megoszlanak a vélemények. A saját álláspontom is az, hogy mivel a bizonyítékok értékelése és az események valószínűségi összefüggéseinek a vizsgálata végső soron a jogalkalmazó feladata, a szakértő inkább csak valamely bizonyítandó tény (például az azonosság) megállapítása vagy megítélése során, a vizsgált sajátosságok előfordulásának valószínűségi aránya meghatározása ügyében vehető igénybe.

A módszer másik gyenge pontja, hogy nem minden jelenség számszerűsíthető. A matematikai módszerek alkalmazásának csak akkor van értelme, ha a megközelíteni kívánt jelenség mennyiségi viszonyai lényegesenek. Ennek hiányában a cselekmény egyéb körülményeinek az ismeretében sem jutunk statisztikai értelemben bizonyosabb eredményhez, emellett az „egyéb körülmények” teljes körű ismerete sem magától értetődő.

Számolnunk kell Tremmel Flórián felvetésével, miszerint:

„[A] bizonyítás mint összetett és közvetett megismerési folyamat nem tekinthető tisztán racionális jelenségsorozatnak. A megismerés mindkét fázisában – felderítés és bizonyítás – és mindkét szférájában – érzékelés és gondolkodás – egymáshoz szorosan kapcsolódnak a racionális és irracionális elemek. [...] a viszonylag irracionális, illetve metakommunikációs elemeket, mozzanatokot – a nem tudatos összbenyomást is – magában foglalja a bizonyítékok vizsgálata és értékelése, a közvetlenség elvének és követelményének maradéktalan érvényesülése esetén.”²¹⁵

4.3. KOGNITÍV FORDULAT A KRIMINALISZTIKÁBAN

A vázolt folyamat természetesen nem egyedi a tudománytörténetben. A matematika, a statisztika, majd a kibernetika és az információelmélet több területen hasonló folyamatokat generálva, általában befolyásolja a fejlődés irányát. *Pléh Csaba* kognitív forradalomnak nevezi ezt az irányt, aminek

215 Tremmel Flórián: i. m. 97. o.

következménye, hogy új, átfogó megismeréstudomány vagy kognitív tudomány formálódik.

A megismeréstudomány Pléh megfogalmazása szerint

„azoknak a problémáknak a vizsgálata, amelyek a legkülönbözőbb területen, mint az ismeret- vagy tudásreprezentációval, a tudásváltozással és a tudás formális jellemzésével kapcsolatos kérdések merülnek fel [...]”²¹⁶

Ezt a témát leggyakrabban a pszichológiával kapcsolatban tárgyalják. Ennek az oka az, hogy a pszichológusok foglalkoznak leginkább a pszichológia saját interdiszciplináris szerepével, másfelől a kognitívizmus alapjaival és hátterével. A cél a megismerés mint kognitív tevékenység megértése. Feltétlenül tekintetbe kell venni azonban a matematikát, a logikát, a filozófiát, a nyelvészetet és a biológiát is mint megismeréstudományt. Ezek mellett mindinkább idekapcsolódik a számítástechnika, az antropológia, a mesterséges intelligencia stb. A kognitívizmus mögött látni kell azt is, hogy itt valójában „diszciplínák közti és az egyes területeken túllépő szemléletről van szó”²¹⁷. Az új megközelítés kialakulását illetően, témám szemszögéből különösen érthető a következő magyarázat:

„Az elveszett integrációt keresve többször felmerült az igény olyan szuperdiszciplínák létrejöttére, amelyek a természettudósok szemében kissé (na-gyon?) diszkreditált filozófia szerepét vennék át. Elősegítenék, hogy a tudós kilépjen saját területe provincializmusából úgy, hogy mégsem kell filozófussá válnia.”²¹⁸

A megismeréstudomány létrejöttében meghatározó szerepe volt az ötvenes évek végén, illetve a hatvanas évek elején végbemenő kognitív fordulatnak, amely a háború kapcsán az emberek és gépek összekapcsolását igénylő irányítórendszerek által jött létre. Az információelmélet és a kibernetika volt az első két ilyen, az emberi és gépi tevékenységet egyaránt modellezni képes diszciplína. Az információelmélet a jelek mint kommunikációs ingerek információértékét vizsgálja statisztikai nézőpontból azzal, hogy az adott jel

216 Pléh Csaba: Bevezetés a megismeréstudományba. Typotex Kiadó, Budapest, 1998, 12. o.

217 Uo. 15. o.

218 Uo.

mennyiben csökkenti a bizonytalanságot. Az ötvenes évektől számos természettudomány területén, sőt humán tudományban alkalmazni kezdték a jelek információértékének meghatározását célzó matematikai modellt. Ezzel a hatvanas évekre létrejött egy általános, tudományközi megoldási séma. A másik ágazat a kibernetika volt, amely szintén meghatározó befolyással volt a kognitív szemléletre. Ez a megközelítés szintén a matematika, a számok nyelvén szól, és a szabályozás modellezését célozza emberi és gépi folyamatokban egyaránt.

A gépek megjelenése az információkezelésben a gőzgép megjelenése után a második ipari forradalomnak tekinthető. Emellett az embert is egyre inkább információkezelő lénynek tekintjük. A hatvanas években kezdett kialakulni a kognitív pszichológia és a kognitív tudomány, párhuzamosan egymás mellett. A pszichológia mellett más tudományokban is megjelent a kognitivizálódás, így például az antropológiában és a szociológiában. Emellett fokozódott az interdiszciplináris kutatások, valamint a természettudományos filozófia és a természettudományok fontossága. A végső lépés, amely nélkül a kognitív tudomány nem jöhetett volna létre, a mesterséges intelligencia ígérete. (Addig inkább csak az információ, a szabályozás, a modellalkotás mint jelenségek megjelenéséről van szó.) És ehhez mindenképpen szükség volt a számítógépek új generációjára.

A „legújabb kori” fordulatok egyike a biológiában következett be. A ketős spirál mint modell, a DNS szerkezete már az ötvenes évektől ismert.²¹⁹ Az igazán forradalmi lépés azonban a DNS információhordozó szerepének a felfedezése volt, tehát annak feltárása, hogy ennek az anyagnak mely részei milyen információt közvetítenek. A kriminalisztikán belül a genetikai szakterület mindenképpen sikerágazatnak tekinthető. Látható, hogy a kriminalisztika fejlődését általában szintén az ismertetethez hasonló tendenciák jellemzik: a vizsgált adatok objektív információértékének kiszámítása, ezzel bizonyító erejének megítélése a cél. Jelen vannak a gépesítési és az automatizálási törekvések is, de legalábbis az annak megvalósíthatóságát célzó kutatások. A várható előny a gyorsaság és a pontosság fokozása mellett a megbízhatóság növelése.

219 Uo. 50. o.

Ugyanakkor az aggályok is hasonlóak a különböző alkalmazási területeken. Hol húzódik ennek a folyamatnak a határa és mi az, ami végérvényesen „emberi” marad? A büntetőeljárásban az automatizált módszerek teljes mértékben biztosan nem fogják helyettesíteni a szakértőt, hiszen a mérési eljárás, valamint a véleményalkotási folyamat, a mért adatok értékelése nem formalizálható minden részletében. A bűnügyi elemzőrendszer kezelője is csak segítséget kap, a szintetizálás, a döntés az ő feladata. A szakértő a műszer segítségével lép kapcsolatba a vizsgálandó tárggyal. Ehhez azonban a szakértelem, a szakmai ismeretek fejlődése szükséges.

Kertész Imre véleménye szerint:

„a mérés- és számítástechnikai eszközök alkalmazása így nem a szubjektív szféra szerepének szűkülését jelenti, hanem aktív szerepének emelkedését, méghozzá egyre magasabb kvalifikációt igénylő szinten”²²⁰.

Másrészt az azonosság valószínűségének a számítása is csak részben segíti hozzá a hatóságokat a valóság megállapításához. Minden esetben szükséges a szakvéleményt az analitikus értékelés után a többi bizonyítékkal együtt is értékelni. Ahogy Kertész Imre írja: *„Szigorúan véve: az azonosság végleges megállapítása sosem a szakértő, hanem a szakértői véleményt az egyéb bizonyítékokkal együtt értékelő bíróság feladata.”²²¹* És általában: a bizonyítékok bizonyító erejének megítélése is változatlanul a bíróság feladata marad.

El kell fogadnunk, hogy a szakemberek a kriminalisztikai azonosítás valamennyi területén – bizonyos mértékben – szubjektív tényezőkre támaszkodnak a véleményalkotás folyamatában, sőt, egyes területeken ez a meghatározó. Ez a faktor veszélyeket is rejt magában, ugyanakkor az emberi észlelés, értelmezés, értékelés, döntés és véleményalkotás a szakértői tevékenység megkerülhetetlen elemei. A forenzikus területen amellet, hogy egyre nő a technológiák szerepe, a számítógépes módszerek fejlődése már lehetővé teszi az emberi adatfeldolgozást modellező kognitív eljárások létrehozását. (Ezeket kognitív technológiának nevezik.²²²) A szakértőnek és

220 Kertész Imre: Szubjektív és objektív elemek az igazságügyi szakértői vizsgálatokban. Jogtudományi Közlöny, 1975/8., 504–509. o.

221 Kertész Imre: (1972): i. m. 359. o.

222 Kovács Gábor – Czebe András: An Introduction to Forensic CogInfoCom. Ügyészek Lapja, 2017/1., 91. o.

a kognitív technológiáknak egyaránt vannak hatékony és támadható vonásai. Ebből az következik, hogy össze kellene hangolni ezt a kétféle „működést”, és olyan módszereket kifejleszteni, amelyek az előnyöket egyesítve a hibák számát minimalizálják.²²³

Ami pedig az ember megismerhetőségét – mint a bizonyítás szempontjából is releváns végső kérdést – illeti, tekintetbe kell venni az emberi működés sokféleségét:

„Az ember teljességét kétségtelenül nem lehet visszaadni a gépekkel, de sok mindent vissza lehet adni belőle.”²²⁴

„Ami mérhető és kvantifikálható, megtudható az emberről. De ez nem válasz az emberi személyiség egyetlenségére és egyediségére, illetve az ember élményvilágának szubjektívítésára. A természettudományos szemlélet nem tud válaszolni erre a két kérdésre.”²²⁵

De ez már a pszichológiai szakértői vélemények tudományos megalapozottságának problémaköréhez vezet.²²⁶

223 Uo. 93. o.

224 Pléh Csaba: i. m. 56. o.

225 Uo. 106. o.

226 A problémáról lásd részletesebben Bolyky Orsolya: Elmeorvos- és pszichológus szakértő a büntetőeljárásban. In: Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.): Pusztai László emlékére. OKRI–ELTE ÁJK, Budapest, 2014, 97–109. o. http://www.okri.hu/images/stories/konyvajanlo/Pusztai_2014/pusztai_laszlo_emlekere.pdf

5. A TUDOMÁNYOS MEGALAPOZOTTSÁG MINT A SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY HITELTÉRDEMLŐSÉGÉNEK FELTÉTELE

A szakértői véleményeket mind nagyobb bizalom és várakozás övezi a büntetőeljárás bizonyításában. A tudományos és a technikai fejlődés nemzetközi szinten többirányú változásokat indukál: jellemzően egyre elemibb nyomok detektálását és vizsgálatát teszi lehetővé, az automatizálás térhódításának köszönhetően a vizsgálatok egyre gyorsabban és egyre pontosabban zajlanak. Kérdés, hogy milyen hatással van ez a szakértői bizonyítás általános követelményeire. A szakértő szerepe a büntetőeljárásban az, hogy valamely különleges szakismeret alapján hitelt érdemlő bizonyítékot szolgáltatson. Mit jelent ez napjainkban Magyarországon? Meg lehet határozni általánosságban, hogy milyen kritériumoknak kell megfelelnie a szakértői véleménynek ahhoz, hogy bizonyítékként felhasználható legyen? A szakvélemények megalapozottsága jogi, szervezeti-igazgatási és szakmai-tudományos pilléreken nyugszik. Ez a fejezet a tudomány jelenlegi állásának megfelelő szakmai követelményeket veszi számba.²²⁷

5.1. A SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY HITELTÉRDEMLŐSÉGÉNEK TÉNYEZŐI

A szakértői bizonyítás egyik legfontosabb kérdése – különösen a jelenkori tendenciák alapján – az, hogy szakmai szempontból hogyan garantálható e megismerési folyamat eredményessége. A bizonyítási eszközök, köztük a szakértői vélemény megalapozottsága megítélése, értékelése kapcsán Erdei Árpád terminológiai rendszerét veszem alapul.²²⁸ Erdei a hiteltérdemlőség fogalmát tekinti kiindulópontnak. A hiteltérdemlőség a bizonyítékok értékelése kapcsán gyakran használt, ám nem kellően tisztázott fogalom. Gödöny József véleménye szerint a bizonyítékok értékelése során a fő feladat azok hiteltérdemlőségének, a valósággal való egyezésének, vagyis igaz voltának megállapítása. Ebből indul ki monográfiájában Erdei Árpád is.²²⁹

227 A jogi és szervezeti-igazgatási feltételeket a 14. fejezetben tárgyalom részletesen.

228 Erdei Árpád (1987): i. m. 101–160. o.

229 Uo. 102. o.

Az eljárásjogi szakirodalomban a megalapozottság követelménye a szakvélemény kapcsán szintén gyakran megjelenő, ám korántsem egyértelmű kategória. Erdei Árpád felhívja a figyelmet arra, hogy a szakvélemény megalapozottságát meg kell különböztetni a szakértői módszer tudományos megalapozottságától. *„A szakvélemény megalapozottsága számos feltételtől függ [...] a feltételek egyike az alkalmazott módszer tudományos megalapozottsága.”*²³⁰ A szakértői vélemény megalapozatlanságával *Nogel Mónika* foglalkozik részletesen disszertációjában.²³¹ Magam a megalapozottság megítélése kapcsán annak jelentéséből indulok ki: megfelelő alapokon nyugszik. A megalapozottság és a hiteltérdemlőség fogalmi köre véleményem szerint nagymértékben átfedi egymást. A hitelt érdemlő szakvéleménynek e szerint feltétele a megalapozottság; ez utóbbit jellemzik mindazon kritériumok, amelyek a hiteltérdemlőséghez is szükségesek. A „hitelt érdemlő” szakvélemény annyiban több, hogy bizonyítottan a valóságnak megfelelő.

A szakvélemény hiteltérdemlősége a hatóság által elsősorban annak tartalmi sajátosságai által ítélnélhető meg, annak hátterét azonban a szakértő különleges szakértelme, az ennek alapjául szolgáló szakismeretek, valamint az alkalmazott szakértői módszerek képezik. A szakértői bizonyítással kapcsolatban mind a jogalkotásban, mind a jogalkalmazásban az az elvárás fogalmazódik meg – a korábbi Be. megfogalmazása szerint –, hogy a szakértő a vizsgálatot *„a tudomány állásának és a korszerű szakmai ismereteknek megfelelő eszközök, eljárások és módszerek felhasználásával”* végezze el.²³² Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény 3. § (1) bekezdése szerint *„az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását”*.

A hiteltérdemlőség álláspontom szerint ebben az összefüggésben annak a mércéje, hogy az adott bizonyítási eszköz (itt szakvélemény) mennyiben

230 Uo. 140. o.

231 Nogel Mónika: Az igazságügyi szakértői vélemények hiteltérdemlősége a büntetőeljárásban. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2018, 274–287. o. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/nogel-monika/nogel-monika-vedes-ertekezes.pdf>

232 A büntetőeljárásról szóló korábbi, 1998. évi XIX. törvény 105. § (1) bekezdése így rendelkezett.

közvetíti az igazságot a vizsgált kérdésben. A hiteltérdemlőség értékelése összefoglalva annak vizsgálatát jelenti, hogy az igazság megismerése az adott eszköz/jogintézmény által – nagyon távoli megközelítésben – meghatározott megismerés szabályai szerint történik-e. A megismerés szabályaihoz tartoznak az eljárásjogi rendelkezések – végső soron az eljárási alapelvek is –, a szakértői bizonyítás esetében emellett a szakterület „szabályai”, tudományos alapjai, ismeretanyaga is. E helyütt az utóbbit tárgyalom.

A hiteltérdemlőséget a bizonyítékok értékelése során kell vizsgálni, ez a bizonyítékok felhasználásának alapvető feltétele. Erdei leszögezi, a szakvélemény forrásai, hiteltérdemlőségének tényezői között a szakértő személye, konkrétan a szakértelme, alapvető fontosságú. A szakértő személyén kívül a szakvéleményt a vizsgálat tárgya, valamint a vizsgálati módszerek és eszközök határozzák meg.

A vizsgálat tárgya feltétlenül objektív körülmény, ez „adja a feladatot”; lehet a bűncselekmény tárgya, eszköze, eredménye, vagy általában a bűncselekmény folyamán keletkező nyomok hordozója. Ezek a tárgyak feltétlenül egyediek, ugyanígy a velük kapcsolatos, a bűncselekménnyel összefüggésben bekövetkező változások is. Mindazonáltal a kriminalisztika tudománya arról szól, hogy mégiscsak lehetséges ezeknek a tárgyaknak, a változásoknak valamiféle tipizálása, és éppen erre épülnek a vizsgálati eljárások. E speciális ismeretek alapján alakultak ki az egyes kriminalisztikai szakértői ágazatok, amelyek méltán tekinthetők önálló diszciplínáknak.²³³

Bár a hiteltérdemlőség megítélésekor a gyakorlatban konkrétan alkalmazott ismeretek, metódusok értékelését végezzük, annak tárgyalásától sem tekinthetünk el, hogy egy adott diszciplína mindenkori fejlettségi szintje alapvetően befolyásolja azt. Ehhez kapcsolódnak a jelenkori tendenciák, amelyek szerint felül kell vizsgálni az úgynevezett forenzikus tudományokat megbízhatóságuk szempontjából. Itt merül fel kérdésként az is, hogy hogyan válik ma egy ismeretanyag igazságügyi szakértői szakterületté.

Az igazságügyi szakértői szakterületeket Magyarországon a 2005. évi igazságügyi reform óta az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló 9/2006. (II. 27.) IM rendelet szabályozza. A szakterületek listájának összeállítása hosz-

233 Erről részletesebben lásd az előző fejezetet!

szas előkészítéssel, a múlt, a hagyomány figyelembevételével, a joggyakorlat és a szakma, a tudomány képviselőinek tevékeny közreműködésével történt. Ebben a folyamatban jelentős szerepet kaptak a kamarák és a szakminisztériumok.

Kérdés, hogy hogyan, milyen folyamat, milyen eljárás során kap elismerést, majd válik alkalmazhatóvá napjainkban egy új szakterület. Ideális helyzetben egy-egy új ismeretanyag, módszer – akár kifejezetten igazságszolgáltatási célra jött létre, akár egy új természettudományos vívmány kriminalisztikai adaptációja – alapkutatás, az alkalmazási feltételek vizsgálata és protokoll kidolgozása, az értékelés-ellenőrzés folyamatának lefektetése után, a módszer megbízhatóságának ismeretében válhat felhasználhatóvá. Erre alapozva jöhet létre új szakértői részterület, amely új vagy az eddigieknél hatékonyabb bizonyítási formát jelenthet egy-egy releváns kérdéskörben.

Az élet ennél gyakran váratlanabb helyzeteket produkál, így felmerülhet, hogy a nyomozó hatóság vagy a bíróság szakkérdésnek minősít valamely kérdést, amely nem tartozik egyik igazságügyi szakértői területhez sem. Ez esetben lehetőség szerint a témában leginkább kompetens személyt rendelik ki eseti szakértőként, aki a szakismeretei alapján adhat véleményt. A jogszabályban a gyakorlatban valóban alkalmazott, ismert és oktatott szakterületek szerepelnek.

Az angolszász jogterületen ez másként zajlik. Tremmel Flórián a szakvélemény aktuális kérdéseit is részletesen tárgyaló bizonyításelméleti munkájában felhívja a figyelmet arra, hogy az európai (kontinentális) és az angolszász bizonyításelméleti irodalom jellegében és az egyes szaktudományok eredményeinek gyakorlati hasznosításában is alapvető különbségek vannak:

„Túlzás nélkül mondható, hogy a bűnügyi felderítést és bizonyítást lényegesen előbbre vivő tudományos vívmányok előbb és hatékonyabban kerülnek át az angolszász típusú igazságszolgáltatás gyakorlatába, mint a kontinentáliséba, nem szólva arról, hogy a gyökeresen újszerű bizonyítási technikák, bizonyítási módok (szakértői vizsgálatok) validitásának felmérése végett az angolszász modellben sajátos pert is bevezettek.”²³⁴

234 Tremmel Flórián: i. m. 39. o. Tremmel gondolatához lásd továbbá a *Daubert v. Merrel Dow-ügyet* [509 U.S. 579 (1993)], amelyet részletesen tárgyalok a 3. fejezetben.

Látható, hogy rendkívül összetett témáról van szó. A forenzikus tudományok gyakorlati eredményei függenek a tevékenységet folytató szakemberek képzettségétől és tapasztalatától, az alkalmazott eszközöktől, módszerektől, a laboratóriumok jellemzőitől, az aktuális kutatásoktól stb. Mindez végső soron a diszciplína mindenkori ismeretanyaga által meghatározott. Az általános cél természetesen az, hogy ezek a szakismeretek speciális megismerési jellemzőik által segítsék az igazságszolgáltatást.

A diszciplínák megítélése kapcsán gyakran vetődik fel a „tudományos megalapozottság” követelménye. Úgy tűnik, a tudomány mint megismerési szint foglalja magában azokat a kritériumokat, amelyeknek megléte az igazságszolgáltatásban, akár csak az élet számos területén, a kívánt biztonságot jelenti. A kriminalisztika több területe esetében nyilvánvaló, hogy nem minősül tudománynak, inkább szakmai ismeretek, tapasztalatok rendszerének. Idetartoznak az úgynevezett klasszikus kriminalisztikai területek.

Magyarországon a szakértői bizonyítás szabályozása során meg is fogalmazódik a tudományos megalapozottság igénye. A büntetőeljárás törvény szerint szakértő az, aki különleges szakértelmével segíti a bizonyítást [Be. 188. § (1) bek.]. Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény 3. § (1) bekezdése szerint az igazságügyi szakértő feladata, hogy *„a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását”*. A 3. § (3) bekezdésének megfelelően *„tevékenységét e törvény és más jogszabályok rendelkezései, valamint a tevékenységére irányadó szakmai szabályok megtartásával, legjobb tudása szerint köteles végezni”*.

Erdei a szakvélemény hiteltérdemlőségének megítélése kapcsán kiemelkedőnek tartja a szakértői módszer jelentőségét. Véleménye szerint *„a szakértő által alkalmazott módszernek korszerűnek, tudományosan megalapozottnak és megbízhatónak kell lennie”*²³⁵.

A *korszerűség* itt újszerűen célszerűt jelent. Erdei hangsúlyozza, hogy kísérleti stádiumban lévő módszereket nem szabad alkalmazni a szakértői vizsgálatok során. Ha egy adott módszert első alkalommal használnak, az önmagában nem kifogásolandó.

235 Erdei Árpád (1987): i. m. 105. o.

A szakértői módszer *megbízhatóságán* Erdei azt érti, hogy „a módszer segítségével általában milyen pontossággal és mennyire reprodukálhatóan lehet az adott kérdést megválaszolni”²³⁶.

A módszer *tudományos megalapozottsága* pedig Erdei szerint azt jelenti, hogy „az összhangban áll a tudomány eredményeivel és a tudomány vagy szakma ún. természetes szabályaival”²³⁷. Ennek megítélése korántsem egyszerű. A jogalkalmazó kriminalisztikai ismeretei segítik ezt a folyamatot. Emellett külső támpontok igénybevétele is elképzelhető: főképpen a szakma részéről, akár állásfoglalások, módszertani levelek formájában.

A módszerek és a tudományterületek ugyanakkor dinamikusan fejlődnek. Az is előfordul, hogy az újonnan alkalmazott módszer gyakorol hatást a tudományra, formálja azt. Mindezek alapján adódnak a következő kérdések:

- a) Mit tekintünk valójában „tudománynak”?
- b) Mi jellemzi általában a tudományos megismerést?
- c) Mit takar a „tudományos megalapozottság”?
- d) És mit várunk el ennek kapcsán a kriminalisztikai ágazatoktól?

5.2. KRITIKUS NÉZETEK A TUDOMÁNYRÓL

A tudomány definícióinak megadása, a tudományosság kritériumainak meghatározása korántsem egyértelmű kérdés. Az igazság megismerése mint cél és az ennek érdekében rendszerezett ismeretek alapvetően minden klasszikus tudományfogalom alapjául szolgálnak, ezen túl gyakran szerepel a megismerés eszközei között a formális vagy informális metodika, követelményei között pedig az objektivitás és a reprodukálhatóság.

Hársing László így indul el a tudomány megfogalmazásának útján:

*„Amikor »tudás«-ról beszélünk, jól megalapozott bizonyosságra vagy a konklúzió érvek általi megerősítettségének kielégítő fokára kell gondolnunk. A »tudomány« helyét ebben a fogalmi keretben kell keresnünk.”*²³⁸

236 Uo. 154. o.

237 Uo. 140. o.

238 Hársing László: Bevezetés a tudományelméletbe. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999, 16. o.

Hársing a valóságos tudásnak három szintjét különbözteti meg: a mindennapi tudás, a szakjellegű tudás és a technikai vagy mesterségbeli tudás. A tudomány ismérvei között említi, hogy

„a tudománynak elsődleges célja, hogy a világról olyan gondolati képet nyújtson, amely hozzájárul a világnak önmagából való megértéséhez, és az emberi céloknak megfelelő alakításához. Ebből következően a tudomány alapvető célértéke az igazság, amely a valóságnak (legalábbis részlegesen és viszonylagosan) megfelelő és nyelvileg koherens módon formulázott ismeretrendszer jellemzője.”²³⁹

Fontos ismérve, hogy nem tekinthető abszolút igaz ismeretanyagnak, „igazságai történetileg változók”²⁴⁰. Kiemeli továbbá, hogy „a tudományos megismerés ugyan magas fokon megbízható, de nem tévedhetetlen [...] törekednie kell az önkorrekcióra”²⁴¹.

A kritériumok között említi még Hársing az igazoltság és – ahogy fogalmaz – „*egyres esetekben a bizonyítottság*” követelményét mint a megalapozottság legszigorúbb formáit. Hársing szerint a tudomány objektivitásra törekszik. „*Magán viselheti az alkotó szubjektum bizonyos vonásait, de sohasem elsődlegesen emberi tartalom kifejeződése, mint a műalkotás, hanem tartalmában személytelen...*”²⁴² Emellett szükségszerűen érdektelen.

Szokolosky Ágnes a következőkben foglalja össze a tudományos megismerés jellemzőit:

„A tudomány olyan történelmileg kialakult, különösen hatékony, és speciálisan megszervezett kollektív tevékenység, amely a társadalmi gyakorlat során a világ megismerése és átalakítása céljából jött létre. A tudományos megismerés és a józan hétköznapi megismerés lényegében egy töről fakad [...] A tudományos megismerés sajátossága egy jól körülhatárolható gondolkodásmód, a valóság feltárásához való sajátos viszony, amely távolról sem tökéletes, de mégis messze mutató lehetőségeket kínál.”²⁴³

239 Uo. 21. o.

240 Uo.

241 Uo.

242 Uo.

243 Szokolosky Ágnes: Kutatómunka a pszichológiában. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 24. o.

Hatékonyágának tényezőit így foglalja össze:

- racionalitásra és objektivitásra törekvés, érvek és bizonyítás logikus és tárgyilagos rendszere;
- kritikai alapállás – a kutató önreflexiója és a tudományos közösség bíráló értékelése által egyaránt;
- tervszerűség, szisztematikusság, módszeresség;
- pontosságra és koherenciára való törekvés;
- kollektivitás (közösségi tevékenység még akkor is, ha egymagában kutat a kutató).²⁴⁴

Kutrovác Gábor, Láng Benedek és Zemplén Gábor a tudományt általában jellemző, azt a többi megismerési rendszer elé helyező kritériumokat a következőképpen összegzi²⁴⁵:

1. *A tudomány fejlődik.* Felteszik a kérdést: mit is tartunk a fejlődés mércéjének? A tudományos cikkek számának növekedését? Egy-egy ember hozzájárulását a tudomány ismeretanyagához? Összes tudásunk alakulását a korrigált tételek függvényében? A megválaszolt kérdések számát? Ebben a relációban már nem olyan egyértelmű, hogy a fejlődés a tudomány megkülönböztető jellemzője.
2. *A tudomány sikeres.* Kutrovácék szerint ez sem különleges pozícióra okot adó tényező: nem tudván azt, hogy a sikeresség ok vagy okozat.
3. *A tudomány racionális*, hiszen „*az évszázadok során kifejlesztette azokat a gondolkodási szabályokat, amelyek a megfontolt, körültekintő és módszeres észhasználatot veszik alapul*”²⁴⁶. (Szemben például a kultúrával, amely az esztétikai és az érzelmi hatást célozza, a politikát pedig személyes érdekek befolyásolják.) A tudománynak azonban a módszere a lényeges: „*Az újkori tudomány születése a helyes módszer kutatásának jegyében telt, és számos gondolkodó vélte úgy, hogy a racionális módszertan követése szavatolja a tudományos állítások megbízhatóságát.*”²⁴⁷

244 Uo.

245 Kutrovác Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: A tudomány határai. Typotex Kiadó, Budapest, 2009, 31–50. o.

246 Uo. 44. o.

247 Uo. 45. o.

Kutrovác, Láng és Zemplén azonban úgy véli, hogy mivel a módszer mibenléte tekintetében sem sikerült egyezsége jutniuk a különböző irányzatoknak, a módszer racionalitása sem magától értődő.

4. *A tudomány objektív.* Abban az értelemben, hogy „független az olyan nemkívánatos személyi tényezőktől, amelyek eltorzíthatják a megismerés eredményét: érzelmektől, érdekektől, egyéni ízléstől”²⁴⁸.

A szerzők úgy vélik, hogy a tudósok nem lehetnek függetlenek ezektől a szubjektív tényezőktől. Lehet, hogy a tudomány, különösen a természettudományok, amelyek a „semleges anyagi világot írják le”, maguk is semlegesek tudnak maradni, az azok megismerésére törekvő emberek azonban nem. Sőt, eljutnak odáig, hogy maga az objektivitás fogalma is relatív a kor- és kultúrafüggő emberi feltételek miatt. A vizsgálat során végül leszögezik, hogy nem lehet ilyen egyszerűen meghatározni a tudomány primátusát és annak kritériumait. Vannak azonban olyan helyzetek, amelyekben dönteni kell arról, hogy a tudományt helyesen alkalmazták-e. Iránymutatásul megfogalmazzák azt, hogy koronként vizsgálható ez a kérdés, de örökkön érvényes szabályokat jobb, ha nem akarunk alkotni.

A modern tudomány sikertörténete a XVII. században kezdődött: a tudományos forradalom nyomán, az első sikeres tudományos elméletek létrejöttével. A tudomány, illetve a tudományosság jelentéstartalma változásokon ment keresztül az idők folyamán. A racionalizmus, majd a pozitívizmus a tudományban éles elveket alakított ki.

A klasszikus tudománykép szerint (a klasszikus empirizmus és a racionalizmus szerint is) „a tudomány célja a bizonyosságon nyugvó tudás”²⁴⁹. „A klasszikus tudomány modell értékű kiteljesedése a newtoni fizika volt.”²⁵⁰ A relativitáselmélet megjelenésével azonban minden megingott. Ennek hatására indult el a tudományfilozófiai vita arról, hogy mi a tudomány, mi a megfelelő módszer stb.

A Bécsi Kör a pozitívista hagyomány alapján hozta létre a tudományos megismerés szigorú rendszerét.

248 Uo. 47. o.

249 Szokolszky Ágnes: i. m. 26. o.

250 Uo.

Ennek megfelelően

„az elméleti kijelentéseknek empirikusan tesztelhetőnek és igazoltnak kell lenniük, azaz meg kell felelniük a verifikáció (empirikus úton való bizonyítás) követelményének”²⁵¹. Másrészt „a kijelentéseknek megkérdőjelezhetetlen – axiomatikus – alapokon álló elméleti rendszerbe kell illeszkedniük”²⁵².

Alapvető jelentőséget tulajdonítottak a demarkációnak tudomány és áltudomány között. A részletek tekintetében már nem volt ilyen egységes az egyetértés.

Karl Popper a verifikáció tanát kritizálta. Véleménye szerint a tudományos elméleteket nem lehet igazolni a tapasztalat segítségével. Nem mondhatjuk rá, hogy igaz, legfeljebb azt, hogy még nem sikerült megcáfolni. Popper demarkációs kritériuma ezek szerint: „egy tapasztalati-tudományos rendszernek alkalmasnak kell lennie arra, hogy a tapasztalat megcáfolja”²⁵³.

Lakatos Imre Popper ellenzékét képviselte, véleménye szerint nem a tapasztalattal kell összevetni a tudományos elméleteket, hanem meg kell próbálni leírni, hogy mitől sikeres a tudomány abban a formában, ahogy működik. Nem egyértelmű annak a megállapítása, hogy mi helyes és mi helytelen a tudományban. Egy adott módszertan sikeressége csak utólag, a hosszú távú eredmények alapján ítéelhető meg.²⁵⁴ Ebből következően leszögezhető: „A tudomány és a nem tudomány közötti határ mindig csak utólag vonható meg.”²⁵⁵

Thomas Kuhn nevéhez fűződik a következő fontos álláspont a tudományos megismerésről folytatott vitában. Kuhn ennek során a történeti, szociológiai és a pszichológiai szempontokat is értékelni kívánta. *A tudományos forradalmak szerkezete* című művében megfogalmazza, hogy a tudomány fejlődése ciklusokon keresztül történik. A kezdeti szakaszban a különböző elméletek egymás mellett léteznek. A fejlődés során, amikor egy iskola domináns szerephez jut, kialakul egy paradigma. A paradigma az alapvető elmélet, az

251 Uo. 27. o.

252 Uo.

253 Popperre [Karl Popper: A tudományos kutatás logikája. Európa Kiadó, Budapest, 1997, 50. o.] hivatkozik Kutrovác Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: i. m. 62. o.

254 Uo. 67. o.

255 Uo. 69. o.

ehhez kapcsolódó kutatási modell és az idecsatlakozó kutatók közösségét is jelenti.²⁵⁶

Az itt megjelenő relativizmust vitte tovább *Paul Feyerabend*, aki az egész tudományfilozófiai hagyomány belső ellenzékének tekinthető. *A módszer ellen* című művében felteszi a kérdést: Mi a nagyszerű a tudományban? Véleménye szerint a szokásos válasz, miszerint a tudomány azért kitüntetett, mert racionális, nem egyértelmű. Másrészt „a tudományos módszer” létét általában is megkérdőjelezi azzal, hogy „*nincs olyan kizárólagos eljárás vagy szabályok olyan csoportja, amelyen minden kutatás alapul, és amely biztosítja, hogy a kutatás »tudományos«, következőképp megbízható*”²⁵⁷. E felismerés hatására jut el az *ismeretelméleti anarchizmusig*, ahogy ő megfogalmazza: „*bármi elmegy*”²⁵⁸. És végül, a tudományt eredményei okán méltató magyarázatokat azzal cáfolja, hogy a tudomány csak azért eredményesebb a riválisainál, mert a versenyt az ő érdekében manipulálják.

A demarkációprobléma bukását *Larry Laudan* fogalmazza meg. Laudan szigorúbb kritériumokat tart szükségesnek a tudomány és a nem tudomány elhatárolása során. Felveti, hogy az ismeretek alátámasztottsága, a megbízhatósága vizsgálendő, a demarkáció kérdése azonban inkább szociális-gyakorlati kontextusban kell hogy felmerüljön, és nem filozófiai kérdésként. Mára az internalista és az externalista nézetek közeledtek, ennek eredményeképpen a tudományos módszer elszigetelt vizsgálata mellett a tudományos közösség mindenkori álláspontja is meghatározó. A Kutrovác–Láng–Zemplén szerzőtrió mindennek alapján úgy foglal állást, hogy „*nem létezik a tudományos tudás és módszer ismertetőjegyeinek olyan csoportja, amely egyszer és mindenkorra kitüntetné a tudományt más megismerési formákkal szemben*”²⁵⁹.

Mérő László a tudományosság ismérveit kutatva szintén arra jut, hogy egyre kevésbé lehetünk biztosak a tudomány általános elveinek létezésében. [A kanti álláspont szerint „*aki egy tudományt megértett, az megismerte az elmének*

256 Kuhnra [Thomas Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete. Osiris Kiadó, Budapest, 2000/1962.] hivatkozik Szokolszky Ágnes: i. m. 30. o.

257 Feyerabendre [Paul Feyerabend: A módszer ellen. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2002, 11. o.] hivatkozik Kutrovác Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: i. m. 70. o.

258 Uo.

259 Laudanra [Larry Laudan: The Demise of the Demarcation Problem. In: Robert S. Cohen – Larry Laudan (eds.): Physics, Philosophy and Psychoanalysis. Reidel, Dordrecht, 1983, pp. 111–128.] hivatkozik Kutrovác Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: Uo. 76. o.

azokat az elveit, amelyek minden tapasztalástól függetlenül eleve (a priori) léteznek és érzékleteinket ismeretekké formálják²⁶⁰.] Hozzáteszi: „Persze lehet, hogy csak nem vagyunk elég okosak, és nem vagyunk képesek felismerni az általános elveket. Nem találjuk azokat az általános elveket, amelyekkel az általános elveket megtalálhatnánk.” A relativista álláspontok között Mérő megfogalmazza, hogy nem lát jobb eszközt a gondolkodás hiteles vizsgálatára, mint a tudományt. Kuhn alapján levezeti, hogy egy adott tudományterületen belül csak azt fogadják el szakmabelinek, aki a tudomány pillanatnyi világképét osztja. Ez egy közös szabályrendszer: „Az általánosan elfogadott szabályrendszert nevezik az illető tudomány paradigmájának.”²⁶¹

Mérő leírja, hogy

„akkor válik egy ismeretanyag, egy vizsgálódási irány tudománnyá, amikor kialakul körülötte egy paradigma, amelyet a résztvevők általánosan elfogadnak, és ezáltal az egész kutatási irány mint rendszer értelmet nyer”.

A következtetések megfogalmazását a tudomány a formális logika szabályai alapján teszi meg. „Ha valami netán ezekkel nem fejezhető ki, az kívül esik a tudomány érdeklődési körén.”²⁶² Emellett Mérő úgy tartja, hogy a tudományok közös vonása az, hogy objektív:

„tudományos igazságnak csak olyan tény fogadható el, amely független a hétköznapi észjárás sokféleségétől, az emberi értékek rendszerétől. Ezért használ a tudomány formalizált nyelvet, ezért vonatkoztat el a hétköznapi gondolkodástól. A tudomány metaszintje a jelenségeknek: azokról szól, de azokat egy külső, a jelenségeken kívül álló rendszerben értelmezi.”²⁶³

Mérő is felveti a kérdést, hogy a tudományos megismerés racionális-e. Csakis a tiszta értelem határozza meg? Levezeti, hogy az erre épülő világképet a matematikai logika elmúlt hatvan évének eredményei alapjaiban megrengették. A korlátozott racionalitás elmélete szerint „döntéseink meghozatalakor távolról sem rendelkezünk akkora kapacitással, amely az összes mellékkörülmény figyelembevételéhez szükséges [...] és nincs elég kapacitásunk a szükséges számítások

260 Mérő László: i. m. 213. o.

261 Uo. 65. o.

262 Uo.

263 Uo. 214. o.

*elvégzéséhez sem. [...] többnyire elkerülhetetlen, hogy heurisztikus módszereket alkalmazzunk.*²⁶⁴

A korlátozott racionalitás elméletét egyes tudományok ellenérzéssel fogadták. Például a közgazdaságtan, amely alapjaiban normatív tudomány. Ebbe a körbe sorolható a jogtudomány is. Ha konkrétan a bizonyítási eljárásról, illetve a döntéshozás folyamatáról beszélünk, a folyamat korlátai nyilvánvalók, már csak közvetettsége okán is.

Szokolszky Ágnes ír arról, hogy a tudomány gyakorlati megközelítése szempontjából megfogalmazódott egy realista tudománykép is, amelyet a következő vonások jellemeznek:

1. Racionalitás. *„El kell ismernünk a tudományos megismerés korlátait [...] de nem kell feladnunk a tudományos igazság fogalmát. [...] Igaz, hogy nincs tökéletes bizonyosság, de léteznek és működnek a tudományos racionalitásnak egyértelmű követelményei: a bizonyítékon alapuló logikai érvelés, a logikailag érvényes következtetés, a koherens magyarázat.”*
2. Objektivitás, tapasztalatiság. *„A megismerés bizonyos vonatkozásokban nem teljesen független a megfigyelőtől, de ez nem zárja ki a tárgyilagosságra törekvést. [...] Ha a tág tudományos közösség tagjai, mint szubjektív lények érvényesnek fogadnak el egy állítást, akkor egyfajta »kollektív objektivitás« érvényesül.”*
3. Haladás. Nem egyenes vonalú felhalmozódásról van szó, de mégis értékelhető a folyamat azáltal, hogy *„sikerül-e tudományos problémákat megoldani és a valóság újabb és újabb rétegeinek a feltárásához hozzájárulni”*²⁶⁵.

Kérdés azonban, hogy a tudomány valamennyi ágára jellemzők-e ezek a kritériumok. Egységesnek tekinthető-e a tudomány ilyen értelemben?

*„A korabeli pozitivisták álláspontja az volt, hogy egyetlen világ és egyetlen racionalitás van, így csakis egyetlen tudomány létezhet, csupán idő kérdése, hogy az új tudományok is eljussanak a régiek módszertani tudatosságának szintjére.”*²⁶⁶

264 Uo. 273. o.

265 Szokolszky Ágnes: i. m. 32., 33. o.

266 Laki János: A tudomány mint nyelv és mint kultúra. Magyar Tudomány, 2007/2., 141. o. [A két kultúra mítosza]

Ezzel szemben számos kétely fogalmazódott meg.

„Droysen, Dilthey, Windelband, Rickert és mások azon a véleményen voltak, hogy az embert, kultúrát, társadalmat és történelmet vizsgáló tudósok más kognitív célt tűznek ki, más adatokra hivatkoznak, más módszereket használnak, mint a természettudósok, ezért a tudás – tárgyától függően – kétféle.”²⁶⁷

A dualisták szerint tehát a valóságnak legalább két, alapvetően különböző természetű szférája van. A társadalomtudományokra nem érvényes például a minden előzetes tudástól való mentesség követelménye, sőt a történezmunkája során nagyon is szükség van előzetes ismeretekre és tapasztalatokra. Ennélfogva a szigorú objektivitás követelménye nem érvényesülhet.

Tény, hogy a tudományosság kritériumait a természettudományok munkálták ki. A természettudományos fejlődés valóban nagyon látványos volt, ez a gondolkodásmód alakította ki magának a legjobb túlélési esélyeket.²⁶⁸

„A természettudományos világgép egyik legnagyobb teljesítménye, hogy rá tudott világítani saját korlátaira is. A tudomány alkalmasnak bizonyult arra is, hogy saját racionális keretei között eredményesen vizsgálja az emberi gondolkodás irracionális tulajdonságait is.”²⁶⁹

Napjainkban jellemző a tudományok közötti integrációs folyamat felgyorsulása. Ez egyelőre inkább a természettudományokat érinti, de megindult a nyitás a társadalomtudományok részéről is, elsősorban a pszichológiai, szociológiai és a gazdasági folyamatok természettudományos vizsgálatára vannak tervek és kísérletek.²⁷⁰

267 Uo. 142. o.

268 Mérő László: i. m. 347. o.

269 Uo.

270 Csányi Vilmos: A természettudományos gondolkodásról. Magyar Tudomány, 2007/2., 138. o. [A két kultúra mítosza]

5.3. A TUDOMÁNYOS MÓDSZERRŐL ÁLTALÁBAN

Láthatjuk, hogy a „tudomány” számos dimenzióban értelmezendő, lényege, értéke nehezen megfogható. Bár a realista tudománykép valamelyest behatárolja a kiindulópontokat.

Ha a szakértői módszer tudományosságát vizsgáljuk, figyelembe kell venni Erdei Árpád megállapítását:

„a szakértői vizsgálat nem azonos a tudományos kutatással és a szakértő feladata nem a tudományos kutató feladata. A tudományos kutatásban a jelenségek, mégpedig az adott tudományt foglalkoztató jelenségek megismerésének, a jelenségek törvényszerűségeinek feltárása az alapvető cél. A szakértői vizsgálatban ennél konkrétabb feladat megvalósítására kerül sor. A szakértő saját tudományos területére vonatkozó ismeretei segítségével valamely egyedi jelenség igazságszolgáltatási szempontból lényeges összefüggéseit tárja fel, amelynek során alkalmazza a tudomány által helyesnek ítélt módszereket.”²⁷¹

Tény, hogy a szakvélemény hiteltérdemlőségének megállapítása során mindenekelőtt az alkalmazott módszerek megítéléséről van szó. Ez jellemzően a mindennapi gyakorlatban alkalmazott eljárások, metódusok ellenőrzési kötelezettségét jelenti. Az egyes diszciplínák megítélése során azonban a rendelkezésre álló módszerek általában is vizsgálandók, ennél fogva a tudományos módszer kritériumaiból tudunk kiindulni. Tudományos módszeren a domináns felfogás szerint olyan vizsgálati eljárásokat értenek, amelyek

„a jelenségeket analitikusan megközelítve változókra bontják, a változók közötti viszonyt kvantitatívan vizsgálják, és oksági magyarázatok, illetve általános törvényszerűségek megállapítására törekednek (például Allen, 1989)”²⁷².

271 Erdei Árpád (1987): i. m. 112. o.

272 Szokolszky Ágnes: i. m. 79. o.

A tudományos módszerben hagyományosan központi szerepe van a kvantifikációnak és a mérésnek.

„A kvantifikáció számszerűsítés, a jelenségek mennyiségi meghatározása és mérése a számokkal történő érvelés érdekében.”²⁷³ „A matematikai módszernek Galilei óta meghatározó jelentőséget tulajdonítottak. A modern tudomány kialakulásának idején azt gondolták, hogy a tudományok egy bizonyos fejlettségi fok után feltétlenül matematikai módszereket alkalmaznak majd.”²⁷⁴

A tudományos kutatásban a mérés szerepe alapvető: „számok hozzárendelése tárgyakhoz vagy eseményekhez, meghatározott szabályok szerint”²⁷⁵. Ez lehetővé teszi a pontos és egyértelmű meghatározást és az összehasonlítást. A mért adatok rendszerezhetők, statisztikai feldolgozásra is alkalmasak lehetnek. A mérés feltétele az előzetes definíció, a mérés tárgyának pontos meghatározása.

A mérés minőségi kritériumai a következőkben foglalhatók össze:

- *Érvényesség*: annak vizsgálata, hogy valóban azt mérjük-e, amit mérni szeretnénk.
- *Megbízhatóság*: az ismételt mérés azonos vagy közel azonos eredménnyel jár-e?
- *Érzékenység*: a célnak megfelelően pontos-e az eredmény?

Ma a természettudományos metodológia mellett elismerik a hermeneutikai metodológiát. Szokolszky azt vizsgálja, mi lehet a szerepe az egyiknek, illetve a másiknak (elsősorban a pszichológiában), illetve hogyan lehet a hermeneutikai metodológia is tudományos. Véleménye szerint a pszichológiában a metodológiai pluralizmus a célravezető. A természettudományos módszerek között a kísérletek, valamint az ehhez kapcsolódó vizsgálati elemek kezdettől jelen voltak: a hipotézisállítás, a jelenségek „megtisztítására” való törekvés, valamint a tervszerűen felépített, rendszerezett körülmények között történő, megismételhető összehasonlító megfigyelés és a mérés. A társadalomtudományokban a pozitivista próbálkozások mellett elsősorban a kultúrantropológia által honosodott meg a hermeneutika. Utóbbi mód-

273 Uo. 80. o.

274 Csermely Péter – Gergely Pál – Koltay Tibor – Tóth János: Kutatás és közlés a természettudományokban. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 39. o. [Osiris Kézikönyvek]

275 Szokolszky Ágnes: i. m. 119. o.

szernek nem is célja a kutatói kívülállás, éppen ezen alapszik a megértésen nyugvó szintetizáló módszer. A konkrét kutatásokban e két módszertani elv a kvalitatív és kvantitatív kutatási stratégiában jelenhet meg (*táblázat*), illetve tovább differenciálódhat.²⁷⁶

Természetesen gyakran előfordul a két módszer valamiféle ötvözete. A pszichológiában a kétféle módszertan alapvető különállása az 1990-es évektől számottevően oldódott. Ehhez hozzájárultak a hagyományos módszertan kritikái és a kvalitatív eljárások vizsgálata a tudományosság kritériumainak megfelelően. Nagymértékben elősegítette a folyamatot a számítógépes technika térhódítása, ezáltal új vizsgálati lehetőségek megjelenése.

A kvantitatív és a kvalitatív kutatási stratégia jellemzői

Kvantitatív módszer	Kvalitatív módszer
<ul style="list-style-type: none"> • a kutatás előzetesen rögzített, jól behatárolható változókról van szó • a változók közötti viszonyokra előzetes hipotézis is megfogalmazható • a változók és hipotézisek deduktívan vezethetők le a meglévő ismeretek és elméletek alapján • a vizsgálatban központi szerepet játszik a mérés • jellemzően nagy elemszámú mintát vizsgálnak az általános következtetések meghatározása céljából 	<ul style="list-style-type: none"> • a kutatás jellemzően nyitott kérdéseket vet fel • az alapkérdések a kutatás közben is változhatnak • a vizsgálat itt jellemzően induktív jellegű, amely az elméleti általánosítást célozza • a kutatásban kvalitatív változók szerepelnek, kvalitatív adatok keletkeznek • jellemző a kisebb elemszámú minta

A módszer megválasztása függ a témától, a kutatás céljától. Szokolszky itt emeli ki, hogy „a kvalitatív megközelítés részesülhet előnyben, ha

1. a kutatás tárgya nehezen kvantifikálható;
2. a kontextus lényegi szerepet játszik, és fontos, hogy a jelenséget a saját természetes közegében vizsgáljuk;
3. továbbá ha egyedi jellemzők és összefüggések megragadásáról van szó”²⁷⁷.

276 Uo. 92–93. o.

277 Uo. 95. o.

A módszer megválasztásánál lényeges tényező a kutatási terület fejlettsége, valamint a kutató beállítottsága, képzettsége.

5.4. A FORENZIKUS TUDOMÁNYOK MÓDSZERTANA

A forenzikus tudományoknak az eddigiekben tárgyalt általános tudományos ismérvekhez képest alapvetően speciálisabb követelményeknek kell megfelelniük. A kategória önmagában sem egységes, az egyes területek módszertanukat, ismeretanyagukat tekintve is nagyon különbözők. Ami mégis párhuzamra ad okot, az az, hogy a forenzikus tudományok tekintetében sem egyértelmű a kvalitatív módszer alkalmazásának lehetősége, ennek kapcsán kérdésként vetődik fel a módszerek tudományos megalapozottsága, illetve a szakterületek tudományjellege általában.

A vizsgált tárgykör tárgyalása során vissza kell tekintenünk a klasszikus kriminalisztika és ezzel együtt a forenzikus diszciplínák létrejöttének folyamatára. A kriminalisztikai szakterületek kialakulása úgy kezdődött, hogy a nyomozói szervezeten belül egyre inkább elkülönült a taktikai feladatokat ellátó nyomozók és a technikai feladatokat végző technikusok munkája. A technikusok önálló szervezeti egységben kaptak helyet, majd a technika és a módszertan fejlődésének eredményeként létrehozták e terület számára az első rendőrségi (azonosító) laboratóriumokat. Itt végezték a tárgyi bizonyítási eszközök szakértői vizsgálatát az igazságügyi szakismerettel is felvértezett orvosok, fizikusok, vegyészek és más természettudományok képviselői. Emellett a rendőrségi laboratóriumokban kezdték meg működésüket az úgynevezett klasszikus kriminalisztikai szakértői ágazatok is. Ezek a szakterületek a speciális bizonyítási szükségletek alapján jöttek létre, miközben nem támaszkodhattak megbízható természettudományos háttérre. Ismeretanyaguk, módszereik tapasztalati úton, megfigyelés és a gyakorlat során alakultak ki.²⁷⁸ E jellegük azóta is meghatározó, bár a kezdetek óta e területek is változtak, fejlődtek.

Az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusának felkérésére végzett vizsgálat eredményei szerint összefüggés van a forenzikus tudományok hely-

278 Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 55. o.

zete és a hibás ítéletek nagy száma között. Bár az európai vizsgálatok²⁷⁹ arra mutatnak rá, hogy e megállapítások az egyesült államokbeli intézményrendszer tükrében értelmezendők.²⁸⁰ Mindenesetre az alapprobléma Európában is jelen van. Ezt támasztják alá az ENFSI vizsgálatai és törekvései. Az alkalmazott technikákkal kapcsolatban Európában is gyakran felmerül a tudományos megalapozottság meglétének kérdése. Ennek megfelelően az ENFSI krimináltechnikai grémiuma célul tűzte ki a módszerek standardizálását, valamint a krimináltechnikai munka tudományos feltételeinek megteremtését.

A megoldás többirányú lehet. Ebben központi szerepet kapnak a kutatók, mindenekelőtt az alap kutatások az új törekvések és célok szellemében. Mellette a bizonyítás során történő felhasználáshoz, az értékeléshez szükséges a szakterület kompetenciájának, megbízhatóságának ismerete, ezért ilyen irányú vizsgálatokra is szükség van. A háttérrel a személyi, tárgyi, intézményi feltételek megteremtése, fejlesztése jelenti az akkreditált oktatási rendszer és laboratóriumi háttér kialakítása által. Ugyanígy lényeges a jogalkalmazók ilyen irányú továbbképzése a szakvélemények kompetens értékelése, felhasználása érdekében.

Közel tizenöt éve vizsgálom a klasszikus kriminalisztikai vizsgálatok lehetőségeit Magyarországon a tekintetben, hogy hol vannak meg a modern mérési és egyéb vizsgálati technikák, valamint az automatizálás lehetőségei, illetve ezek mennyiben járulnak hozzá az objektívebb eredményekhez.²⁸¹ A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet szakértői gyakorlatának tanulmányozása és a szakértőkkel folytatott konzultációk után a legfontosabb megállapításom az volt, hogy a szakértői feladatok közül elsődlegesen az azonosítás kérdésköre állítható objektívebb alapokra, továbbá itt vannak meg leginkább a modern mérési technikák, az automatizálás feltételei is.²⁸²

279 Christa Dern: i. m.

280 Részletesen lásd a 3. fejezetben!

281 Kármán Gabriella: A klasszikus kriminalisztikai vizsgálatok az automatizáció lehetőségeinek szemszögéből. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 40. OKRI, Budapest, 2003, 254–288. o. http://www.okri.hu/images/stories/KT/kt40_2003_sec.pdf

282 A kriminalisztikai szakértői vizsgálatoknak az azonosítás mellett egyéb feladataik is lehetnek: például jelenségek okainak vizsgálata, tárgyak rejtett tulajdonságainak tisztázása, releváns folyamatok rekonstrukciója stb.

A mérés, illetve az automatizálás lehetősége összetett szempontrendszer keretében vizsgálandó. A klasszikus kriminalisztikai területek vizsgálati tárgyukat, a nyomképzés jellemző folyamatát illetően is nagyon különböznek. Bár a nyom-, a fegyver- és az ujjnyomszakértői területnek egyaránt a traszológiai nyomelmélet az alapja²⁸³, különböznek abban, hogy egy meghatározott homogén vizsgálati tárgy azonosítása-e a feladat (mint például az ujjnyomszakértői területen), vagy sokféle nyomképző tárgy és az általuk okozott nyomok összevetése tartozik a szakértő kompetenciájába (mint például a nyomszakértői területen). A nyomszakértő jellemző vizsgálati tárgyait, feladatait e szempontrendszer keretében is külön-külön célszerű vizsgálni.

Eltérnek a szakterületek annak alapján is, hogy mennyiben tekinthető egyedinek a vizsgálati tárgy. Az ujjnyomat mint személyazonosító jellemző az ember egyediségére visszavezethetően egyedi és abszolút állandó. A kérdéses eredetű ujjnyommal történő egyezés esetén (meghatározott számú sajátossági pont megegyezése) kategorikus azonosítás történik a jelenlegi szakértői gyakorlat szerint. A tömegtermelés során előállított termékek, tárgyak szintén egyediek, de gyakorlatilag megkülönböztethetetlenek.²⁸⁴ A használat során keletkezett elváltozások és ezek megnyilvánulási formái a nyomokban több tényezőtől függenek (nyomképző, nyomhordozó, a nyomképzés ereje, iránya, sebessége stb.).

Fokozott jelentősége van a nyomképzési folyamatnak is. A nyomképzésben közrejátszó körülmények behatárolhatóbbak például a fegyver csöve és a lövedék közötti kapcsolat miatt a lőfegyver működési elveinek megfelelően (a lövedéken található jellegzetes nyomok többé-kevésbé egyértelműen tükrözik a fegyver csövének mintázatát). Hasonlóan meghatározott lehet a nyomképzési folyamat például a zár és a kulcs vonatkozásában. Ezzel szemben „egyszerű” eszköznyomok esetén, például egy véső alkalmazása során a nyomképző és a nyom közötti kapcsolat esetlegesebb. Itt a nyomképzésben több tényező játszik szerepet, amelyekkel nem mindig lehet kalkulálni. További kutatások lennének szükségesek annak megállapításához is, hogy az egyes nyomokban tükröződő sajátosságok különböző nyomképzési folyamatok esetén mennyire egyértelműen vezethetők vissza a nyomképző tárgyra.

283 Részletesebben lásd a 6.2. fejezetben!

284 Katona Géza (2002): i. m. 177. o.

A következő lépés a sajátosságok objektív meghatározása, a mérés lehetőségeinek vizsgálata a különböző vizsgálati tárgyak esetén. E tekintetben is folyamatos fejlődés tapasztalható: a számítógépes technika, a képkalkoló eljárások, a mesterséges intelligencia új lehetőségeket tartogatnak.

A jogalkalmazás számára a szakvélemény bizonyító erejének objektív meghatározása jelenti az optimális segítséget. Ez a cél elsődlegesen a sajátosságok előfordulásának valószínűsége, így azonosító értékének meghatározása által válna elérhetővé. Azokon a területeken, ahol ennek nincsenek meg a feltételei (például egyes nyomszakértői feladattípusok esetén), verbálisan kifejezett valószínűségi skálák kialakításán dolgoznak. A tudományosság követelményéhez e skálák lehetőség szerinti standardizálása, illetve differenciálása járulhat hozzá.²⁸⁵ Nyilvánvalóan ezeken a területeken továbbra is nagyobb szerep jut a szakértői mérlegelésnek.

A tudomány aktuális állása szerinti állapot megléte, illetve megteremtése tehát szakterületenként vizsgálandó. A kutatás, a fejlesztés céljainak meghatározásakor azonban figyelembe kell venni a helyi bizonyítási feladatokat, a szakértői intézményrendszer aktuális jellemzőit, és nem utolsósorban azt, hogy látványos előrelépés csak a személyi, tárgyi és pénzügyi feltételek optimalizálása esetén várható.

285 A Bayes-analízis alkalmazási lehetőségeit lásd a 4. fejezetben!

II.

A KLASSZIKUS KRIMINALISZTIKAI SZAKÉRTŐI TERÜLETEK JELLEMZŐI A TUDOMÁNYOS MEGALAPOZOTTSÁG SZEMSZÖGÉBŐL

6. A KLASSZIKUS KRIMINALISZTIKA ALAPPROBLEMATIKÁJA

Több mint tíz éve végzek kutatásokat a klasszikus kriminalisztika területén. A probléma felismerése és a kutatás motívációja onnan ered, hogy magam is folytattam grafológiai, majd kézírászakértői tanulmányokat. Ennek során, illetve ezeket követően lehetőségem volt részt venni a kézírás számítógépes vizsgálatát célzó kutatásokban, több automatizált kézírás-azonosító szoftver kifejlesztésében, illetve tesztelésében. E fejlesztések célja részben egy hatékonyabb, automatizált vizsgálati rendszer kidolgozása, amely a mindennapos – nem szakértői – aláírással történő hitelesítést igénylő területeken, jellemzően a banki ügyvitel során az aláírás-azonosítás folyamatát segíti. Ehhez azonban szükségszerűen megoldást kellett keresni a kézírás számítógépes „felfogására”, vizsgálatára, mérhetőségére. A célzott vizsgálati rendszer feltétlen előnye, hogy objektívebb, egzaktabb, így a tapasztalatok szerint hozzájárul a kézírászakértői vizsgálatok megbízhatóságának fokozásához, reprodukálhatóságához.

A kutatások során megismertem és továbbgondoltam az írásszakértői vizsgálatok módszertanát, problémáit, „gyenge pontjait”, illetve ennek a bizonyítási jogi vetületeit. A téma kriminalisztikai megközelítéseinek feltárása során azt tapasztaltam, hogy nem csak a kézírászakértői területtel kapcsolatban merül fel a hiteltérdemlőség kérdése, ez a többi „klasszikus kriminalisztikai” területen is problémát jelent, ott is több kezdeményezés van a korszerű technika igénybevételével új módszerek kifejlesztésére. Bár ez csak egy kis darab a megismerés és a bizonyítás tökéletesítésének útján, az előző fejezetekben vázolt friss fejlemények, és a téma bőséges külföldi irodalma is alátámasztja, hogy a kriminalisztika tudományos fejlődése szempontjából kulcsfontosságú.

gú témáról van szó. Véleményem szerint Magyarországon is szükséges az aktuális helyzetértékelés és megoldási stratégia kialakítása a nemzetközi tendenciáknak megfelelően. A következőkben ehhez szeretnék hozzájárulni.

6.1. A KLASSZIKUS KRIMINALISZTIKAI SZAKÉRTŐI TERÜLETEKET VIZSGÁLÓ EMPIRIKUS KUTATÁS FELADATAI ÉS MÓDSZERE

Az előzőkben láthattuk, hogy a tudományos-technikai fejlődés az igazságügyi szakértői területekre is szükségszerűen hatást gyakorol, ezáltal a kriminalisztikai szakértői területeket sem kerülheti el. A fejlődés hatással van a bizonyítékokkal kapcsolatos követelményekre. Tény, hogy az Amerikai Egyesült Államok precedenseiben meghatározott alkalmazhatósági feltételeknek a klasszikus kriminalisztikai területek módszerei nem felelnek meg. A krimináltechnikán belül a klasszikus kriminalisztikai ágazatokat éri a legtöbb kritika szubjektivitásukat, tudományos megalapozottságuk hiányosságát illetően.

A témát világszerte számos fórumon tárgyalják. A legfontosabb kérdés az, hogy milyen elvárások támaszthatók a klasszikus kriminalisztikai területekkel szemben, tárgyukat, módszereiket tekintve. Ha a természettudományos megalapozottság feltételei nem kérhetők is számon, az igazságszolgáltatásban felhasznált ilyen jellegű bizonyítékokat illetően is ki kellene alakítani a hiteltérdemlőség kritériumait. A mérhetőség, az objektív vizsgálhatóság, a reprodukálhatóság követelménye ezeket a területeket is a korszerű matematikai-statisztikai módszerek és a számítástechnika alkalmazásán alapuló automatizált szakértői eljárások, a hálózattá építhető, akár információk nemzetközi cseréjére alkalmas adatbázisok, a standardizált szakértői rendszerek felé tereli.

Kérdés az, hogy hol vannak meg a modern mérési és egyéb vizsgálati technikák, az azonosság valószínűségének pontos megjelölését támogató matematikai-statisztikai alap kutatások, valamint az automatizálás lehetőségei, illetve ezek mennyiben járulnak hozzá az elvárt követelmények teljesítéséhez. Milyen egyéb lehetőségek vannak az objektívebb vizsgálat és eredmény elérésére?

Kutatásom során áttekintettem a szakértői területek elveit és gyakorlatát. Nagy hangsúlyt fektettem azok feladataira, kompetenciájára, jellegzetességeire, korlátaira. A vizsgálati szempontok összeállításához kiindulópontul a hazai és a külföldi szakirodalom szolgált. Ennek tükrében, a kutatás tárgyának megfelelően vizsgáltam a kutatás kezdetén még Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet szakértői által rendelkezésemre bocsátott szakvéleményeket. Ezeket az anyagokat a szakértőkkel folytatott konzultációk egészítették ki, tették teljessé.

A vizsgált időszakok 1995-től 2000-ig, majd 2000-től 2015-ig tartottak.

A vizsgált szempontok a következők voltak: a vizsgálat tárgya, elvei; a szakértői feladatok, módszerek, eljárások, eszközök; a vélemény, annak határozottsága és az azt befolyásoló tényezők; végül a szakértői tapasztalatok, vélemények a jelennel és a jövővel kapcsolatban.

A hipotézisem az volt, hogy a szakértői feladatok közül elsődlegesen az azonosítás kérdésköre állítható objektívebb alapokra, itt vannak meginkább az automatizálás feltételei is.²⁸⁶ Az azonossági következtetés valószínűségének, végső soron bizonyító erejének pontos meghatározásához lehetőség szerint fel kell tárni a személyek, tárgyak, jelenségek legelemibb és legjellemzőbb, legállandóbb sajátosságait, illetve ezek információértékét. Ezeket a műveleteket a tudomány jelenlegi állása szerint a modern mérési, illetve matematikai-statisztikai módszerek támogatják a legmegfelelőbben.

6.2. A KLASSZIKUS KRIMINALISZTIKA RENDSZERJELLEMZŐI ÉS HETEROGENITÁSA

A klasszikus kriminalisztikához tartozik a nyom-, a fegyver-, az ujjnyom- és a kézírásszakértői terület. Ezek a szakértői területek kifejezetten kriminalisztikai vizsgálati célra jöttek létre²⁸⁷, azok alapjául speciális, jórészt gyakorlati jellegű módszertan szolgál.

286 A kriminalisztikai szakértői vizsgálatoknak az azonosítás mellett egyéb feladatai is lehetnek: például jelenségek okainak vizsgálata, tárgyak rejtett tulajdonságainak tisztázása, releváns folyamatok rekonstrukciója stb.

287 Lásd *A kriminalisztika története* című 2.2. alfejezetet!

A klasszikus kriminalisztikai területek közül a nyom, a fegyver és az ujjnyomszakértés közelebb állnak egymáshoz. Mindhárom ágazat alapján a traszológiai értelemben vett *nyomelmélet* tekinthető. Ennek értelmében a vizsgálat tárgya „*olyan fizikai elváltozás, amely visszatükrözi a nyomot létrehozó tárgy alakbeli és felületi sajátosságait*”²⁸⁸. E területek fő feladata pedig a nyomképző tárgy vagy személy azonosítása morfológiai sajátosságaik alapján. (Szemben a többi kriminalisztikai ágazattal, amelyekben fizikai vagy kémiai sajátosságokon alapul az azonosítás.)

A nyomszakértői terület a legáltalánosabb. Bár a nyomképző tárgyak és a nyomképzési folyamat alapján feladatai többnyire behatárolhatók, az egyes szakterületek specializációja Magyarországon még nem következett be (például eszköznyomok, lábbelinyomok szakértői területe stb.). A fegyver- és az ujjnyomszakértés felfogható önállóult nyomszakértői ágazatként is. A fegyver vizsgálata sajátos működési mechanizmusára, sajátosságaira tekintettel igényel speciális szaktudást. A daktiloszkópia pedig szintén sajátos amiatt, hogy itt egy személyazonosításra és nyilvántartásra alkalmas, egyedi, abszolút állandó és jól csoportosítható emberi jellemző vizsgálatáról van szó. De önmagában az is megkülönbözteti a területeket, hogy az ember által készített eszközök, gépek, járművek vagy az ember (esetleg állat, növény) azonosításáról van szó.

A kriminalisztikai azonosításelmélet általános tételei (az egyediség elve, a különbözőség elve, a viszonylagos állandóság elve) másként érvényesülnek a személyek és a tárgyak esetében. A technológiai folyamatok – többnyire sorozatgyártás – során előállított tárgyak egyedisége inkább tekinthető viszonylagosnak, mint az ember egyedisége. Ezek a tárgyak gyakorlatilag megkülönböztethetetlenek, a gyártási folyamat egységessége általában csak csoportazonosítást tesz lehetővé. A gyártást követő egyedi változások pedig lehetőségeik sokfélesége – különösen a befolyásoló tényezők hatásának végtelen variációja – miatt nem általánosíthatók. Emiatt az ilyen tárgyak azonosítása során az azonosság valószínűségének objektív, számszerű meghatározása nehezen képzelhető el.²⁸⁹

288 Katona Géza (1965): i. m. 26. o.

289 Katona Géza (2002): i. m. 148. o.

Ezzel szemben – az eddigi ismeretek alapján – minden ember egyedi; ez számos jellemző alapján kimutatható, leírható. (Az ujjnyomaton kívül a fül- és az ajaknyomat, valamint a fog, az írisz és a szemfenék stb. egyes jellemzői egyaránt alkalmasak erre.) Az ember állandósága filozófiai és biológiai értelemben valóban viszonylagos. Kriminalisztikai értelemben azonban az említett azonosító jellemzők abszolút állandónak tekinthetők: nem változnak és nem változtathatók meg.²⁹⁰ Csoportosíthatóságuk lehetővé teszi adatbázisok létrehozását, a meghatározott jellemzők alapján történő keresést. Bár az ember egyedisége nehezen megfogható és csak töredékesen kidolgozott, az említett tényezők megbízható azonosítási lehetőséget rejtenek magukban.

Mindenféleképpen „kilóg” a sorból az *írászakértői terület*. A daktiloszkópiához hasonlóan itt is személyazonosító módszerről van szó, azonban a kézírás esetén nem a fizikai értelemben vett nyom a releváns. Legalábbis nem traszológiai értelemben vett nyomról van szó. Itt is leképezés történik, de ez elsősorban az agyműködés tükröződése, mely folyamatban több tényezőnek is szerepe van.

A *kézírászakértői vizsgálatok* a kézírással mint mozgásrendszerrel, vagyis az ember pszichomotoros tevékenységének anyagi visszatükröződéssel foglalkoznak: az írást jellemző ilyen jellegű sajátosságokat elemzik és értékelik. Vagyis itt nemcsak az alaktani jellemzők alapján történik az azonosítás, hanem sokkal inkább az írásbeli viselkedési jellemzők alapján. (Hasonló elvek alapján történik a hang-, illetve a beszédazonosítás. Az emberre jellemző továbbá a mimikája, járása, a gesztusai is. Kriminalisztikai szempontból azonban elsősorban a releváns, rögzíthető és csoportosítható, ennél fogva könnyebben megfogható, vizsgálható jellemzőkkel foglalkoznak a kutatók.) A kézírás amellett, hogy egyedi, a morfológiai jellemzőkhöz képest valóban viszonylag állandó, de egyúttal variabilitás (változékonyság) is jellemzi (például az ujjnyom ehhez képest abszolút állandónak tekinthető), a külső és belső körülmények hatására bizonyos határokon belül változékonyságot mutat. Az írás állandóságát leginkább hordozó jellemzők megállapításához

290 Ez alól is van kivétel. Néhány ritka betegség hatására az ujjnyomat igenis megváltozhat. Továbbá ismeretesek olyan adatok, miszerint műtéti úton lehetőség van az utolsó ujjpercen található bőr átültetésére. Ezek kriminalisztikai jelentősége azonban egyelőre elhanyagolható.

ki kell szűrni a befolyásoló körülmények írásban megnyilvánuló jellemzőit. (A befolyásoló tényezők ismerete ezért fontos információt jelenthet.)

Hogyan illeszkedik hát a kézírásvizsgálat a klasszikus kriminalisztika keretei közé? Beszélhetünk a kézírásról is mint nyomról, ebben az értelemben azonban ki kell terjesztenünk a hagyományos nyomfogalmat. Itt nem csak traszológiai értelemben vett nyomról van szó.

Egy olyan tágabb nyomfogalom itt megfelelőbb lenne, amelybe nemcsak a tárgyi jellegű elváltozások, hanem az emberi pszichikum „lenyomataként” létrejövő változások is beletartoznak. (A kézírás árulkodhat egyrészt az ember mint individuum jelenlétéről, másrészt az írás körülményeiről, a szituációhoz fűződő viszonyáról stb.)²⁹¹

Még tágabb értelemben vett nyomról beszélhetünk, ha idesoroljuk „*az ún. tudati visszatükröződést, amely az emberi emlékezetben rögződött emlékképek alapján a bűnügyekben személyi jellegű bizonyítási eszközök alakjában jelent meg*”²⁹².

Ha folytatnánk ezt a gondolatmenetet, az a kérdés következne, hogy a kézírásos bizonyíték milyen bizonyítéknak tekinthető. Nem egyértelmű, hogy a személyazonosítás eszközeként egy inkriminált kézírás tárgyi bizonyíték lenne. Azt mondtuk, a kézírás az agy által vezérelt tevékenység, a kézírás-azonosítás „*az ember pszichomotoros tevékenységének anyagi visszatükröződésével*” foglalkozik. Nem kezelhetjük a kézírást egyszerű tintanyomnak, nem tekinthetünk el azoktól a tudati, pszichikai tényezőktől, amelyek a kézírást és az azt létrehozó embert alapvetően meghatározzák. Ezek a kérdések egy meglehetősen szerteágazó témához tartoznak, kétségtelenül rámutatnak azonban a tárgy vizsgálhatóságának nehézségeire.

291 Ez utóbbiak már nem szoros értelemben vett azonosítási kérdések, ennél fogva a grafológus kompetenciájába tartoznak. [Lásd az *Íráspszichológiai (grafológiai) szakvélemények* című 7.9. alfejezetet!]

292 Katona Géza (2002): i. m. 145. o.

7. A KÉZÍRÁSSZAKÉRTŐI SZAKTERÜLET

A klasszikus kriminalisztikai területeken belül megkülönböztetett részletességgel tárgyalom a kézírászakértői vizsgálatok problémakörét. Szakmai tapasztalataim kapcsán nagyobb rálátásom van e területre, ezen belül a jelen korszerű írásvizsgálatainak lehetőségeire.

7.1. A KÉZÍRÁSVIZSGÁLATOK TUDOMÁNYOSSÁGÁNAK VIZSGÁLATA AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN; ELŐZMÉNYEK, HATÁSOK

A kézírás speciális vizsgálati tárgy: személyazonosító jellemzőnek tekinthető, azonban dinamikus jellege miatt egyedisége különösen nehezen megfogható; sajátosságainak meghatározása, összehasonlító vizsgálata során döntő szerepe van a szakértő megítélésének.

Olyan, az egyénre jellemző sajátos produktumról van szó, amely az agyi vezérlésű (kéz)mozgás eredménye. Ennek befolyásoló körülményei mind hatással vannak a kézírásra. Az azt létrehozó mozdulatok változékonysága miatt a formák is több-kevesebb variabilitást mutatnak. Bár az egy személy által készített kézírások viszonylag állandó sajátosságokkal jellemezhetők, e törvényszerűségek meghatározása, vizsgálata, a különbözőségek és azonosságok felismerése, az egyediség mibenlétének meghatározása során fokozott szerepe van a szakértő szubjektív megítélésének; a szakértői tevékenység e szakaszai nem rendelkeznek természettudományos alapokkal, módszertannal.

7.1.1. A TUDOMÁNYOS KÉZÍRÁSVIZSGÁLAT ELŐZMÉNYEI – A DREYFUS-PER

A tárgyalt probléma – éppen a kézírásvizsgálat kapcsán – már a hírhedt *Dreyfus-per*ben is megmutatkozott. Az ügy lényege szerint 1894-ben, a párizsi német katonai attasénál, *Max von Schwarzkoppen* ezredesnél kézzel írt bizonyítékot találtak arra, hogy a francia vezérkarból valaki információkat adott át Németország számára. Az irat titkos katonai adatokat, többek között a 120 mm-es ágyú hidraulikus fékjével kapcsolatos feljegyzéseket

tartalmazott.²⁹³ Az ügy egyetlen bizonyítéka egy egyoldalas kézírás és egy úgynevezett jegyzék (*bordereau*) volt, amit a német attasé elővigyázatlanul kidobott. A kézírást *Alfred Dreyfus* kapitánynak tulajdonították, és őt emiatt elítélték. Az 1896-ban a francia titkosszolgálat élére került *Georges Picquart* ezredes, és ezt követően Dreyfus bátyja is bizonyítékokat talált arra, hogy a kézzel írt jegyzéket nem Dreyfus, hanem *Ferdinand Walsin-Esterházy* őrnagy készítette. Ennek bemutatására azonban nem kaptak lehetőséget.²⁹⁴ A koncepció perben bírái megvonták Dreyfustól a védekezés jogát, bizonyítékokat hamisítottak ellene, majd zárt bizonyítási eljárás után a dél-amerikai partok közelében fekvő Ördög-sziget börtönébe küldték – életfogytiglan.²⁹⁵ Később az az *Henry* ezredes, akiről kiderült, hogy a Dreyfus elleni bizonyítékokat hamisította, öngyilkosságot követett el, Esterházy pedig Angliába szökött.²⁹⁶

Esterházy kézírása feltűnően hasonlított ahhoz az íráshoz, amelyet két évvel korábban Dreyfusnak tulajdonítottak. Miután kitudódott, hogy korábban hamis okmányokkal szorgalmazták Dreyfus perbefogását, 1899-ben újból hadbíróság elé állították, de az ismét elmarasztaló ítéletet hozott. Tíz napra rá a köztársasági elnök megkegyelmezett neki, de csak 1906-ban rehabilitálta őt a Semmítőszék.²⁹⁷ Ekkor kimondták, hogy az árulásnak nem volt hitelt érdemlő bizonyítéka.

A kézírás vizsgálatában Alphonse Bertillon is részt vett, annak ellenére, hogy korábban kinyilvánította, az aláírás nem a személyiségportré része, ugyanis a kézírást nem tartotta egyedi jellemzőnek. Bertillon nem állította, hogy a jegyzéket Dreyfus írta, bár utalt arra, hogy annak egy részét írhatta Dreyfus, miközben a saját írását eltorzította. Más kézírásszakértők is vizsgálták a kézírást, ezek egy része azonban utóbb sarlatánnak bizonyult, más részük képzetlen volt. A vád szakértői Bertillon álláspontjára helyezkedtek. Emellett a védelem is szakértő tanút állított, akinek nem volt lehetősége arra, hogy az eredeti dokumentumot megvizsgálja, így arra jutott, hogy a dokumentumot készíthette a vádlottól különböző személy.

293 <http://www.huszadikszazad.hu/1900-februar/bulvar/a-dreyfus-ugy>

294 <http://www.huszadikszazad.hu/1900-februar/bulvar/a-dreyfus-ugy>

295 http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1859_oktober_9_alfred_dreyfus_szuletese/

296 Uo.

297 <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=13577>

Az ekkori kézírásvizsgálatok még nagyon távol álltak a tudományos igényességű kézírásvizsgálattól, bár Bertillon véleménye számításokat is tartalmazott egyes megegyező sajátosságok előfordulási valószínűségével kapcsolatban, például szavak vagy betűk méretét tekintve az inkriminált írásban és Dreyfus magánlevelezésében.²⁹⁸ Matematikusok, *Darboux*, *Appel* és *Poincaré* elemezték Bertillon valószínűségszámítási módszerét, de nem tartották helyesnek azt.²⁹⁹ Bertillon például kiemelte négy megegyezőség jelenlétét 26 kezdő- és utolsó betűből a jegyzék 13 ismétlődő, többszótagú szavából, és kiszámította azok előfordulási valószínűségét. A matematikusok hibásnak tartották a levezetését. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a statisztikai módszerek vágyott alkalmazása előtt ki kell dolgozni azok alkalmazásának módszertani elveit is.

7.1.2. A SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEK TUDOMÁNYOS MEGALAPOZOTTSÁGÁNAK VIZSGÁLATA AZ ANGLOAMERIKAI BÜNTETŐPERBEN

Az Amerikai Egyesült Államokban a szakértői módszer alkalmazhatóságával kapcsolatban a *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals*-ügyben meghatározott kritériumok³⁰⁰ először a kézírásvizsgálatok bizonyítékként történő alkalmazását érintették. A szakterület a *U.S. v. Starzecpyzel*-ügyben³⁰¹ az elsők között esett át a megengedhetőségét vizsgáló előzetes meghallgatáson. Az ügy tényállása szerint a vádlottak műkincseket loptak egy idős asszonytól, és ezt ajándékozásnak álcázták. Egy szakértői vélemény azonban hamisnak mondta ki az ajándékozási szerződéseken az idős hölgy névalírásait. *McKenna* bíró a *Daubert*-kritériumok alapján vizsgálta az összehasonlító kézírásszakértői véleményt, és megállapította, hogy az nem tekinthető tudományos bizonyítéknak.

Két kutatás eredményei alapján a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a diszciplína tesztelhető, de nem vetették alá szigorú tesztelési eljárásnak, ennél fogva többek között a hibaarány sem ismert. A publikációs köve-

298 <http://jimfisher.edinboro.edu/forensics/bertillon2.html>

299 <http://www.maths.ed.ac.uk/~aar/dreyfus/dreyfusenglish.pdf>

300 Részletesebben lásd a 3. fejezetben!

301 *United States v. Starzecpyzel*, 880 F.Supp. 1027 (S.D.N.Y. 1995)

telménynek a szakértők eleget tettek, bár ezekben a tanulmányokban nincs jelen az a kritikai hangvétel, mint például az orvostudomány vagy a fizika tudományos cikkeiben. A bíróság szerint a szakmai általános elfogadottság követelménye teljesült a szakértők és a jogi társadalom körében, ezzel szemben a független tudományos testületek, az egyetemek részéről nem. Mindez nem vezetett volna automatikusan a bizonyíték elutasításához. A kézírászakértő tevékenységének áttekintése után azonban a bíróság úgy döntött, hogy az összehasonlító kézírásvizsgálat nem tudomány; azt inkább technikai ismeretnek és az azzal összefüggő szakmai tapasztalatnak kell tekinteni.

A *U.S. v. Jones*-ügy³⁰² példa arra, hogy hogyan változott a kézírászakértői terület megítélése a Daubert-ügy óta. A tényállás szerint a vádlott hitelkártyát lopott egy postaládából, és a kártyabirtokos nevében jelentős összeget használt fel. Az ügyész bizonyítékai között szerepelt Jones aláírása, illetve az azt vizsgáló kézírászakértői vélemény, amely megállapította, hogy valamennyi kérdéses dokumentumon a vádlott aláírása szerepel. A védelem arra hivatkozott, hogy a szakvélemény nem használható fel a Daubert-kritériumok alapján, mert az alapjai nem megbízhatók. A bíróság úgy döntött, hogy a szakterületet már a korábbi *Frye*-döntés³⁰³ szerint sem tekintették tudományos bizonyítéknak, így nem is kell vizsgálni a Daubert-kritériumok meglétét. A bíróság a kézírás-azonosítás eredményét – mint nem tudományos bizonyítékot – az általános alkalmazhatósági szabályok alapján azonban elfogadta.³⁰⁴

Tehát a bíróságok a Daubert-döntést követően is különböző elvek alapján határozták meg a szakértői vélemények megbízhatóságát: több döntés született a kézírászakértői vizsgálat Daubert-kritériumok szerinti megítélése alapján, és számos esetben nem alkalmazták azt, hivatkozva arra, hogy a kézírás-azonosítás nem tudomány.

A kézírásvizsgálatok szempontjából ezek után igazi fordulópont volt a *Kumho Tire v. Carmichael*-ügy³⁰⁵. Ebben az ügyben mondta ki a bíróság, hogy a Daubert-elveket azokon a területeken is alkalmazni kell, amelyek nem tudományos alapon, hanem inkább technikai tudáson és szakmai ta-

302 *United States v. Jones*, 107 F.3d 1147, 1161(6th Cir. 1997)

303 *Frye v. United States*, 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923)

304 <http://www.forensicsciencereview.com/Abstract/13-6A%20%28Zlotnick%29.pdf>

305 *Kumho Tire v. Carmichael*, 526 U.S. 137 (1999)

pasztralaton nyugszanak. A bíróság értelmezése szerint az ilyen ügyekben a Daubert-vizsgálatnak rugalmasnak kell lennie. Az eredeti Daubert-kritériumokat nem lehet szó szerint alkalmazni a kézírás-azonosítás területén vagy más olyan kriminalisztikai területeken, ahol az alapvető törvényszerűségek, így a vizsgálati eredmények nem fejezhető ki mérhető statisztikai adatokkal.

Mindemellett tudományos megalapozottságát illetően újra és újra kritikák érik a szakterületet. A védelem több ügyben (*U.S. v. Paul*, *U.S. v. Hines*³⁰⁶) megkísérelte szakértőként bevonni *Denbeaux* professzort, hogy bizonyítsa a metodológia gyengeségeit és egyáltalán a szakterület alapjainak hiányosságait. Azt a *Denbeaux* jogászprofesszort, aki *Risinger* és *Saks* professzorokkal együtt átfogó kritikával illetve az összehasonlító kézírásvizsgálatot.³⁰⁷ Ez az azóta is sokat idézett cikk, majd az utána következők³⁰⁸ megkérdőjelezték a szakterület alapjait, módszertanának tudományosságát, és az ezekre épülő szakértői ismereteket egyaránt. (*Denbeaux* szakértőkénti bevonása az eljárásba egyébként nem járt sikerrel, mert nem felelt meg az ehhez szükséges feltételeknek.)

A *U.S. v. Hines*-ügyben *Johanna Hines* bankrablással vádolták. A rablásról készített jegyzet vizsgálatára az ügyészség és a védelem két különböző szakértő véleményét kívánta elfogadtatni, de az ellenérdekű fél ezt mindkét esetben megakadályozta és a vélemény kizárására tett indítványt. A Federal Rules of Evidence 702. szakaszának megfelelően a kézírászakértői vélemény addig használható fel bizonyítékként, ameddig az inkriminált írás és az összehasonlító írásminta közötti hasonlóságok és különbségek megállapítására korlátozódik. Csak információt nyújthat az esküdtek részére. Ha abból a kézeredetre is következtetést vonnak le, nem használható fel.³⁰⁹

306 *United States v. Sunonda G. Paul*, 175 F. 3d 906 (11th Cir. 1999); *United States v. Hines*, 131 S. Ct. 434 (1999)

307 D. Michael Risinger – Mark P. Denbeaux – Michael J. Saks: Exorcism of Ignorance as a Proxy for Rational Knowledge: The Lessons of Handwriting Identification of “Expertise”. *University of Pennsylvania Law Review*, vol. 137, no. 3, 1989, pp. 731–792.

308 Uo. Idézi Manfred Hecker: Forensische Handschriftenvergleiche. Anmerkungen zu amerikanischen Zweifeln am Beweiswert von Schriftgutachten. *Kriminalistik*, 3/1998, S. 209–213.

309 <http://www.casebriefs.com/blog/law/evidence/evidence-keyed-to-fisher/lay-opinions-and-expert-testimony/u-s-v-hines/>

2000-ben a Daubert-kritériumok hatására az FRE 702. szakaszát a következőnek megfelelően egészítették ki:

„[...] a tudományos, technikai vagy más speciális szaktudás birtokában lévő tanú akkor minősül szakértőnek és akkor adhat szakvéleményt vagy tehet vallomást ekként, ha

- (1) a szakvélemény elegendő tényen vagy adaton nyugszik,
- (2) a szakvélemény megbízható elveken és módszereken alapul,
- (3) a tanú az elveket és módszereket az ügy tényeinek megfelelően, hitelt érdemlően alkalmazta³¹⁰.

A *U.S. v. Fuji-ügy*³¹¹ az első a modern időkből, amelyben a bíróság teljesen kizárta az írásszakértő véleményét a bizonyításból a Kumho-döntés szellemében.³¹² A hivatkozott esetben a vádlott kézírását egy bevándorlási nyomtatvány kapcsán vizsgálták. A bíróság megállapította, hogy ebben az ügyben nem kell megítélnie, hogy a kézírászakértés általában megfelel-e a Daubert-kritériumoknak. Az írásszakértői vélemény kapcsán mégis kiemelt két problémát: Az első az, hogy ebben az esetben nyomtatott írás vizsgálatáról van szó. Minden adat, amely az írásszakértők megbízhatóságára vonatkozik, folyóírás vizsgálatán alapul, az egyetlen nyomtatott írásra vonatkozó teszt negyvenöt százalékos hibaráttát állapít meg. Második problémaként a bíróság azt említi, hogy a vádlott eredetileg japán, aki az angol nyomtatott írást idegen nyelvként tanulta Japánban, és így különösen nehéz az írást azonosítani.

A *U.S. v. Saelee*³¹³ a másik ügy, amelyben az írásszakértő véleményét teljes egészében kizárta a bíróság. A vád szerint a vádlott kokaintartalmú csomagokat adott fel postán cukrosdobozokban. A címzés nyomtatott betűkkel szerepelt a csomagon. A bíróság az FRE 702. szakasza alapján vizsgálta a szakvéleményt, és megállapította, hogy a nyomtatott írás azonosításával

310 Az FRE 702. szakasza eredetileg így szólt: „Ha tudományos, technikai vagy más speciális szaktudás segíti a bíróságot a bizonyítékok megértésében vagy a tények meghatározásában, a tanú szakértőnek minősül ismeretei, szakértelme, tapasztalatai, gyakorlata vagy tanulmányai alapján, ennek megfelelően vallomást tehet szakvélemény formájában vagy más módon.”

311 *United States v. Fuji*, 152 F.Supp. 2d 939 (N. D. Ill. 2000)

312 <http://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2617&context=tlr>, 514.

313 *United States v. Salee*, 162 F.Supp.2d 1097 (2001)

kapcsolatban az ügyész nem bizonyította, hogy megbízható módszert alkalmaztak-e.

És végül a *U.S. v. Prime*-ügy³¹⁴ a példa arra, hogyan minősítették a kézírásvizsgálatokat a Daubert-kritériumok szerint is alkalmazhatónak. A vádlott társaival együtt internetes vásárláshoz kapcsolódva csalásokat követett el, hitelkártyák adatait szerezte meg. A cselekmény kapcsán számos kézírás állt rendelkezésre a vádlottól, a szakértő hetvenhat dokumentumból negyvenötben azonosította a vádlott kézírását. A vádlott indítványt tett a szakvélemény kizárására. A bíróság elutasította a vádlott indítványát, és megállapította, hogy a szakvélemény megbízható.

A fellebbezés után a másodfokú bíróság szintén erre az álláspontra jutott a következők alapján:

1. Azzal kapcsolatban, hogy a technikát tesztelték-e, a vád és a szakértő főként *Sargur N. Srihari* kutatására hivatkozott, amelynek eredménye szerint a kézírás egyedi.
2. A bíróság számos tanulmányt említett mint lektorált szaklapban megjelent publikációkat a szakterülettel kapcsolatban, többek között *Moshe Kam* professzor cikkeit.
3. A hibaszázalékkal kapcsolatban szintén *Moshe Kamra* hivatkozott a bíróság. Az ő eredményei szerint azt, hogy két dokumentumot azonos személy írt, egy szakértő az esetek 87 százalékában tudja megállapítani, ha a két dokumentumot két különböző ember írta, 6,5 százalékban azonosítják tévesen. Mivel a bíróság az eljárást összességében megbízhatónak minősítette, ezt a hibaarányt a keresztkérdezéssel, valamint egy másik szakértő bevonásával orvosolhatónak gondolta.
4. Az ellenőrző technikákkal kapcsolatban a bíróság megállapította, hogy még nem nagyon vannak standardok ezen a területen, azonban jó irányba halad a folyamat.
5. A bíróság megállapította, hogy a szakterület széleskörűen elfogadott a bűnüldöző hatóságok körében is.³¹⁵

314 *United States v. Prime*, 431 F.3d 1147 (9th Cir. 2005)

315 <http://federalevidence.com/blog/2008/december/handwriting-expert-testimony-satisfied-five-daubert-reliability-factors>

A kritikák és az új alkalmazhatósági követelmények felpezsdítették a kutatásokat. Az egyik legjelentősebb ezek között Srihari és társainak munkája, amelyben a kézírás egyediségének bizonyítását tűzték ki célul.³¹⁶ Ezeröttszáz ember kézírását vizsgálták, figyelemmel a nem, az életkor, az etnikai csoportok stb. reprezentativitására. A kézírásban megmutatkozó különbségek vizsgálatára számítógépes algoritmusokat alkalmaztak: ezzel határozták meg a digitalizált kézírás sajátosságait. Az eredmények szerint a makro- és a mikrovonások alapján (a globális jellemzőktől a karakterek szintjéig) kilencvennyolc százalékos bizonyossággal állítható, hogy az író személy azonosítható. A kutatók további lehetőségként határozták meg a hasonlóságok, az időmúlás változásainak a tanulmányozását.

A szakterület jelenleg folyamatos mozgásban van. A Daubert- és a Kumho-ügy nemcsak az angolszász jogterületen, de az egész világon visszhangra talált. Egyes források szerint elképzelhető, hogy több kutatás van folyamatban az összehasonlító kézírásvizsgálat területén, mint a többi kriminalisztikai tudományban együttvéve.³¹⁷ Emellett a szakértők ismereteinek, tapasztalatainak vizsgálatára, végső soron minőségének biztosítására világszerte teszt-eljárásokat dolgoznak ki a szakmai szervezetek. Ezek a tesztek azonban nemcsak a szakértőket minősítik, hanem a vizsgálat módszerét is. Tény, hogy a kézírásvizsgálat során meghatározó szerepe van a szakértő mérlegelésén alapuló leíró-összehasonlító módszernek. A téves szakvélemény sajnos nem ritka, ezt azonban többnyire az egyes szakértők hiányos szakismereteire vagy hanyagságára vezetik vissza.³¹⁸

A kritikák mégis arra hívják fel a figyelmet, hogy a területek alapjait és módszertanát felül kell vizsgálni a hiteltérdemlőség, illetve a reprodukálhatóság követelményének teljesítése érdekében.

316 Sagur N. Srihari – Sung-Hyuk Cha – Hina Arora – Sangjik Lee: Individuality of Handwriting. *Journal of Forensic Sciences*, 7/2002., pp. 856–872.

317 Paul C. Gianelli: Why No Research? *Scholarly Commons*, Faculty Publication, 2010, p. 516. http://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1095&context=faculty_publications

318 Manfred Hecker: i. m. 212. o.

7.2. KÉZÍRÁSVIZSGÁLATOK MA MAGYARORSZÁGON

Bár a kriminalisztika rendszerében az írás- és az okmányszakértést gyakran együtt kezelik, e helyütt csak a kézírásvizsgálatokat fogom tárgyalni; ehhez a speciális célra létrejött ismeretanyaghoz kapcsolódnak a dolgozatom tárgyát képező „alapkérdések”.

Bár az írás- és az okmányszakértés tárgya tág értelemben közös: mindkét terület iratok vizsgálatával foglalkozik, a vizsgálat célja és szempontjai – ennélfogva módszere is – alapvetően különböznek. Mindkét terület foglalkozik bizonyos szempontból a kézírás vizsgálatával, de az okmányszakértéshez az iratok egyéb „elemeinek” (például pecsét, nyomtatott szöveg stb.) vizsgálata is hozzátartozik.

A kézírások szakértői vizsgálatait – kissé leegyszerűsítve – aszerint végzi a kézírászakértő vagy az okmányszakértő, hogy grafikai szakértői vizsgálatra van szükség, vagy technikai iratszaktörői vizsgálatra.³¹⁹ Korábban a két terület valamelyest összemosódott, a kézírászakértő okmányszakértői kompetenciába tartozó feladatokra is vállalkozott. A specializálódás következtében azonban a szakterületek egyre inkább elkülönülnek egymástól.

Az okmányszakértői, illetve a fizikai-kémiai szakértői terület része az iratok anyagvizsgálata, keletkezésük anyagi jellemzőinek megállapítása. Az okmányszakértő amellet, hogy az okiratok, okmányok hamisításának megállapításával foglalkozik, a „hagyományos” kézírások készítéséhez használt eszközök (papír, toll, tinta, bélyegző stb.) azonosítását is végzi. Ezen kívül a kézírások egyéb anyagi jellemzőit érintő vizsgálatok is az okmányszakértők kompetenciájába tartoznak bizonyos esetekben (például egyes technikai hamisítások megállapítása, az eltávolított szöveg vagy a megsérült irat rekonstruálása, korának meghatározása stb.). A természettudományos módszerek meghatározó jellege miatt az okmányszakértés véleményem szerint jellemzően nem mutatja fel a klasszikus kriminalisztikai szakterületek közös problémáit. Az okmányszakértés paradigmái általános természettudományos alapokon nyugszanak, ezzel szemben a kézírásvizsgálat speciális, kifejezetten a kézírás keletkezését, jellemzőit átfogó ismeretanyagon alapul.

319 Vass Kálmán: A kézírásvizsgálat helye a bizonyításban. In: Gödöny József (szerk.): Kriminalisztikai Tanulmányok VI. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968, 58–63. o.

Az iratokkal kapcsolatban felmerülhetnek olyan kérdések is, amelyek a két terület kompetenciájának határán helyezkednek el. Egyes esetekben többféle szakértő együttműködésére van szükség.

Az okmányszakértői területen is vannak természettudományos törekvések és eredmények a vizsgálhatóság, illetve a vizsgálatok megbízhatóságának fokozása terén. A mikroszkópi FTIR-ATR (Fourier transzformációs infravörös) spektrofotometriás technikával és a mikroszkópos Raman-spektrometriás technikával Gál Tamás, Károlyné Dombi Ágnes és Sándorné Kovács Judit, a BSZKI Fizikai-Kémiai Osztályának vezetői és munkatársai az iratok, okmányok vizsgálatának új lehetőségét dolgozták ki. Eljárásuk előnye, hogy lehetővé válik a papíron lévő festéknyomatok roncsolásmentes kémiai vizsgálata, szemben a gyakorlatban eddig rutinszerűen alkalmazott okmányszakértői eljárásokkal, amelyek főként a papírra felvitt festéknyomatok fizikai jellemzőit vizsgálták. A vizsgálat lehetőséget ad továbbá az objektív véleményformálásra. A festékanyagok különböző összetevőinek vizsgálatára irányuló eljárások segítségével kidolgoztak egy analitikai eljárást, *„amelynek segítségével akkor is meghatározható egy dokumentumon a tonernyomat és a kézírásnyomat keletkezési sorrendje, ha a nyomatok nem érintkeztek egymással”*³²⁰. Nemzetközi szinten egyedülálló módszerüket 2008. szeptember 3. óta szabadalmi oltalom védi.

Ezzel szemben a kézírászakértői vizsgálatok fő célja az írást készítő személy azonosítása. Ez a terület a kézírással mint mozgásrendszerrel, vagyis az ember pszichomotoros tevékenységének anyagi visszatükröződésével foglalkozik: a szakértők az írást jellemző ilyen jellegű sajátosságokat elemzik és értékelik.

Keletkezési mechanizmusait alapul véve a kézírás többféle vizsgálati lehetőséget hordoz magában. A kézírás egyediségére és viszonylagos állandóságára épülnek az azonosító célú vizsgálatok. A kézírást befolyásoló külső és belső körülmények detektálását a kriminalisztikai terminológia okfeltáró vizsgálatoknak nevezi.

Az írásszakértői területhez tartozik a gépírás vizsgálata is. Ez az ágazat eredetileg az írógépek és a gépelő személy azonosítását célozta. Napjainkban

320 Gál Tamás – Károlyné Dombi Ágnes – Sándorné Kovács Judit: Az okmányok szakértői vizsgálatának módszerei. Rendészeti Szemle, 2009/3., 110. o.

a számítógép átvette az írógép szerepét, ezért az esetek túlnyomó többségében a gépelt írást megjelenítő nyomtató, esetleg fax, szkennel vagy a fénymásoló azonosítása lehet a feladat. Ezek a vizsgálatok azonban szintén kívül esnek az általam tárgyalni kívánt problémakörön; itt egy technikailag műszakilag támogatottabb tárgyról van szó.

7.2.1. A KÉZÍRÁS MINT A VIZSGÁLAT TÁRGYA

A vizsgálat tárgya, a kézírás az a tényező, amely döntően meghatározza a szakterületet. Vass Kálmán *„az emberi gondolatnak erre a célra alkotott, különleges, a társadalmi gyakorlat folyamatában egyezményesen elfogadott és viszonylag általánosan ismert jelentésű vizuálisan érzékelhető jelekkel történő közlését, kifejezését, egyben mindezek megörökítését”* nevezi írásnak – a modern írásrendszerekből kiindulva és a mindennapi szóhasználatot figyelembe véve. A fejlődés és a kriminalisztikai gyakorlat szempontjából azonban a vizuális jegyek általános érvényű elfogadottságát, illetve széles körű ismeretét, kifejezésre, közlésre való alkalmasságát kevésbé tartja fontosnak; ebben az értelmezésben tehát írásnak tekinthető minden *„meghatározott jelentésű, vizuálisan érzékelhető ábrák útján történő gondolatközlés és a gondolatrögzítés”*³²¹.

A kézírás tovább csoportosítható íróeszköz, betűtípus stb. alapján. A szakirodalom az írásjegyekkel készített anyagokon belül is különbséget tesz a kézírás és az aláírások írásszakértői vizsgálatára között, azok sajátos jellemzői miatt.

A betűvel írott szöveg vagy aláírás mellett tágabb értelemben az írásszakértői vizsgálatok tárgyai közé sorolhatók a számjegyek is, illetve kivételes esetekben sor kerülhet egyéb grafikai ábrázolások, például gyorsírásjegyek, rajzok, ábrák igazságügyi szakértői vizsgálatára. Előfordul, hogy művészeti alkotások, elsősorban festmények és grafikák (nem művészi szempontból történő) vizsgálatához kérik a kézírásszakértő közreműködését, különösen a szignó tekintetében.³²²

321 Vass Kálmán: A kézírás vizsgálata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 17. o.

322 Kiss Lajos Van Gogh egyik rajzának írásszakértői vizsgálatára utal. Kiss Lajos: Az igazságügyi kézírásszakértői vizsgálat alapjai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 42. o.

7.2.2. A KÉZÍRÁS RELEVANCIÁJA A BIZONYÍTÁSBAN

Álláspontom szerint van létjogosultsága a XXI. század első felében a kézírás-vizsgálatok lehetőségeiről szólni, akkor is, ha a Gutenberg-galaxison túl és a Neumann-galaxison innen a kézírás válságáról szólnak a hírek; az Egyesült Államok negyvenkét államában az általános iskolákban a folyóírással szemben a tízujjas gépírás elsajátítását helyezik előtérbe. A szakértők a kézírás megtanulását és gyakorlását sok tekintetben nélkülözhetetlennek tartják. A kézírás nem egyszerűen kommunikációs eszköz; a kézírást leképező, azt irányító agyi folyamatok a memóriát, a kreativitást is befolyásolják, ugyanakkor az írástanulásnak, az írás „gyakorlásának”, a kéz finom mozgásának a fejlődése szempontjából is nélkülözhetetlen jelentősége van.³²³ Emellett más értékeket is képvisel, a kultúra része. *Az írás* című művében Vilém Flusser odáig merészkedik, hogy a kézírás eltűnésével az alkotó, gondolkodó személyiséget is a kihalás veszélye fenyegeti.³²⁴

Az informatikai megközelítés szerint a kézírás szándékos és szándéktalan információközlés³²⁵.

„Mint általános értelemben vett készség, összetett jelenség. Egyrészt »lát-ható nyelv« mivolta révén szimbolikus produkció, másrészt az egyik legkomplexebb humánspecifikus finommotoros képesség, amelynek működése változatos formai jegyekkel jellemezhető [...] ismert egyénre jellemző volta miatt, a doktor személyiségének egyediségét és jellemzőit is bizonyos értelemben magán hordozza [...] a lelki működések közül az egyik legnehezebben megragadható, integratív funkció motoros kapcsolódásai is itt fejtik ki hatásukat.»³²⁶

A kézírás – vezérléséből, létrejöttének tényezőiből fakadó egyedi és viszonylag állandó jellege révén – az egészen korai időktől hitelesítő funkciót is betöltött, és emiatt kérdéses esetekben a személyazonosítás eszközeként

323 Novák Gábor: A kézírás egy kultúrkörhöz tartozás jelképe. Interjú dr. Hámori József akadémikussal az írástanítás jövőjéről. Könyv és nevelés, 2011/3., 38–40. o. http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_nevelés/a_kezirás_egy_kulturkorhoz_tartozás_jelkepe

324 Vilém Flusser: *Az írás*. Intermedia, Budapest, 1997

325 Agárdi Tamás – Szidnai László (szerk.): i. m. 81. o.

326 Uo. 110. o.

funkcionált. A változások kilátásba helyezik a „másodlagos írásbeliség” korszakát, amelyben a műveltség is alapvetően átalakul, a kézírás gondolatközlő és -alakító szerepén túl hitelesítő-azonosító funkciója is leértékelődik a digitális azonosítók használatával. Ezzel szemben a gyakorlat azt mutatja, hogy a biometrikus azonosítási lehetőségek között – az új vizsgálati módszer- és eszközrendszerben – helye van a kézírásnak, illetve az aláírásnak mint biometrikus adatnak is.

A bizonyítási eljárásban különböző kézírást hordozó tárgyak (iratok) kaphatnak szerepet. A bűncselekmények eszközéül használt iratokon, szerződéseken, számlákon található aláírás elengedhetetlen kellék. Ritkábban kerülnek elő más jellegű feljegyzések, levelek a bűncselekménnyel kapcsolatban (például zsaroló, becsületsértő levelek; hamis búcsúlevél stb.), illetve felmerülhetnek egyéb, akár a vizsgált esemény felderítését, akár a személyazonosítást elősegítő írások (például falfeliratok, vésések, tetoválások) stb.³²⁷

Az irat eljárásbeli szerepét meghatározza egyrészt a kézírás anyagi tulajdonsága (valamely anyagon anyagi elváltozást okoz), másrészt a gondolat-tartalmi ismérv (gondlatközvetítő eszköz). Az iratoknak gondolati-tartalmi, valamint tárgyi, dologi tulajdonságaik következtében különböző jogi relevanciájuk lehet, például a közokirat kellékeinek megléte esetén az iratnak teljes bizonyító ereje van.

Pusztai László az írásbeli és a tárgyi bizonyítékok megkülönböztetése során azt az elvet tartja helyesnek, hogy *„az az irat, amely a büntetőeljárásban tartalmával – a benne rögzített emberi gondolattal – bizonyít, írásbeli bizonyítási eszköz, míg az, amely létével, tárgyi bizonyítási eszköz”*³²⁸.

Kiss Lajos szerint az irat tárgyi bizonyíték *„ha bizonyító jelentőségét az okirat anyaga, külső állapota (pl. hamisítási nyomok az okiraton, kézírás, amellyel készült stb.), vagy megtalálási körülményei, illetve helye (pl. az okirat megtalálásának ténye a helyszínen vagy a gyanúsítottnál) adja”*³²⁹. Az irat tárgyibizonyí-

327 Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba: Kriminálisztika tankönyv és atlasz. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1998, 89. o.

328 Pusztai László: Az okirati bizonyítás szabályozása a büntetőeljárásban. In: Gödöny József (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 16. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 382. o.

329 Kiss Lajos: i. m. 53. o.

ték-jellege kerül előtérbe akkor is, ha a keletkezési körülményei relevánsak. A gondolati tartalmával jelentős írást szokták „*írásbeli bizonyítéknak*” vagy „*írásbeli bizonyítási eszköznek*” nevezni.³³⁰ Előfordul, hogy az irat mindkét komponense releváns.³³¹

A Be. erről a következőképpen rendelkezik: A 204. § (1) bekezdése szerint „*Tárgyi bizonyítási eszköz minden olyan tárgy – ideértve az iratot és az okiratot is – amely bizonyítandó tény bizonyítására alkalmas*”. Tehát a törvény az írásbeli bizonyítási eszközöket is a tárgyi bizonyítási eszközök közé sorolja. A tárgyi bizonyítási eszközökön belül ugyan, de külön nevesíti az iratot és az okiratot. A Be. 204. § (2) bekezdése szerint „*Irat minden olyan tárgyi bizonyítási eszköz, amely műszaki, vegyi vagy más eljárással adatokat rögzít, így különösen a papíralapú vagy elektronikus adatként létező szöveg, rajz, ábra*”. Az okirat a Be. 204. § (3) bekezdése szerint azonban „*az az irat, amely valamilyen tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készül, és arra alkalmas*”.

Véleményem szerint a kézírás ennél is több: több, mint fizikai nyom és több, mint gondolat és tartalom. A kézírás biometrikus nyom, a személyiség, az egyéniség lenyomata. Ez alapozza meg az azonosító célú vizsgálatokat is.³³²

7.3. A KÉZÍRÁSVIZSGÁLAT ALAPJAI, LEHETŐSÉGEI, IRÁNYAI

A kézírás különleges jellege alapján több szempontú szakértői vizsgálatra is alkalmas, többféle bizonyítási eszközhöz juthatunk általa.

A személyazonosító célú kézírásvizsgáló módszer (a továbbiakban: kézírás-azonosítás, írásazonosítás) alapja az a kijelentés, hogy minden ember kézírása egyéni, ami egyrészt az írás megtanulásának, gyakorlásának külső feltételeire, másrészt az individuum magasabb rendű idegműködésének sajátosságaira vezethető vissza.³³³ (Az írómozgás komplex tevékenység: bonyolult

330 Uo. 54. o.

331 Kiss Lajos itt a rágalmazó vagy becsületsértő levélre hivatkozik, amely nemcsak tárgyi bizonyíték, hanem gondolati tartalmával is bizonyít. Kiss Lajos: i. m. 53. o.

332 Részletesen lásd *A kézírásvizsgálatok helye a biometrikus személyazonosításban* című 7.3.1. alfejezetben!

333 Vass Kálmán (1973): i. m. 166. o.

idegműködés és izommozgások eredménye, ezek közül az agyműködésnek nagyobb a szerepe, mint a kéz izommozgásának. Innen adódik az „agyírás” kifejezés.) Az ember kézírása tanult mozgás: bonyolult feltételesreflex-láncok összefüggő sorozata, amely automatizáltsága folytán fokozatosan egyediesedik, készséggé válik.³³⁴

„Minden készségre jellemző a dinamizmus, az automatizmus, az individualitás, a viszonylagos állandóság, a variabilitás és az anyagilag kifejezett rögzítődéshez (visszatükröződéshez) való képesség.”³³⁵

„[A viszonylagos állandóság] két irányban is érvényesülhet. Az írás használatának (gyakorlásának) folyamatában a külső és belső körülmények változásának megfelelően a dinamikus struktúrák lassan és fokozatosan átrendeződhetnek, amely az ember íráskészségeinek, pontosabban azok bizonyos részének az idő múlásával együtt járó, természetes megváltozását jelenti. A kézírás viszonylagos állandóságának másik, retrográd iránya a lebontódás. A gyakorlás abbahagyása az íráskészségek többé-kevésbé jelentős visszaeséséhez vezet.”³³⁶

A személyazonosításra elsősorban azok a jellemzők alkalmasak, amelyek egyediek és abszolút állandók. Ezeknek a feltételeknek leginkább a DNS és az ujjnyom felel meg.³³⁷ A kézírás szintén egyedi, és viszonylag állandó, ugyanakkor változékonny (variábilis) jellemző.

A kézírás viszonylagos állandóságának és variabilitásának vannak előnyei és hátrányai. Az „abszolút állandó” személyazonosító jellemzőkhöz képest az írásos jellemzők vizsgálata – és ezekből azonossági következtetések levonása – különösen alapos és minden körülményre kiterjedő módszereket igényel. Valamennyien tapasztalhatjuk, hogy kézírásunk a külső és belső körülmények hatására bizonyos határokon belül – az időben előrehaladva esetleg nagyobb mértékű – változékonyságot mutat. Megfelelő módszerekkel ezeknek a külső és belső folyamatoknak a „kiszűrése” is lehetővé válik, így megállapítható, hogy melyek azok a jellemzők, amelyek az írás állandóságát leginkább hordozzák.

334 Kiss Lajos: i. m. 137. o.

335 Uo.

336 Vass Kálmán (1973): i. m. 166. o.

337 Az „abszolút állandóság” itt azt jelenti, hogy ezek a jellemzők változatlanok a születéstől a halálig (vö. a viszonylag állandó kézírással).

A kézírás alkalmas lehet az író személy más jellegű „azonosítására”, jellemzésére is. A kézírás mint kifejező mozgás tükrözi az író személy viselkedését, a külső és belső hatásokra adott egyedi reakcióit, végső soron személyiségét³³⁸. Ezek a jelenségek rögzített formában kevés módszerrel tanulmányozhatók. Emiatt is különösen értékes az írás. Az írásbeli viselkedés megismerése, legalábbis a viszonylag állandó és a variábilis sajátosságok felismerése minden írással foglalkozó szakembernek feladata. E sajátosságok értelmezése azonban speciális szakismereteket igényel, ez egy másik szakterület, a grafológia vagy az íráspszichológia kompetenciája. A grafológia a személyiség egyik lenyomatából, a kézírásból vezethet le az eljárás szempontjából releváns információkat. A grafológus végezhet személyiség alapján történő csoportazonosítást, de a viszonylag állandónak mondható karakterológiai besorolás mellett az írásszituációban jelen lévő aktuális állapot feltárása is a kompetenciájába tartozik (például az alkoholos befolyásoltság vagy a fenyegetettség vizsgálata).

A hazai terminológiában az igazságügyi kézírászakértői vizsgálatot „kriminalisztikai kézírásvizsgálatnak” is nevezik. Vass Kálmán részletesen foglalkozott a kriminalisztikai kézírásvizsgálat kompetenciájával.³³⁹ Abból indult ki, hogy a kriminalisztikai kézírásvizsgálat alapvető feladata annak megállapítása, hogy egy bizonyos kézírás kitől származik. A „kriminalisztikai” elnevezés onnan származik, hogy a személyazonosító célú kézírásvizsgálat módszertanát eredetileg bűnüldözési célra hozták létre.

Vass Kálmán emellett szólt arról is, hogy az írásszakértő tevékenysége során következtethet az ismeretlen eredetű kézírás készítőjének nemére, életkorára, műveltségi fokára, szakmájára, foglalkozására, anyanyelvére és más személyes körülményeire és sajátosságaira. Ennek szükségessége általában akkor merül fel, ha a bűncselekményt a kérdéses kézírás (irat) útján követték el, és az elkövető személyének megállapításához nem áll elegendő

338 „A személyiség a viselkedésnek, a gondolkodásnak és az érzelmeknek az a jellegzetes mintázata, amely meghatározza, hogy a személy hogyan alkalmazkodik környezetéhez.” Rita L. Atkinson – Richard C. Atkinson – Edward E. Smith – Daryl J. Bem – Susan Nolen-Hoeksema: Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 1999

339 Vass Kálmán: A kriminalisztikai kézírásvizsgálat és a modern grafológia. In: Gödöny József (szerk.): Kriminalisztikai Tanulmányok 7. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969

adat a hatóságok rendelkezésére.³⁴⁰ A kézírás objektív körülményei között az írásnál használt tárgyak, eszközök relatív helyzetét és az író testhelyzetét, a szubjektív körülmények közül pedig az írást készítő személy eseti vagy viszonylag tartós pszichikus állapotát említi.

Véleményem szerint a szakértői ismeretanyaggal, módszertannal kapcsolatos fokozódó elvárások tükrében mind a külső körülmények (különböző íróeszközök; író-, illetve nem írókéz használata, rendkívüli íráskörülmények, mint a hőmérséklet, a mozgó alátét, a különböző testhelyzetek), mind a belső körülmények (írásorzítás, más írásának az utánzása, alkoholos befolyásoltság, narkotikumok hatása, fenyegetettség, hazugság) vizsgálata az erre irányuló kutatások, illetve az ezek alapján kifejlesztett, tesztelt és validált eljárások alapján történhet.

Mára – mint láthattuk – a büntetőeljáráásban is felmerül a kézírás azonosításon túli, más szempontú vizsgálata, és bár a büntetőeljáráásban a személyazonosításnak továbbra is kiemelt jelentősége van, a kézírás, különösen az aláírás azonosítása és egyéb elemzése az élet számos más területén szintén releváns. A kézírás kapcsán felmerülő egyéb szakkérdések az okmányszakértés, a fizikai vagy vegyész szakértői vizsgálatok, a grafológia (klinikai írápszichológia) kompetenciájába tartoznak. Távolabbról az igazságügyi lingvisztika szolgálhat hasznos eredményekkel.

A legerjedtebb funkciója alapján azonban a kézírás – magatartási jellemzőként – biometrikus személyazonosító jellemzőnek tekinthető³⁴¹, mind a személyazonosítás, mind a hitelesítés során alkalmazható, a folyamat bizonyos szinten automatizálható.³⁴²

340 Vass Kálmán (1969): i. m. 177. o.

341 Részletesebben lásd a *Biometria a kriminalisztikai azonosításban* című 12.3. alfejezetet!

342 Lásd az *Írásvizsgáló számítógépes rendszerek Magyarországon* című 7.7.5. alfejezetet!

7.3.1. A „KRIMINALISZTIKAI KÉZÍRÁSSZAKÉRTŐ” FELADATAI

A kézírásszakértő feladata – az előzőkben kifejtettek szerint – elsősorban a személyazonosítás³⁴³. A kézírás alapján történő személyazonosítás akkor merül fel, ha rendelkezésre áll egy ismeretlen eredetű kézírás, és az a kérdés, hogy azt ki készítette.

Konkrét személyazonosság-megállapítás lehetséges, ha ismert azoknak a személyeknek a köre, akiktől az írás származhat. Ebben az esetben az ismeretlen eredetű kézírást az ismert személyektől származó kézírásmintákkal kell összevetni. Ha a kézírást feltételezhetően készítő személyek köre nem ismert, de rendelkezésre áll egy ugyancsak ismeretlen eredetű kézírás, és felmerül az a lehetőség, hogy a két írást ugyanaz a személy készítette, akkor a kézírások összehasonlítása az azonos kézeredet megállapítására irányul.³⁴⁴ (Ez utóbbi később, további adatok alapján közelebb vihet az író személy konkrét megállapításához.)

Ezeknek a feladatoknak különféle változatai lehetnek aszerint, hogy egy vagy több inkriminált kézírás, illetve egy vagy több személytől származó írásminta áll rendelkezésre. A kézírás egyes részeivel kapcsolatban is felmerülhet, hogy azokat különböző személyek készítették. Ebben az esetben

343 Az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 25. §-ának megfelelően

(1) Ha a szakkérdés annak megállapítására irányul, hogy

a) valamely kézírás vagy aláírás az összehasonlító minták alapján mely személytől vagy szűkebb személyi körtől származik,

b) különböző kézírások vagy aláírások ugyanazon személytől származnak-e,

c) a vizsgálatra küldött kézírás vagy aláírás

ca) eredeti vagy másolat,

cb) valódi vagy hamisított,

cc) természetes vagy torzított írással készült,

d) az iratot, illetve egyes részeit megváltoztatták-e,

e) az átjavított vagy törölt szöveg eredetileg mit tartalmazott,

f) a vizsgált kézírás a minták alapján rendhagyó körülmények között készült-e, illetve

g) a vizsgálatra küldött kézírás vagy aláírás és a minta alkalmas-e a vizsgálatra, írásszakértői vizsgálatot kell elvégezni.

Az értekezés keretében elsősorban az azonosító vizsgálatokat vizsgálom. Hipotézisem szerint ugyanis a szakértői feladatok közül elsődlegesen az azonosítás kérdésköre állítható objektívebb alapokra, itt vannak meg leginkább az automatizálás feltételei.

344 Kiss Lajos: i. m. 299. o.

ezeket a részeket kell összehasonlítani egymással, illetve konkrét személyek kézírásával.

A szakirodalom a kézírászakértő kompetenciájába sorolja a kézírás kivitelezője csoportazonosítását, azaz azoknak „*a vizsgálandó írásban tükröződő sajátosságai, illetőleg az ezekben kifejeződő, de más formában is felismerhető személyi tulajdonságai alapján történő körülhatárolását*”³⁴⁵.

Erre a feladatra sor kerülhet például bűncselekménnyel kapcsolatos névtelen levél vagy a bűncselekményt elkövető ismeretlen személy által hátrahagyott egyéb kézírás (levél, felirat stb.) esetén, amelynek alapján a szakértő adatokat szolgáltat a kézírás készítőjéről, annak személyiségéről. A módszer része lehet az elkövetői profil megalkotásának³⁴⁶, esetleg alapjául szolgálhat egy későbbi egyedi azonosításra irányuló vizsgálatnak. (Meghatározható az a kör, amely a kézírás készítőjeként szóba jöhet, és amelytől az összehasonlítás céljából írásmintát kell felvenni.)

Ilyen vizsgálatot a „kriminalisztikai kézírászakértők” is végeznek meghatározott körben. A kézírás alapján következtetéseket vonnak le „*a kézírást készítő személy életkorára, nemére, képzettségére, műveltségére, foglalkozására, munkahelyére, rendkívüli állapotára és helyzetére, egyéb adataira és körülményeire (lakhely, családi állapot, nemzetiség stb)*”³⁴⁷. A szakirodalomban megoszlanak a nézetek azzal kapcsolatban, hogy megfelelő kutatások és egyértelmű módszerek hiányában milyen bizonyossággal lehet ezeket a kérdéseket megválaszolni.

Az író személy nyelvi eszközök alapján történő csoportazonosításához véleményem szerint a nyelvész szakértőnek vannak megfelelő módszerei, pszichikuma tekintetében pedig az írásszichológus (grafológus) szakértő kompetens.

345 Vass Kálmán – Pusztai László – Kriston László: A krimináltechnika a felderítés szolgálatában. In: Gödöny József (szerk.): Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 23. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986, 416. o.

346 Kármán Gabriella – Kiss Anna – Kardon László: Új, személyiségfüggő kriminalisztikai módszerek. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 36. OKRI, Budapest, 1999, 246–268. o.

347 Kiss Lajos: Következtetések a gyanúsítható személyekre a nyomozás során beszerzett kézírások alapján. In: Gödöny József (szerk.): Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 7. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968, 241. o.

7.3.2. A GRAFOLÓGIAI VIZSGÁLAT

A grafológia mint szakterület megítélése a köztudatban nem egyértelmű. A grafológiai vizsgálatok – azon túl, hogy a szakterület önmagában is jellegzetes ismeretanyaggal bír és sajátos gyakorlati módszertana van – véleményem szerint rendszertanilag illeszkednek az írásszakértői vizsgálatok közé, és – speciális módszerként – a pszichológus szakértő tevékenységéhez is.

A grafológia igazságügyi szakterületként 1993-tól szerepelt az Igazságügyi Minisztérium által vezetett szakértői jegyzékben. Az Igazságügyi Grafológus Szakértők Országos Fóruma állásfoglalása szerint a grafológia képes megállapítani a kézírás pillanatában megnyilvánuló pszichés státust, kényszer, fenyegetés, egyéb lelki trauma, módosult tudatállapot megjelenését vagy valótlan tartalom közlése esetén a kísézőjelenségeket. Az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló 9/2006. (II. 27.) IM rendelet alapvetően átalakította az igazságügyi szakértői területek rendszerét, ezzel a grafológus szakértői terület³⁴⁸ kikerült a nyilvántartásból.

7.3.3. A KÉZÍRÁST BEFOLYÁSOLÓ KÖRÜLMÉNYEK MEGÁLLAPÍTÁSA

Az írást befolyásoló szubjektív és objektív körülmények is jelenthetnek releváns információt az eljárásban, ezek megállapítása is az írásszakértők feladatai közé sorolható.

A kézírás készítőjének szubjektív vonásai részben pszichofiziológiai, részben biológiai jellegűek. A pszichofiziológiai tulajdonságok közül lényegesek lehetnek mind a tudatos, mind a tudattalan elemek. Tudatos például, ha az író személy kézírásának megváltoztatására törekszik, ha a címzett miatt vagy a cél érdekében különösen ügyel a rendezettségre, az olvashatóságra stb. Tudattalan az indulat, az izgalom, a hangulat, az érzelmi állapot befolyása a kézírásra. A biológiai körülményekhez tartozik az egészségi állapot, valamint bizonyos képességek, különösen a látással, az író kézzel és az idegrendszer-

348 A szakterület jelenlegi és jövőbeli lehetőségeiről részletesen lásd a 7.10. fejezetet!

rel kapcsolatban.³⁴⁹ A kézírás készítőjét befolyásoló objektív körülmények egyebek között az iskolai végzettség, a foglalkozás, az írásrutin stb.

A kézírást ezen kívül az anyagi és tárgyi feltételek is befolyásolják: az íróeszközök neme, minősége, az alátét, a testhelyzet, a külső mozgás, a készítés időpontja, helye, folyamatossága, illetve az ezekkel kapcsolatos egyéb körülmények (például világítás, időjárási és hőmérsékleti viszonyok, öltözet).

A befolyásoló körülmények közül a pszichofizikai jellemzők meghatározása az íráspszichológus kompetenciájába tartozik. A többi körülmény vizsgálatához optimálisan a „klasszikus” írásszakértők, az íráspszichológus szakértők, illetve esetenként az okmányszakértők bevonásával végzett kutatások lennének szükségesek. A komputeres grafometriai kutatások során ilyen jellegű vizsgálatokat is végeztek, illetve fennáll a széles körű lehetőség az íráskörülmények megnyilvánulásainak vizsgálatára.

7.4. A KÉZÍRÁSSZAKÉRTŐI VIZSGÁLAT

7.4.1. A KÉZÍRÁS MINT AZ AZONOSÍTÓ ÍRÁSVIZSGÁLAT FELTÉTELE

A szakértői vizsgálatnak, illetve a vélemény megalapozottságának feltétele, hogy megfelelő mennyiségű és minőségű inkriminált kézírás, illetve írásminta álljon rendelkezésre. A kézírászakértői vizsgálatok és általában a bizonyítás szempontjából fontos hangsúlyozni, hogy a vizsgálat tárgyát képező kézírásokat eredeti állapotukban kell megőrizni. Mindenféle változtatás, jelölés, bélyegzés, iktatás, számozás, összehajtás, tűzés, lyukasztás, szennyeződés stb. által fontos információk veszhetnek el, ezek végső esetben lehetetlenné is tehetik a vizsgálatot.

Minőségi követelmény, hogy a kézírás *„szabad szemmel vagy optikai, fototechnikai, esetleg vegyi eljárások eredményeként – lényeges részeit tekintve s a vizsgálathoz szükséges teljességben a részletekre kiterjedő pontossággal – elemezhető legyen”*. Emellett *„tükrözze az adott kézírás viszonylagos állandóságát”*³⁵⁰.

349 Kiss Lajos (1977): i. m. 45–46. o.

350 Vass Kálmán: Kézírászakértői vélemények értékelésének elvi és módszertani kérdései büntető ügyekben. In: Gödöny József (szerk.): Kriminálisztikai Tanulmányok 2. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963, 127. o.

A terjedelmi követelmény a konkrét körülményektől, mindenképp a grafikai objektum sajátosságaitól függ. A feltételek meglétéről minden esetben a szakértő tud nyilatkozni.

Az írásmintákkal szemben támasztott feltételek különbözők lehetnek a vizsgálat céljának függvényében. Az írásminták lehetnek *spontán minták* vagy *próbaírások*. Spontán mintaként használható fel az a kézírás, amely az inkriminációval kb. egyidőben, a bűnügy körülményeitől függetlenül keletkezett. (Az egyidejűség fogalma az eset körülményeitől függően különböző lehet, általában két-három hét, maximum néhány hónap az az időtartam, amelyet megjelölnek a szakírók. Ez az időtartam is túl hosszúnak bizonyulhat például hirtelen bekövetkező betegség esetén.) Próbaírásnak (vagy kísérleti írásnak) nevezzük a kifejezetten írásvizsgálati célra készített írásmintát.

Lehetőség szerint a spontán írásmintáknak elsődleges jelentőséget kell tulajdonítani. A próbaírások különösen fontosak akkor, ha az inkrimináció különleges írásfeltételek között keletkezett (például álló testhelyzet, mozgó jármű).

Az írásminták terjedelmével kapcsolatos követelmény, hogy az *„objektíve tegye lehetővé az adott személyt jellemző írássajátosságok megfelelő körének feltárását”*³⁵¹. Vass Kálmán gyakorlati tapasztalatai alapján megállapítja, hogy az azonosításhoz mintatípusonként minimum két-három oldal terjedelmű szöveg, aláírás azonosításához legalább húsz-húsz saját névaláírás szükséges az inkriminált aláírás mellett.³⁵² Általánosságban leszögezhető, hogy *„minél kisebb a kérdéses irat grafikai terjedelme, vagy a kivitelezés automatizmusának foka, annál több és nagyobb terjedelmű összehasonlító írás szükséges az író identifikálásához vagy a számításba vett személy megalapozott kizárásához”*³⁵³.

Nem lényegtelen követelmény továbbá, hogy az írásminták teljes egészükben attól a személytől származzanak, akit ilyenként számításba vettek. A próbaírásokat eredetüket és a felvétel pontos körülményeit tartalmazó hitelesítő záradékkal kell ellátni. A spontán kézírásmenták hitelesítését pedig az érintett vagy más, a minták származását illetően megnyugtató ismeretekkel felvértezett személyek jegyzőkönyvi nyilatkozata útján kell biztosítani. (A spontán

351 Vass Kálmán (1963): i. m. 130. o.

352 Uo.

353 Vass Kálmán (1968): i. m. 330. o.

írásminták származását a szakértőnek is vizsgálnia kell az ismert eredetű próbaírással történő összevetés által.) Egyszerűsítheti a folyamatot az úgynevezett felpontán írásminták felhasználása, amennyiben rendelkezésre áll az eljárás során keletkezett, hiteles, de nem próbaírás céljára készült kézírás.

A próbaírások felvételének technikájára bőven találunk útmutatót a szakirodalomban³⁵⁴, azonban a többféle vizsgálati lehetőség miatt érdemes arra a szakértőt felhatalmazni, vagy tőle iránymutatást kérni. Bár a szakértők szerint csak speciális esetekben lenne indokolt a szakértő általi mintavétel, a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet Kriminálisztikai Szakértői Osztályára érkező kirendelések több mint harmadában az írásminták alkalmatlansága miatt nem lehetett elvégezni a szakértői vizsgálatot.³⁵⁵

7.4.2. A SZAKÉRTŐI VIZSGÁLAT MÓDSZEREI

A szakértői vizsgálatoknál alkalmazott elméleti tételek és módszerek tudományos helytállósága a vélemény megalapozottságának egyik legfontosabb tényezője. Ha elfogadjuk is, hogy a kézírásvizsgálatok – mind az írásazonosítás, mind a grafológia – tudományosan verifikálható törvényszerűségekre épülnek, szólni kell arról, hogy a közelmúltban számos kritikát fogalmaztak meg a jelenlegi módszerek tudományos megalapozottságát illetően.³⁵⁶ Vitatták az eredmények validitását, pontosságát, reprodukálhatóságát, hiányolták a régi módszerek felülvizsgálatát. A grafológiát továbbá a mért adatok értékelésének szubjektivitásával vádolják.

A tapasztalatok szerint a korszerű matematikai-statisztikai módszerek és a számítógépes technika alkalmazása hozzájárulhatnak a meglévő módszerek megbízhatóságának fokozásához, a korszerű tudományos követelményeknek történő megfeleltetéséhez. Az írásvizsgálatok területén is folynak korszerű technikán és mérési módszereken alapuló kutatások. A tudományos elismerésig azonban hosszú az út.

354 Uo. 332–336. o.; Bencsik Erika – Vigh Bálint: Módszertani ajánlások a próbaírás felvételéhez. *Belügyi Szemle*, 2013/5., 79–87. o.

355 Bencsik Erika – Vigh Bálint: i. m. 79. o.

356 Manfred Hecker: i. m. 209–213. o.

„Nehéz azt meghatározni, hogy egy tudományos elv vagy felfedezés mikor lépi át a kísérleti fázist a bizonyítottság fázisától elválasztó vonalat. Valahol ebben a homályos zónában kell az elv bizonyítási erejének elismerést nyernie...” – így fogalmazott a bíróság a bizonyítékok alkalmazhatóságával kapcsolatos első precedensben a *Frye v. United States*-ügyben.³⁵⁷

Mindenesetre a pszichológiával és más tudományokkal együtt folytatott további kutatások szükségesek a kézírás mint bonyolult és dinamikus, folyamatosan változó jelenség kódjainak megfejtéséhez.³⁵⁸

Az írásszakértői véleményekben a vizsgálat módszerét legtöbbször a következőképpen írják le: „A vizsgálatot közvetlen megfigyeléssel, mérő és optikai eszközök használatával, elemző, összehasonlító és következtető módszer alkalmazásával végeztem.”

E módszerek kifejlődésénél két fő irányzat játszott – és játszik ma is – szerepet.³⁵⁹

Az *ismérvleíró módszer* elsősorban a betűk alakjának összehasonlításán alapszik. Ezen kívül néhány olyan jellegzetesség vizsgálatára is kiterjed, mint a betűvonalak vastagsága, a betűk kapcsolásának módja, az írás kötöttsége, a végződészek egyszerűsítése stb. A módszer lényege: „megfigyelni a kirívó különösségeket a kézírásban és megtalálni ezeket a próbairásban”.

A *grafometriai irányzat* ezzel szemben a mérésekre helyezi a hangsúlyt azzal, hogy „nem a betűk külső alakja, hanem azok mérhető nagysági viszonyai képezik az egy kéztől származás bizonyítékait”. „Az írásjegyek külső formái megváltoztathatók, de a szavak és a betűk elemei közötti arány nem változtatható, mivel azt meghatározza az írásmozdulatok automatikussá válása.” A grafometria kidolgozójának (Locard) célja az igazságügyi írásvizsgálatok objektívebb alapokra helyezése volt. (Követői a nem mérhető jellemzőket kezdetben egyáltalán nem vették figyelembe.)

Jelenleg a szakértők mindkét szélsőséges irányzat tapasztalatait felhasználják. A fejlődés a grafometria irányába halad; a szakemberek az objektíválásban és automatizálásban látják a megalapozottabb vélemények lehetőségét.

357 *A Frye v. United States*-ügyet (54. App. D. C. 46. 293. F. 1013. [1923]; Annot 34 A. L. R. 147. [1925]) idézi Erdei Árpád (1987): i. m. 151. o.

358 Bővebben lásd Agárdi Tamás – Szidnai László (szerk.): i. m. 73–75. o.

359 Vass Kálmán (1963): i. m. 136–139. o.

7.4.2.1. MEGFIGYELÉS³⁶⁰

A kézírászakértői gyakorlatban még ma is „a közvetlen, technikai segédletek nélküli szemrevételezés, megsejmlélés a leggyakoribb megfigyelési mód”. A kézírás egyes tulajdonságai ugyanis mennyiségileg (méréssel, számolással, kiszámítással) nem vagy csak nehezen közelíthetők meg. Ezeket a tulajdonságokat minőségi vagy leíró adatoknak nevezzük (például a margók alakja, a sorok formája, iránya, az írás folyamatossága, összetettsége).

A kutatások céljai között szerepel ezeknek az adatoknak a számszerűsítése, vagy legalábbis az objektívizálása is. Vannak olyan minőségi adatok, amelyeknek az átalakítása meglehetősen bonyolult lenne, miközben nem biztos, hogy ez megbízhatóbb eredményt tenne lehetővé. Példaként Kiss Lajos említi:

„Nehezen képzelhető el, hogy a kiírtság ilyen megállapításra olyan mennyiségi adatmegjelölést találunk, amely a rendeltetésnek jobban, pontosabban, megbízhatóbban megfelelne, bár nem kizárt, hogy ezt az adatot sok más mennyiségi adattal is helyettesíteni tudnánk.”³⁶¹

A kézírászakértői vizsgálathoz, a megfigyeléshez technikai eszközök is rendelkezésre állnak: leggyakrabban a nagyító és a mikroszkóp, ritkábban egyéb mechanikai, vegyi, termikus, elektronoptikai, egyszerű optikai, fényképezési eszközök stb. Ezen kívül alkalmazhatók az írásszakértői megfigyelés speciális technikai segédletei: a sűrűfényes megvilágítás, átvilágítás, lumineszcens jelenségek kiváltása, röntgenátvilágítás stb. Mivel a leíró adatok szubjektívek, a szükség szerinti objektíválás az eljárás egyéb területein mindenképpen felmerül.

7.4.2.2. A METRIKUS ÉS NUMERIKUS ELJÁRÁSMÓDOK

A mennyiségi adatok (például nagyság, szélesség, dőlés, sorok távolsága, szavak távolsága stb.) megméréssel és megszámlálással, illetve közvetett ki-

360 Kiss Lajos (1977): i. m. 109–113. o. alapján.

361 Uo. 111. o.

számítással ismerhetők meg. Az írásszakértői gyakorlatban ma nem minden mennyiségi viszonyt mérnek műszerekkel, mérőeszközökkel.

Kiss Lajos 1977-ben megjelent könyvében a következőképpen fogalmaz (megállapítása azóta is helytálló): *„A szabad szemmel való mérés pontosságát igen nagymértékben megnövelheti a szakmai gyakorlat és az élettapasztalat. [...] A kézírászakértői vizsgálatok méréstechnikai fejlődése azonban csak a technikai műszeres mérések térhódítása irányába mutathat.”*³⁶²

A tudomány jelenlegi állása szerint a számítógép és a hozzá kapcsolódó lehetőségek sokrétűen hozzájárulnak a mérési és számítási folyamatok korszerűsítéséhez. Az e téren mutatkozó eredményekről később lesz szó.

7.4.2.3. AZ ÖSSZEHASONLÍTÁSI MŰVELETEK

Az írásszakértői vizsgálatot gyakran összehasonlító kézírásvizsgálatnak is nevezzik, ugyanis az összehasonlítás – főként a személyazonosító célú vizsgálatoknál – alapvető módszer. Ez ma még leginkább szabad szemmel vagy különböző optikai eszközök és berendezések segítségével történik. A tudomány mai szintjén ez a folyamat is a mért jellemzők összehasonlításával, matematikai-statisztikai feldolgozásával, illetve többek között a számítógépes képfeldolgozó programok, mintaillesztési eljárások és az automatizált módszerek alkalmazásával teljesezhet ki.

Az azonosító célú vizsgálat során az inkriminációkat és az írásmintákat először külön kell vizsgálni. Az elszigetelt vizsgálat során az a cél, hogy a szakértő feltárja azokat az egyedi és viszonylag állandó sajátosságokat, amelyek leginkább jellemzik az inkriminált kézírást, valamint az írásmintákat. Ezt követi az összehasonlító vizsgálat, amely az adott inkriminációban és az írásmintákban feltárt ismérvek összevetését foglalja magában. Ez a fázis a megegyezések és a különbözőségek megállapítására irányul. A megegyezéseket és különbözőségeket természetesen nem elég számszerűen összevetni az azonosságra vonatkozó kérdés megválaszolásához. A tudomány jelenlegi állása szerint minden esetben egyedileg kell eldöntenie a szakértőnek az

362 Uo. 116–117. o.

egyes megegyező, illetve különböző sajátosságok jelentőségét az azonosítás szempontjából. Ebben az általános és az egyéni tapasztalat segíti.

Az azonosítási tevékenység fontos része az azonosítási ismérvek vizsgálata az inkriminált és az azonosító tárgy vonatkozásában egyaránt. A megismerés jelenlegi szintjén olyan írássajátosságot, amely csak egyetlen emberre jellemző, nem tudtak kimutatni. *„Adott emberre mindig csak az írásban tükröződő sajátosságok meghatározott összessége individuális.”*³⁶³ (Az írásvizsgálat egyéb aspektusaira is jellemző ez: nincs olyan írássajátosság, amelyből egyértelműen következtethetünk valamely jogszolgáltatási szempontból releváns írásszituációra vagy emberi tulajdonságra.³⁶⁴) A kérdéses kézirat írója akkor azonosítható, ha a számításba vett személy írásában ugyanaz az egyedinek tekinthető sajátosság-komplexum megtalálható, ugyanakkor olyan grafikai eltérést nem lehet kimutatni az összevetett írásokban, amelyre ne lenne a különbözőségeen kívüli magyarázat.³⁶⁵

A kézírás esetében tehát egyértelműen azonosító sajátosságról nem beszélhetünk:

*„A grafikai produktumból feltárható minden sajátosságnak vagy csoport, vagy egyéni jellege van. Mivel az utóbbi minőség elbírálásához tudományosan megalapozott módszerrel nem rendelkezünk, az írásbeli közlés értelmi és kinetikus oldalához tartozó minden sajátosságról fel kell tételeznünk, hogy az nem egy ember, hanem az írni tudó emberek egy-egy, kisebb vagy nagyobb csoportjának a tulajdonsága.”*³⁶⁶

Tehát a sajátosságok adott komplexuma individuális: a cél azon egyező sajátosságok halmazának a feltárása, amelynek egyéni és más személynél meg nem ismétlődő jelentőséget kell tulajdonítani.

Vargha László szerint

„a kézírás azonosító ismérveinek (sajátosságainak) értéke és jelentősége az egyes azonosító ismérvek (sajátosságok) előfordulásának, illetve több azonosító ismerv (sajátosság) együttes, csoportos előfordulásának ritkaságától

363 Vass Kálmán – Pusztai László – Kriston László: i. m. 421. o.

364 Uo.

365 Valamely eltérés magyarázatául főként az írásfeltételek módosulása, az írástorzítás vagy az írásfejlődés, illetve ennek negatív irányú változata, az íráshanyatlás fogadható el.

366 Vass Kálmán (1968): i. m. 219. o.

*függ. [...] mindenkor a szakértőnek kell az egyes azonosító ismérveknek (sajátosságoknak) az azonosítás szempontjából való jelentőségét az egyéni és kollektív szakértői gyakorlat alapján eldöntenie.*³⁶⁷

Az író egyedi azonosításában nehézséget okoz az, hogy minden ember kézírása mutat kisebb-nagyobb variabilitást, másrészt különböző emberek írása is mutathat feltűnő hasonlóságot. A keletkezési körülmények további ismeretlen tényezőt jelentenek a szakértő számára, például számolni kell a saját írás leplezésének (torzításának) vagy más írása utánzásának lehetőségével is.

A számítógép mind az analízis, mind a szintézis során segítséget nyújthat. A mérés pontosabb és tárgyilagosabb eredményt tesz lehetővé. Lehetővé válik ezáltal a variabilitás megállapítása mind egy jellemzőre vetítve, mind egy bizonyos személyre jellemzően. Az így kapott mennyiségi adatok alkalmasak olyan alapproblémák megoldására, mint például a különböző írásjellemtzők gyakorisági eloszlása, valamint az azonosító sajátosságkomplexum feltárása. Ezek az eredmények a kézírás segítségével történő személyazonosítás területén korszakalkotók lehetnek.

7.4.2.4. OKFELTÁRÓ VIZSGÁLATOK³⁶⁸

Az írásfolyamat lényeges belső és külső körülményeinek vizsgálata „okfeltáró” módszerrel történik. Ezzel a módszerrel rendszerint az alábbi kérdések megválaszolására kerülhet sor.

- a) *Tükröződik-e rendkívüli íráskörülmény hatása a kérdéses írásban?* – A megismerés jelenlegi szintjén ez nehéz feladat, mivel ezeknek a körülményeknek az írásban való megnyilvánulása – figyelembe véve azt, hogy ennek feldolgozása egyénenként különböző – nem egyértelmű. (Ilyen jellegű vizsgálatok, kutatások alapján bizonyos körülmények írásban történő megnyilvánulása valamelyest behatárolható.)

367 Vargha László: Az összehasonlító kézírásvizsgálat fő kérdései. In: Gödöny József (szerk.): Kriminálisztikai Tanulmányok 8. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970, 268. o.

368 Vass Kálmán (1973): i. m. 456–483. o.

- b) *Készülhetett-e a kérdéses írásmű a hatóság rendelkezésére álló adatok szerinti – konkrétan meghatározott – belső vagy külső körülmények között? – Például a végrendelező vagy a szerződést aláíró személy a kérdéses okirat keletkezésekor szellemi képességeinek a birtokában volt-e? A hasonló kérdések szintén megfelelő háttérkutatások alapján lennének megbízható eredménnyel megválaszolhatók.*

Gyakran előforduló kérdés például, hogy az író személy az írás keletkezésekor kényszer, fenyegetés hatása alatt állt-e, hazug tartalmat közölt-e. Ezekre a kérdésekre az összehasonlító komputeres grafometriai módszer és az e célra kifejlesztett speciális vizsgálati eljárás kínálhat megfelelő eszközt.³⁶⁹

7.4.2.5. AZ ALÁÍRÁS VIZSGÁLATA

Az aláírás speciális jellege külön vizsgálati módszert igényel. Az aláírás korlátozott terjedelmű nyom, amelyben csak néhány betű fordul elő – gyakran a felismerhetetlenségig elváltozott állapotban –, ugyanakkor gyakori használata, hitelesítő jellege miatt fokozottan automatizált, egyéniesített. Nagyobb a személyes kötődés is ehhez a grafikai jelsorozathoz.³⁷⁰ Bizonyító mivolta miatt különösen gyakoriak az aláírással kapcsolatos visszaélések. Terjedelme miatt hamisítása könnyebbnek tűnik, ennek sajátos módszerei vannak. Ezért az aláírásvizsgálat az egyedi azonosítási vizsgálat sajátos területe.

369 Részletesen lásd az *Íráspszichológiai (grafológiai) szakvélemények* című 7.10. alfejezetet!

370 *„A bizonyító jel az aláíró személynek a szöveg tartalmához fűződő meghatározott viszonyát tanúsítja. E grafikai produktum azt igazolja, hogy az írásos közlést az aláíró tette, illetve elismeri, vagy tanúsítja az írat érvényességét, hitelességét, avagy tudomással bír az írásmű tartalmáról, illetve helyesli vagy elfogadja az abból megismerhető állítást, nézetet, intézkedést vagy cselekvést.”*
Vass Kálmán (1973): i. m. 428. o.

7.4.3. AZ ÍRÁSVIZSGÁLAT RENDSZERSZEMLÉLETE, ILLETVE AZ ENNEK RÉSZÉT KÉPEZŐ ÍRÁSSAJÁTOSSÁGOK³⁷¹

A kriminalisztikai írásvizsgálat az írásjelenségek megfigyelése, elemzése, összehasonlítása és értékelése útján történik. Az írásjelenségek között meghatározó jelentőségük van az írásban tükröződő sajátosságoknak. Az írássajátosság az írást készítő személy „*olyan személyi tulajdonsága, amely tendenciájában törvényszerűen érvényesül és lényeges az írásmű létrehozásában*”. Az írássajátosságok egy olyan egységes rendszer keretében vizsgálhatók, amely a különböző jellegű és fajtájú sajátosságok összefüggésein alapszik. A „klasszikus” kézírásvizsgálat rendszere tágabb értelemben szövegezési és grafikai vizsgálatra tagozódik.

Az írott beszéd sajátosságainak (a gondolat kifejezés nyelvi eszközeinek) vizsgálata a szöveg stílusának, szókincsének, helyesírásának vizsgálatára terjed ki. A grafikai vizsgálat a kézírás általános és különös sajátosságainak vizsgálatát foglalja magában. Véleményem szerint szorosabb értelemben ez utóbbi képezi a klasszikus írásszakértők feladatát.

A grafikai sajátosságok többféle szempontból csoportosíthatók. A leginkább használatos rendszer három nagyobb egységre tagolható:

1. *A szöveghelyezés szerinti ismérvcsoport:* Idetartoznak a topográfiai sajátosságok (a margók, a bekezdések, a sorok és szavak méretei, arányai, ezek tendenciája, illetve a kézírás megkülönböztetett részeinek – például megszólítás, aláírás, dátum stb. – elhelyezkedésével kapcsolatos sajátosságok).
2. *A kézmozgás rendszerét jellemző általános írássajátosságok:* Ebbe a csoportba sorolhatók a kézírást a maga egészében jellemző ismérvek: nagyság, szélesség, dőlés, kéznyomás, folyamatosság, összetettség, mozgásirány és forma, kidolgozottság.
3. *Különös írássajátosságok:* Ezek a sajátosságok az egyes írásjegyeket jellemzik (forma, mozgásirány, mozgásmennyiség, mozgáskiterjedés, összetettség, folyamatosság, viszonylagos elhelyezkedés, mozgáskövetkezetesség és kézsúly szempontjából).

E sajátosságok megállapítását azok összevetése, majd értékelése követi.

371 Vass Kálmán – Pusztai László – Kriston László: i. m. 423–424. o.

7.4.4. A SZAKÉRTŐI VIZSGÁLAT ÉS EREDMÉNYE: A VÉLEMÉNY

A szakértőnek érdemi tevékenységén, az írásjelenségek vizsgálatán kívül egyéb, járulékos feladatai is vannak. Mindenekelőtt tanulmányoznia kell a feladatot és a rendelkezésre bocsátott anyagokat, majd a szükséges anyagok és feltételek meglétének vizsgálata, illetve megteremtése következik.

Vitatott a témával foglalkozó irodalomban, hogy a szakértő milyen körben ismerheti meg az ügy egyéb iratait, adatait. A kézírásvizsgálatok esetében az általános vélemény szerint kifejezetten hasznos, ha a szakértőnek tudomása van bizonyos körülményekről. Például a személyi adatok (életkor, iskolai végzettség, foglalkozás, szakképzettség, nemzetiség, anyanyelv, fizikai és egészségi állapot, látóképesség, jobb vagy bal kéz-e a domináns stb.) és egyes tárgyi körülmények, a lefoglalási, becsatolási körülmények stb. ismerete releváns információ lehet a vizsgálatnál.

A szakértői vizsgálatot követően a vélemény elkészítése – illetve annak a hatóságok előtti előterjesztése – is a szakértői tevékenység része. A vélemény felépítése követi a vizsgálat menetét: lelet, módszer, szakmai ténymegállapítás és a szűkebb értelemben vett vélemény a kötelező „kellékek”.³⁷² A szakvélemény kiegészítő részeket is tartalmaz: fényképek, rajzok, táblázatok vagy egyéb illusztrációk szolgálják a jobb megértést.

7.5. AZ ÍRÁSSZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA

A 2000-ben folytatott empirikus vizsgálat során öt év (1995–1999) írásszakértői szakvéleményeit tekintettem át az akkori Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet Írás- és Okmányszakértői Laboratóriumában.

A vizsgálat szempontjai a következők voltak:

- A vizsgálat célja (az író személy azonosítása, illetve az egyéb jellemző szakértői feladatok).
- Az írásszakértői kompetencia vizsgálata.

372 A büntetőeljárásról szóló korábbi, 1998. évi XIX. törvény 108. § (2) bekezdése még rendelkezett erről.

- A vizsgálat tárgya és az azzal kapcsolatos esetleges írásszakértői feladatok (például felkutatás, biztosítás, rögzítés).
- A vizsgálat módszerei.
- A vizsgálat eszközei.
- Esetlegesen más szakértőkkel együtt végzett feladatok.

E helyütt a kutatás tárgya szempontjából leginkább releváns tapasztalatokat ismertetem.

7.5.1. TIPIKUS KÉRDÉSEK ÍRÁSSZAKÉRTŐ KIRENDELÉSE ESETÉN

- Az adásvételi szerződésen az eladó névaláírása valóban tőle származik-e?
- Adócsalás (költségvetési csalás) miatt folyamatban lévő ügyben a számlákon található aláírások kitől származnak, milyen körülmények között keletkeztek? A tartási szerződésen szereplő aláírás a névtulajdonostól származik-e?
- A végrendeleten szereplő aláírás az örökhagyótól származik-e?
- A búcsúlevelet az öngyilkosságot elkövető személy írta-e?
- A zsaroló levelet meghatározott személy írta-e?
- A gyanú szerint hamis személyi igazolvánnyal bankszámlát nyitottak, onnan pénzt vettek fel vagy utaltak át egy másik számlára. A névtulajdonostól vagy egy másik meghatározott személytől származik-e az aláírás?
- Történt-e a szerződésen, elismervényen utólag hozzáírás, javítás, átírás?

7.5.2. KOMPETENCIAKÉRDÉSEK

A vizsgált szakvélemények között gyakori volt, hogy a kirendelések nem a klasszikus írásszakértői kompetenciába tartozó kérdésekre irányulnak

(például kényszer vagy fenyegetés befolyásoló hatásának megállapítása a kézírásra; pszichés állapot, beszámítási képesség megállapítása).

Példák

1. A felperes állítása szerint az édesanyja nem rendelkezett beszámítási képességgel a végrendelet elkészítésekor, véleménye szerint édesanyját a házastársa pszichikai kényszerrel bírta rá a végrendelet megírására.

Kérdés:

A végrendeletet író személy a végrendelet írásakor kényszer vagy fenyegetés hatása alatt állt-e?

A depresszió tünetei kimutathatók-e a végrendelet „szövegéből”?

2. Névtelen zsaroló levél készítőjének behatárolása.

Kérdés:

Milyen következtetéseket lehet levonni az írás fejlettségéből, szövegezési sajátosságaiából és az írás egyéb ismérveiből az adott írás készítőjének műveltségi fokára, szakmájára, anyanyelvére és egyéb körülményeire?

E kérdések tisztázásához a szakértői kamara állásfoglalása lenne szükséges. A kompetenciahatárok kijelölése során figyelemmel kell lenni a határterületek (grafológia, íráspszichológia, szövegnyelvészet) szakmai szabályaira, lehetőségeire és eredményeire, ami az adott területek képviselői által ismerhető meg alaposan.

7.5.3. A SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY REPRODUKÁLHATÓSÁGA

A 2000-ben végzett vizsgálat anyagában gyakori volt, hogy egy ügyben több eltérő vélemény született. Előfordult, hogy akár öt szakértőt is kirendeltek egy kérdés megválaszolására. Az egyik ilyen ügyben a vélemények közötti eltérések oka a megfelelő spontán minta hiánya volt. Spontán minta birtokában később minden szakértő egyetértett. Más ügyekben is hangsúlyozzák a szakértők, hogy a minták döntően befolyásolhatják a vizsgálatot: az írásva-

riabilitás megállapítása függ tőle. Fontos az új minták felvétele és/vagy a több különböző időben és körülmény között keletkezett spontán minta felvétele. Előfordult, hogy valamelyik felkészült fél támadta a szakvéleményt. Például a szakvélemény alapján felvetették kérdésként, hogy az egyes írásképi csoportoknál melyek azok, amelyek az egyező általános és különös írásmozgás-sajátosságok szempontjából meghatározók. Ez a kérdés már a módszertan objektivitását és megalapozottságát feszegeti.

A vizsgálat tapasztalatai szerint a vélemények gyakran mérlegelésen, a szakértő megítélésén alapulnak.

Példák

1. Adásvételi szerződés érvénytelensége kapcsán.

A szakértő az általános sajátosságok vonatkozásában – a hasonlóságok mellett – alapvetően eltérőnek minősítette a vonalanyag minőségi szintjét, az abszolút méreteket, a relatív arányokat, a sorvezetés formáját, a meghatározó koordináltságot, a kéznyomás fokát, differenciáltságát. Az eltérések mellett az írásképből nagyfokú hasonlóság is észlelhető volt, amely mellett mégis az eltérő sajátosságok voltak a meghatározók.

2. XY-t erőszakkal és fenyegetéssel kényszerítették, hogy tartozása fejében gépkocsiját adja át (adásvételi szerződést kötöttek a gépkocsira).

A feltárható írásképi bizonytalanságok alapján nem lehetett az írás körülményeit meghatározni. A vonalvezetésben, az egyes betűk leképezésében szintén nem volt észlelhető olyan írásjelenség, amely megalapozott következtetésre adott volna alapot.

A szakértő szerint a kézírás nem volt alkalmas az esetleges külső kényszer vagy fenyegetés meglétének bizonyítására; ilyen jellegű vizsgálat nagyobb terjedelmű, összefüggő szöveg kézírásának elemzése esetében lehet eredményes. Ehhez a célszemély kezétől származó, korabeli, lehetőleg spontán és/vagy célirányosan felvett, elegendő mennyiségű és minőségű mintára van szükség.

Véleményem szerint az erőszak, illetve a fenyegetés hatása a kézírásra, illetve ennek vizsgálata, megállapítása nem az írásszakértő kompetenciájába tartozó kérdés.

7.6. AZ ÍRÁSSZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY ÉRTÉKELÉSE

A szakvélemény funkciója, hogy hozzájáruljon a tényállás megállapításához, bizonyításához. Elkészültét követően „sorsa” a jogalkalmazó kezében van. A hatóságnak kell eldöntenie, mennyiben fogadja el a véleményt, milyen helyet szán annak a többi bizonyítási eszköz között. Az értékeléshez az elméleti munkák számos támpontot adnak. Ennek ellenére a szakvélemények értékelése a jogalkalmazó számára nehézséget jelenthet. Különösen problematikus a módszer és a vizsgálati eredményektől a szűkebb értelemben vett véleményig vezető szakmai következtetés értékelése.

Bár az írásszakértői terület viszonylag egységes, új irányzatok, módszerek vannak a láthatáron. Természetesen a szakértő feladata, hogy a véleményben kifejtse, ellenőrizhetővé, érthetővé tegye a módszert alátámasztó tudományos, szakmai tételeket, illetve ezek alapján a vizsgálat folyamatát és eredményét. A szakmai ismeretanyag részleteiben a jogalkalmazónak nem kell járatosnak lennie, mindamellett kívánatos, hogy rendelkezzen az értékeléshez szükséges alapvető háttértudással, amit a kriminalisztikai elvek és a szemlélet határoz meg.

A jogalkalmazó értékelését eljárásjogi eszközök segítik. Emellett rendelkezésre állnak a kriminalisztikai tankönyvek, a monográfiák, egyes szakértői területeken módszertani levelek és állásfoglalások stb. is. A szakértő következtetéseinek, döntési folyamatának megítélése gyakran speciálisabb ismereteket is igényel. Arra az esetre, ha a szakvélemény valamely fogyatékosága miatt aggálytalanul nem fogadható el, a büntetőeljárás törvény lehetővé teszi, hogy a hatóság felvilágosítást vagy a vélemény kiegészítését kérje, ennek sikertelensége esetén pedig más szakértőt rendeljen ki az ellentmondások tisztázására. Adott esetben előfordulhat az is, hogy az új szakértő kirendelése – a vélemények különbözősége esetén – csak nehezíti a jogalkalmazó feladatát. Nincs garancia arra, hogy az ismételt (ellenőrző jel-

legű) vizsgálat alapján tudományosan megalapozottabb szakértőivélemény-adásra kerül sor. Az ilyen esetekben tanácsos az ellentmondások feltárásához magukat a szakértőket igénybe venni. A büntetőeljárás törvény 197. § (3) bekezdése tartalmazza a „szakértők párhuzamos meghallgatása” lehetőségét: *„Ha a szakértők véleménye eltér, az eltérést a szakértők egymás jelenlétében való meghallgatásával lehet tisztázni.”*

A szakértőnek ezen a területen is törekednie kell arra, hogy megállapításai és véleménye közérthetőek legyenek, illetve a megértést lehetőség szerint illusztrációkkal is segítse. Ennek ellenére a jogalkalmazó nincs könnyű helyzetben a szakvélemény értékelésekor. A kézírás variabilis jellege miatt ugyanis az azonos személytől származó kézírások összehasonlításakor sem csak megegyező sajátosságokat találunk. Ezért fontos, hogy a szakértő a megegyező és a különböző sajátosságokat egyaránt tüntesse fel, és például azonosítás esetén adjon magyarázatot a különbözőségekre. A sajátosságok jelentőségét a szakértők jelenleg a szakma szabályai és személyes tapasztalataik segítségével minden esetben egyedileg állapítják meg. A tevékenység során fokozott szerepet kap a szakértő megítélése. A következetes és az ellentmondások feloldására törekvő indokolás azonban segítséget jelent a hatóságnak az értékelésnél.

A szakirodalom felsorol néhány olyan körülményt, amelyek megkérdőjelezhetik a szakvélemény tudományos megalapozottságát. Kiss Lajos szerint például a jogalkalmazó is felismerheti, ha a vizsgálat nem teljes (a vélemény nem tartalmazza az elemzést, az összehasonlítást vagy az értékelést), a szakértő helytelenül állapított meg eltérő vagy megegyező sajátosságokat, illetve elmulasztott megjelölni lényeges eltéréseket stb.³⁷³

Láthatjuk, hogy az írássajátosságok értékelése a hatóság egyik legnehezebb feladata. Kiss olyan körülményeket sorol fel, amelyek a sajátosságok értékelésénél a véleményben és a kézírásokban való ellentmondásra utalnak:

1. Az írásszakértő hivatkozik valamilyen sajátosságra, megegyezésre, de azt az értékelő hatóság nem látja.
2. Az írásszakértő hivatkozik valamilyen sajátosságra, megegyezésre, de helytelenül (például a szakértő megszakításról beszél a betűk között, és ez nem látható vagy nem következetesen jelenik meg).

373 Kiss Lajos (1977): i. m. 399. o.

3. Az írásszakértő megegyezésről szól, holott felismerhetően még hasonlatosságról sem lehet beszélni.
4. Az írásszakértői vizsgálat egyoldalú (például csak megegyezésekről tesz említést a szakértő, holott felismerhetők az eltérések is, vagy fordítva, a szakértő nem jelöli meg a megegyezéseket).³⁷⁴

A jogalkalmazónak a szakvélemény értékelése során legalább arra kell törekednie, hogy megértse, követni tudja a szakértő gondolatmenetét és megállapításait a szakértői területről szerzett ismeretei alapján, illetve kétség esetén a rendelkezésre álló eljárásjogi eszközöket alkalmazza annak érdekében, hogy a feltett szakkérdésre korszerű, tudományosan megalapozott és megbízható választ kapjon.

7.7. A FEJLŐDÉS ÚTJAI

A szakértői bizonyítással kapcsolatos általános tendenciákat, korunk elvárásait tekintve az elsődleges cél az objektivizálás, az, hogy a szakértői tevékenység szubjektív, mérlegelési alapon működő elemei támogatást kapjanak, és ezáltal a bizonyítási értéket pontosabban meghatározó véleményt tegyenek lehetővé. E célt szem előtt tartva – más területek mellett a kézírászakértői területen is – törekvések indultak arra, hogy akár a hagyományos módszerrel végzett vizsgálat eredményeit objektív valószínűségi kategóriákba sorolják. Másfelől a fejlesztések és az azokkal kapcsolatos tapasztalatok abba az irányba hatnak, hogy a leíró-összehasonlító módszer mellett a jövőben fokozott szerepet kaphatnak a számítógépes technikára épülő modern mérési technikák és a matematikai-statisztikai eljárások. Mindez hozzájárulhat az objektívebb vizsgálatához és véleményalkotáshoz.³⁷⁵

374 Uo. 401. o.

375 Erről lásd a 7.7.1. és a 7.7.2. *alféjezeteket!*

7.7.1. AZ ÍRÁSSZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY BIZONYOSSÁGI FOKÁNAK MEGJELÖLÉSE

A valószínűség (bizonyosság) fokának megjelölésére való törekvés a szakértői véleményformálás pontosítását és objektívizálását célozza. Mind ez idáig a kategorikus véleményformálás volt a cél ezen a szakterületen.

„Az írásszakértő határozottan állíthatja az összehasonlított kézírások kéz-eredetének azonosságát, ha a megegyező kézírás-sajátosságok olyan mennyiségben és minőségben állnak a szakértő rendelkezésére, hogy azok együttesen egyedi (individuális), más személyek kézírásában meg nem ismétlődő komplexumot alkotnak.”³⁷⁶

Vigh András foglalkozik a valószínűségi vélemények mikéntjével az írásszakértői területen:

„Logikai a valószínűség, ha a szakértő egy feltevés és az azt megalapozó tétel közötti meghatározott logikai viszonyt tárja fel, mert az egyedi azonosítási ismérvek relatív gyakoriságát kifejező adatok hiányoznak.”³⁷⁷

„A pszichológiai valószínűség Király Tibor szerint a »bizalomnak« (hitnek) az a foka, amelyet valaki egy tétel iránt érez (hisz) tanúsít. [...] Ha a szakértő tényleges statisztikai valószínűséget állapít meg, akkor a szakvélemény nem bizalmat vagy meggyőződést, hanem az empirikus adatokkal végzett valószínűség-számítás eredményét juttatja kifejezésre.”³⁷⁸

Ez azonban véleményem szerint akkor járhat tényleges eredménnyel, ha a valószínűségi kategóriákba besorolásnak is objektív alapjai vannak. A kézírásvizsgálatok esetében a hagyományos módszer alapján jelenleg nem teljesül ez a feltétel. Vigh András hasonlóan vélekedik. Erdei Árpád alapján levezeti, hogy

„ha nincs meg a statisztikai valószínűség kifejezéséhez szükséges adatbázis, ha nem ismerjük bizonyos jelenségekre vonatkozóan a tényleges valószínű-

376 Vigh András: Az igazságügyi kézírásvizsgálatok aktuális kérdései. Doktori értekezés. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2007, 114. o. http://www.ajk.elte.hu/file/DI_Vigh_Andras_dis.pdf

377 Erdei Árpád (1987): i. m. 208. o. Idézi Vigh András: i. m. 115. o.

378 Vigh András: i. m. 116. o.

*ségeket, akkor a számszerű kifejezés egyszerűen becslés, amelyet az ilyen kifejezőmód alkalmazásához nem tekinthetünk elegendő alapnak*³⁷⁹.

Vigh utal a betűk gyakoriságának vizsgálatát célzó kutatásokra, megjelöli mindazonáltal a nehézségeket: az azonos eredetű kézírások variabilitását, a minőségi jellemzők számszerűsítésének akadályait, és a következőt is kiemeli:

*„a szakértői vélemény megalkotásában jelentős szerepet játszik a szakmai tapasztalat [...] a szakmai tapasztalat pedig nem fejezhető ki számokban, nem mérhető mértékegységekben*³⁸⁰.

Vigh konklúzióként arra jut, hogy

*„nem szabad lemondani a szakvéleményekben használandó közös érték kifejezések megteremtésének lehetőségeiről, amely az egységesedő Európában, az egységesedő világban a szakvélemények nemzetközileg is elfogadott normák szerinti szóhasználatával megteremti a könnyebb átláthatóság alapjait*³⁸¹.

Az ENFSI egyik fő törekvése a szakértői vélemények európai szintű harmonizációja, amelynek keretében a szervezet foglalkozik a szakértői megállapítások kifejezéseinek egységesítésével is. Az ezt tárgyaló munkacsoport tevékenysége során tapasztalta, hogy az egyes országokban különböző verbális skálákat alkalmaznak a szakvélemény bizonyosságának megjelölésére.³⁸²

A valószínűség megjelölésének verbális skálázására más szakterületek mellett az írásszakértői területen is több törekvés indult. Köller, Nissen, Riess és Sadorf 2000-ben írt tanulmányában³⁸³ részletes levezetését olvashatjuk annak, hogy az írássajátosságok statisztikai jelenségei egyediek, viszont állandóságuk viszonylagos, mind inter-, mind intraindividuális szinten változékonyak. A szakvélemények végkövetkeztetései így tudományos értelemben

379 Erdei Árpád (1987): i. m. 211. o. Idézi Vigh András: i. m. 116. o.

380 Vigh András: i. m. 117. o.

381 Uo. 118. o.

382 Pápay Kinga: i. m. 108. o.

383 Norbert Köller – Kai Nissen – Michael Riess – Erwin Sadorf: Probabilistische Schlussfolgerungen in Schrift-gutachten. Zur Begründung und Vereinheitlichung von Wahrscheinlichkeitsaussagen im Sachverständigen-gutachten. Luchterhand, München, 2004

valószínűségi nyilatkozatot tartalmazhatnak. Emellett a szerzők utalnak az emberi ítélőképesség tökéletlenségére, és mindebből levezetve hangsúlyozzák a valószínűségi vélemények objektívizálásának fontosságát.

A hivatkozott tanulmányban szereplő javaslat új verbális valószínűségi skálát vet fel, és az egyes kategóriákhoz számszerű értéket is rendel, ezzel fejezi ki a becsült valószínűséget, egyúttal a tévedési kockázat mértékét. A hat fokozatpárt tartalmazó skála a kategorikus véleményt nem tartalmazza. Levezetik, hogy „*az összehasonlító kézírászakértés olyan empirikus tudományként fogható fel, amit statisztikai döntési modellek szolgálnak ki*”³⁸⁴. A hivatkozott tanulmány az írásszakértői véleményalkotás folyamatában is alkalmazhatónak tekinti a Bayes-teorémát.

*„A Bayes-modellnek az az alapgondolata, hogy a vizsgálat kezdetekor a szakértőben a kérdéses hipotézis valószínűségi megoszlásának kérdésében egy kezdeti vélemény alakul ki, amelyet a-priori valószínűségként jelölnek és amely a vizsgálati lelet megállapítása és a Likelihood (tekintetbe jövő hipotézisek melletti leletvalószínűségek) megbecslése után a szakértő a posteriori valószínűségként jelölt újabb véleményébe módosul.”*³⁸⁵

Ez az elképzelés összhangban van más szakértői területeken megfogalmazott törekvésekkel, miszerint a szakértőnek nem egy hipotézis valószínűségéről kell nyilatkoznia, sokkal inkább a bizonyíték értékét két hipotézis valószínűségének összehasonlításával kellene kifejezni.³⁸⁶

7.7.2. MATEMATIKAI-STATISZTIKAI MÓDSZEREK ÉS AUTOMATIZÁLÁS AZ ÍRÁSSZAKÉRTÉSBN

A grafometriai irányzat képviselőjeként az elsők között Locard hangsúlyozta a sajátosságok azonosító értéke meghatározásának a fontosságát mennyiségi mutatók segítségével. A statisztikai számítások jelentőségét ebben a folyamatban – és általában a szakértői munkában – sokan felismerték, és többen

384 Uo. 15. o.

385 Uo. 17. o.

386 A problémáról bővebben lásd a 4. fejezetet!

megkérdőjelezték azok elsőrendűségét, belátva, hogy bizonyos minőségi jellemzők számszerű kifejezésére még nincs lehetőség.

Kiss Lajos a minőségi jellemzőkre a megfigyelés módszerét tartotta alkalmasnak. Kifejezte, hogy a metrikus és numerikus eljárások közül a mérés sem mindig műszeres mérést jelent.

„Szemmértékkel, vagy helyesebben a szabad szemmel való mérés esetén a megméréendő nagyságokat saját látásérzéki és észlelési alapokon határozzuk meg a bennünk már korábban felhalmozódott tapasztalatok alapján. Az írásszakértői szemmérési tevékenységet »pontatlansága« ellenére sem vetetjük el, mert a gyakorlatban ez mindennapi mérismód és a tudományos alapjai is megvannak.»³⁸⁷

A technikai műszeres mérések irányába haladást természetesen Kiss Lajos is elismerte. Annak megvizsgálása, kutatása során, hogy milyen nagyságú eltérés engedhető meg egy személy írásán belül anélkül, hogy a hasonlóan író más személy írásával összetévesztenénk, egyúttal az írássajátosságok azonosítási értékének meghatározása során, a valószínűségelmélet és a matematikai statisztika módszereit hangsúlyozta.³⁸⁸ Kiss foglalkozott az egyes grafikai sajátosságok relatív gyakoriságának számításával „*manuális módszerrel*”³⁸⁹. Kinyilvánította a vizsgálat szükségességét egy nagyobb minta alapján (kb. háromezer személy írása alapján).³⁹⁰ Vass Kálmán is elismerte, hogy az egyes sajátosságok és azok kombinációi azonosító értékének felmérése egy írásgyűjtemény segítségével, annak kutatásával lenne optimális.

Tény, hogy a kézírás sajátosságainak mérése kihívást jelentő feladat azok formai kialakítása miatt, nem is beszélve az egyénileg módosult betűkről és íráselemekről.

387 Kiss Lajos (1977): i. m. 116. o.

388 Uo. 307. o.

389 Uo. 313–334. o.

390 Uo.

7.7.3. KÉZÍRÁS-AZONOSÍTÁS SZÁMÍTÓGÉPES MÓDSZERREL³⁹¹

A hagyományos módszer neves képviselője, Vass Kálmán már 1973-ban leírja, hogy a számítógép megfelelő algoritmus segítségével megtanítható az írásjelek jellegzetességeire, az írásjelek megkülönböztetésére. Felismerte az új módszer jelentőségét, azonban kiemelte, hogy ehhez további fejlesztések és az eközben adódó bizonyításelméleti problémák feloldása is szükséges.

Kertész Imre is megemlíti, hogy a kézírás-azonosítás (az ujjnyom- és arckép-azonosítás mellett) megfelelő algoritmusok segítségével többé-kevésbé automatizálható, ami hozzásegíthet az „*azonosítás információelméleti interpretációjához*”. Ezzel kapcsolatban lényegesnek tekinti a sajátosságok információtartalma meghatározásának, valamint az egyes tárgyi bizonyítékokból kinyerhető optimális információhányad elérése módozatainak általánosítását – egy adott populáció tekintetében végzett kutatás alapján.³⁹²

Az új technikákon és módszereken alapuló törekvések a meglévő módszerekre és tapasztalatokra épülve új, pontosabb eredményeket hozhatnak, közelebb segíthetnek az igazság megismeréséhez. Úttörőnek tekinthetjük Arató Mátyás és Kertész Imre kísérletét, akik 1966-ban az írásszakértői vélemények objektívebbé és megbízhatóbbá tételének lehetőségét elsősorban a mérési eljárások fejlesztésében [az „elektronikus számítógépek” és az „alakfelismerési (olvasó) gépek” alkalmazásában] látták.³⁹³

Kísérletük lényege egy – írásszakértő által már vizsgált – inkriminált írás számszerűsítése, a gép nyelvére történő lefordítása, majd az adatok statisztikai módszerekkel történő értékelése. Elsőként kiválasztottak két, a szövegben többször előforduló betűt, és ezeknek az egyénre jellemző ingadozását vizsgálták. Ezt követően az F- és t-próbák segítségével a jellemzők ingadozását jellemző átlagot és szórásnégyzetet összehasonlították az inkriminált és az összehasonlító írás tekintetében. Szignifikánsnak a biometriai gyakorlatban alkalmazott, ötszázalékos szinten mutatkozó eltéréseket tekintették. E módszer segítségével a szerzők a korábbi írásszakértői véleménnyel azonos ered-

391 Kármán Gabriella: A kézírás mint a biometrikus személyazonosítás tárgya. *Belügyi Szemle*, 2012/11–12., 79–90. o.

392 Kertész Imre: (1972): i. m. 335. o.

393 Arató Mátyás – Kertész Imre: Kibernetikai módszerek alkalmazásának lehetőségei a kézírás vizsgálatában. *Belügyi Szemle*, 1966/1., 27. o.

ményre jutottak: az akkor azonosított személy (az írás készítője) próbaírása és az inkriminált írás között a vizsgált jellemzők tekintetében nem mutatkozott szignifikáns eltérés. A szerzők kiemelték eljárásuk kísérleti jellegét, valamint azt, hogy két sajátosság alapján nem vonható le általános következtetés az írás egészére nézve. Mindezek ellenére jelentősnek kell tekintenünk a vizsgálatot, mert az ötletek és a felmerülő kérdések is rendszerint módszertani újítások, kutatások sorát indítják el.

A számítógép alkalmazhatósága az írásszakértői gyakorlatban ma már vitathatatlan, előnyei is ismertek: gyors, nagyszámú egzakt adat tárolására, rögzítésére, feldolgozására alkalmas, lehetőség van táblázatban rögzítésre, megjelenítésre, az értékelés során statisztikai programok alkalmazására, ezek segítségével a megbízhatóság fokának mérésére is. Már önmagukban ezek az előnyök jelentősen objektívebbé tehetik a szakvéleményeket, egyúttal bizonyító értékét növelhetik.

Az automatizálás bevezetésével a vázolt előnyök növelhetők a vizsgálat következő fázisaiban: adatbevitel (digitalizálás), adatfeldolgozás (mérés), osztályozás, összehasonlítás a tárolt mintákkal (keresés az esetleges adatbázisban és az azonos kézeredetű minták kiválasztása), döntés. Az azonosítás történhet mintaillesztéssel (az inkriminált írás közvetlen összehasonlítása a tárolt mintákkal), egy másik módszer lehet a mért és számolt jellemzők alapján történő azonosítás.

7.7.4. A FISH

Németországban is régóta napirenden van a kérdés: *Lothar Michel* fogalmazta meg, hogy az igazságügyi írásszakértés tapasztalati tudomány, így fontos lenne a tudományos kutatás általános elveinek alapjaira helyezni.³⁹⁴ *Risinger* és *Saks* reprodukálhatósággal kapcsolatos kritikáira válaszként *Manfred Hecker* a Németországban, a Bundeskriminalamtnál működő FISH (Forensische Informations-System Handschriften) számítógépes írásvizsgáló és nyilván-

394 *Lothar Michel*: Für eine Schriftpsychologie als Grundlagendisziplin. In: *Zeitschrift für Menschenkunde*. Bd. 48, Braumüller, Wien, 1984, S. 278–288. Idézi *Norbert Köller* – *Kai Nissen* – *Michael Riess* – *Erwin Sadorf*: i. m. 2. o.

tartó rendszer lényegét, eredményeit mutatta be.³⁹⁵ Ezzel a rendszerrel a német szakemberek egy objektívebb, egzaktabb adatokon alapuló, reprodukálható eljárás kifejlesztését célozzák. Egyúttal a projekt része volt nagyszámú minta alapján az alap kutatások feltételeinek megteremtése.³⁹⁶

Emellett számos kezdeményezés volt és van folyamatban világszerte és Magyarországon is³⁹⁷ a kézírás számítógéppel történő vizsgálatára. Az eredmények arra utalnak, hogy a modern mérési, matematikai-statisztikai módszerek, a számítógépes technika ezen a szakértői területen is hozzájárulhatnak a szakvélemények megbízhatóságához, a szubjektív becslésből eredő hibák kiküszöböléséhez.

A kézírás számítógépes vizsgálati lehetőségeinek kutatása során a szakemberek számos nehézséggel találkoznak. Egyrészt a kézírás egyedi, azonban csak viszonylag állandó megnyilvánulása az embernek: a külső és a belső körülmények hatására rendkívül változékony. A legelemibb és legjellemzőbb, legállandóbb sajátosságok feltárása is rendkívül komplex feladat, nem is beszélve azok mérhetővé tételéről. Másrészt a kézírás mint viselkedés jellemző lényegének megragadása és számszerűsítése, a számítógépes feldolgozásra alkalmassá tétele bonyolult programozói eljárásokat kíván. (Ebben a mintafelismerésnek és mesterséges intelligenciának egyaránt szerepe lehet.)

Míg a világ informatikusai és a kézírás vizsgálatával foglalkozó szakemberei a számítógépes vizsgálhatóság, az automatizálás lehetőségeit, előnyeit és korlátait kutatják, szkeptikus gondolatok is felmerülnek ennek használhatóságával kapcsolatban. Valóban, számos probléma megoldhatatlannak látszik, például bizonyos leíró jellemzők számszerű kifejezésére még nincs lehetőség. Amennyiben a klasszikus jellemzők algoritmizálása a cél, a teljes körű automatizálás korlátokba ütközik. Mindamellett napjainkra a sokáig megoldhatatlannak tekintett számítógépes kézírás-felismerés elérhetővé vált.

395 Manfred Hecker: i. m. 211. o.

396 Manfred Hecker: *Forensische Handschriftenuntersuchung*. Kriminalistik Verlag, Heidelberg, 1993, S. 311.

397 Agárdi Tamás – Élő Róbert – Ferencz Gyula: *Grafofeedback*. Grafológiai Intézet, Budapest, 1992; Agárdi Tamás – Élő Róbert: *Recsys*. Grafológiai Intézet, Budapest, 1994; Szidnai László – Kiss András: *Grafometer*. Grafológiai Intézet, Budapest, 1995; Szepesvári Csaba: *DigiCapture*. Grafológiai Intézet, Budapest, 2003

A jelenleg talán legismertebb számítógépes képfeldolgozó és mintafelismerő eljárás alapuló írásvizsgáló és -nyilvántartó rendszer Németországban a Bundeskriminalamt-nál a hetvenes években kifejlesztett (1982-től így elnevezett) FISH. A Bundeskriminalamt Azonosító Szolgálat egy kézírásgyűjteményt is létrehozott, az ennek részét képező kézírások bűncselekményekkel kapcsolatosak. Jellemzően a súlyosabb terrorcselekmények elkövetőitől és gyanúsítottjaitól vettek fel azonosító kézírást, amelynek segítségével számos cselekményt sikerült felderíteni. (A kilencvenes évek adatai szerint Hollandiában, illetve Svájcban a hasonló rendszereknek része volt az összehasonlító írásminta-gyűjtemény is. Sőt ezekben az országokban az ujjnyomat és a fénykép nyilvántartásba vételével együtt történt meg a standardizált írásminta felvétele.)

A németországi tervek között is szerepelt egy összehasonlító írásminta-gyűjtemény létrehozása, a következő bűncselekmények elkövetőinek kézírásával: élet elleni bűncselekmények, kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények, csalás, kényszerítés, zsarolás, hazaárulás stb. Különösen jelentősnek ítélték meg akkoriban az eurocekk-bűnözéssel, a „lakásmaffiával”, illetve a terrorcselekményekkel kapcsolatban felmerülő kézírások, aláírások szerepét. A módszer előnyei sorában szerepel kétségtelenül az, hogy az ujjnyom-azonosítás helyett vagy mellett is alkalmazható, növelve ezzel a bizonyítékok számát, különösen „gyakori helyváltoztató” terheltek esetén.

A módszer kezdeményezése Manfred Heckernek köszönhető, aki főként *Stein Lewinson* alapján célul tűzte ki az íráskép, a mennyiségi és főként a minőségi jellemzők metrizálását, ezzel az eljárás objektivizálását. Egyúttal a projekt része volt a régóta időszerű, nagyszámú minta alapján történő statisztikai vizsgálatok folytatása, amely az egyes jellemzők azonosító értékének meghatározásához is adatot szolgáltat. ³⁹⁸ A fejlesztést *Mally* nyomdokain továbbhaladva képzelték el, kiküszöbölve a korábbi, kísérleti rendszer hiányosságait. A célok között szerepelt a fokozatos automatizálás, ennek segítségével az emberi közreműködésből eredő szubjektivitás csökkentése és nem utolsósorban egy folyamatosan töltődő adatbank felépítése, amely az alap kutatásoknak újabb lendületet adhat.

398 Manfred Hecker (1993): i. m. 313. o.

A korábbi módszer tapasztalatai alapján alakultak ki a következő követelmények:

1. a grafikus jellemzők pontos és egységes meghatározása;
2. a grafikus jellemzők számszerűsítése (az objektivitás és a reliabilitás növelése);
3. a találat valószínűségének növelése a keresésnél (a korábban vizsgált általános jellemzők mellett a különös jellemzők vizsgálatának szűk-ségessége);
4. digitális tárolás;
5. a munkafolyamatok gyorsítása és a kutatási lehetőségek javítása a grafikai és az adminisztratív adatok összekapcsolása által;
6. a statisztikák automatizálása;
7. átfogó lekérdezhetőség lehetővé tétele a gyűjtemény állományából;
8. a szakvélemények elkészítésének részbeni automatizálása a szövegfeldolgozással való összekapcsolás révén.

A FISH a következőképpen működött: a rendszer a kézírásokat cselekmények, szerzők (író személyek) és a kézírásos jellemzők szerint osztályozta. A digitalizálást egy képelőkészítő eljárás követte, amelynek során a kézírás-hoz nem tartozó vonalakat, a négyzettrácsot stb. eltávolították. Először a leíró jellemzőket – feltűnő, meghatározó grafikai jellemzők – meg kellett adni. Az úgynevezett szövegfüggő (különös) jellemzők kiválasztása interaktívan, feldolgozásuk automatikus eljárással történt. A grafikus jellemzők interaktív mérése feltételezte a betűk és az egyéb íráselemek ember általi felismerését, a számítógép általi mérés viszont tehermentesítette, és objektívebbé tette az eljárást. A következő lépés azon szövegtől független jellemzők feltárása volt, amelyek az írást általában jellemzik. Ez teljesen automatizált eljárás volt.

Az egyik fő kutatási terület az egyes jellemzők és jellemzőkombinációk előfordulása statisztikai törvényszerűségeinek vizsgálata, illetve a hasonló jellemzők katalógusának létrehozása volt.³⁹⁹ A témáról publikáló *Kuckuck és Philipp* véleménye az volt, hogy a továbbfejlesztés az automatizálás nö-

399 Werner Kuckuck – Manfred Philipp: FISH – Das Forensische Informations-System Handschriften. In: Grundlagen, Methoden und Ergebnisse der forensischen Schriftuntersuchung. Verlag Max Schmidt-Römhild, Lübeck, 1989, S. 159

velésének az irányába halad. Ennek egyik megoldásának a mintafelismerést gondolták, azzal, hogy az csökkentheti a módszer interaktív jellegét. A folyóírás gépi felismerésének kutatásán, tökéletesítésén is folyamatosan dolgoztak a szakértők.

A csak benyomás és a szakértői gyakorlat alapján megállapítható jellemzők (például kifejezőképesség) a koncepció szerint lassan a háttérbe szorulnak. Először a mérhető jellemzőkre hoztak létre mérőprogramot. Ezzel lehetővé vált például a dőlésszög egzakt mérése és a hurokterület számszerűsítése; ehhez a szakértőnek mindössze ki kellett jelölnie a mérendő jellemzőt. A szövegfüggő (különös) jellemzők vizsgálata során a kijelölt betűket, betűkapcsolatokat a program a megadott standard betűkhöz, betűkapcsolatokhoz igazította, majd az egyes pontok attól való elmozdulását számolta ki. Elérhetővé vált a variabilitás megállapítása is mind általában, egy jellemző tekintetében, mind egy bizonyos személyre jellemzően. Az így kapott mennyiségi adatok alkalmasak lehetnek olyan alapproblémák megoldására, mint például a különböző írásjellemzők gyakorisági eloszlása, azok megváltozása bizonyos körülmények hatására stb. Ugyanakkor közelebb visznek az általános és konkrét azonosítási komplexum feltárásához is, ami a kézírás segítségével történő személyazonosítás területén korszakalkotónak tekinthető.

Az egzaktság kritériumával kapcsolatban Hecker megjegyezte, hogy a mérés precizitása nem áll mindenek felett: a FISH 1/10 mm pontossággal határozza meg az egyes írásjellemzők méretét, mivel azonban az írás csak viszonylag állandó, ez megbízható eredményt nyújt.

Hecker szólt arról is, hogy a FISH jelentősége az AFIS-hoz, az automatizált ujjnyom-azonosító rendszerhez hasonlóan egy standardizált nyilvántartás-hálózat esetén növekedhetne, akár egész Európára – vagy még szélesebb körre – kiterjedően. A tapasztalatokból kitűnően a további kutatások olyan interdiszciplináris kutatócsoportot feltételeznek, amelyben automatizált azonosítással foglalkozó szakemberek és írásszakértők is részt vesznek.

7.7.5. ÍRÁSVIZSGÁLÓ SZÁMÍTÓGÉPES RENDSZEREK MAGYARORSZÁGON⁴⁰⁰

Az automatizált kézírás-azonosító eszközök és módszerek kifejlesztése tekintetében Magyarországon is vannak eredmények. Az itt ismertetésre kerülő eszközök némi cél szerinti továbbalakítást követően a személyazonosítás és általában az írásszakértői módszerek legújabb tudományos követelményeinek is megfelelhetnek. Úgy vélem, ezek az eredmények is figyelmet igényelnek, ugyanis áttörnek a több évtizedes űrön a kézírás-vizsgálatok történetében.

Az írásvizsgálat számítógépes vizsgálati lehetőségei úgy kezdődtek, hogy először a mérhető jellemzőkre hoztak létre mérőprogramokat. A Youcan grafológiai programmal⁴⁰¹ például lehetővé vált a dőlésszög egzakt mérése, a hurokterület számszerűsítése stb.⁴⁰² A Magyarországon alkalmazott szoftverek hazai és külföldi kutatások eredményeire épülő hazai fejlesztések.⁴⁰³

Az írásvizsgálati rendszereket az „online” és az „offline” típusba sorolhatjuk. A két alapvető módszer előnyei és felhasználási lehetőségei eltérnek egymástól.

Az „online módszer” az írást közvetlenül, az írófolyamat közben vizsgálja. Ez lehetőséget teremt a kézírás dinamikus jellemzőinek az objektív, mérhető vizsgálatára. Nagyon nehezen manipulálható, mivel a formákat létrehozó mozdulatokat, ezek között a papír felett tett „utat” is regisztrálja a program, így ez is vizsgálható. Ennél a módszernél jellemzően digitalizáló táblán történik az írásminta-felvétel, a kézírást azonosító program pedig nagymértékben automatizálható.

Az egyik ilyen elven működő eszköz és módszer a *Szidnai László* és *Kiss András* által kifejlesztett és 1995-ben az IFABO kiállításon bemutatott Grafométer.⁴⁰⁴ A mérési eljárás lényege: az író toll hegyének a táblán és a tábla fölött (10-12 mm magasan is érzékel) történő mozgásának rögzítése az idő

400 Agárdi Tamás – Szidnai László (szerk.): i. m.

401 Agárdi Tamás – Román Tamás: Youcan grafológiai program. Kézirat, Budapest, 1989

402 Agárdi Tamás: A kézírásvizsgálat, kézeredet-, (személy-)azonosítás új lehetőségei az igazságszolgáltatásban. Rendészeti Szemle, 2007/6., 41. o.

403 Agárdi Tamás – Élő Róbert – Ferencz Gyula: i. m.; Agárdi Tamás – Élő Róbert: i. m.; Szepesvári Csaba: i. m.

404 Agárdi Tamás – Szidnai László (szerk.): i. m. 755–760. o.

függvényében. A mozgás dinamikájáról a speciális tollba és a digitalizáló táblába épített mérőrendszer szolgáltatja az adatokat. A program képes a mozgás és az adatsor folyamatos grafikai megjelenítésére, így a papír felett megtett út is kirajzolódik. (Ez a mozgás például nehezen vagy egyáltalán nem utánozható.) A felvett adatok bekerülnek a gép memóriájába, a feldolgozást egy önálló program végzi el. Az írásminta-felvételt a számítógép nem zavarja, az érzékelő tábla a normál körülményektől – az íróasztal sima felülete – nem tér el nagymértékben. Hátrány azonban az, hogy az írásmintát helyben kell felvenni a mérőszoftver segítségével, így kalkulálni kell a laborhelyzettel. Meglévő, nem digitalizáló táblán készült írások utólag ezzel a módszerrel nem vizsgálhatók.

A módszer legnagyobb előnye, hogy képes a mozgásos jellemzők mérésére. (Ezeket idáig csak közvetett módon lehetett megállapítani.) Az író mozgás nehezen vagy egyáltalán nem utánozható, így az írásazonosítás számára fontos adatokat nyújtanak a mozgást jellemző paraméterek. A módszer dinamikus jellege elsősorban olyan helyzetekben jelent előnyt, ahol dinamikus jellemzőket dinamikus jellemzőkkel lehet összehasonlítani. Például pénzügyterületeken, ahol az aláírás helyben történik, megfelelő, dinamikus jellemzőket is tartalmazó adatbázis megléte esetén ezek segítségével is történhet az azonosítás. A büntetőeljárás számára a dinamikus módszer inkább csak közvetett segítséget nyújthat a személyazonosításban, hiszen az inkriminált írás általában spontán körülmények között készül, általában csak az írásképp áll rendelkezésre, így az összehasonlítás a mozgásos jellemzők tekintetében nem lehetséges. A vagyoni védelem területén rejülő alkalmazási lehetőségek azonban növelik a bűnmegelőzés esélyét.

Az *Agárdi Tamás és Élő Róbert* által kifejlesztett Recsys program (illetve ennek legújabb változata a 2001. évi Kriminálexpón is bemutatott Grafocus) az offline módszerhez tartozik. Az eljárás lényege: a meglévő írás számítógéppel történő vizsgálata. Ezt követheti az inkriminált írás és az esetleges nyilvántartási adatok összehasonlítása (azonosítás céljából). A programot Windows 3.x/95-re fejlesztették ki. Az eljárás az írás digitalizálásával kezdődött, ami szkennert vagy videokamerát segítségével történt. Ezt követően általában szükség volt a digitalizálás és a képernyőn való megjelenítés, okozta „zaj” szűrésére. A program az alakfelismerés módszerével a kézírás statikus

jellemzőit mérte a megadott paraméterek alapján: alak, forma, tériség, elhelyezkedés stb. Ezt követte a statisztikai módszerekkel történő feldolgozás, értékelés, majd az eredmények megjelenítése és a döntéshozatal. A rendszer előnye, hogy ezzel spontán írások vizsgálatára is lehetőség nyílt.

Az összehasonlítás e módszer segítségével egyszerűbb, ha azonos grafikai jelsorozatot tartalmazó aláírások vagy szövegek képezik a vizsgálat tárgyát. Ebben az esetben a spontán vagy a vizsgálat céljára felvett próbairások számszerűsített jellemzői alapján a szakértő feltárja a vizsgált személy jellemző-profilját (leginkább állandó, személyiségfüggő jellemzőit), majd ehhez képest vizsgálja az inkriminált írást (írásokat), matematikai-statisztikai módszerekkel keresve az azonos paramétereket.

Ez a program az írást gráfszerkezetben helyezi el, pontokra és élekre, vagyis a „hagyományostól” eltérő sajátosságokra bontja. Ez az írás újszerű megközelítést jelent, és szemléletváltást igényel a jelenleg alkalmazott és egységesnek mondható terminológiával és rendszerrel szemben. A gráfszerkezetben generált írásparamétereken kívül a program kiszámítja az íráskép szélességét, magasságát, ezek arányát, a beírt és be nem írt felület arányát és az írás súlypontját. Az írás irányviszonyait, téri elhelyezkedését az alapváltozók összefüggéseiből származtatott adatokkal fejezi ki. Ezek a relatív adatok gyakran kifejezőbbek.

Az általános és az egyéni azonosító sajátosságok kérdése a hazai kutatókat is foglalkoztatja.

„Az író mozgásnak, magatartásnak eltérő konstanciájú összetevői vannak. Ennek alapján beszélhetünk személyfüggő és szituációfüggő jellemzőkről. Míg a személyfüggő jellemzők elsősorban a kézeredet azonosításánál jutnak szerephez, addig a helyzetfüggő írásjegyek alapozzák meg a vizsgált személy hangulati analízisét.”⁴⁰⁵

Az itt ismertetett módszer segítségével megfelelő mennyiségű és minőségű minta alapján lehetővé válik egy adott személy (illetve elvileg egy adott populáció) írásvariabilitásának, valamint a viszonylag állandó, illetve bizonyos szituációkra érzékeny sajátosságainak a vizsgálata. A programra többféle eljárás építhető, ezek közül a gyakorlatban legtöbbet a grafometriás

405 Agárdi Tamás – Kármán Gabriella: i. m. 93. o.

hazugságvizsgálatot, illetve az írófolyamat közben ható kényszerítés kimutatását alkalmazták.⁴⁰⁶

7.7.6. A HÁROMPRÓBA-ELJÁRÁS ALKALMAZÁSA A KÉZÍRÁS-AZONOSÍTÁS SORÁN

Az eredetileg grafológiai vizsgálati célokra kialakított eljárás – a célnak megfelelő átalakítás után – a kézeredet-vizsgálatokban is alkalmazható. Egy kérdéses eredetű névalírás az úgynevezett hárompróba-eljárás segítségével vizsgálható. Ehhez szükség van a névtulajdonos írásmintáira (lehetőség szerint spontán, illetve speciálisan e vizsgálat céljára készített aláírásokra is). Ha felmerül az, hogy az aláírást e személytől különböző személy készítette, lehetőség szerint tőle is szükség van megfelelő összehasonlító aláírásmintákra (a vitatott név általa történő aláírására). E homogén, bizonyítottan egy személytől származó aláírásminták alapján készíthető el az adott személy aláíráprofilja. Ezt követően vethető össze az inkriminált aláírás az összehasonlító írással vagy írással, a komputeres grafometriás eljárás segítségével, a paraméterek matematikai-statisztikai értékelésével. A vizsgálat során adott instrukciókkal a vizsgált személy írástorzítási technikáit is elemezni lehet.

Egy újabb berendezés és módszer kidolgozására 2001-ben az az Oktatási Minisztérium IKTA-pályázata (Információs és kommunikációs technológiák és alkalmazások) keretében került sor. Az *Eredeti kézírás-felismerő és aláírás-azonosító készülék fejlesztése* című projektet⁴⁰⁷ a Grafológiai Intézet vezetésével egy konzorcium végezte, amelynek résztvevői között szerepelt a Budapesti Műszaki Főiskola és a Hexium Műszaki Fejlesztő Kft. is.

A kutatás része volt egy százezres nagyságú aláírásminta-gyűjtemény létrehozása, ebben vizsgálták az egyes íráskörülmények (a különböző íróeszközök, a testhelyzet stb.) moduláló hatását az aláírásokra. A hamisítás detektálása is a projekt része volt. A különböző megbízhatósági értékek függvényében a profi hamisítványok hamis elfogadásának az arányára és az eredeti aláírások hamis elutasításának az arányára is fokozott figyelmet

406 A grafológiai vizsgálatokat részletesen lásd a 7.10. fejezetben!

407 <http://www.okm.gov.hu/ikta/rendezvenyek/i4-088-hu.pdf>

fordítottak. Emellett az aláírás-azonosítással napi rutin szintjén foglalkozó szakemberek hozzáértését is tesztelték. A kutatás eredménye szerint „*az intelligens, számítógép által támogatott aláírás-ellenőrző rendszer teljesítménye eléri, sőt a legújabb mérések szerint meg is haladja az emberek teljesítményét*”⁴⁰⁸.

Az aláírások azonosításához szükség van az adott személytől származó digitalizált aláírásokra a rendszerben, majd az „aláírás-adatbázis” alapján vizsgálható az adott személyre jellemző „írásprofil” és ennek részeként az egyéni írásvariabilitás. A kérdéses aláírás digitalizálását követően, a komputeres grafometriás statikus és dinamikus jellemzők elemzése alapján a program összeveti azt az adatbázisban szereplő aláírásprofillal. Ezt követően az előre meghatározott valószínűségi övezetek egyikébe sorolja az inkriminált aláírás eredetazonosságának fokát az adott aláírásprofillal, például: valószínűleg azonos, bizonytalan, valószínűleg nem azonos.

Ki kell emelni, hogy a program keretében létrehozott *SignPass* készülék elsősorban a nagy pénzmozgással járó, személyazonosítást igénylő területeken alkalmazható, mint például bankkártya-elfogadó helyeken, illetve banki alkalmazások során. Ezen túl azonban akár okmányirodai célokra, szakértői eljárások támogatására az igazságügyi szakértői területen is felhasználható, ez utóbbi célra speciális protokoll kialakításával.⁴⁰⁹

7.7.7. A KÉZÍRÁSVIZSGÁLATOK JELENE ÉS JÖVŐJE

A leírtak alapján megfogalmazható, hogy a továbblépés egyik irányát a hagyományos írásvizsgálatok módszertani fejlesztése, és az ezt segítő berendezések, eljárások modernizálása képviseli.⁴¹⁰ Vannak azonban más irányok is.

Hangsúlyozni kell, hogy a tudományos elvek érvényesítésének feltétele az új szemlélet a korszerű technikai háttér megteremtése mellett. Ebbe az irány-

408 Agárdi Tamás (2007): i. m. 44. o.

409 Uo.

410 Lothar Michel: Schriftvergleiche. Bedeutung und methodik der forensischen Schriftuntersuchung in der Kriminalistik. *Kriminalistik*, 7/1992, S. 473–479.; Angelika Seibt: Forensische Handschriftenuntersuchung. Wahrscheinlichkeit als Hypothesenvergleich. *Kriminalistik*, 3/2005, S. 175–179.; Angelika Seibt: Forensische Handschriftenuntersuchung als Wissenschaft. *Kriminalistik*, 10/2006, S. 599–608.; Angelika Seibt: Handschriftenuntersuchung. Erfahrungen mit dem VSC4Plus. *Kriminalistik*, 12/2009, S. 712–716.

ba mutatnak azok a törekvések, amelyek az írásszakértői vélemények határozottsági fokának objektív megjelölését tűzik ki célul. Itt kell említést tenni arról a németországi kezdeményezéstről is, amely a valószínűségi vélemények objektívizálásának lehetőségeit elemzi. A vélemény határozottsági fokának objektív meghatározásához további lépés lehet a sajátosságok azonosítási értékének kiszámítása, előfordulási gyakoriságuk vizsgálata segítségével. Ehhez jelenleg nem állnak rendelkezésre megbízható adatok, azonban a számítógépes írásvizsgálat területén már vannak biztató kutatási eredmények. Az nem kétséges, hogy a kézírászakértői tevékenység objektívizálásában szerepet kaphatnak a modern mérési technikák és a matematikai-statisztikai eljárások. A kérdés a mérés mikéntjével kapcsolatban merül fel. Hasonlóan fontos szempont az erre épülő speciális vizsgálati eljárás kialakítása is, hiszen a technika csak az egyik feltételt jelenti.

A kutatások arra utalnak, hogy figyelemre méltó lehetőségek rejlenek a kézírás informatikai felfogásában és a számítógépes vizsgálattal járó gyökeres szemléletváltozásban. Ez akár azzal járhat, hogy el kell rugaszkodni a jelenlegi változékony formai jegyeiktől, a most használt írásjellemzőktől. A technika már lehetőséget nyújt a dinamikus jellemzők vizsgálatára, a mozgás törvényszerűségeinek, egyediségének megfigyelése új dimenziókat hozhat e terület számára.

Magyarországon már több olyan online módszer is ismert, amely képes számos mozgásos jellemző egyidejű és nagy pontosságú mérésére. Az író mozdulat lendülete nehezen vagy egyáltalán nem utánozható, így az írásazonosítás számára fontos adatokat nyújtanak ezek a mozgást jellemző paraméterek (a sebesség, a gyorsulás, a nyomás stb.). Hamisítás, illetve írástorzítás esetén például a kivitelező személy elsősorban a formai jellemzők átalakítására koncentrál. A mozgásos jellemzők elkendőzéséhez nem elég tudni, hogy mit kell elváltoztatni. A tökéletes megvalósításhoz általában olyan szintű koncentráció, és annyi körülmény tudatos és következetes, egyúttal készségszintű alkalmazása szükséges, ami az emberi képességeket rendszerint felülmúlja.

A technikai fejlődés mindenképpen a szaktudás specializálódását vetíti előre, ezáltal a szakértő fokozott szerepével lehet számolni. A vizsgálatot az embernek kell megterveznie, célját meghatározni; berendezések a szakértőt

nem helyettesítik. A mérés automatizálása segítséget jelent az ember számára, azonban a mérési eljárás, valamint a véleményalkotási folyamat és a mért adatok értékelése sem formalizálható minden részletében. A szakértő a műszer segítségével lép kapcsolatba a vizsgálandó tárggyal. A mérőeszközök, programok, eljárások kifejlesztése és alkalmazása feltétlenül igényli a szakértő közreműködését. Egyúttal hozzájárul a szakismeretek továbbfejlődéséhez.

Az objektívebb módszerek kialakításáig – és azután is – hagyatkoznunk kell tehát a szakmai elvekre és törvényszerűségekre, a meglévő módszerekre és a szakértői tapasztalatokra. Az új módszerek bevezetését megelőzően pedig meg kell ismerni azok korlátait is, ez lehet a garanciája a megalapozott eredményeknek. Pusztai László előrevetítette, hogy a bizonyítékok értékelésének szabadsága a bizonyítási eszközök objektívizálásával párhuzamosan csökkenni fog.⁴¹¹

Az új módszerek bevezetése nem egyszerű feladat. Hosszadalmas alapkutatások szükségesek hozzá, valamint speciális krimináltechnikai kutatások, majd az eredmények gyakorlatba ültetése, rutinvizsgálatokra alkalmassá tétele. A személyi és tárgyi feltételek megteremtése – felszerelések, berendezések beszerzése, a gyakorlati szakemberek megismertetése az új módszerrel szintén kitartást igényel. A jelenlegi eredmények alapján joggal bízhatunk abban, hogy a számítógépes technika és az informatikai szemlélet egyre közvetlenebb módon járul hozzá az ember személyiségét, egyéniségét sokrétűen tükröző kézírás megértéséhez.

7.8. KÉZÍRÁS-AZONOSÍTÁS MAGYARORSZÁGON A NEMZETKÖZI KRITIKÁK TÜKRÉBEN

A szükségszerű technikai előrelépés mellett jelentős motivációt jelent az, hogy az összehasonlító kézírásvizsgálatok tudományos megalapozottságával kapcsolatban gyakran merülnek fel kételyek. Ez a tény pedig a szakterület bizonyításban való felhasználhatóságát is döntően befolyásolhatja. Már szóltam a sokat idézett egyesült államokbeli *Starzecpyzel-ügyben* hozott

411 Pusztai László (1987): i. m. 383. o.

határozatról⁴¹², amely vitatta az írásszakértői vélemények bizonyító erejét. Több hasonló hangvételű kritika jelent meg a Risinger–Saks szerzőpáros tollából is.⁴¹³

A „kritikusok” gyakran hivatkoznak arra, hogy a kézírás-azonosításnak nincsenek akadémiai alapjai:

„A képzés tulajdonképpen valakitől eltanulást jelent, és szó sincs standardizált képzésről egy legitimált intézetben vagy a hivatás hagyományáról. Hiányzik továbbá az elismert szakmai minősítő eljárás.”⁴¹⁴

Másrészt a tudományos alapok kétségbe vonása miatt a bíróság említett ítéletében a kézírás-azonosítás validitását kérdőjelezte meg, Risinger és Saks pedig az eredmények pontosságát, reprodukálhatóságát vitatta, és hiányolta a régi módszerek felülvizsgálatát.

Manfred Heckernek, a Bundeskriminalamt volt tudományos igazgatójának (végzettségét tekintve pszichológus) reagálását a kijelentésekre igen tanulságosnak tartom.⁴¹⁵ Hecker a németországi helyzet alapján cáfolta a kritikai észrevételeket:

1. Az írásvizsgálatok akadémiai alapjaira hivatkozott, miszerint a grafológia a pszichológia keretében már a hatvanas években akadémiai tudománynak minősült, és bár a kézírással foglalkozó tudományok: a grafológia, a grafometria és az íráspszichológia némely kérdésekben eltérő alapokra épülnek és ma is eltérő álláspontot képviselnek, kapcsolatuk, egymásra hatásuk kézzelfogható. Németországban az írásvizsgálatok egyetemi oktatásának hagyománya van, Hecker ezzel kapcsolatban a Mannheimi és a Giesseni Egyetemen folytatott tudományos igényű kutatásokra, valamint a Mannheimban szervezett oktatásra hivatkozott. Az egyetemi képzésen kívül utalt a rendőrség által a Bundeskriminalamt közreműködésével szervezett oktatásra.
2. A vizsgálati módszereket illetően Hecker az ismertetett FISH rendszerrel illusztrálta, hogy tudományos igényű módszertani kutatások vannak folyamatban, amelyeknek a korábbi, nagyobb mértékben

412 *United States v. Starzecpyzel*, 880 F. Supp. 1027 (S.D.N.Y 1995)

413 Lásd a 7.1.2. alfejezetet!

414 Manfred Hecker (1998): i. m. 210. o.

415 Uo. 209. o.

a szakértő tapasztalatára építő módszerrel szemben objektívebb, egzaktabb adatok alapján reprodukálható eljárás kifejlesztése a célja.⁴¹⁶

Magyarországon *Bencsik Erika* igazságügyi írásszakértő, az NSZKK Írás- és Okmányszakértői Osztályának munkatársa a Daubert-döntés szemszögéből részletesen foglalkozott tanulmányában a kutatásokkal, és értékelte a fejlődési tendenciákat. Elismerően szól Srihari eredményeiről, a szoftverről mint objektív vizsgálati eszközről, és a kézírás egyediségének bizonyítását célzó vizsgálatról, amelynek célja az volt, hogy megteremtsék a kézírás-azonosítás tudományos alapját. Megjegyzi azonban, hogy a programot e kutatásban *„kizárólag természetes írások vizsgálatára alkalmazták, azaz a kézírások legegyszerűbb, hétköznapi típusát vizsgálták. A kriminalisztikai írásvizsgálatok során azonban a szakértő a kézírásoknak nemcsak a megszokott módon kivitelezett változatával találkozik, hanem a kézírás szándékos elváltoztatása vagy bármilyen körülmény hatására történő megváltoztatása is szerepet játszhat. Emiatt a program arra nem alkalmas, hogy az írásszakértői vizsgálatokat helyettesítse.”*⁴¹⁷

Véleményem szerint egy ilyen vagy ehhez hasonló szoftvernek a célja az lehet, hogy segítse a kézírások objektívebb vizsgálatát. A szakértőnek az ilyen „variabilisen egyedi” vizsgálati tárgy analízise során mindig meghatározó szerepe lesz, esetleg a feladat jellege változik majd. A kézírás vizsgálatára kifejlesztett szoftverek pedig olyan kutatások során is alkalmazhatók, mint például az írástorzítások, a hamisítás és az írást befolyásoló körülmények vizsgálata.

A hibaarány tekintetében Bencsik Moshe Kam kutatására hivatkozik, amelyben az amerikai írásszakértők kompetenciafelmérését is értékelték. A vizsgálat célja az volt, hogy az írásszakértők hozzáértését vizsgálja a laikus személyekhez képest. A kutatás érdekékként említi, hogy az valamennyi kézírás-alaptípus azonosíthatóságának a vizsgálatát célozta, így a nyomtatott betűs írásokét, a folyóírásokét, a tagolt és a kevert írásokét is. Az eredmény

416 Részletesebben a 7.7.2. alfejezetben tárgyaltam.

417 Bencsik Erika: Írásszakértői kihívások és kutatások az ezredfordulón. Belügyi Szemle, 2005/1., 70. o.

szerint az írásszakértők és a laikus személyek hibaaaránya statisztikailag szignifikáns volt.⁴¹⁸ Bencsik hozzáteszi azonban, hogy *„a szó klasszikus értelmében a hibaszázalék mérése az írásszakértői munkánál nem lehetséges, hiszen nem kizárólag műszeres vizsgálatokra épül, valamint teljesen egyedi, megismételhetetlen kérdéses és mintaanyagokra vonatkozik”*⁴¹⁹.

Azonban a Daubert-döntésben meghatározott „tesztelhetőségi kritériumnak minden szempontból megfelelnek a nemzetközi és helyi szakmai körtesztek, valamint a vakpróbák, amelyek rendszeresen elvégezhetőek, és folyamatos kontrollt biztosíthatnak a szakértők számára”⁴²⁰.

A publikálási követelménynek szintén megfelel a szakterület a szakértő szerint:

*„a vizsgálati módszerek, a sajátosság-feltárás, a módszertani szabályok rögzítve vannak a szakterület alaplíműveiben. [...] Az új módszerekről, a kutatásokról szakkönyvekből és tanulmányokból értesülhet a szakértő.”*⁴²¹

„A kézírás-azonosításhoz szükséges ismeretek általánosan felismertek a szakma által, és elfogadottak a legtöbb európai bíróság és nyomozó hatóság által hosszú évtizedekre visszatekintve. A szakértők világosan látják a módszer érvényességét” – foglal állást a szakértő.⁴²²

Bencsik tanulmányában részletesen foglalkozik azzal, hogy a kézírászakértő tevékenységében szükségszerűen helye van a logikai módszernek:

*„az írásszakértői munka során nemcsak közvetlen tapasztalati adatok megfigyeléséről, hanem egy konkrét írásfolyamat jellemzőinek, törvényszerűségeinek megértéséről, összefüggéseinek felismeréséről van szó. Ezt a komplex észlelő, feldolgozó, értékelő folyamatot rendkívül nehéz (összességében lehetetlen) egy mérőrendszer, egy sablonok alapján működő műszer, egy számítógép nyelvére lefordítani. [...] Másik megközelítésben: egy elfogadottan objektív mérési módszer alkalmazása még nem teszi tudománnyá az adott szakterületet.”*⁴²³

418 Uo. 71. o.

419 Uo.

420 Uo.

421 Uo.

422 Uo.

423 Uo. 75. o.

El kell fogadnunk a szakértő álláspontját. Hangsúlyozni kell azonban azt, hogy az objektív mérési módszerek és a számítógépes technika e területre bevezetésével nem a szakértő helyettesítése a cél, hanem a jelenleg rendelkezésre álló ismeretek, módszerek mellé új aspektusok rendelkezésre bocsátása, ami a tudományosság kritériumainak eléréséhez várhatóan több előnnyel szolgálhat, mint hátránnyal. Mindezzel összhangban áll Bencsik Erika nyilatkozata, miszerint a fejlődés útját az offline vizsgálati módszerek esetén az automatizáció helyett inkább az interaktív rendszerek térhódítása jelentheti.⁴²⁴

Mint láthattuk, az írásvizsgáló szoftverek készítésénél a cél nem feltétlenül az, hogy a klasszikus módszer szerint használatos paramétereket a számítógép nyelvére lefordítsák, a számítógép ezeket mérje. Az ismertetett, Magyarországon folyó kutatásokban az írásvizsgálattal foglalkozó szakemberek és programozók együtt dolgoztak a kézírás lényegi sajátosságainak újszerű, mérhető, vizsgálható felfogásán.

Vigh András igazságügyi írásszakértő *Az igazságügyi írásvizsgálatok aktuális kérdései* című doktori értekezésében⁴²⁵ szintén foglalkozik az írásszakértői vélemények tudományos megalapozottságának kérdésével mint az eljárásbeli felhasználhatóság egyik feltételével. Mindezek ismeretében azt gondolom, hogy a kézírásvizsgálat tudományos alapjainak lefektetéséhez a kézírás keletkezési törvényszerűségeinek, az írástorzítás technikáinak és az ebből eredő jellegzetességeinek ismerete mellett és figyelembevételével feltétlenül hozzájárulhatnak az objektív mérési és automatizálási törekvések.⁴²⁶ Az emberi (szakértői) tényező jelenléte továbbra is szükséges, azonban a jövőben esetlegesen némileg más irányt és feladatot kaphat.

Bencsik Erika tanulmányában részletesen ír az ENFHEX (European Network of Forensic Handwriting Experts), az ENFSI írásszakértői munkacsoportja 2001 óta tartó, minőségbiztosítás érdekében folytatott tevékenységéről. Ennek során az írásszakértői vizsgálatot szabványosították, a vélemény határozottságának pontosabb megjelölésére pedig valószínűségi skálát dolgoztak ki.⁴²⁷ Ebben a munkában a BSZKI is részt vett. A minőségbiztosí-

424 Bencsik Erika szóbeli nyilatkozata.

425 Vigh András: i. m.

426 Vö. Bencsik Erika: i. m. 76. o.

427 Uo. 77. o.

táshoz hozzátartozik a személyi, a laboratóriumi feltételek szabványosítása és a szakmai kompetencia rendszeres mérése a szakértőknél. Ennek során az ENFHEX által kidolgozott feladatot végzik el egységesen a résztvevők. E körtesztnek fontos eleme az, hogy a szakértő „a valószínűségi skála mely fokára helyezi megállapítását”. Ezzel kapcsolatban azt is megjegyzi, hogy „az utóbbi években két alkalommal is előfordult, hogy a Minőségbiztosítási Albizottság nem fogadta el a »jó« kategorikus véleményt, mert a bizottsági tagok egyeztetett véleménye szerint a megküldött anyagok alapján csak valószínűsítő szinten lehetett a kérdést megválaszolni”⁴²⁸.

Bencsik határozottan érvel amellett, hogy bár

*„a határozott vélemény filozófiai szempontból és tudományos értelemben a valószínűségelmélet alapján megkérdőjelezhető [...] a szakértői esetek egy részében olyan törvényszerűségekkel lehet számolni, amelyek – a kísérletek és tapasztalatok révén – nagyszámú feltárható sajátosság mellett határozottan alátámasztják vagy kizárják valamely kézírás vagy aláírás kézeredetét. Ezeknek az eseteknek az elkülönítése a logikailag és megfigyeléssel csak részben igazolható megállapításoktól, indokolhatja a kétféle típusú – határozott és valószínűsítő – vélemények megkülönböztetését.”*⁴²⁹

A tapasztalatok szerint a kategorikus vélemény valójában a sajátosságok előfordulási valószínűségét, így azonosító értékét sem ismerő szakértői területen használatos (így például a nyomszakértői területen is). Az írásszakértői területen az objektívebb véleményformálás érdekében valószínűségi skálákat dolgoztak ki. Többféle ilyen skála ismert, az ENFHEX ötfokozatú skálája mellett a Bundeskriminalamt szakértői tizenegy fokozatú skálát hoztak létre. Emellett ismertek azok a törekvések is, hogy „a kizárólag szóbeli megfogalmazás félreértéseinek elkerülése érdekében a megállapításokat a mindenki számára érthető számarányokban is fejezzük ki”⁴³⁰.

Véleményem szerint mind a szóbeli valószínűségi kategóriák, mind ezek számszerűsítése csak akkor fogja érdemben előbbre vinni a problémát az objektivizálás felé vezető úton, ha mindez a sajátosságok, sajátosságkomple-

428 Uo. 80. o.

429 Uo.

430 Uo. 81. o.

xumok előfordulási gyakoriságán, valós azonosító értékén alapszik, ha ismert és releváns a számok jelentése. A klasszikus írássajátosságok közül sok nem mérhető, csak leíró adat. Ismereteim szerint a klasszikus paraméterek rendkívüli változékonysága miatt esetleg az egyéni variabilitás az, ami meghatározható. Az írás más jellegű felfogása azonban ezen a területen új dimenziókat nyithat. A szakterület fejlődésének az objektív mérés és az automatizáció az egyik lehetséges iránya lehet.

A kutatások egy része a kézírásvizsgálatok objektivizálását a valószínűségi kategóriák pontos meghatározásával szándékozik megvalósítani.⁴³¹ A szakterület tudományos megalapozottságának az elemzése napjainkban már állandó téma. A hagyományos technikai vizsgálatok fejlesztéseiről is vannak hírek.⁴³²

Az ENFSI keretein belül 1988-ban létesült az Európai Írásszakértők Munkacsoportja (European Document Experts Working Group; EDEWG), amely a szakértői terület releváns kérdéseit tárgyalja. 1998-tól napirenden van, hogy az írásszakértést olyan szerkezeti keretek közé kell elhelyezni, amelyben biztosított a standardizáció, a harmonizáció és a módszerek tudományos vizsgálata. A törekvések megfogalmazására részben a Daubert-döntés következtében került sor, amely során megfogalmazták, hogy az igazságügyi írásszakértői vizsgálatok inkább tekinthetők szakismeretnek, mint tudománynak, nincsenek pontosan meghatározott kritériumai, módszertana, meggyőzően levezetett tételei és eredményei. A munkacsoport alátámasztja, hogy a terület nagy változásokon ment keresztül, amelyben fontos szerepet játszott a laboratóriumok megkívánt akkreditációja és a szakértők szaktudásának, kompetenciájának rendszeres vizsgálata, valamint az olyan szervezetek létrejötte, amelyek szorgalmazzák a követelmények átfogó megközelítését (EDEWG, ENFHEX, SWGDOC⁴³³).⁴³⁴ Az EDEWG és az ENFHEX céljai között szerepel mindemellett a tapasztalatok összegyűjtése és cseréje, a technikai támogatás, a minőségbiztosítás követelményeinek

431 Angelika Seibt (2005): i. m.

432 Angelika Seibt (2009): i. m.

433 The Scientific Working Group for Forensic Document Examination.

434 Jonathan Morris: The Need for a more consistent approach to the forensic examination of documents – an ENFSI working group perspective. Glasgow, 2001. http://www.forensicscience.pl/pfs/46_morris.pdf

megteremtése, a vizsgálati eljárások harmonizálása, valamint a kutatás és fejlesztés támogatása.⁴³⁵

A legújabb kutatások között egyaránt megtalálhatók a szakterület alapjait, tudományos megalapozottságát új szemszögből vizsgáló projektek és az új, megbízhatóbb módszerek kifejlesztését célzó eljárások is.⁴³⁶

Az ENFHEX, az ENFSI írásszakértői munkacsoportja is szerepet vállal a szakterület fejlesztésében. 2011-ben, Delftben szervezett éves konferenciájukon egyaránt szó volt az ENFSI által támasztott akkreditációs követelményekről és ezek meglétéről, konkrétan az írásszakértői tevékenység standardizálásának és objektivizálásának egyes útjairól, a Bayes-tétel alkalmazásának lehetőségeiről, az írásszakértői vélemény bizonyítási értékéről.⁴³⁷

A konferencia témáinak jól körülhatárolható részét képezték a kézírásvizsgálat informatikai elképzeléseiről, megoldási lehetőségeiről és megoldandó problémáiról szóló munkák (amely megközelítések és tapasztalatok megjelennek az ismertetett magyar fejlesztésű rendszerekben is). Ezen belül is tárgyalták az automatizált aláírás-azonosító rendszerek fejlődését és jelenlegi eredményeit⁴³⁸. Ezzel kapcsolatban 2011-ben speciális rendezvényt

435 <http://www.enfsi.eu/about-enfsi/structure/working-groups/documents>

436 A kézírás egyediségének fokáról és a nagyon hasonló kézírások megkülönböztetésének esélyéről manuális szakértői és automatizált módszer segítségével, ehhez az egyénre jellemző, az írás természetes variabilitásán alapuló írásprofilról, valamint az azt meghatározni kívánó valószínűségi-statisztikai számításokról lásd például Christopher P. Saunders – Linda J. Davis – JoAnn Buscaglia: Using Automated Comparisons to Quantify Handwriting Individuality. *Journal of Forensic Sciences*, no. 5, 2011, pp. 683–689.

437 ENFHEX Conference Delft, The Netherlands, 26-29 October 2011

438 Marcus Liwicki – Michael Blumenstein – Elisa van den Heuvel – Bryan Found – Charles Berger – Reinoud Stoel – Xiaohong Chen: Recent Development in Automated Signature Verification – And Reports of Previous Competition; Lambert Schomaker (AI Research Dept, University of Groningen, the Netherlands): Handwriting biometrics – coming of age; Alexandr Medarev, Marius Kurgonas (Vilnius University), Jurate Kurgoniene, (Forensic Science Centre of Lithuania): Application of the method based on modified DTW in handwriting examination. [http://www.enfsimembers.eu/uploads/files/Abstracts%20ENFHEX%202011%20\(v.%202011-09-09\).pdf](http://www.enfsimembers.eu/uploads/files/Abstracts%20ENFHEX%202011%20(v.%202011-09-09).pdf)

is tartottak: az 1. Automatizált Igazságügyi Kézírásvizsgálati Nemzetközi Workshopot⁴³⁹, amelynek később folytatása is volt⁴⁴⁰.

A konferencián szó esett a FISH rendszer továbbéléséről, a WANDA munkacsoportról mint az elektronikusadat-feldolgozással foglalkozó nyitott projektről, ezen belül is annak kézírás-azonosító alkalmazásáról. A rendszer az igazságügyi írásszakértők szakismereteire épül és igyekszik eleget tenni a megfogalmazott kívánalmaknak. A WANDA projekt célja, hogy eredményei beépüljenek az igazságügyi kézírászakértői tevékenységbe, emellett a kutatásokhoz is számos feltételt kíván biztosítani. Segítségével egyszerűen beilleszthetők és megoszthatók az adatok, a szakismeret és a számítógépes eljárás is.⁴⁴¹

A témában készült munkák gyakran utalnak arra, hogy számos rendszer létezik, amelyet a kézírás azonosítására, akár igazságügyi alkalmazására fejlesztettek ki (köztük kiemelésre kerültek CEDAR-FOX, Sargur Srihari, a GIWIS és *Lambert Schomaker* megoldásai). Hiányoznak azonban a közös standardok, emiatt a rendszerek összekapcsolhatósága, nemzetközi átjárhatósága nem megoldható. Általános célként fogalmazzák meg a standardizálás mellett az objektivizálást és az eredmények reprodukálhatóságát.⁴⁴²

7.9. KONKLÚZIÓ

Az írásszakértői terület legújabb irányai, törekvései a hagyományok, a jelenleg széles körben alkalmazott módszerek tükrében vizsgálандók. Az NSZKK szakértői nemcsak követik a tudományos eredményeket, de az

439 AFHA 2011, First International Workshop on Automated Forensic Handwriting Analysis, Beijing, China, September 17-18, 2011. <http://ceur-ws.org/Vol-768/>. A szakmai rendezvénynek magyar résztvevője is volt: János Csirik – Zoltán Gingl – Erika Griechisch: The effect of training data selection and sampling time intervals on signature verification.

440 2nd International Workshop on Automated Forensic Handwriting Analysis (AFHA) 2013, Washington, D.C., USA. http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/71977/Paper_10.pdf; 3rd International Workshop on Automated Forensic Handwriting Analysis (AFHA) 2014, Hawaii, USA. http://iapr-tc11.org/mediawiki/images/archive/20150521020441!Newsletter_2014_11_24.txt; 4nd International Workshop on Automated Forensic Handwriting Analysis (AFHA) 2015, Nancy, France.

441 http://clopinet.com/isabelle/Papers/his_paper_final.pdf

442 <http://www.narzis.nl/research/RecordID/OND1290575/Language/en>

ENFHEX konferenciáin⁴⁴³, valamint a kézírás informatikai vizsgálatával foglalkozó konferenciákon⁴⁴⁴ is részt vesznek előadásaikkal. Ezen túlmenően kutatásokban, online és offline írásvizsgáló rendszerek kifejlesztésében vesznek részt.⁴⁴⁵

Mindazonáltal a kutatások célja olyan új módszerek kifejlesztése, amelyek mind hitelesebb, tudományosan megalapozottabb és megbízhatóbb bizonyítékot jelenthetnek a jogi eljárásokban.

7.10. A GRAFOLÓGIA MINT KÉRDÉSES MEGALAPOZOTTSÁGÚ SZAKTERÜLET ALKALMAZHATÓSÁGA A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

7.10.1. A GRAFOLÓGIA MINT IGAZSÁGÜGYI SZAKÉRTŐI SZAKTERÜLET

A grafológiát (íráspszichológiát) speciális írásvizsgálati módszernek tekintem. A grafológiai vizsgálatok – azon túl, hogy a szakterület önmagában is jellegzetes ismeretanyaggal bír és sajátos gyakorlati módszertan jellemzi – véleményem szerint rendszertanilag illeszkednek az írásszakértői vizsgálatok közé és a pszichológus szakértő tevékenységéhez is. A grafológia mint szakterület megítélése a köztudatban nem egyértelmű. Témánk szempontjából is érintett, ugyanis a grafológia igazságügyi szakértői szakterület volt, megalapozottságát, bizonyítékként történő felhasználhatóságát illetően azonban számos kétely fogalmazódott meg.⁴⁴⁶

443 Gergely, Zsuzsanna – Piszár, Anna: Different Signatures – Same Author. ENFHEX Conference, Riga 4–6 September 2013; Bencsik, Erika – Bóna, Péter – Máténé Fibecz, Anita – Károly, Istvánné: Whose Will is in the Last Will? The Competition of Forgers. ENFHEX Conference, Riga 4–6 September 2013.

444 Bencsik, Erika – Griechisch, Erika: Handedness detection of online handwriting based on horizontal strokes. AFHA 2015; Bencsik, Erika – Griechisch, Erika: International Gra The Frequency of Occurrence of Handwriting Features in Online Male and Female Handwriting. Poster. International Graphonomics Society (IGS), 2017.

445 Ilyen együttműködésre példa Vigh András közreműködése a WACOM cég által gyártott STU-500 típusú LCD írótablea és szoftver tesztelésében. Erről lásd Vigh András: Papíralapú vagy digitalizált? Belügyi Szemle, 2013/2., 75–87. o.

446 A közelmúlt sajtóhírei alapján: http://index.hu/tudomany/altudomany/2016/04/15/kivagtak_a_grafologusokat_a_birosagrol/; http://index.hu/tudomany/altudomany/2016/05/26/elkepeszto_dolgokra_alkalmaztak_grafologusokat_birosagok/

A grafológia igazságügyi szakterületként 1993-tól szerepelt az Igazságügyi Minisztérium által vezetett szakértői jegyzékben. A terület kompetenciájával kapcsolatban az Igazságügyi Grafológus Szakértők Országos Fóruma állásfoglalást bocsátott ki, miszerint a grafológia képes megállapítani a kézírás pillanatában megnyilvánuló pszichés státust, kényszer, fenyegetés, egyéb lelki trauma, módosult tudatállapot megjelenését vagy valótlan tartalom közlése esetén a kísérőjelenségeket. A szakértők állásfoglalása szerint a szakterület előnye, hogy a legtöbb esetben nem szükséges a vizsgált személy jelenléte a vizsgálathoz, elegendő a kézírása is. Ezzel lehetővé válik például elhunyt, ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodó személyek vizsgálata.

Az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló 9/2006. (II. 27.) IM rendelet alapvetően átalakította az igazságügyi szakértői területek rendszerét. A kriminalisztikai szakértői területek és a grafológus szakértői terület is kikerült a nyilvántartásból. A 31/2006. (XII. 21.) IRM rendelettel 2006. december 29-től a következő szakterületeket újra igazságügyi szakértői területként ismerték el: nyomszakértés, okmányszakértés, fegyverszakértés, írásszakértés, ujjnyomatszakértés. Új grafológus szakértő kinevezésére tehát a 9/2006. IM rendelet hatálybalépésétől nincs lehetőség. A grafológiai szakterület listából való törlésére a Magyar Pszichológiai Társaság Tesztbizottságának véleménye alapján került sor, lényegében az alábbiak alapján:

„A grafológia ismereteink szerint nem tekinthető az emberi képességekre vagy a személyiségre vonatkozó, tudományos kutatással alátámasztott pszichológiai diagnosztikai eljárásnak. Ezért a grafológiára épített pszichológiai vélemény a tudomány jelen állása szerint nem fogadható el megbízható és érvényes pszichológiai szakvéleménynek.”

Kérdés, hogy a szakterület megszűnésével alkalmazható-e jelenleg az ismeretanyag és a módszertan a bizonyításban, és ha igen, milyen keretek között. Véleményem szerint háromféle megoldás képzelhető el:

Első megoldás: *A grafológus szakértők a megmaradó szakterületek valamelyikében történő alkalmazása.*

Az igazságügyi szakértői névjegyzék felülvizsgálata kapcsán az Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Felügyeleti Főosztálya megvizsgálta, hogy a grafológia és a kinevezett igazságügyi grafológus szakértők mely szakterületen belül segíthetik szakértelmükkel a bizonyítást. A döntésnek megfelelően – nyilván az alkalmazott szakismeretek, a vizsgálat tárgya és célja folytán – a grafológus szakértők írásszakértőként vagy pszichológus szakértőként járhatnak el a továbbiakban, feltéve, hogy rendelkeznek az e szakterületekhez előírt végzettséggel. Meg kell jegyezni, hogy írásszakértőként a továbbiakban már nem a grafológia ismeretanyaga hasznosul, az írásszakértői vizsgálatoknak a tárgya azonos, a célja azonban teljesen más; főként a kézírás (aláírás) kézeredetének megállapítása.

A grafológia kompetenciájába tartozó kérdésekben ma a pszichológus szakértők adhatnak szakvéleményt. Azt gondolom, a grafológia felfogható a pszichológia segédtudományaként, vagy speciális területeként, azonban a grafológia ismeretanyaga a pszichológiai alapokon túl speciális is egyben, így a grafológiai módszert alkalmazni kívánó pszichológusoknak grafológus végzettség és igazságügyi grafológus szakértői gyakorlat is szükséges. A kriminalisztikában régóta jelen van a kriminálpszichológia ismeretanyaga, amelynek alapján a jogalkalmazás szempontjából releváns pszichikai jellemzők, folyamatok vizsgálata és elemzése történik. A pszichológia elismertsége – különösen kriminalisztikai alkalmazhatósága – sem volt mindig egyértelmű, napjainkra már elfogadottá vált, hogy a bűnüldözés és a bűnmegelőzés során a pszichológiai szempontoknak fokozott jelentőséget kell tulajdonítani.

A kompetencia kérdéskörére egyfajta megoldást jelenthet a klinikai írásszakértő szakpszichológus képzés. A szakma kibocsátotta a tevékenység protokollját, amely megjelent az Egészségügyi Minisztérium útmutatása és a Klinikai Pszichológiai Szakmai Kollégium kontrollja alapján készült *A klinikai és mentálhigiéniai szakpszichológia szakmai protokollja* című kötetben is.⁴⁴⁷ A protokoll alapján a klinikai írásszakértő szakpszichológus elsődlegesen az emberi pszichikum, magatartás és kapcsolatok vizsgálatát végzi a kézírás alapján, az írásvizsgálatot a meglévő diagnosztikai eszköztárába illesztve.

447 Bagdy Emőke – Túry Ferenc (szerk.): *A klinikai és mentálhigiéniai szakpszichológia szakmai protokollja*. Grafológiai Intézet, Budapest, 2005

A protokoll célja:

„A klinikai szakpszichológusi eszköztár íráspszichológiai irányú bővítésével a diagnosztikus és terápiás eljárások minőségének növelése.” Meghatározza a tevékenység során elsajátítandó és alkalmazandó ismereteket, az alkalmazási területeket, feladatokat, eljárásokat és azok feltételeit. Kifejezetten szól arról, hogy „a klinikai írásszakértő szakpszichológus alkalmazható az igazságügyi eljárásban is, ahol a vizsgált – esetlegesen a vizsgálat idején már nem élő – személy pszichikumnak feltérképezése, azonosítása a kézírás analízisével történik. (Végrendelet, szerződéskori mentális képességek, beszámíthatóság, kézeredet.)”⁴⁴⁸

Mindennek megfelelően tehát a grafológia ismeretanyaga 2006-tól leginkább az igazságügyi pszichológus szakértői szakterületen belül, grafológus vagy klinikai írásszakértő szakpszichológus végzettséggel rendelkező pszichológus szakértők tevékenysége által lehet jelen a bizonyításban.

Második megoldás: *Grafológus igénybevétele eseti szakértőként.*

Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény (Szaktv.) értelmező rendelkezései szerint (2. § 4.) az eseti szakértő

„olyan – az eljárásban megállapítandó vagy megítélendő jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez – megfelelő szakértelemmel rendelkező természetes vagy jogi személy, aki nem igazságügyi szakértő, valamint olyan igazságügyi szakértő, aki az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló rendeletben meg nem határozott szakterületen ad szakvéleményt”.

A Szaktv. 4. § (4) bekezdése szerint

„Kivételesen az igazságügyi szakértői tevékenység ellátására megfelelő szakértelemmel rendelkező eseti szakértő is igénybe vehető, ha
a) az adott szakterületen nincs bejegyzett igazságügyi szakértő,

448 Uo.

b) az adott szakterületen – időszakos hiány vagy egyéb szakmai ok miatti hiány okán – a bejegyzett igazságügyi szakértők egyike sem tud eleget tenni a kirendelésnek, vagy

c) az adott szakterület nem szerepel a miniszter rendeletében felsorolt szakterületek között.

(6) Más szakterületre már bejegyzett szakértő eseti szakértőként kizárólag a (4) bekezdés c) pontja alapján járhat el, amennyiben megfelelő szakértelemmel rendelkezik.”

Eszerint – lehetőleg – pszichológus végzettségű grafológust lehet igénybe venni, amennyiben speciális, grafológus kompetenciájába tartozó kérdéstről van szó. Így a grafológus eseti szakértőként történő kirendelése továbbra is megoldás lehet.

Harmadik megoldás: *Annak vizsgálata, hogy lehet-e a grafológia újra igazságügyi szakértői szakterület.*

Az Igazságügyi Minisztérium tájékoztatása szerint – a szakterületek listájának összeállítása „a múlt, a hagyomány figyelembevételével, a joggyakorlat és a szakma, a tudomány képviselőinek tevékeny közreműködésével történik”. Véleményem szerint ideális helyzetben egy-egy új szakterület az alap kutatások, az alkalmazási feltételek vizsgálata és protokoll kidolgozása, az értékelés-ellenőrzés folyamatának lefektetése után, a módszer megbízhatóságának ismeretében válhat felhasználhatóvá. Ennek megítélése pedig az adott diszciplína és a társtudományok képviselőinek a feladata. A feltételeknél mind az ismeretanyag és az alapvető tételek érvényességét, mind az alkalmazott módszerek megbízhatóságát vizsgálni kell.

7.10.2. A GRAFOLÓGIA MEGBÍZHATÓSÁGÁNAK VIZSGÁLATA

A grafológia helyét, jellegét, alkalmazhatóságát illetően abból kell kiindulni, hogy annak alapjait, elveit az írásvizsgálatokat tárgyaló tudományos monográfiák alátámasztják. Vass Kálmán már az 1969-ben írt tanulmányában levezeti és elismeri a grafológia és a pszichológia kapcsolatát. A grafológia meghatározása során *Pophalt* idézi, aki szerint az a kifejezéstudomány része,

„az emberről szóló tudomány és ezzel az antropológia azon ága, mely a kézírásban rögzített egyedi mozgásmódból és formaalkotásból egy analitikusan–genetikusan előkészített mozgásértelmezés (élettani physiognómia) közvetítésével és egy forma- és képértelmezés révén az írást létrehozó személyiségét kielemezti”⁴⁴⁹.

A grafológia szerint az írás – kifejező mozgásként – tudattalanul és mint feladatmegoldás tudatosan a személyiség egyik lenyomata, megnyilvánulásának és rögzítésének egyik eszköze. (A kézírás létrehozásában – mint említettük – az agyműködésnek meghatározó a szerepe, az agy azonban a személyiség centruma.) *Pfanne Klages* gondolatából indult ki, miszerint az ember összes mozdulatára rányomja saját személyi sajátosságainak bélyegét (például mimika, taglejtés, járás). Ezek „kifejezési mozdulatok”. Ilyen kifejezési mozdulat az írás is.⁴⁵⁰ Arra a kérdésre, hogy hogyan történik a személyiségkifejezés a mozdulatban, a természettudományos választ Pophal adja meg a feltételes reflex elmélete alapján.⁴⁵¹

A kifejezési elv szerint minden lelki folyamatot annak megfelelő testi mozdulat kísér, és fordítva: az ember minden mozdulatán a mindenkori érzelmi állapot is tükröződik. Az ember azonban nem mindig nyilvánul meg közvetlenül, például képes elnyomni, befolyásolni, kontrollálni a közvetlen mozdulatot. Ezek a befolyások a kézírásban is érvényesülnek.⁴⁵² A bizonyítás során mindez úgy kaphat szerepet, hogy gyakran felmerül a kérdés: milyen külső és belső körülmények játszottak közre az adott írásszituációban (például kényszerítették-e a nyilatkozat aláírására a tartozás elismerőjét).

Németországban az összehasonlító kézírásvizsgálatok tudományos alapjait is arra vezetik vissza, hogy a grafológia a pszichológia keretében már az 1960-as években akadémiai tudománynak minősült, és ez valamennyi írásvizsgálattal foglalkozó diszciplínára meghatározó befolyást gyakorolt.⁴⁵³

449 Idézi Vass Kálmán (1969): i. m. 184. o.; Rudolf Pophal: *Die Handschrift als Gehirnschift*. Greifenverlag, Rudolstadt, 1949, S. 4.

450 Heinrich Pfanne: *Wesen und Wert der Graphologie*. Greifenverlag, Rudolstadt, 1956, S. 17.

451 Ideiglenes agyösszeköttetések az írás esetében is létrejönnek. Ha írni akarunk, akkor az agyban lévő írásközpontot ingerelni kell. Az írásközpont ingerlése a leírandó szóra való gondolással történik. A legtöbb embernél más ingerek (motivációk) is előfordulnak az írásközpontnál. Ezekben az esetekben az írásközponton kívül még más központokat is közvetlen inger ér azt megelőzően. Ha hosszabb írásközpont közben ez többször történik, akkor e két központ között ideiglenes összeköttetés jön létre. Lásd Heinrich Pfanne: i. m. 34–50. o.

452 Uo. 24–26. o.

453 Manfred Hecker (1998): i. m. 209. o.

A Magyarországon 1998-ban kiadott *grafológiai kézikönyv*⁴⁵⁴ a XX. század végi aktuális eredmények tükrében fekteti le a diszciplína ismeretanyagát, a modern grafológiai szemlélet pilléreitől kezdve a kézírás mozgásvezérlési hátterén keresztül a grafológiai elméletekig, meghatározva egyúttal a gyakorlati alapokat.

Ezen értelmezési rendszer helyállóságáról, megalapozottságáról és megbízhatóságáról az összehasonlító kézírásvizsgálathoz hasonlóan – nehéz állást foglalni. Nem is szeretném ezt ehelyütt megtenni. Tény, hogy a szakterület kapcsán éppen a tárgyalt kérdések merülnek fel (hiteltérdemlőség, tudományos megalapozottság hiánya), ezért fontosnak tartom, hogy az alapokat követően röviden szóljak a grafológia helyét meghatározó fontosabb történésekről, az általam ismert magyarországi kutatásokról. Ennek kapcsán a publikációkra, szakmai és más, a területet meghatározó állásfoglalásokra hagyatkozom. Ezzel szeretnék hozzájárulni egyúttal a kézírás-azonosítással közös kompetencia-határok tisztázásához.

A grafológia államilag elismert szakma, a grafológus szakképesítés 2003 óta szerepelt az Országos Képzési Jegyzékben emelt szintű képzésként, amely az egységes minőség és a képzés meghatározását célozta. A grafológusok szakmai önmeghatározása szerint a két-három éves képzés harmada pszichológiai jellegű, a végzős grafológusoknak ismerniük és kompetenciájuk keretein belül alkalmazniuk kell a pszichológiai fogalmakat és modelleket. A hallgatók jelentős része diplomás: pedagógusok, humán szakemberek, pszichológusok, akik szaktudásukat kívánják kiegészíteni a grafológia eszköz- és módszertanával.

*„A grafológia olyan fejlődésben levő és igen sok új, kimagasló eredményt felmutató szakma, mely mindent elkövet a minőségért, az ellenőrizhetőségért és a validitásért. A grafológusok felelősséget vállalnak munkájukért és segítő tanácsadóknak tartják magukat, ismerve és betartva saját kompetencia határaikat. Igénylik az együttműködést a pszichológusokkal, akiket nem szeretnének kiszorítani a piacról, hanem kooperációt ajánlanak” – vallják a grafológusok.*⁴⁵⁵

454 Agárdi Tamás – Szidnai László (szerk.): i. m.

455 http://www.grafologia.hu/a_grafologus_szakma_vedelmeben/

A területet közelebbről tanulmányozva azt is hangsúlyozni kell, hogy a grafológus szakma Magyarországon az oktatás, a kutatás, a rendszertani tanulmányok és a módszertani fejlesztések által figyelemre méltó eredményeket ért el.

A grafológia validitását, reliabilitását illetően világszerte végzett kutatások eredményei között szerepel, hogy „*nincs markáns kapcsolat a grafológia és a személyiség között*”⁴⁵⁶, „*az eljárást intuitív jellege miatt inkább ne alkalmazzák a munkaerő-kiválasztásban*”⁴⁵⁷.

A grafológia jogi felhasználhatóságát tárgyaló egyik tanulmány szerint⁴⁵⁸ a grafológia validitásának és reliabilitásának bizonyítása számos nehézséget vet fel. Ezek között hivatkozik arra a megállapításra, hogy nincs tökéletes módszer annak eldöntésére, hogy az elemzés valóban az adott személyre illik-e. A tanulmány felveti azt is, hogy ha a grafológia azt ígéri, hogy pszichológiai profil-alkotásra képes, akkor ugyanazoknak a standardoknak kell megfelelnie a szakmai ismeretek terén, mint a pszichológusoknak és a pszichiátereknek. Emellett a bíróságon bizonyítaniuk kell eredményeik tudományos validitását.

A tanulmány olyan problémákat tárgyal, amelyek számos, természettudományosan nem megalapozott diszciplína kapcsán felmerülnek.

Először is a szakterület jellege, ismeretanyaga, fogalmi rendszere, sajátosságai és módszerei egyaránt meghatározzák, hogyan lehet annak validitását, illetve reliabilitását vizsgálni. A kézírás vizsgálata önmagában sem egyszerű kérdés. A grafológia kapcsán – az összehasonlító kézírásvizsgálatokhoz hasonlóan – kérdésként merül fel mindenekelőtt az egyes írásjellemzők mérésének egzaktága, valamint nem mérhető sajátosságok meghatározásának problé-

456 Adrian Furnham – Tomas Chamorro-Premuzic – Ines Callahan: Does Graphology Predict Personality and Intelligence? *Individual Differences Research*, vol. 1, no. 2, 2003, pp. 78–94. <http://psycnet.apa.org/psycinfo/2004-15381-001>; Adrian Furnham – Barrie Gunter: Graphology and personality: Another failure to validate graphological analysis. *Science Direct*, vol. 8, iss. 3, 1987, pp. 433–435. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0191886987900456>

457 Russell W. Driver – M. Ronald Buckley – Dwight D. Frink: Should We Write Off Graphology? *International Journal of Selection and Assessment*, vol. 4, iss. 2, 1996, pp. 78–86. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2389.1996.tb00062.x/abstract?deniedAccessCustomisedMessage=&userIsAuthenticated=false>

458 Eric A. Rundquist: The Assessment of Graphology. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol3no3/html/v03i3a04p_0001.htm

mája. További kérdés az írásjellemzők értelmezésének módszertana, annak megalapozottsága.

A grafológus (íráspszichológus) által alkalmazott eljárás felépítése annyiban hasonló a klasszikus írásvizsgáló módszerekhez, hogy szintén elemző és összehasonlító módszert alkalmaz, az írássajátosságok standardtól való eltérését vizsgálja és értékeli a vizsgálati célnak megfelelően felépített rendszerben, azonban természetesen más szempontok szerint. *A diszciplína megítélését nehezíti, hogy a grafológusok által alkalmazott módszerek tekintetében nagy eltérések vannak, különösen az objektívebb leíró és mérési módszer, valamint a kevésbé objektív értelmező, szintetizáló műveletek arányában.*

A szabad szemmel végzett vizsgálatok mellett itt is szerepet kaphatnak a technikai eszközök, a számítógép. A vizsgálatok egységesítése és az objektivizálás a grafológia területén is törekvésként jelenik meg, ez a cél grafo-metriai eljárások fejlesztése és pszichológiai alapokra helyezett alap kutatások révén érhető el. Magyarországon a 2001-ben folytatott – már hivatkozott – kutatás⁴⁵⁹ során vizsgálták az egyes íráskörülmények (a különböző íróeszközök, a testhelyzet stb.) moduláló hatását is az aláírásokra.

Véleményem szerint a bizonyítottan egyedi kézírás (lásd Srihari és társai⁴⁶⁰) grafológiai célú vizsgálati rendszerének és módszerének tudományos megalapozását, bizonyítását a szakmának és a társtudományoknak kell felvállalnia, különösen akkor, ha igazságügyi szakértői területként kíván megjelenni, és ismereteit a bizonyításban is kamatoztatni kívánja. Ennek során a kézírás számítógépes vizsgálati lehetőségeinek kutatása számos előnnyel jár azáltal, hogy korszerű megoldások születnek a kézírás sajátosságainak objektív mérésére, illetve erre épített célzott kutatások során a grafológiai értelmezés validálása is új lehetőségeket kap.

459 „Eredeti kézírás-felismerő és aláírásazonosító készülék fejlesztése” projekt (lásd a 7.7.6. alfejezetet).

460 Sagur N. Srihari – Sung-Hyuk Cha – Hina Arora – Sangjik Lee: i. m.

7.10.3. AZ ÚJ (VAGY KÉRDÉSES MEGALAPOZOTTSÁGÚ) SZAKTERÜLETEK LEHETŐSÉGEI A BIZONYÍTÁSBAN

Az igazságszolgáltatásban alkalmazható írásszakértői módszereknél érdemes újra abból kiindulni, amit Erdei Árpád a szakvéleményekkel szemben támasztható módszerbeli követelményekről ír.⁴⁶¹ Erdei a szakvélemény hitelt érdemlőségének megítélése kapcsán a szakértői módszer feltételrendszeréből indul ki:

„a szakértő által alkalmazott módszernek, korszerűnek, tudományosan megalapozottnak és megbízhatónak kell lennie”⁴⁶².

Hangsúlyozza, hogy korszerűn nem feltétlenül a legújabbat érti, még a tudományos újdonságokat sem feltétlenül preferálja. Itt egyszerűen a kor igényeinek megfelelő módszer alkalmazása a cél, az újszerűséget illetően pedig óvatosságra int, amíg azok hitele nem igazolt teljes mértékben. Kiemeli továbbá, hogy

„kísérleti stádiumban lévő módszereknek, eljárásoknak még a korszerűség igényére hivatkozással sem szabad helyet kapniuk a szakértői vizsgálatok fegyvertárában”⁴⁶³.

Utal azonban arra is, hogy önmagában az újszerűség nem lehet akadály. Az OKKri 24. tájékoztatójából idéz, amely egy bírósági ítélet alapján levezeti, hogy minden módszer volt egyszer új, és ez az alkalmasságot önmagában még nem zárja ki; másrészt egy módszer lehet igazolt abban az esetben is, ha ez nem közismert.⁴⁶⁴ Ehhez kapcsolódva idézi Erdei egy amerikai szövetségi bíróság ítéletét, mely szerint *„sem az újdonság, sem pedig az abszolút bizonyosság hiánya nem elegendő, hogy egy vizsgálati eljárást a bírósági felhasználásból kizárjunk. Minden hasznos új fejleménynek egyszer első ízben kell megjelennie a bíróságon.”⁴⁶⁵*

461 Lásd 5.1. alfejezet!

462 Erdei Árpád (1987): i. m. 105.

463 Uo. 121–122. o.

464 Az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet 24. számú tájékoztatója. Szakértői bizonyítás a büntetőeljárásban. OKKri, Budapest, 1982, 51–52. o. Idézi Erdei Árpád (1987): 124. o.

465 Erdei Árpád (1987): i. m. 125. o.

A korszerűség mellett fokozott súlyú a tudományos megalapozottság követelménye az új szakértői szakterületek esetében.⁴⁶⁶ Bár az alkalmazott szakértői módszer egy adott szakterületen belül gyakran egyedi; ezt az ügy sajátosságai is befolyásolják, és a szakértő által alkalmazott módszert e tapasztalatok általában alakíthatják: „*a konkrét feladatmegoldás módszere általánosan használt módszerré válhat*”⁴⁶⁷. Erdei kijelenti, hogy „*olyan módszert, amely a tudományos ismeretekkel vagy az általában elfogadott szakmai szabályokkal és tapasztalatokkal ellentétben áll, a szakértő nem alkalmazhat. Az viszont nem követelmény, hogy a szakértői módszernek általánosan elterjedtnek kell lennie.*”⁴⁶⁸

A tudományos megalapozottság megítélése kapcsán – az általam már többször hivatkozott – *Daubert v. Merrell Dow-ügy*⁴⁶⁹ indult el az Amerikai Egyesült Államokban az a folyamat, ami az egységes szempontrendszer alkalmazhatóságát tűzte ki célul.⁴⁷⁰ A kézírásvizsgálat az egyik leginkább vitatott szakterület az Egyesült Államokban a Daubert-kritériumok alapján. Számos ügyben vizsgálták korlátait, megbízhatóságát.⁴⁷¹

Konklúzióként megfogalmazható, hogy valóban nagyon nehéz egy szakértői módszer tudományos megalapozottságáról dönteni az eljárásban. *Álláspontom szerint mindenekelőtt az adott szakterületek bejegyzésekor az adott szakterület képviselőinek, a társtudományok képviselőinek és a szakértői kamarának kell állást foglalniuk szakterületük tudományos megalapozottságáról, és dönteni az alkalmazható módszerekről. A szempontrendszert illetően kiindulópontként szolgálhatnak a Daubert-kritériumok. Egyedi módszerek alkalmazhatóságáról lehetőség szerint szintén a kamarának kellene állást foglalnia.*

466 „*A szakértői módszer tudományosan megalapozott, ha összhangban áll a tudomány eredményeivel és a tudomány vagy szakma ún. természetes szabályaival.*” Természetes szabályok alatt a tudományos ismereteket, valamint az adott szakma gyakorlati művelése során kialakult szabályokat együttesen érti. Uo. 140. o.

467 Uo. 142. o.

468 Uo. 141. o.

469 *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals*, 509 U.S. 579 (1993)

470 Lásd részletesen a 3. fejezetben!

471 *United States v. Starzecpyzel*, 880 F. Supp. 1027 (S.D.N.Y 1995); *United States v. Jones*, 107 F.3d 1147, 1161 (6th Cir. 1997); *United States v. Fuji*, 152 F.Supp. 2d 939 (N. D. Ill. 2000); *United States v. Saelee*, 162 F.Supp.2d 1097 (2001); *United States v. Prime*, 431 F.3d 1147 (9th Cir. 2005)

Az egyes szakterületek laboratóriumi akkreditációval (Magyarországon a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ), a nemzetközi szervezetek tagjakénti megméretések (például körmérések) vállalásával tesznek a célért, a szakigazgatás pedig a szakértők és a szakterületek felülvizsgálatával, kompetenciájuk ellenőrzésével, a szabályozás aktualizálásával járul hozzá a szakértői bizonyítás hitelt érdemlőségének a fokozásához.

Amennyiben az eljárás során merül fel a kérdés egy adott szakértői módszer tudományos megalapozottságát illetően, úgy a hatóság a büntetőeljárás törvényben szereplő lehetőségeket alkalmazhatja (kérdéseket tehet fel, felvilágosítást, kiegészítést, kérhet, és lehetőség van a szakértők párhuzamos meghallgatására).

8. A NYOMSZAKÉRTŐI TERÜLET

A klasszikus kriminalisztika rendszerének és alapjainak tárgyalása során abból indultam ki, hogy az idetartozó szakterületek jórészt a traszológiai értelemben vett nyomelméleten alapulnak.⁴⁷² Ezek között a nyomszakértői területet tekinthetjük a leginkább általánosnak.

Ha a „nyom” fogalmát a krimináltechnika szemszögéből vizsgáljuk, a következőkből kell kiindulnunk: *„A krimináltechnika, ezen belül a nyomtan [...] a vizsgálat tárgyát képező esemény (cselekmény vagy történés) szempontjából releváns (lényeges, fontos) tárgyasult jellegű elváltozásokat alapvetően két nagy csoportra osztja: az egyik csoportba tartoznak az elváltozást létrehozó objektum körvonalait, felületi morfológiai jellemzőit tükröző nyomok; a másik csoportot pedig azok az anyagmaradványoknak nevezett tárgytrövedékek, anyagrészcsekék képezik, amelyek – miután keletkezésük felfogható egy egyszeri véletlenszerű mintavételnek – fizikai és kémiai (biokémiai) tulajdonságaikban azt az objektumot reprezentálják, amiből származnak.”⁴⁷³*

Ennek alapján *„kriminalisztikai nyomnak lehetne tekinteni valamennyi, a vizsgált ügy szempontjából releváns objektum kölcsönhatása révén keletkező anyagi jellegű elváltozást, vagyis a nyomokat és az anyagmaradványokat egyaránt”⁴⁷⁴.*

Ezen új, kiterjesztett fogalom bevezetése mellett szól, hogy a legtöbb esetben a különböző objektumok kölcsönhatása révén vizsgálható traszológiai nyomok és vizsgálható anyagmaradványok is keletkeznek. A traszológiai értelemben vett nyomok vizsgálata az igazságügyi nyomszakértő kompetenciájába tartozik, az anyagmaradványok vizsgálatával pedig az igazságügyi fizikus, vegyész, biológiai anyagmaradványok esetén igazságügyi orvos vagy hemogenetikus szakértő foglalkozik. Egyes esetekben a nyomképződési folyamat során olyan nyomkereszteződés is bekövetkezhet, amelynek során a kapcsolatba kerülő objektumok közül az egyikken nyom, a másikon anyagmaradvány keletkezik.⁴⁷⁵

472 Erről részletesen lásd a *Kriminalisztikai elméletek új köntösben* című 4.5. alfejezetet!

473 Bócz Endre (szerk.): i. m. 335. o.

474 Uo. 336. o.

475 Uo. 337. o.

A nyomszakértői terület sajátosságait számba véve az első felismerésem az volt, hogy meglehetősen heterogén csoportról van szó. A nyomszakértő feladatai a legváltozatosabbak, mivel nyomképzők és a nyomhordozók sokfélesége fordulhat elő egy-egy bűncselekmény kapcsán, nem is beszélve a nyomképződési folyamatot befolyásoló egyéb tényezőkről.

Mely nyomok vizsgálata tartozik a nyomszakértő kompetenciájába? Tulajdonképpen a legkülönbözőbb tárgyak (eszközök, gépek, járművek) traszológiai értelemben vett nyomai mellett az állatok, emberek által hagyott nyomok is ebbe a körbe kerülnek. Kivételt képeznek a már említett fegyvervizsgálatok és az ujjnyomazonosítás, de a nyomszakértő vizsgálja például az emberi vagy állati eredetű fognyomokat. A feladatok típusai többnyire behatárolhatók, azonban nem jellemző a specializálódás.⁴⁷⁶ Érdekesség, hogy a külső ismervek alapján történő személyazonosítás - a fénykép- vagy videófelvétel alapján történő arcfelismerés - Magyarországon 2016-ig szintén a nyomszakértő feladata volt. Akkor jött létre az NSZKK-ban az Arcképfelismerő Elemző Osztály, amelynek szakemberei „különféle szakterületeken (biológia, antropológia, kriminalisztika) szerzett képességeiket azóta is folyamatos képzések, tanfolyamok elvégzésével bővítik, hogy tudásukat tovább mélyítsék mind az informatikai újítások, mind az arc morfológiai jellegeinek tanulmányozása terén”⁴⁷⁷.

A nyomszakértő feladata általában a nyomképző tárgy azonosítása a nyommal történő összehasonlítás alapján. Emellett előfordulnak más jellegű kérdések is, például a nyomképzés folyamatának a rekonstruálásával kapcsolatban. A nyom keletkezésében szerepük lehet mechanikai, termikus, vegyi, fotokémiai stb. hatásoknak. A kriminalisztikai gyakorlatban a mechanikai nyomok fordulnak elő a leggyakrabban (ütés, szúrás, feszítés stb.).

A Nemzeti Szakértői és Kutató Központban végzett szakértői tevékenység állandó területei: az eszköznyomok vizsgálata, ezek között a záruk felnyitásának nyomai, a lakatok, rácsok elvágásával kapcsolatban keletkezett nyomok; a gumiabroncsnyomok, a járműnyomok, a közlekedésszükszámnyomok, illetve a lábbelinyomok; emberi testrészek által létrehozott nyomok (leggyakrabban ezek fordulnak elő, kiemelkedő kriminalisztikai jelentőségük abban áll, hogy ezekből a nyomképző személyére következtethetünk közvetlenül

476 Például Lengyelországban külön létezik zárszakértő, lábbelinyom-szakértő stb.

477 <http://nszkk.gov.hu/kozponti-intezetek/arckepfelismero-elemzo-osztaly>

vagy közvetve). Amennyiben ruházattal nem fedett testrész hozta létre a nyomot, a fül-, homlok- vagy ajaknyom stb. azonosítására is lehetőség nyílik. E tekintetben speciális vizsgálati lehetőség – relevanciája, előfordulásának gyakorisága kapcsán – az ujj- vagy tenyérynnyomvizsgálat, sajátosságainak alaposabb ismerete és kialakított módszertana révén.

Ruházattal fedett testrésznnyomok (kesztyűs kéz nyoma vagy lábbelinyom) esetén a nyom azonosítása mellett a ruházati tárgy és a személy közötti kapcsolatot is bizonyítani kell. Erre a ruházati tárgy belsejében található nyomtani sajátosságok vagy anyagmaradványok alapján van lehetőség.

Ezen túlmenően az utóbbi években jellemzően előfordul mérőórák, plombák, fémjelek hitelesítő nyomatainak vizsgálata, pénzszállító tasakok, zsákok vizsgálata, ruházati tárgyakon található sérülések, nyomok vizsgálata, üveg-törés irányának vizsgálata, valamint rész-egész vizsgálatok.⁴⁷⁸

A feltehető kérdések köre függ az elváltozás jellegétől és az egyéb vizsgálati anyagoktól.

8.1. AZONOSÍTÁSI FELADATOK

8.1.1. AZ ESZKÖZNYOMOK VIZSGÁLATA

A különböző eszközök nyomai csoportosíthatók keletkezési mechanizmusuk szerint; lényeges különbség van például a statikus és a dinamikus nyomok sajátosságai, vizsgálati módszerei között. Kiterjedésük szerint lehetnek felületi vagy térfogati nyomok. A különböző típusú nyomképző eszközök kapcsán a szakértőknek már számos tapasztalatuk van a nyomképzés folyamatára, az általuk létrehozott nyomok jellemzőire nézve. Az eszköznnyomok keletkezési mechanizmusuk szerint jellemzően lehetnek benyomatok, súrlódási, karcolási, vágási, szűrési nyomok, fúrési, valamint fűrészelési nyomok.⁴⁷⁹ A nyomképzési folyamatban a nyomképző eszközön és a nyomhordozó felületen kívül számos tényezőnek szerepe van (például a nyomképző erő nagyságának, irányának, egyéb külső körülményeknek). Ezeknek a tényezőknek

478 <http://nszkk.gov.hu/content/dokumentumok/tipikus-kerdesek20190108-.pdf>

479 Bócz Endre (szerk.): i. m. 363–364. o.

a kölcsönhatása nem állandó, a nyomképző visszatükröződése a nyomban kevésbé pontosan meghatározható, egyedi azonosításra csak akkor van lehetőség, ha a nyomok jól tükrözik a nyomokozó eszköz egyedi sajátosságait. A vizsgálat gyakran a kísérleteken, a nyomképzési folyamat modellezésén alapszik. Az optikai összehasonlítás eszközeként főként összehasonlító mikroszkópot alkalmaznak. Az azonosítás ezen a területen kevésbé helyezhető objektívebb alapokra.

A záruk felnyitásának nyomai speciális vizsgálatot igényelnek. A záruk speciális biztonsági szerkezetek, fejlesztésük a megfelelő felnyitási módszerek kialakítását is ösztönzi. A záruk (lakatok) felnyitási módszerei részben roncsolásmentesek, részben roncsolásosak. Roncsolásos módszer például a fúrás, törés, feszítés, ütés, vágás, különböző szerszámokkal vagy célszerszámokkal, mint a hengerzár-mag-kihúzó.⁴⁸⁰ A roncsolásmentes „kulcsimitáló” eszköznyomok kívülről nem láthatók. Roncsolásmentes módszer a saját kulccsal, az idegen kulccsal és az álkulccsal történő nyitás. [A hatályos büntető törvénykönyv (2012. évi C. törvény) 370. § (2) bekezdés bg) alpontja lopás „hamis” vagy „lopott” kulccsal történő elkövetéséről mint minősített körülményről szól.] A belső szerkezeti elemek szakértői vizsgálata alkalmával azonban - endoszkópos és mikroszkópos vizsgálattal - a rendeltetésszerű kulcs-használat nyomaitól eltérő nyomok kimutathatók. Annak megválaszolására, hogy található-e a zárban idegen eszköztől származó nyom, a zárat szét kell szerelni, fűrészelni.

Az egyik ügyben idegen eszköz használatára utalt a mikroszkópos vizsgálat eredménye. Megállapították, hogy a kulcsvezető csatornában a csatorna hossz tengelyével megegyező irányban, valamint a rugós zárócsapoknál enyhén ívelt dinamikus nyomok voltak láthatók. A szakértő megállapította, hogy a nyomok hegytel bíró eszköztől keletkeztek. A karcoldások nem tükrözték a nyomhagyó eszköz alakbeli-felületi sajátosságait, emiatt azonosításra nem voltak alkalmasak. A nyomok arra utaltak, hogy a zár nyitását idegen eszközzel megkísérelték.

480 Elek Imre: A vagyon elleni bűncselekmények kulcskérdései. Biztonságtechnika, 2010/2., 131. o. [2010a]

Bűnügyi és biztosítási adatok alapján

„[A] betöréses lopások jelentős hányadát nem erőszakos úton, hanem ún. finom módszerrel, pl. álkulcs, idegen kulcs, másolt kulcs használatával hajtják végre. Az ily módon elkövetett bűncselekmények az átmeneti látencia, nyomszegény környezet a bűnügyi és a biztosítási nyomozásban is komoly problémákat vet fel, mivel az ilyen cselekmények kapcsán a nyomtani leképeződések vizuálisan nem észlelhetők, szinte kizárólag optikai mikroszkópia segítségével értékelhetők. [...] Napjainkban a legkorszerűbb hengerzár betétek nyitására az ismertté vált álkulcsok nem alkalmasak, de az alacsonyabb biztonsági fokozatú, egyszerű kulcs- és kulcs-csatorna profilú, alacsony záratszámú (egyszerű zárlati rendszerű) hengerzárakat ilyen, finom nyitási módszerrel gyakran külső sérülések létrehozása nélkül ki lehet nyitni.”⁴⁸¹

Előfordult azonban egy ügyben, hogy a kulcsnyílást kitágították, így a zár az eredetihez hasonló profilú idegen kulccsal vagy álkulccsal az erre utaló nyom nélkül is működtethető volt.

A roncsolásos zárnyitó eszközöktől és bizonyos álkulcsoktól keletkezett nyomok általában a roncsolásos nyitások esetében makroszkopikusak, a roncsolásmentes módszerek esetén mikroszkopikusak.⁴⁸² A nyomtan a gyárilag rendszeresített kulcsok nyomképző tulajdonságait veszi alapul, „ennek megfelelően saját kulcsnak tekinthető minden olyan kulcs, mely a saját kulcsához hasonló nyomokat hagy”⁴⁸³. Nyomképző tulajdonságaik alapján általában nem különíthető el a zárhoz gyárilag rendszeresített kulcs, a gyári utángyártott kulcs, a tökéletes másolat és az eredetileg más zárhoz tartozó, de azonos zárlatú kulcs. Nem kizárt az sem, hogy egy a saját kulcstól eltérő kulcsprofilú, fogazatú kulcs saját kulcsként működtet egy zárat. Ugyanakkor a konkrét nyomok tekintetében a saját kulcsok között is lehet különbség.

A nyomszakértői gyakorlatban általában „a zárukban leképeződött nyomtani jellegzetességek” alapján van lehetőség a kulcs fajtájának a meghatározására, emellett azonban felmerül a kulcs vizsgálatának lehetősége is (al-

481 Elek Imre: Mechanikus zárszerkezetek a biztonságtechnikában traszológus szemmel. Hadmérnök, 2010/1., 27. o. [2010b]

482 Uo. 28. o.

483 Uo. 29. o.

kalmas lehet-e egy adott típusú, zárlatú zárszerkezet nyitására, nyomképző sajátosságai alapján egyedi azonosításra).⁴⁸⁴ A mechanikus zárszerkezetek kulcsprofilja többféle módon megszerezhető; a korszerű hengerzárak kulcsprofilja egyszerű másolással nem, csak nyerskulcs vagy kódkártya birtokában reprodukálható.⁴⁸⁵ Új módszer a zárlati kódfejtés.⁴⁸⁶

A lakatok, rácsok elvágásának jellemző eszköze a csapszegvágó olló.

„A csapszegvágó ollóra jellemző az egymással szemben ható élek élszöge, a vágópofák, vágóélek rögzítettsége (jól rögzített vagy kikopott, ezáltal lötyög), a munkaél éles vagy lapos kiképzése, a vágóéleket határoló lapok szimmetrikus vagy aszimmetrikus élszöge, a munkaél vágóképessége, az olló élei közé behelyezhető anyag, például egy lakatszár vastagsága, mérete, az élek köszörülési nyomainak iránya és azok egymáshoz viszonyított elhelyezkedése. Ezek az általános ismérvek a csapszegvágón a használat során keletkező változó egyedi sajátosságaival bővülnek.”⁴⁸⁷

Használata során a vágási felületeken létrejövő nyomok tükrözhetnek a csapszegvágóra jellemző sajátosságokat. Ennek során egyúttal a csapszegvágón is egyedi sajátosságok keletkeznek. Az elvágott felületen vágási és törési nyomok jönnek létre. A vágási felületek méretei (a törött felület melletti nyomfenék alakja, mérete és formája, az elvágott felületek szögei) szintén utalhatnak a csapszegvágó méreteire (átmérő, szélesség, hosszúság).

A vizsgálathoz a lefoglalt csapszegvágó ollóval – például ólomlemezre – próbanyomokat készítenek, a próbanyomokat és az elvágott lakat szarán található nyomokat összehasonlító mikroszkóppal vizsgálják.

484 Elek Imre (2010a): i. m. 136. o.

485 Bóna Péter – Elek Imre – Korek György: A vagyoni elleni bűncselekmények nyomszakértői vizsgálatának néhány kérdése. Belügyi Szemle, 2002/5., 21. o.

486 Elek Imre (2010b): i. m. 29. o.

487 Bóna Péter – Elek Imre – Korek György: i. m. 23. o.

Adott ügyben a szakértő első lépésként megállapította, hogy a lakatszárdarabon egymással szembeható munkaélekkel rendelkező eszköztől származó vágási nyom található. A szakértői véleményben a nyomok alapján viszonylag pontos meghatározás történt a nyomhagyó eszközre nézve: például „a vágott felületeken tükröződő eszköz egymással szembeható vágóéleit határoló lapok által bezárt szög: 115°”. Majd annak meghatározása következett, hogy a lakatszárdarab vágott felületei jól tükrözik-e a nyomhagyó eszköz alakbeli, felületi sajátosságait, valamint az eszköz használata során létrejött elváltozásokat (például csorbulás). A szakértő ólomlemezen próbavágásokat végzett. Majd az így létrehozott vágási felületeket összehasonlították a vizsgálatra küldött lakatszárdarab vágott felületeivel.

Az azonosság kimondása ezen a területen gyakran kategorikus, amennyiben a szakértő egyedi azonosító sajátosságokat talál. Hogy valóban egyedi-e a sajátosság, csak a szakértő mérlegelésén, tapasztalatain múlik.

A *közlekedési eszköz-nyomok* általában a jármű futófelületének (leggyakrabban gumiabroncsának) nyomait jelentik. Ennek alapján többnyire a jármű egyedi vagy csoportazonosítása a feladat. Ezen kívül a jármű mozgásával kapcsolatos körülmények (például az irány, a sebesség) megállapítására, az esetleges baleset körülményeinek a rekonstruálására is felkérhetik a szakértőt. Közlekedési baleset felderítésénél, a tényállás megállapításánál lényeges kérdés, hogy például az autó mely kerekei haladtak át a sértett testen. A testen (ruházaton) lévő nyomok megfigyelhetők szabad szemmel, vagy előhívhatók speciális fényekkel (például infrával).

A nyomok-nyomatok összehasonlítása, a nyomképző jármű azonosítása azok fajtára jellemző és egyedi sajátosságai alapján történik. A típus meghatározása a járműméretek szabványosítása, valamint a gyár által felszerelttől eltérő gumiabroncsok használata miatt – kizárólag a gumiabroncsok nyomai segítségével – jellemzően nem lehetséges. A nyomtáv, a tengelytáv, a fordulókör nagysága a jármű tengelyeinek száma, illetve a tengelyeken található kerekek száma (esetlegesen dupla kerék alkalmazása) hozzájárulhat a jármű

típusának a meghatározásához. A járműtest és tartozékai a jármű rendeltetészerű használata esetén ritkábban keletkezhetnek nyomokat.⁴⁸⁸

A *lábbelinyomok* szakértői vizsgálata során először a lábbeli méreteit jellemző sajátosságokat, valamint a mintázati elemeket vizsgálják (például a lábbeli járófelülethossza, a talpfelület és a sarokrész szélessége, a hídrész mérete, a járófelületen található mintázati elemek formája és elhelyezkedése, öntési hibák stb.). Ezt követően azokat a jellemzőket kutatják, amelyek a lábbeli használata során jöttek létre. Ilyen lehet a kopás, a sérülés a járófelületen stb. A lábbelinyom azonosítása során az általános sajátosságok mellett a lábbeli használata közben keletkezett, egyedi sajátosságként értékelhető sérüléseket elemzi a szakértő, főként ez utóbbi alapján végzi el az egyedi azonosítást. A nyomfelkutatásnak és a nyomrögzítésnek itt is különös jelentőséget kell tulajdonítani. A nyomok lehetnek felületi vagy térfogati nyomok.

Az egyik ügyben a lábbelinyomot méretarányos fényképfelvételen rögzítették. Emellett lefoglaltak egy pár cipőt, amelynek talpmintázata nagy hasonlóságot mutatott a rögzítettel. A kérdés az volt, hogy a lefoglalt cipőtől származnak-e a helyszínen rögzített lábbelinyomok. A szakvéleményben a szakértő kifejtette, hogy a méretarányos fénykép nem volt megfelelő az összehasonlításhoz, ezért a fényképből számítógépes úton kivágta a vizsgálandó lábbeli nyomát, majd megkísérelte számítógéppel szoftveres úton 1:1 méretarányban kinagyítani. A nagyítási kísérlet után megállapította, hogy a rögzített nyom mérete miatt nem fér el (1:1 méretarányú nagyítás esetén) a nyomtatóhoz rendelkezésre álló A4 méretű lapon. Ezért a felvétel nagyítását a papírlap méreteihez igazodva is elvégezte. A készített nagyítás továbbra sem volt megfelelő. A nagyított fénykép az eredeti felvétel kis felbontása miatt homályossá és életlenné vált a nagyítás során. Ez volt az oka annak, hogy a nyomhagyó lábbeli sajátosságait csak megközelítőleg lehetett meghatározni.

Az ilyen problémák megoldásához elsődlegesen az optimális eszközkészlet alkalmazása szükséges. Mindenképpen hasznosak lennének azonban olyan kutatások, amelyek a rögzítési és a képfeldolgozó eljárások beállításait, illetve

488 Bócz Endre (szerk.): i. m. 373. o.

ezek következményeit célozzák. Ezek hozzájárulnának ahhoz, hogy ne egyedileg kelljen kísérletezni a nagyítással, és ne szemmértékkel kelljen eldönteni, hogy ez mennyiben megfelelő és mennyiben torzította az eredményt.

Az azonosítási vizsgálatra alkalmas, értékelhető nyom keletkezéséhez szükséges az, hogy a lábballal is rendelkezzen egyedi sajátosságokkal, illetve a nyomhordozón ezek megfelelő minőségben tükröződjenek, rögzíthetők, vizsgálhatók legyenek. Például a nedves talaj vagy a hó jó nyomhordozó, ezek esetén általában térfogati nyomok keletkeznek, szilárd felületeken rétegleterakódásos vagy rétegleválasztásos nyomok maradnak vissza, a lábballal talpáról leváló szennyeződés (például sár leválása) következtében. Ezek tartalmazhatnak egyedi azonosításra alkalmas sajátosságokat. A lábballal nyomok a lábballal egyedi azonosításán túl fajta-, valamint típusmeghatározásra is alkalmasak lehetnek, sőt egyéb körülmények behatárolására is lehetőség nyílik az elkövetőt illetően.

Az *állatnyomok* vizsgálatára jellemzően akkor kerül sor, amikor egy kutyát a harapásnyomai alapján kell azonosítani.

A vizsgált ügyben az volt a kérdés, hogy az elhalt személy testén található sérüléseket okozhatták-e a kérdéses kutyák. Ehhez három kutyától vettek harapásmintát. A nyomatok leírása tartalmazza az azon található fogak számát, látható a fogsor hossza, a fogsorok közötti távolság, valamint a fogsor két oldala által bezárt szög. A nyom leírása, a nyomatokkal történő összehasonlítása azonban nehézséget jelentett. „Az alkarokon lévő harapási nyomokról készített szilikongumi öntvények nem tükrözték jól az őket létrehozó tárgy alaki, méretbeli sajátosságait.” Emiatt azok azonosításra alkalmatlanok voltak.

Ez a példa mutatja, hogy milyen fontos lehet a nyomhordozó. A szakvéleményben szerepel, hogy a bőr egyébként sem tartja jól a nyomokat, különösen akkor nem, ha több nyom is keletkezett rajta egymást követően. Más jellegű rögzítések az ilyen esetekben segíthetnek; egy másik ügyben a fényképfelvételen rögzített nyomok alapján a nyomot hagyó kutya azonosítható volt.

8.2. FEJLŐDÉSI LEHETŐSÉGEK

8.2.1. OBJEKTIVIZÁLÁS, AUTOMATIZÁLÁS

Több tényezőt kell figyelembe venni annak megítéléséhez, hogy van-e lehetőség objektivizálásra, automatizálásra a nyom és a nyomképző tárgy (illetve az általa létrehozott próbanyom) összehasonlítása esetén. Az automatizálás feltétele itt először is az egyedi azonosításra mennyiségi és minőségi értelemben is alkalmas nyom. Hogy várható-e egy bizonyos nyomképzési folyamatban egyedi azonosításra alkalmas nyom, az függ a nyomképző eszköztől, a nyomhordozótól, illetve attól, hogy mennyire egységes a nyomképzési folyamat stb. (Mennyire állandó a kölcsönhatás, milyenek a külső körülmények, milyen mértékű a torzulás stb.) Jelenleg a szakértő minden esetben egyedileg tárja fel a csoport- és az egyedi azonosító jellemzőket. Az NSZKK-ban nincs erre a célra automatizált módszer, összehasonlító szoftver. A rendelkezésre álló műszer az összehasonlító mikroszkóp. A számítástechnikát (ezen belül is leginkább a képfeldolgozást) főként archiváláshoz, dokumentáláshoz alkalmazzák. A szakértő is említi, hogy a jó vizuális megfigyelőképesség a nyomszakértőknél előnyt jelent.⁴⁸⁹ Példaként a fejszét, a feszítőpajszert, illetve a kalapácsot jelöli meg mint jellegzetes, ámde mégsem egyértelműen azonosítható nyomhagyó eszközöket. A feltételezett nyomhagyó eszköz rendelkezésre állása esetén a szakértő próbanyomatokat készít, majd az erről sűrűfényvel készített digitális képet képszerkesztő programmal lehet összehasonlítani, megfelelő minőségű nyomok rendelkezésre állása esetén. Emellett a nyomok összehasonlító mikroszkóppal is vizsgálhatók. Az ilyen eszközök esetében – mivel a nyomképző folyamat nem „kötött pályás” – fontos szerep jut a szakértő gyakorlati tapasztalatának: hogyan, milyen irányból, milyen erővel, lendülettel történhetett a fejszecsapás?

Látható, hogy ezen a területen a nyomképzők, a nyomhordozók és a nyomképzési folyamatok sokfélesége miatt – a jelenlegi eszközökkel – szinte lehetetlen az egyedi sajátosságok azonosító értékét pontosan meghatározni. Ugyanakkor az 1990-es évektől folynak kutatások a technológia és a módszer fejlesztése érdekében.

489 A szerző interjúja Elek Imre nyomszakértővel. Budapest, 2012.

Az irodalom szól a videomikroszkóp által bevitt képek számítógépes vizsgálatáról, a háromdimenziós nyomok lézeres vizsgálati lehetőségeiről stb.⁴⁹⁰ A magyar szakirodalom is beszámol hasonló kezdeményezésről, az úgynevezett Kriminálisztikai Vizsgálórendszerrel, amely nyom-nyomat adattárak létrehozására is lehetőséget nyújt a nyomszakértői területen is.⁴⁹¹ (Az NSZKK-ban jelenleg nem alkalmaznak ilyen rendszert.)

A gyakorlatban ismert, hogy Jász-Nagykun-Szolnok megyében a vágó-eszköznyomokat archiválták: a nyomokban visszatükröződő vágási sajátosságokat vizsgálták, tipizálták. A megkérdezett szakértők véleménye szerint azonban, ha egy eszközzel rövid idő alatt több nyomot is ejtettek, akkor az archiválás nélkül is „emlékezetes”. Ha pedig közben hosszabb idő telik el, az eszköz változhat: élezhetik, kophat. Emiatt úgy gondolják, hogy az ilyen jellegű nyomok kevésbé tipizálhatók.

A cipőtalp, autóüveg „automatizált” vizsgálata mint lehetőség szintén felmerült a Kriminálisztikai Vizsgálórendszer keretében. Külföldön ismertek olyan jellegű adatbázisok, amelyek például a lábbeli gyártása során keletkezett technológiai hibákat tartalmazzák (ezek csoportazonosító jellegűek lehetnek).⁴⁹² A témának kiterjedt szakirodalma van.⁴⁹³ Hasonlóan, a fény-szóró-, illetve az irányjelzőbúra azonosítására is kifejlesztettek már speciális szoftvert, ez a jelölések, a mintázatok és a geometriai elemek alapján segíti a típus meghatározását töredékminta alapján is.

8.2.2. AZONOSÍTÁS VALÓSZÍNŰSÉGI-STATISZTIKAI MÓDSZERREL

Elek Imre és *Hanka László* tanulmányukban a bűncselekmények során rögzíthető lábbelinyomok egyedi azonosításának új lehetőségét tárgyalják; a nyomsajátosságok valószínűségelmélet szerinti értékelésével, információ-

490 Katona Gézáné: A krimináltechnika perspektívái és a nemzetközi együttműködés lehetőségei. *Belügyi Szemle*, 1998/7–8., 60. o.

491 Katona Gézáné – Luczay-Pénzes Attila: A számítógépes kriminálisztikai vizsgálórendszer. *Belügyi Szemle*, 1994/5., 109. o.

492 Foster + Freeman. <http://www.fosterfreeman.com/trace-evidence1/35-products/technology-3/422-shoeprints>

493 William C. Bodziak: *Footwear Impression Evidence: Detection, Recovery and Examination*. CRC Press, Boca Raton, 1999

tartalmával foglalkoznak.⁴⁹⁴ A lábbelitalp típusazonosítása a cipő sorozatgyártásának elterjedésével kapott értelmet. Az azonosítás céljából adatbázisokat, illetve ezekre épülő, kezdetben manuális, majd a kezelő beállításait, kódolását feltételező félautomata keresőprogramokat hoztak létre. A lábbelinyomokban tükröződő egyedi sajátosságok a gyártási technológia és a természetes használat során alakulnak ki. Az azonosítás a használat közben kialakuló elváltozások véletlenszerű előfordulásán, illetve ennek végtelen variációs lehetőségén alapszik.

„Mindegyik azonosításnál fontos, hogy a leképeződött nyom az általános (nyomképző objektum fajtájára utaló) jellegzetességek mellett elegendő minőségben tükrözze vissza az egyedi azonosításhoz szükséges mennyiségű sajátosságot. A lábbelinyomok keletkezésében a minőség és a nyomkiterjedés kulcsfontosságú szerepet tölt be már a nyom felkutatásától kezdve, mivel ha a nyom nem éri el a helyszíni nyomkutatás során a vizuális észlelhetőség határát, akkor az a nyom valószínűleg nem is lesz biztosítva, ha viszont a minősége nem éri el a kívánt szintet, akkor a lábnyom egyedi azonosítása marad el.”⁴⁹⁵

A valószínűségi-statisztikai módszer alkalmazásához meg kell határozni a nyomhagyó lábbeli potenciális nyomképző mintázatának területét. Erre akkor van lehetőség, ha a helyszíni lábbelinyom-töredék elegendő általánosságot tartalmaz.

„Egyes számítások szerint egy átlagos méretű lábbeli teljes talpfelülete 16 ezer mm². Ezzel az adattal számolva már mindössze két sajátossági pont megléte esetén olyan nagy valószínűségi eredményhez juthatunk, amely már kategorikus vélemény kialakítására is lehetőséget ad.”⁴⁹⁶

494 Elek Imre – Hanka László: Lábbelinyom-töredék mint tárgyi bizonyíték. A valószínűségelmélet alkalmazásának lehetősége a nyomszakértői gyakorlatban és a bizonyítási eljárásokban. Belügyi Szemle, 2014/3., 5–29. o.

495 Uo. 12. o.

496 Rocky S. Stone: Mathematical probabilities in footwear comparisons. Presented at the FBI Technical Conference on Footwear and Tire Tread Impression Evidence, Quantico, April 1984. Idézi Elek Imre – Hanka László: i. m. 7. o.

Elek Imre és Hanka László a klasszikus valószínűség-elmélet alkalmazási lehetőségeit mutatják be tanulmányukban: annak a valószínűsége kiszámítását, hogy egy adott cipőtalpon egy bizonyos négyzet alakú felbontásban a meghatározott darab négyzetben sikerül nyomot találni; a lábbeli bűncselekmény elkövetése utáni – és így a nyom biztosítása utáni – további használata és újabb egyedi sajátosságok keletkezése esetén annak valószínűségét, hogy e sérülések közül r darab pontosan azon a helyen van, ahol a rögzített nyomon azonosították az r darab sérülést; illetve a lehetséges nyomhagyó lábbeli megtalálása esetén annak számítását, hogy milyen valószínűséggel hagyhatták a nyomot másik cipővel.

A szerzők megállapították, hogy a Bayes-analízis eredményesen alkalmazható a nyomszakértői területen a valószínűségi adatok meghatározásában, azonban a nyomképződés összetett folyamata miatt a hagyományos, mindennapi tapasztalatokra épített morfológiai összehasonlítási módszer a jövőben sem lesz helyettesíthető.⁴⁹⁷

Az azonosító szoftverek kétségtelenül segítséget jelenthetnek egyedi esetekben: a konkrét nyom és a rendelkezésre álló lehetséges nyomképző eszköz összehasonlító vizsgálatában. Ezt támogathatja a 3D digitális mikroszkóp. Az azonosság valószínűsége egyéb objektív meghatározásának a módszere a skálázás, amely szerint objektív alapon meghatározott valószínűségi kategóriákba sorolható az azonosítás „eredménye”. Egyes nyomhagyó tárgyak esetében elvileg van lehetőség erre, például a kulcsmásolás relatív idejének meghatározása a kulcs használati foka alapján.

E meglehetősen sokféle nyomhagyó eszközt vizsgáló szakterület áttekintése, kutatási témám szemszögéből történő elemzése alapján azt gondolom, a fejlesztésnek mindenképpen lendületet adna a szakértői specializálódás.

497 Idézi Elek Imre – Hanka László: i. m. 28. o.

9. A FEGYVERSZAKÉRTŐI TERÜLET

A ballisztika a lövés folyamatával, a lövedékek mozgásával foglalkozó tudományág.⁴⁹⁸ Az igazságügyi lőfegyvertan (ballisztika) feladatai közé tartozik mindezen túl a lőfegyverek felhasználásával kapcsolatos bűnügyi vonatkozású kérdések megválaszolása.

Az NSZKK honlapján szereplő, a fegyverszakértőnek feltehető tipikus kérdések a következők:

1. A vizsgált fegyver lőfegyvernek, a töltények lőszernek tekintendők-e?
2. A fegyver üzemképes, lövés leadására, a csőfuratból kilőtt lövedék ember kioltására alkalmas-e?
3. Történt-e lövés a fegyver csőfuratából?
4. A fegyver eredeti gyári állapotú, vagy azon végeztek-e házilagos átalakítást?
5. A fegyver korábban hatástalanítva volt-e?
6. A töltények üzemképesek-e, a lefoglalt fegyverben működtethetők-e?
7. Az elsütött töltényhüvely, vagy kilőtt lövedék milyen kaliberjelű lőszer tartozéka volt?
8. A töltényhüvely és a lövedék korábban képezhettek-e egyazon lőszer?
9. A lefoglalt lövedéket és töltényhüvelyt a vizsgált fegyverből lőtték ki, illetve abban működtették-e?
10. Milyen irányból és távolságból érte a lövés a tárgyat, személyt stb?
11. Az NSZKK ismeretlen tetteses gyűjteményében található-e olyan lövedék, illetve töltényhüvely, amelyet a lefoglalt fegyverekből lőttek ki, illetve abban működtettek?
12. A töltények gyári állapotúak, vagy azokat házilag újratöltötték-e?⁴⁹⁹

498 <http://www.bszki.hu/page.php?63>

499 <http://nszkk.gov.hu/content/dokumentumok/tipikus-kerdesek20190108-.pdf>

Témám szempontjából kiemelten kezelem a szakterület feladatai közül a lőfegyverek, lőszer, lövési nyomok, lőfegyverek használata folytán keletkező elváltozások vizsgálatát.⁵⁰⁰

A lőfegyver fogalmát a lőfegyverekről és lőszerkekről szóló 2004. évi XXIV. törvény 2. § 16. pontja határozza meg: lőfegyver az a „tűzfegyver, valamint az a légfegyver, amelyből 7,5 joule-nál nagyobb csőtorkolati energiájú szilárd lövedék lőhető ki”.

A tűzfegyver fogalmát is figyelembe véve tehát „lőfegyvernek tekinthető minden olyan eszköz, amelynek

- a. csőve van;
- b. szilárd anyagú lövedéket képes kilőni;
- c. a lövedék kilövését valamilyen kiterjedő forró gáz, sűrített levegő vagy egyéb sűrített gáz végzi;
- d. a nem forró gáz által meghajtott lövedék mozgási energiája a cső elhagyásakor meghaladja a 7,5 joule-t⁵⁰¹.

Lőszernek nevezzük azt az egybeszerelt töltényt, amely lövedékből, lőpor-töltetből és gyúelegyes vagy csappantyús töltényhüvelyből áll.

Az azonosítási feladatok itt a lőfegyver és a belőle kilőtt lőszer relációjában jelennek meg a használat következtében keletkezett nyomok alapján. A lövedéken és a hüvelyen a tárazás, a csőre töltés, az elsütés és a kiürítés során rendszerint ezekre a műveletekre jellemző, egyedi azonosításra alkalmas nyomok keletkeznek. Ezek a felületi elváltozások többnyire a traszológiában kidolgozott tételek és eljárások speciális alkalmazásával vizsgálhatók. Így a használt fegyverek csoport- és egyedi azonosítása végezhető el.

500 Az alkalmazott elkövetési eszköz „azonosítása” mellett a fegyverhasználat körülményeinek a tisztázása is szakértői kérdés lehet. De egy egyszerű fegyvertípus-meghatározás miatt is kirendelhetik a szakértőt visszaélés lőfegyverrel büntettének alapos gyanúja esetén.

501 Bócz Endre (szerk.): i. m. 414. o.

9.1. AZONOSÍTÁSI FELADATOK

9.1.1. AZONOSÍTÁS A TÖLTÉNY HÜVELYE ALAPJÁN

A lőszer hüvelyén a fegyver használatra való előkészítése és használata során számos olyan nyom keletkezik, amely alkalmas az azonosításra. (A hüvelyen többnyire statikus nyomok keletkeznek.) Az alkatrésznyomok alakja, elhelyezkedése alapján a szakértői katalógusokban megkereshető, hogy *„mely fegyvereknek vannak olyan szerkezeti, megmunkálási jellemzői, amilyen a kérdéses töltényhüvelyen leképeződött”*⁵⁰².

A fegyver alkotórészei egyedi nyomokat hoznak létre a betöltésnél, a lövés pillanatában és a kilőtt töltényhüvelynek a fegyverből való eltávolításakor egyaránt. A hüvelyen található nyomok és a kérdéses fegyverből próbálövés során kilőtt töltény hüvelyének összehasonlítása segítségével vizsgálható, hogy azt a töltényt, amelynek a hüvelyéről szó van, az adott fegyverből lőtték-e ki.

9.1.2. AZONOSÍTÁS A LÖVEDÉK VIZSGÁLATA ALAPJÁN

A lőfegyver azonosítására a lövés folytán a lövedéken keletkezett nyomok alapján is lehetőség van. Ezek közül a legjelentősebbek a fegyver csövetől (csőfurattól) származó nyomok. (A lövés során a lövedéken dinamikus nyomok keletkeznek.) A lőfegyverek lehetnek sima csövek, illetve huzagoltak, de többnyire huzagoltak. A huzagolástól a lövedéken karcoldások keletkeznek. A huzagolás által keletkezett nyomok fegyverfajtanként különbözők, ezért ebből következtetni lehet a fegyver típusára, fajtájára.

„A szakértő megállapítja:

- *hány, milyen széles, merre (jobbra vagy balra) »dőlék« ormózatnyom van a lövedéken (vagyis a keresendő fegyverben hány, milyen széles, merre csavarodó ormózat van);*
- *milyen az ormózatnyomok és a köztük lévő kiemelkedések ritmikája;*
- *milyen az ormózatnyomok szélének a meredeksége;*

502 Uo. 442. o.

- *bány fok az ormózatnyomoknak a lövedék talprészéhez viszonyított dőlésszöge (ennek alapján mekkora a csőben levő ormózatok csavarodási hossza).*

*A katalógusban kikereshető, hogy milyen fegyverek csövének paraméterei hasonlóak a megállapított jellemzőkhöz.*⁵⁰³

A karcolódások minősége attól is függ, hogy mennyire használt a cső, mennyire épek a huzagolások. A lőfegyveren a használat során egyedi sajátosságok alakulnak ki. A nyomok alapján meg lehet állapítani a cső kopásának fokát és az ormózatok nyomainak egyedi formáit is. Az azonos csőből kilőtt lövedékeken a huzagolás nyomai azonos sajátosságokat mutatnak. Ezek alapján az is megállapítható, hogy a bűnjelként lefoglalt lövedékeket egyazon fegyverből lőtték-e ki.

A hüvelyen lévő nyomok vizsgálata, a típusmeghatározás során lényegesen nagyobb szerepe van a szakértő személyes tapasztalatának, fegyverismeretének, a fegyvergyűjteményhez való hozzáféréseinek, mint a lövedékek vizsgálata során.⁵⁰⁴

9.1.2.1. AZ AZONOSÍTÁS MÓDJA

Miután a szakértő felkutatja, rögzíti, biztosítja és értékeli a lőfegyveren található anyagmaradványokat, elváltozásokat (például az ujjnyomokat), megvizsgálja a lőfegyver csövében fellelhető lőtényezőket (ezekből a lövés idejére lehet következtetni hozzávetőlegesen).

A helyszínen talált, bűnjelként lefoglalt hüvely vagy lövedék segítségével a lőfegyver azonosítása úgy történik, hogy a számításba jövő fegyverekből próbálövéseket adnak le úgynevezett lövedékfogókra (egyúttal felfogják a kivetett hüvelyt). Ezt követően a próbálövés során a lövedéken és a hüvelyen keletkezett sajátos nyomokat hasonlítják össze az inkriminált lövedéken és a hüvelyen keletkezett nyomokkal. A bűnjelként lefoglalt és a próbálövések során nyert hüvelyek és lövedékek összehasonlító vizsgálata összehasonlító

503 Uo. 441. o.

504 Uo. 442. o.

mikroszkóppal történik. Ezzel „a tárgyak képe közös látómezőbe kerül, ahol a rajtuk lévő nyomok egymás mellé helyezhetők vagy egymással fedésbe hozhatók. A nyomtani hasonlóság fényképezéssel, videoprinteléssel megörökíthető, ezáltal mások számára is hozzáférhetővé tehető.”⁵⁰⁵

Ha nem áll rendelkezésre szóba jöhető fegyver, lehetőség van a csoport-azonosításra is: milyen típusú fegyverből lötték ki a lőszerelemeket?

Előfordult, hogy

- egyedi azonosításra alkalmas nyomok nem voltak, így a lövedékköpeny és az ólombélés anyagösszetétele alapján állapították meg, hogy a töltények egyazon sorozatból származnak;
- megállapították: a halált okozó lövést sörétes vadászfegyverből adták le. Egyedileg azonban nem tudták azonosítani a fegyvert, ugyanis a sörétes kosár felületén nem jelenik meg egyedi azonosításra alkalmas fegyverműködési nyom.

9.1.2.2. A LÖVÉS FOLYTÁN ELŐÁLLÓ EGYÉB ELVÁLTOZÁSOK VIZSGÁLATA

„A lőfegyveren és tartozékain, valamint a lövés hatókörébe került tárgyakon és testeken a lövés leadásával – traszológiai értelemben nyomoknak nem tekinthető – elváltozások is keletkezhetnek.”⁵⁰⁶ Az alapvető sajátosságok vagy elsődleges lövési tényezők azok, amelyeket maga a lövedék fizikai értelemben okoz az általa érintett tárgyakon (lyuk). Kiegészítő sajátosságoknak vagy másodlagos lövési tényezőknek nevezzük a lőporgázok, a lőporfüst, a csőtorkolati láng, a kirepülő lőporszemcsék, a mikroméretű zsír-, olaj- és fémrészecskék által létrehozott nyomokat, amelyek közvetlenül a bemeneti nyílásnál és annak környezetében fellelhetők.

Az elsődleges lövési tényezők vizsgálata esetén figyelembe kell venni azt is, hogy ugyanazon lőfegyver ugyanazon lőszerrel is különböző anyagokon különböző jellegű nyomokat okoz. Az ilyen nyomok alapján a nyomokozó (a lövedék) egyedi azonosítására ritkán van lehetőség.

505 Uo. 439. o.

506 Garamvölgyi Vilmos (főszerk.): Kriminalisztika. BM Kiadó, Budapest, 1961, 230. o.

9.2. MÓDSZEREK, TUDOMÁNYOS HÁTTÉR

Az igazságügyi ballisztika feladatai megoldásánál felhasználja más kriminalisztikai szaktudományágak, így elsősorban a traszológia és egyes természettudományok (például kémia, fizika, matematika stb.) tételeit és vizsgálati módszereit is. Elsősorban azonban olyan eljárásokat alkalmaz, amelyek e speciális tárgyakhoz szükségesek.

Kérdés, hogy mennyire tekinthető egységesnek a vizsgálati módszertan a fegyverszakértői területen. Leginkább az azonosítási feladatok egységesek: itt pontosan behatárolható sajátosságokról, ismert jelenségekről, működési elvekről van szó (szemben az egyedi körülmények, szituációk vizsgálatával, ami többnyire kísérleteken, illetve számításokon alapulhat). Kategorikus vélemények leginkább az azonosítás szintjén születnek.

9.2.1. OBJEKTIVIZÁLÁS, AUTOMATIZÁLÁS

Az objektívizálási, esetleg az automatizálási lehetőség elsősorban a lövés folytán a fegyveralkatrészek és a lőszerelemek (a töltényhüvely, lövedék) közötti kölcsönhatás során előálló nyomok vizsgálatában lehetséges. A rovatkák mennyiségi és minőségi vizsgálata során lehetőség van matematikai-statisztikai módszerek alkalmazására, amelyek az egyedi azonosítást alapozhatják meg. Világszerte ismert automatizált azonosító rendszerek: a DRUGFIRE (FBI) és az IBIS (Kanada), ezen kívül néhány országban vannak saját fejlesztések is, például Horvátországban és Oroszországban.

2014 végétől Magyarországon is rendelkezésre áll egy ilyen rendszer, az EVOFINDER. A decemberi beszerzést követően 2015 márciusára már digitalizálták az 1951 óta létező és folyamatosan gyarapodó ismeretlen tetteses lövedék- és töltényhüvely-gyűjteményt.

A vizsgálat az alapul szolgáló tárgyak háromdimenziós szkennelésével kezdődik, amely optikai fókuszálással méri a mélységet. Amennyiben gyanú merül arra, hogy két töltényhüvely vagy lövedék azonos fegyverből történő kilövésből származik, illetve arra, hogy az új ügyben használt lőfegyvert már egy korábbi ügyben is használták, a lövedékek és a töltényhüvelyek összeha-

sonlításával elvégezhető az automatizált azonosítás. A rendszer a szakértő beállításait és jóváhagyásait igényli, a szakértő dönt a program által felkínált és súlyozott „azonosított” tárgyak között, tehát végül a szakértő azonosít. A rendszer által végzett összehasonlító folyamatot nehezítik az egyedi körülmények, torzulások. (A lövedék a becsapódás tényezőitől függően deformálódik.) További korlát, hogy a számítógépes rendszer sem alkalmas az összes nyomcsoport vizsgálatára. Ezért a fegyver lövedék alapján történő azonosításában valószínűleg meghatározó marad az emberi tényező szerepe.

A digitalizált adatbázisnak és azonosító rendszernek kétségtelen előnye azonban, hogy sok bűnjel vizsgálata esetén gyors és megbízható segítséget jelent a szakértőnek az előszelektálásban, az ismeretlen tetteses gyűjtemény kezelésében, az ebben történő keresésben. A folyamatról automatikus dokumentáció is készül, amely a szakvéleményhez csatolható.

Korábban az összehasonlító bűnjelek vizsgálata pásztázó elektronmikroszkóppal vagy összehasonlító mikroszkóppal történt. Ezeknek az alkalmazása folyamatos, kevés vizsgálandó bűnjel esetében gyakran ez a gyorsabb vizsgálati lehetőség.

Előfordult, hogy olyan benyomatot találtak az egyik töltényhüvely csapantyúján, ami hasonló volt egy korábban vizsgálthoz. Pásztázó elektronmikroszkóppal vizsgálták a két hüvelyt, és megállapították, hogy a két töltény egyazon fegyverben volt csőre töltve.

9.2.2. A VALÓSZÍNŰSÉGI-STATISZTIKA LEHETŐSÉGEI AZ AZONOSÍTÁS SORÁN

A nyomok azonosítása, illetve az azonosság következtetés levonása során – hasonlóan a nyomszakértői területhez – meghatározó szerepe van a szakértő megítélésének. Erdei Árpád 1970-ben vizsgálta a szakterületet, szempontjai, megállapításai ma is helytállóak.

„A szakértők bizonyos elméleti és gyakorlati felkészültség birtokában a nyomokban tükröződő sajátosságok feltárására törekszenek, azoknak valamilyen azonosítási értéket tulajdonítanak és elemző, értékelő tevékenységük ered-

ményeként azonosítási következtetést vonnak le” – állapította meg Erdei Árpád. „A szubjektivitás abban érvényesül, hogy a szakértők az azonosítási következtetés levonásához szükséges sajátosság értékelésében nem támaszkodnak olyan módszerek segítségére, amelyek a sajátosságok egzakt értékét lennének képesek meghatározni.”⁵⁰⁷

Mindezt például a vonalillesztés módszerével indokolta: az azonosítás megállapításához a finom vonalnak egybe kell esniük. Annak viszont nincs objektív mértéke, hogy mit tekintünk finom vonalnak, illetve „egybeesésnek”.

Erdi a problémák elemzése során arra jutott, hogy a szakértői vélemények hiteltérdemlőségét növelné az azonosítási ismérvek méréseken alapuló egzakt vizsgálata, azonosító értékének kiszámítása, a matematikai-statisztikai módszer alkalmazása, valamint objektív alapon történő rendszerezése. Ezzel a szakértői tapasztalat az adatok értékelésére helyeződne át.

Megemlítette továbbá, hogy néhány tényező ismerete fontos lenne az azonosítási vizsgálatokhoz. Így például:

- az azonosítási ismérvek állandósága (például az idő, a korrózió stb. hatására);
- a fegyver rendeltetészerű használata következtében keletkező különböző sajátosságok megjelenése a lövedékeken, illetve a hüvelyeken (illetve e sajátosságok változása többszöri fegyverhasználat után).

Erdi vizsgálta, hogy egyenlő biztonsággal lehet-e azonosítani a lőfegyvert a lövedék, illetve a hüvely alapján, továbbá azt is, hogy „*egyenlő-e a bizonyítási jelentősége a lövedékek, illetve a hüvelyek alapján végzett azonosság-megállapításnak*”⁵⁰⁸. Emellett különböző működési mechanizmusú lőfegyverekkel vizsgálatot végzett, hogy az inkriminált lövést követően hány lövés leadásáig azonosítható a fegyver a lövedék, valamint a hüvely alapján. A kísérletekhez többnyire használt fegyvereket alkalmazott. Kiemelte továbbá, hogy „*állító tartalmú kategorikus értékű azonossági következtetést csak akkor lehet levonni, ha valamennyi nyom megfelelő egybeesést mutat, illetőleg a minőségi és*

507 Erdei Árpád: Az azonosító ismérvek állandóságának néhány kérdéséről az igazságügyi lőfegyvertanban. In: Gödöny József (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 8. BM Kiadó, Budapest, 1970, 332. o.

508 Uo. 342. o.

*mennyiségi eltérések okait a szakértő pontosan meg tudja magyarázni*⁵⁰⁹. Mindemellett megjegyezte, hogy az azonossági következtetések kialakításánál – a hüvelyek alapján végzett vizsgálat esetében – a szakértői tárgyi tudásnak és gyakorlati tapasztalatoknak fokozottan nagy szerepük van.⁵¹⁰

Erdei kutatása óta nem ismerünk hasonló vizsgálatokat. A kutatási eredmények a fegyverszakértői területen segíthetnék a szakértői gyakorlatot, megbízhatóbb válaszokat tennének lehetővé olyan kérdésekben, amelyek megválaszolására csak hosszú évek tapasztalata alapján van lehetőség.

509 Uo. 356. o.

510 Uo. 359. o.

10. AZ UJJNYOMSZAKÉRTŐI TERÜLET

Ez a szakterület több szempontból is jelentősen különbözik az eddig tárgyalt területektől. Lényege a hátrahagyott nyom alapján a nyomot hagyó személy azonosítása. Az alapját az emberi kéz ujjain lévő bőrfodorszalak rajzolatai adják.

Az ujjnyom relevanciája a felderítésben és a bizonyításban kétségtelen; a tárgyak megfogása, megérintése során azokon nyomok keletkeznek, amelyek a daktiloszkópia elvei mentén és módszertana alapján vizsgálhatók. Az izzadságváladék lerakódásával színtelen, úgynevezett látens nyomok keletkeznek, valamilyen anyaggal szennyezett bőrfelület pedig színes nyomokat hoz létre. A képlékeny anyagokban (gyurma, viasz, kenőanyagok stb.) térfogati nyomok keletkeznek.⁵¹¹

A daktiloszkópiának meghatározó szerepe volt a „tudományosan megalapozott kriminalisztika” kialakulásában is.⁵¹² Az ujjnyomok előfordulásának gyakorisága, bizonyításban betöltött szerepe miatt a kezdetektől kiemelt figyelmet kapott a terület; a módszertan fejlesztése, korszerű technikai alapokra helyezése tovább fokozta a felhasználások számát és sikerét.

Főbb alkalmazási területei:

1. Ismeretlen személyek személyazonosságának megállapítása, kétes kilétű személyek azonosítása. (A személyazonosság megállapítására elsősorban bűnelkövetők, menekültek és kiutasított személyek körében teremt lehetőséget; e személyi csoportok ujjnyomait elkülönített nyilvántartásban tárolják, alkalmazzák az összehasonlító vizsgálat során.)
2. Valamely bűncselekmény elkövetője kilétének megállapítása a helyszínen hátrahagyott kéznyom alapján. (A helyszíni nyomok összehasonlítását a bűnelkövetői adatbázis nyomataival végzik.)
3. Több cselekmény közötti kapcsolat megállapítása akár ismeretlen eredetű, de azonos helyszíni ujjnyomok megtalálása, egymással történő

511 <http://www.uni-miskolc.hu/~wwwbe/Kriminalisztika.htm>

512 Lásd *A tudományos kriminalisztika kialakulásának főbb állomásai* című 2. fejezetet!

azonosítása esetén. (A helyszínen talált ujjnyomok tárolása, rendszerezése külön nyilvántartásban történik.)

4. Ismeretlen holttestek személyazonosságának megállapítása. (Az utcán talált, okmány nélküli vagy kórházban meghalt ismeretlen személyek és bűncselekmények áldozatainak az azonosítása is lehetséges a rendelkezésre álló adatbázisok nyomataival történő összehasonlítás alapján.)⁵¹³

A rendszer ennek megfelelően az ujjnyomatokon alapuló korszerű személyazonosító eljárást és a nyilvántartási rendszert is magában foglalja.

10.1. A DAKTILOSZKÓPIA TUDOMÁNYOS ALAPJAI

A kéz tenyéri felszínén (hasonlóan a meztelen talpon is) sajátos – mechanikus és tapintófunkciójának megfelelő – bőrszerkezet van: ez bőrredőkből és barázdákból áll, és sajátos, egyedi mintázatú. Ez a mintázat az utolsó ujjperceken a legdifferenciáltabb, ennek a lenyomatát tekintjük ujjnyomnak. Az ujjnyom mellett lehetőség van a tenyérynym, illetve a talpnym azonosítására is.

10.1.1. A DAKTILOSZKÓPIAI AZONOSÍTÁS ALAPTÖRVÉNYEI

Az ujjnyomot a személyazonosításra alkalmassá tevő jellemzők a következők: egyediség, állandóság, csoportosíthatóság, leképezhetőség, relevancia, gyakori előfordulás, könnyű rögzíthetőség. Ez utóbbi négy szempont lényeges, hiszen az emberi testen egyéb helyeken is található jellegzetes bőrképződés vagy felépítés (például fül, ajak, homlok, fog), amelyek nyomatuk alapján azonosíthatók, azonban ezek ritkábban fordulnak elő.

Az ujjnyomatokon alapuló személyazonosítás módszerének tudományos megalapozása Sir Francis Galton nevéhez fűződik (1892), aki saját kutatásai

513 Romanek József – Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyzezsda: Daktiloszkópia 1904–2004. 100 éves a daktiloszkópia Magyarországon. BM Kiadó, Budapest, 2004, 42–43. o.

és *William Herschel* (1880) anyagai alapján két axiómára alapította rendszerét⁵¹⁴.

Az *állandóság vagy változatlanosság* elve – miszerint az ujjak bőrvonalrajzai az ember születésétől kezdve egészen a halál bekövetkezte után a test felosztásáig változatlanok maradnak – biológiai alapokon nyugszik. Az állandóság abban is megnyilvánul, hogy a fodorszálak rajzolata a sérüléseket követően általában nyomtalanul regenerálódik.

A bőrfodorszálak rajzolata a bőr felületén nem véletlenszerűen alakul ki, hanem megfelel az irharéteg alatti csapocskák sorainak.

*„Az emberi bőrt alkotó két főréteg, az irha és a felhám, a test különböző részein – eltérően szoros – kapcsolatban áll. [...] A bőr két rétegét az irhából felnyúló csapok sorozata kapcsolja egymással össze. [...] Az érintésnek ritkábban kitett bőrfelületeken [...] a két bőrréteget egymáshoz kapcsoló csapok száma kisebb, a két réteg lazább kapcsolatban áll egymással, míg az érintésre, fogásra szolgáló testrészekben, így elsősorban a tenyéren, a talpon ez a kapcsolat igen szoros.”*⁵¹⁵

Itt csapok egész sora helyezkedik el, amelyek a tenyéren, az ujjak belső felületén és a talpon szabályos vonalak, vonulatok alakjában helyezkednek el. Feladatuk a két bőrréteg összekapcsolásán túl: *„rajtuk helyezkednek el a tapintáshoz szükséges idegvégződések, a bőr nedvesség- és zsírtartalmát biztosító faggyúmirigyek kivezető csatornái, a pórusnyílások”*⁵¹⁶.

A bőrfodorszálak élettani felépítéséből – abból, hogy a rajzolatok alsóbb rétegekből erednek – következik a bőrfodorszálak rajzolatának megváltoztathatatlanága. Ez teszi lehetővé, hogy még a felhám bizonyos sérülése után is – égési sebeknél, kopásnál – a bőrfodorszál-rajzolatok a gyógyulással újra kialakulnak, mégpedig ugyanolyan formában, mint amilyenek a sérülés előtt voltak.

Az ember ujjain lévő bőrfodorszálak mintázata már az embrionális korban (a harmadik-negyedik hónap után) kialakul, és csak méreteiben változik, alapvető rajzolataiban megmarad egészen a haláláig, sőt a halál után a bomlás

514 Uo. 44. o.

515 Garamvölgyi Vilmos (főszerk.): i. m. 563. o.

516 Uo.

bizonyos fokáig. A vonalak az ember növekedésével együtt nőnek, szerkezetük és alakjuk – egymáshoz viszonyított helyzetük, rajzolatuk – azonban nem változik meg természetes úton.

Az ujjnyomatok *egyedisége* nem ilyen nyilvánvaló. Bár abból az axiómából vezetik le, hogy a természetben – legyen az élő vagy élettelen – nincsenek ismétlődések.⁵¹⁷ A tételt indukció segítségével állapították meg. Ahhoz, hogy két ember ujjnyomatának a rajzolatai egyformák legyenek, mind a tíz ujjon található bőrfodorrajzolat mintázatának és a bőrfodorrajzolatokon megtalálható száz-százhusz jellegzetességnek, az úgynevezett sajátossági pontoknak kölcsönösen megegyezőnek kell lennie. (Sir Francis Galton számítása szerint hatvannégymilliárd embernek kellene egyidejűleg élnie a földön ahhoz, hogy statisztikailag előfordulhasson két ujjnyomat egyezése. Ha pedig egy ember tíz ujjnyomatának ismétlődési valószínűsége a kérdés, akkor ennél még nagyságrendekkel nagyobb számban kell gondolkodnunk: hatvannégymilliárd a tizedik hatványon.) Mind ez idáig nem találtak két ujjnyomatot, amely teljes mértékben egyezett volna. (Az FBI daktiloszkópiai nyilvántartása 1975 végén százhatvanötmillió ujjnyomatlapot tartalmazott, és soha nem fordult elő tökéletes azonosság két ujjnyomat között.)

Kutatások kimutatták, hogy az egypetéjű ikrek ujjnyomata is különbözik, úgy, ahogy a hármas, négyes, ötös ikreké is. Meg kell jegyezni, hogy az ujjlécekre is jellemző az öröklődés törvényszerűsége, a bőrfodorszál-rajzolatok részletei azonban csak az embrionális fejlődés során alakulnak ki.

Bár a bőrfodorszálaknak végtelen variációja létezik, azok *csoportosíthatók*. Ez a daktiloszkópiai nyilvántartó- és keresőrendszer alapja.

10.2. A SZAKÉRTŐI AZONOSÍTÁSI TEVÉKENYSÉG ALAPJAI

Elsőként a Scotland Yardon alkalmazták a Galton–Henry-féle rendszert 1901-ben. Magyarországon Európában másodikként vezették be 1904-ben. Létrejött az első magyar ujjnyomat-nyilvántartás, amely hatezer bűnelkövető ujjnyomatát tartalmazta.

517 Romanek József – Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyeczda: i. m. 45. o.

A daktiloszkópia módszertanát 1902-ben *Pekáry Ferenc* rendőrfőkapitány-helyettes hozta Magyarországra Londonból. Majd *Gábor Béla* volt az, aki azt elméleti szempontból is tanulmányozta, kutatta, illetve annak hazai gyakorlati alkalmazhatóságát kidolgozta; ő volt az első törvényszéki szakértő is, aki a dánosi ügyben szakértői véleményt adott, s ezzel hozzájárult ahhoz, hogy a bíróság az ujjnyomszakértést a bizonyítás eszközeként vette figyelembe.⁵¹⁸

Az 1907-ben történt dánosi rablógyilkosság nyomozása során a gyilkos eszközön talált ujjnyomok segítségével sikerült azonosítani az elkövetőt. Ennek az ügynek meghatározó befolyása volt arra, hogy a belügyminiszter 1909. január 1-jei hatállyal az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal keretében egy daktiloszkópiái részleg felállítását rendelte el.⁵¹⁹ 1945 után a nyilvántartás háború következtében megsemmisült részeit újra létre kellett hozni. Kezdetben a tettes kilétének megállapítása mint cél másodlagos volt, ezzel szemben azonban a hamis neves bűnözők felismerése jelentett gyakoribb feladatot. Az évek során az ismeretlen tettesek által elkövetett bűncselekmények helyszínein rögzített nyomtörödékek száma fokozatosan emelkedett. A rutinszerű alkalmazás céljára a felépített tízujjas rendszer helyett a monodaktiloszkópiái nyilvántartás látszott szükségesnek. E gyűjtemény felállítása Magyarországon *Kiss Ernő* nevéhez fűződik. Az ujjnyomatokat ebben a rendszerben már fajták szerint csoportosították.

Az ujjnyom-azonosítás alapja az ujjnyomatok változékonysága és csoportosíthatósága. E szerint az ujjnyomatok ma három típusba sorolhatók: *íves*, *hurkos* és *összetett* típus. Ezeken belül kilenc ujjnyomfajta különböztethető meg. Az ujjnyomfajta helyes meghatározása során szerepe van a két legfontosabb mintaalkotó résznek: a magpontnak és a deltának. Ezek szinte minden mintatípusban jelen vannak.⁵²⁰

A csoportmeghatározást az egyedi azonosítás követi az azonosító sajátosságok (minúciák) alapján. Kb. tizennégyféle sajátosság létezik az ujjnyomaton, úgymint a bőrfodorszálak megszakadásai, elágazásai, az általuk képzett szigetek stb. Egy ujjnyomaton összesen átlag száz sajátosság található. A daktiloszkópiái azonosításhoz, illetve az azonosság bizonyításához

518 Ibolya Tibor: Elfelejtett kriminalisták: dr. Gábor Béla, a daktiloszkópia első magyar szakértője. *Belügyi Szemle*, 2014/3., 60. o.

519 Uo. 25. o.

520 Uo. 58. o.

a vizsgált bőrfodorszál-rajzolatoknak – és azon belül az azonosító sajátosságoknak – az összehasonlító nyomat jellegzetességeivel helyzetük és alakjuk alapján meg kell egyezniük.

10.3. NYILVÁNTARTÁS, KERESÉS ÉS AZONOSÍTÁS HAGYOMÁNYOS, ILLETVE DIGITÁLIS MÓDSZERREL

A Galton–Henry-féle tízujjas daktiloszkópiai rendszer az ujjnyomattípusok és -fajták alapján számokkal jelölt főosztályokat, valamint nagy- és kisbetűvel jelölt osztályokat tartalmaz. Ez utóbbi differenciálás célja a gyakori ujjnyomatfajták esetén a keresés megkönnyítése. Ennek alapján történt a manuális nyilvántartás és a keresés. Az azonosítás ujjnyomtöredékek alapján is lehetséges.

Az azonosítási metodológia, amit ma a nemzetközi szakirodalomban „ACE-V-folyamatként” ismernek, a következőképpen épül fel: Analysis (analízis), Comparison (összehasonlítás) Evaluation (értékelés) és Verification (ellenőrzés).⁵²¹

Az analízis során a szakértő dönt arról, hogy a nyom alkalmas-e az azonosításra. Amennyiben alkalmas, az első lépés a minták általános tulajdonságainak meghatározása: az ujjnyom típusa, altípusa, nagysága és egyéb ismertetőjele. Majd az egyedi sajátosságok vizsgálata következik: jelenléte, típusa, méretei, elhelyezkedése.⁵²² Az összehasonlítás során veti össze a szakértő az ismeretlen eredetű nyomot az ismert eredetű nyomattal. Ezt követi a döntés folyamata: „*a nyom és a nyomat azonos papilláris bőrfelületrész származéka-e vagy sem*”⁵²³. Az ellenőrzés során az eddigi szakaszokat megismétli egy másik szakértő. A nyom és a nyomat azonosságára vonatkozó döntés meghozatala hosszabb és alaposabb folyamatot feltételez, mint a különbözőségekre vonatkozó döntés.

521 David R. Ashbaugh: Ridgeology: Modern Evaluative Friction Ridge Identification. Royal Canadian Mounted Police, Canada, 1999. Idézi Romanek József – Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyzezsda: i. m. 118. o.

522 Romanek József – Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyzezsda: i. m. 118–119. o.

523 Uo. 20. o.

1992 végétől Magyarországon is korszerűbb, számítógépes nyilvántartó- és azonosítórendszert alkalmaznak. Előnye gyorsasága mellett a hatékonysága, a találati pontosság növekedése, ami több azonosítást tesz lehetővé. Emellett a töredékes nyomok vizsgálatára is lehetőséget nyújt képminőségjavítási és egyéb képfeldolgozási funkciók alkalmazásával. Létrehozását indokolta egyebek között a nyilvántartásban szereplő adatok számának fokozatos növekedése (amelynek következtében nehézkessé vált az ujjnyomatlapok kezelhetősége), illetve az azonosítási folyamatot magát is nagymértékben segíti az automatizált rendszer.

Az elsőként bevezetett PRINTRAK-AFIS rendszerrel nagyrészt automatizáltan zajlott az adatbevitel, a keresés és az azonosítás. A gép a tizenhat leghasonlóbb ujjnyomatot ajánlotta fel azonosításra. Minimálisan tizenkét sajátosságnak kellett megegyeznie az azonosításhoz. A rendszer a minúciaponthalmazoknak pontszámokat adott. (Ennek elvei azonban nem voltak ismertek a szakértők számára sem.) A tízujjas számítógépes nyilvántartás mellett létrehoztak egy helyszínyom-adatbázist is.

2002 januárjában új rendszert, a SAGEM francia cég AFIS rendszerét vezették be a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben. Az új rendszer az országos nyilvántartásba küldött tízujjas ujjnyomatok és a bűncselekmények helyszínén rögzített nyomok képeinek rögzítése, nyilvántartása, keresése mellett a tenyérynymatok digitális feldolgozására, keresésére is alkalmas volt. Ez a korábbi rendszerhez képest gyorsabb és nagyobb kapacitású volt. A bűnügyi tízujjas és tenyérynymat-adatbázis és a helyszínyom-adatbázis mellett a menedékjogot kérők adatbázisát és a kiutasított személyek adatbázisát is felállították (ez utóbbi idáig nem létezett).

A számítógépes rendszer bevezetése óta különösen jelentősnek bizonyulnak azok az azonosítások, amelyek sorozatos elkövetések felderítésében, bizonyításában segítik a hatóságokat.

Előfordult, hogy az elkövető holtta nyilvánította magát; mivel azonban az ujjnyomata még szerepelt a nyilvántartásban, újabb elkövetése során sikerült őt azonosítani. Ujjnyomat alapján lehetőség van a hamis adatot használó személyek azonosítására. Ezen kívül ismeretlen holttestek azonosítására is igen gyakran kerül sor. Erre nézve 1998-ból van adat: nyolcvanegy ismeretlen holttest ujjnyomatát ellenőrizve tizenhét főt azonosítottak.

Igazi érdekességnek számít az az ügy, amelyben egy festmény hamisításával kapcsolatban merült fel gyanú. Az eredeti festményen szerepelt a festő ujjnyoma. A kérdéses festményen talált nyom nem a festőtől származott, hanem a gyanúsítottól.

Kiemelt ügyekben is gyakori segítség az automatizált ujjnyomazonosítás.

1994-ben, ismeretlen tettes által elkövetett emberölés büntette miatt folyamatban lévő eljárásban a talált nyomok alapján a rendszer segítségével három személyt azonosítottak. Ezek közül kettő már a PRINTRAK rendszerben is szerepelt, az azonban nem találta meg az azonosságokat.

2014 júniusától ismét új azonosító- és nyilvántartórendszer kezdte meg a működését. Az újabb fejlesztést részben az indokolta, hogy az adatbázis mérete akkorára duzzadt, hogy az előző rendszer már nem volt tovább bővíthető. Az új berendezés és szoftver egyúttal gyorsabb és pontosabb bevitt, keresést és azonosítást tesz lehetővé. A véleményalkotás, a szó szoros értelmében vett azonosítás azonban a szakértő feladata marad. A COGANT rendszer tartalmazza a tízujjasnyomat-adatbázist és a tenyérsnyomat-adatbázist is. Emellett végső soron az azonosító tevékenység hatékonyságát szolgálják a digitális bűnügyi célú nyomatoló eszközök.

A találati pontosság a tízujjas nyilvántartásban történő keresés esetén nagyon pontos, kb. 99,98 százalék, helyszíni nyomok esetén kb. 85 százalék. A találati pontosságot segítik az egyéb információk, például az ujjnyomfajta ismerete vagy az ujjnak (tenyérrészének) pontos megjelölése. A nyom vizsgálatát a számítógépes program végzi el, majd azonos jellemzőkkel rendelkező nyomatot keres a nyilvántartásban. A rendszer csak ajánlásokat tesz (több

lehetséges nyomatot kínál fel), az azonosítás végső soron a szakértő feladata. Szintén a szakértőnek kell megállapítania, hogy alkalmas-e a nyom az azonosításra (megfelelő-e a minősége, tartalmaz-e tíz sajátossági pontot). Ezt követően a digitalizálást is a szakértő végzi. Az akkreditációval ezen a területen az elvárt minőségi követelmények dokumentálása történt meg. A munka lényegében már azelőtt is ennek megfelelően zajlott.

10.4. TOVÁBBFEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEK

A hatékony számítógépes rendszer mellett a *nyomrögzítési problémák* gyakran akár lehetetlenné is teszik az azonosítást. (A rossz minőség alkalmatlanná teheti a helyszíni nyomat az azonosításra.) Szintén független a szakértői munkától, hogy a *vétlen ujjnyomok kizárása kevésbé működik*: a nyomozás során kevés vétlen ujj- és tenyéryomot rögzítenek. Ennek az a következménye, hogy valószínűleg több ujjnyomtöredék van a nyilvántartásban, amely vétlen személyektől származik (1998-ban az ügyek hatvanhét százalékában nem történt „vétlenszűrés”).

Az ujjnyomatok mellett már Magyarországon is vizsgálják és azonosítják a tenyéryomokat, emellett a *talpnyomok és egyéb bőrfelületek nyomainak vizsgálatára* is van lehetőség (fül-, ajak-, homloknyom).

A daktiloszkópia tudományos fejlődéséhez hozzájárul, hogy *mint alkalmazott vizsgálat* megjelent az *antropológia* és az *orvostudomány területén*, elsősorban az apasági vizsgálatok, az ikerkutatás, valamint a különböző betegségek genetikai vonatkozásai vizsgálata kapcsán. Ez a fejlődés egy új elnevezés bevezetését is szükségessé tette: 1926-tól *Harold Cummings* és *Charles Midlo* javaslata alapján dermatoglyphiának nevezik az emberi bőrlécrendszer széles körű vizsgálatával foglalkozó tudományágot.⁵²⁴ Az ujjnyomat mindezek mellett az ellenőrzési és beléptetési rendszerekben mindennapi szinten is alkalmazott személyazonosító jellemző, a korszerű, automatizált biometrikus személyazonosító rendszer részeként.

Szintén továbblépési lehetőségét jelentenének az *azonosító jellemzőkkel kapcsolatos további kutatások*. Az azonosítás a legtöbb országban az úgyneve-

524 Uo. 39. o.

zett numerikus standard alapján működik: meghatározott számú sajátossági pont megegyezése esetén kategorikus azonosítás történik. Nincs egyetértés az egyes országok között abban, hogy hány minúciának kell egyeznie. (Az Egyesült Államokban nem egységes, Németországban nyolc és tizenkettő között van, Európában is szinte országonként különböző.)

Egy Magyarországon folytatott kutatás során több, ebbe a körbe tartozó kérdést vizsgáltak.⁵²⁵ Megnézték az azonosítások megoszlását a bekódolt azonossági pontok szerint. A kódolt azonossági pontok leginkább megfelelő száma tizenkettő és tizenhat között ingadozott. Vizsgálták még az azonosítások sorrendjét (aszerint, hogy a számítógép által hasonlónak felajánlott tizenhat ujjnyomat közül melyik lesz az azonos). Az eredmény: az azonosítások 74 százaléka jutott az első helyre, az első nyolc helyre pedig összesen az azonosítások 95,7 százaléka. Az eredmények alapján az elfogadott gyakorlat, a tizenhat felkínált jelöltből álló lista igazoltnak bizonyult.

Bár a szakértők nyilatkozata szerint az azonossági pontok száma mellett azok elhelyezkedésének, irányának, egymáshoz való viszonyának is egyeznie kell, a szakirodalomban nem található pontos meghatározás azzal kapcsolatban, hogy milyen jellegű azonossági pontokból kell minimum tíznek egyeznie. (Azon kívül, hogy ezeknek lehetőleg „egy kupacban kell lenniük”.) Bár a szakértők hangsúlyozzák, hogy

„amikor az ujjnyomatszakerő a bíróság elé terjeszti a helyszíni nyom azonosítását tartalmazó szakértői véleményt, a nyom és a nyomat 10 minúciájának megegyezéséről beszél; ezt azért teszi, hogy a nem szakértő számára közérthető formában demonstrálja az azonosítás lényegét. Ez azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy az azonosítás megállapításához az ujjnyomatszakerő csak a minúciák összeszámlálását alkalmazza. [...] A szakértő a minúciák számlálásához akkor folyamodik, amikor a nyom azonosításra alkalmasságának megítélése kapcsán hoz döntést: tartalmazza-e a konkrét nyom a szükséges minőségi (nyomtisztaság és világosság) és mennyiségi (minúciák szükséges száma) információt.”⁵²⁶

525 Solymosi Józsefné – Tauszik Nadja: Usage of AFIS System in Hungary. Fingerprint Whorld, no. 1, 1998, pp. 24–29. (Az AFIS-felhasználás néhány eredményéről: 277 véletlenszerűen kiválasztott azonosítást vizsgáltak 1996 júniusa és októbere között.)

526 Romanek József – Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyzezsda: i. m. 124. o.

Azonosításra alkalmas nyom esetén a nyom és a nyomat összehasonlítása és értékelése nem pusztán a minúciák összeszámlálása által történik, hanem az ujjnyomatszakértő a minúciák sajátos, egyező konfigurációját (meghatározott típusú minúciákat meghatározott egymáshoz viszonyuló elhelyezkedésben, irányban, távolságban) keresi. Ha talál ilyen konfigurációt, akkor az azonosítást megállapítja, ha nem talál, az azonosságot kizárja. A szakértők szerint *„ez minőségi vizsgálat, és itt nincs szerepe sem a statisztikának, sem az annak alapját képező valószínűségnek”*⁵²⁷.

Sok kutatást folytattak, hogy az egybeeső minúciák ahhoz minimálisan szükséges számát megállapítsák, ami az azonosítás bizonyításához elégséges. Az egyes országokban eltérő minúciaszámot határoztak meg az azonosíthatóság feltételeként. Az egyes fajták előfordulási gyakoriságáról a lakosságban az egyes ujjakra, sőt a két kézre lebontva is folytattak vizsgálatokat.⁵²⁸ A minúciák előfordulási gyakoriságára nézve is vannak adatok.⁵²⁹ Kimutatták azt is, hogy *„nincs statisztikailag megbízható korreláció egyfelől a minúciák típusa, iránya és gyakorisága, másfelől az ujjminta típusa és az ujjnak a kézen való elhelyezkedése között”*⁵³⁰.

A numerikus módszer hívei szerint *„a numerikus szabvány a szakvélemény megbízhatóságának sarokköve és a határozottság alapja”*. Továbbá *„Bizonyítékon alapuló »abszolút bizonyosságú« szakvélemény nyeresének egyetlen útja a tapasztalati standard alkalmazása, mellyel képesek vagyunk részletesen leírni az azonosítási folyamatot”*⁵³¹.

A numerikus módszer mellett terjed a *holisztikus módszer*; az Egyesült Államokban, Angliában, Walesben, Észak-Írországon, Skóciában, Norvég-

527 Uo. 125. o.

528 Uo. 63. o.

529 Czesław Grzeszyk: Studies on minutiae of papillary lines. Problemy Kryminalistyki, no. 96, 1972; James W. Osterburg et al.: Development of a Mathematical Formula for the Calculation of Fingerprint Probabilities Based on Individual Characteristics. Journal of the American Statistical Association, vol. 72, no. 360, 1977, pp. 772–778. Grzeszyket, Osterburgot és társait idézi Romanek József – Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyezsda: i. m. 76. o.

530 Christophe Champod – Pierre Margot: Computer assisted analysis of minutiae occurrences on fingerprints. In: Joseph Almog – Eliot Springer (eds.): Proceedings of the International Symposium on Fingerprint Detection and Identification. Israel National Police, Jerusalem, 1996, pp. 305–318. Idézi Romanek József – Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyezsda: i. m. 78. o.

531 Romanek József – Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyezsda: i. m. 126. o.

giában ezt alkalmazzák. E szerint nemcsak a minúcia száma és típusa az azonosítás alapja, hanem más, minőségi kritériumok is. *„A minúcia számán túlmenően, a gyakorlott szakértő az ujjnyom egészének minőségét és tisztaságát, a mintatípust és a fodorszálok irányának ritkaságát és a minúcia egyediségét is figyelembe veszi.”* A magyar szakértők szerint ez a módszer számos szubjektív elemet tartalmaz.⁵³²

E rendszer, illetve az új nemzetközi kutatási eredmények alapján harmadik irányzatnak tekintendő véleményem szerint az úgynevezett statisztikai módszer. A numerikus minimálszabványon alapuló módszer kapcsán egyre gyakrabban fogalmazzák meg, hogy nem megfelelő⁵³³ vagy egyenesen *„eleve hibás, mivel az egyes mintajegyek értéktartalma nem »a priori« azonos. Ezek az ismeretek a daktiloszkópiai mintajegyek előfordulási gyakoriságának komputerizált statisztikai értékelésén alapulnak.”*⁵³⁴

Mindezen túlmutatnak – ugyanakkor az eddigi módszerekkel kombinálhatók – a XX. század utolsó évtizedeiben megjelenő, *új jellemzőkön alapuló vizsgálati lehetőségek*. A poroszkópia lényege a bőrfodorszálokon található pórusokon, azok elhelyezkedésén és alakján alapuló azonosítás. Nehéz vizsgálhatósága miatt inkább kiegészítő lehetőséget nyújt. A fodorszálok széleinek vizsgálata (*edgescopy*) szintén rendkívüli az ujjnyomok-ujjnyomatok vizsgálata keretében.

10.5. AZ UJJNYOMSZAKÉRTŐI VIZSGÁLAT AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSÁBAN

Az ujjnyomszakértői vizsgálat „mint tudományosan alátámasztott bizonyíték” már hosszú ideje jelen van a bírósági eljárásban; a legkorábban Indiában és Argentínában jelent meg az 1800-as évek elején. Az Egyesült Államokban első alkalommal a *Jennings-ügyben*⁵³⁵ fogadták el bizonyítékként; ahol is a másodfokú bíróság elismerte, hogy az ujjnyom-azonosítás tudomány, és

532 Uo. 127. o.

533 Erről részletesebben lásd a *Törekvések a daktiloszkópia tudományos megalapozottságának fokozására* című 10.6. alfejezetet!

534 Peter W. Pfeifferli Christophe Champod kutatásaira hivatkozik. Peter W. Pfeifferli: i. m. 221. o.

535 *People v. Jennings*, 254 Ill. 534, 96 N.E. 1077, 43 L.R.A. (N.S.) 1206, (1911)

bizonyítékként az ügyben felhasználható. A Jennings-ügy óta az ujjnyom-ujjnyomat-azonosítás a forenzikus azonosítás egyik mértékadó fajtája. A bíróság hivatalosan elismerte és a bizonyítás során alkalmazhatónak nyilvánította azt a tényt (*judicial notice*), miszerint az ember ujjnyomatai egyediek és állandók.⁵³⁶

A Daubert-döntés⁵³⁷ hatása azonban az ujjnyomszakértői területet is elérte. Az első fordulat a Daubert-döntés után 1999-ben, a *Mitchell-ügyben*⁵³⁸ következett be; a védelem vitatta, hogy az ujjnyomazonosítás tudományos alapon történik. Mitchell ellen az volt a vád, hogy egy fegyveres rablásnál ő vezette az autót, amellyel a tettesek elmenekültek. Bizonyítékul csupán két töredékes ujjnyom szolgált, amit a kocsikormányán és váltóján találtak. Az FBI bizonyítani akarta a szakterület megbízhatóságát, és az Egyesült Államok ötven laboratóriumába küldte el a vádlott, *Byron Mitchell* ujjnyomatait. A nyomok és a nyomatok összehasonlítását a kérésnek megfelelően a legtapasztaltabb szakértők végezték. Harminckilenc laboratórium tett eleget a megkeresésnek, ezek közül harminc mindkettő nyomot azonosította Byron Mitchell nyomataival, kilenc pedig csak az egyiket vagy egyiket sem. Vagyis a vizsgálatban részt vevő laboratóriumok huszonhárom százalékának véleménye különbözött az első véleménytől.⁵³⁹ A szövetségi nyomozók ezt azzal magyarázták, hogy a daktiloszkópia módszere megbízható, a konkrét vizsgálat eredményessége azonban függ a szakértő tapasztalatától. Mitchellt az elsőfokú bíróság (Pennsylvania United States District Court) elítélte, *J. Curtis Joyner*, Pennsylvania keleti körzetének bírója nyilvánította, hogy az ügyészség ujjnyomszakértője megbízható és az ujjnyomszakértői vélemény bizonyítékként alkalmazható. A fellebbezés során az elsőfokú bíróság döntését helybenhagyták.⁵⁴⁰ A fellebbviteli bíróság (United States Court of Appeals for the Third Circuit) úgy döntött, hogy az ujjnyom-azonosítás területe megfelel a Daubert- és a Kumho-ügyben lefektetett szempontoknak.

536 William Leo: What are the Effects of the Daubert Decision on Fingerprint Identification? <http://www.fingerprintidentification.net/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/researchpaper-ondaubert1.pdf>

537 Részletesen lásd a 3. fejezetben!

538 *United States of America v. Byron Mitchell*, App. 145 F.3d 572 (3d Cir. 1998)

539 Lyn Haber – Ralph Norman Haber: Challenges to Fingerprints. Lawyers and Judges Publishing Company, Tucson, 2009, p. 217.

540 *United States v. Byron Mitchell*, 365 F.3d 215 (3; Cir. 2004)

Két tényező tekintetében a bíróság hivatalos elismeréssel élt (*judicial notice*):

1. Az emberi bőrfodorszálak egyediek és állandók.
2. Az emberi bőrfodorszálak elhelyezkedése is egyedi és állandó.

A bíróság azonban nem ismerte el azt a tényt bizonyító erejűnek, hogy a bőrfodorszálakkal barázdált bőr és nyomata összehasonlításai – megfelelő mennyiségű és minőségű minta esetén – a pozitív azonosítást lehetővé tehetik. A bíróság úgy rendelkezett, hogy ebben a tárgykörben az esküdteknek kell dönteniük.

A Daubert-kritériumok vizsgálata során a következő megállapítások születtek:

A fellebbviteli bíróság nem döntött arról a kérdésről, hogy az ujjnyomat-azonosítás tudományos bizonyíték-e. A *Kumho Tire-ügyben*⁵⁴¹ a Legfelső Bíróság kinyilvánította, hogy nem kell különbséget tenni a tudományos és a nem tudományos szakértői vélemények között annak vizsgálata során, hogy mint szakértői vélemény alkalmazható-e a bizonyítás során.⁵⁴²

1. A *tesztelhetőséggel* kapcsolatban a bíróság megállapította, hogy a premisszákat, miszerint a bőrfodorszálak felépítése egyedi és állandó, valamint a tényt, miszerint a megfelelő mennyiségű és minőségű ujjnyomat alapján a személyazonosítás lehetséges, már tesztelték. A bíróság az FBI AFIS rendszerére utal, amely módszerének alkalmazásával, az alapjául szolgáló nyilvántartásban mind ez ideig nem találtak két egyező ujjnyomatot.
2. A *tudományosság megítélése* során a bíróságot nem győzte meg kellőképpen az a hivatkozás, miszerint a vélemény főként az ACE-V eljárás „verifikáció” fázisának tudományos megítélésére épített. A bíróság megállapította, hogy az ACE-V eljárás verifikációs fázisa nem kellőképpen alátámasztott, ez a tényező nem támogatja megfelelően a bizonyítékkénti elfogadhatóságot.
3. A *hibaarány* vizsgálata miatt volt a legnagyobb vita a két fél között. A fellebbezési bíróság különbséget tett a hibás találat (azonosítás) és

541 *Kumho Tire v. Carmichael*, 526 U.S. 137 (1999)

542 Andre A. Moenssens – Stephen B. Meagher: Fingerprint Sourcebook Chapter 13. Fingerprints and the Law. pp. 13–17. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/225333.pdf>

az azonosítás téves elmulasztása között. A védelem olyan tesztelési hibákra hivatkozott, ahol a szakértők nem állapították meg az azonosítást, bár meg kellett volna állapítaniuk. A bíróság e tekintetben úgy nyilatkozott, hogy a magas téves negatív azonosítási arány lényegtelen a Daubert-féle alkalmazhatósági vizsgálat szempontjából, amelynek a célja a pozitív azonosítás. Bár a hibaarányt nem tudták pontosan meghatározni, a bíróság meg volt győződve arról az értékelési módszerek alapján, hogy ez nagyon alacsony értéket mutat.

4. A bíróság azt állapította meg, hogy a *standardok* nincsenek megfelelően kimunkálva a tudományos és technikai diszciplínákhoz képest, így ez a tényező nem támogatja a bizonyíték elfogadását.
5. A fellebbviteli bíróság döntése szerint a vizsgált tényezők nagyobb része támogatta a vád bizonyítékának az elfogadását az ujjnyomat-azonosítás tekintetében (*általános elfogadottság*).

A másodfokú bíróság a következő néhány pontban foglalta össze ajánlásait a jövőre nézve⁵⁴³:

- A bíróság egyik lényeges megállapítása az volt, hogy az ujjnyom-azonosítási eljárás megbízhatósága nagymértékben függ a szakértő kompetenciájától, amit a tárgyalás esetében nem vizsgáltak.
- A vád és a védelem szakértőjét egyenlő elbírálás illeti meg, feltéve, hogy megfelelően kvalifikáltak.
- A Mitchell-döntésben a bíróság nem mondja ki kategorikusan, hogy az ujjnyom-azonosítás alkalmazható bizonyíték-e a döntést hozó másodfokú bíróság illetékességi területén. Azt azonban kimondja, hogy nem kell minden esetben Daubert-tárgyalást tartani erről a kérdéstről. A másodfokú bíróság azonban nem élhet vissza a mérlegelési jogkörével, tehát nem tagadja meg a meghallgatás lefolytatását a védelem érveinek a figyelembevételével.
- Nem kell bírói elismeréssel élni az ujjnyomvizsgálatot illetően.

Joyner bíró bírói elismeréssel élt a tekintetben, hogy az emberi bőrfodorszálok elhelyezkedése, mintázata egyedi. Ez azt jelenti, hogy nem kell a feleknek

543 Andre A. Moenssens (2004): i. m.

bizonyítaniuk a tényt, mert ez „nem lehet észszerű vita tárgya”. Bár a felülvizsgáló bíróságok már legalább negyven évre visszamenően bírói elismeréssel éltek e tekintetben, a másodfokú bíróság kimondta, hogy ez nem köti a bíróságokat. A fellebbviteli bíróság úgy vélte, a bőrfodorszálok egyedisége nem általánosan ismert vagy „egyértelműen alkalmazható”, emiatt Joyner bíró bírói elismerése hiba volt.

A *Mitchell*-ügy precedens értékű, vagyis kötő erejű a másodfokú bíróság illetékességi területére (Third Circuit) nézve. Vagyis a kerületi bíróságnak (District Court) követnie kell azt. Más bíróságokra nézve csak meggyőző erejű a precedens, bár széles körben idézett és alkalmazott más szövetségi és állami bíróságokon is.

Louis Pollak bíró (a *Llera Plaza-ügyben*⁵⁴⁴) szintén az elsők között vitatta, hogy a daktiloszkópia bizonyítottan tudományos eljárás. Úgy vélte, ez elsősorban technika, amelynek eredményei szubjektívan értelmezhetők. A gondot nem a jó minőségű ujjnyom vizsgálata jelenti, hanem a helyszínen talált töredékes vagy elkenődött nyom azonosítása.⁵⁴⁵

Nagyobb nyilvánosságot kapott a *Brandon Mayfield-ügy*. 2004 májusában az FBI letartóztatta Brandon Mayfield oregoni ügyvédet mint a 2004. március 11-i madridi terrortámadás gyanúsítottját. Mayfieldet az ujjnyomata alapján azonosították, a detonátort tartalmazó táskán talált ujjnyomokkal történő összehasonlítás során. Két héttel később a Spanyol Nemzeti Rendőrség (SNP) tájékoztatta az FBI-t, hogy a táskán talált ujjnyomok segítségével azonosítottak egy algériai állampolgárt. Az FBI megvizsgálta az algériai személy ujjnyomatát is, majd ezt követően visszavonták Mayfield azonosítását, és elengedték a fogva tartásból.

Az Amerikai Egyesült Államok Főfelügyeleti Hivatala (Office of the Inspector General; OIG) vizsgálatot indított a téves azonosítás és a letartóztatás körülményeinek vizsgálatára.⁵⁴⁶ Az FBI számítógépes azonosító szoftvert (IAFIS) alkalmazott, amely több más jelölt között szűrte ki Mayfield ujjnyomatát. Ezt követően egy szakértő végezte a jelöltekkel az összehasonlítást. Mayfield ellenőrzésének külön figyelmet szenteltek; ő muszlim vallású

544 *United States v. Llera-Plaza*, 188 F. Supp.2d 549, 570 (E.D. Pa. 2002)

545 Andre A. Moenssens (2002): i. m.

546 The Review of the FBI's Handling of the Brandon Mayfield Case. <https://oig.justice.gov/special/s0601/exec.pdf>

volt, egyiptomi nőt vett feleségül és terroristaként gyanúsított személyekkel állt kapcsolatban. Ám a madridi vonatrobbantást illetően nem merültek fel konkrét információk Mayfieldet illetően.

Az FBI azonosítását követően az SNP laboratóriuma Mayfield nyomatának vizsgálata alkalmával negatív eredményt kapott, amelyről tájékoztatta is az FBI-t. Ezt követően a bíróság független szakértőt jelölt ki az FBI által végzett azonosítás felülvizsgálatára. Az ellenőrző szakértő egyetértett az első szakértő a vizsgálati eredményével. Másnap azonosította az SNP az algériai személyt mint a kérdéses ujjnyomattal rendelkező személyt.

Az FBI Mayfield téves azonosításának okaként egyrészt az eredeti nyom hiányát tekintette (az azonosítást digitális fotó alapján végezték el), másrészt a két gyanúsított nyomatának nagymértékű hasonlóságát. Egy nemzetközi vizsgálat alkalmával független szakértők megállapították, hogy az első szakértő nem folytatta le a teljes vizsgálatot, éppen lényeges különbségeket hagyott figyelmen kívül. Több ellenőrző szakértő szerint az automatizált ujjnyomazonosító szoftver, az IAFIS által azonosításra ajánlott nyomatokból indultak ki, de a kellő ellenőrzést elmulasztották. Ehhez hozzájárult a kiemelt jelentőségű ügy miatti fokozott eredménykényszer. Az első szakértők információi az ügyről szintén befolyásolták a vizsgálatot.

Az OIG a téves azonosítás okainak vizsgálata során szintén a nyomatok szokatlan hasonlóságából indult ki, amihez hozzájárult a különbségek helytelen magyarázata, a hasonlóságok minőségének hibás értékelése, az extrém kicsi részleteknek tulajdonított szerep, és a Mayfieldről rendelkezésre álló információk befolyása.

Az ujjnyomat-azonosítás az Egyesült Államokban is – mint a legtöbb helyen a világban – százszázalékos (kategorikus) bizonyossággal történik. A Főfelügyelői Hivatal megállapította, hogy a rendelkezésre álló információk, adatok nem tették volna lehetővé a bizonyosság ilyen fokának megállapítását a nyom és a nyomat azonosítása során. Az OIG vizsgálta azt is, hogy az FBI által használt standardok hozzájárultak-e az azonosítási hibához. Az FBI a „fodorszál-standardot” alkalmazza, amely nem kívánja meg az azonosításhoz egy előre meghatározott számú sajátosság egyezését (mint a Magyarországon is alkalmazott numerikus standard), az előbbi módszer a számszerű egyezésen túl a minőségi egyezés fontosságát hangsúlyozza.

Az OIG megállapította, hogy a hiba a numerikus standard módszerrel sem lett volna feltétlenül elkerülhető.

Az OIG kiemelt figyelmet fordított annak ellenőrzésére, hogy az FBI kontrolleljárása mennyiben hatott közre a téves azonosítás során. Az FBI-nál minden azonosítást egy második szakértőnek kell ellenőriznie. A Mayfield-esetben az ellenőrző szakértőnek tudomása volt arról, hogy az azonosítást egy FBI-nál dolgozó szakértő végezte. Az eljárás kritikussai azt állítják, hogy ebben az esetben elvárás, hogy az ellenőrző szakértő egyetértsen a kollégájával. Az OIG szerint a laboratóriumi eljárásokat úgy kell kialakítani, hogy az ellenőrzés teljes és független vizsgálatot jelentsen, és szigorúbb biztosítékokat kell kidolgozni a hibás azonosítások ellen. A vizsgálat eredményeképpen főként szervezeti és működési ajánlások születtek az FBI-nál folytatandó bizonyítási eljárásokat illetően.

10.6. TÖREKVÉSEK A DAKTILOSZKÓPIA TUDOMÁNYOS MEGALAPOZOTTSÁGÁNAK FOKOZÁSÁRA

A szakterület tudományos megalapozottságával kapcsolatban napjainkban világszerte számos tanulmány születik, emellett a módszer objektivitását fokozó kutatások zajlanak.⁵⁴⁷

Így az Egyesült Államok Szövetségi Nyomozó Hivatala (FBI Laboratory, Forensic Analysis Sector) 1999-től foglalkozik célzottan az ismeretanyag és a módszer tudományos megalapozottságának alátámasztásával. Az ujjnyomszakértői terület tudományosságának bizonyítékaként elsősorban történeti kialakulásának és több mint egy évszázados alkalmazásának tapasztalatait említik. Ma az FBI-nál nyilvántartott ujjnyomatok száma százmillió fölött van, ez már számítógépes programmal támogatott (IAFIS, AFIS; az előbbit tekintik a világ legnagyobb biometrikus adatbázisának⁵⁴⁸). Az ujjnyomatok

547 Ezekről a törekvésekről lásd például Aisha S. Prudhomme: The Evolution of the Science of Fingerprint Identification Meeting the Daubert Challenge. 2012. <https://forensiccrowd.wordpress.com/tag/fingerprint-identification/>

548 U.S. Dept. of Justice – FBI 2011. http://www.fbi.gov/about-us/cjis/fingerprints_biometrics/iafis/iafis

egyediségét igazolja a szakértői gyakorlat is: még nem találtak két megegyező ujjnyomatot.

A legkorszerűbb általánosan elfogadott azonosító módszer: az ACE-V, amelyet főként az ellenőrzési eljárás miatt az International Association for Identification (IAI) és a Scientific Working Group on Friction Ridge Study and Technology (SWGFAST) is elfogadott és jóváhagyott.

A *numerikus standard* módszer (meghatározott számú azonosító sajátosság egyezése esetén kategorikus azonosítás történik) differenciáltabb elemekkel bővíthet; figyelembe véve az elemzés, az összehasonlítás és az értékelés sajátosságait.⁵⁴⁹ Egyre gyakrabban foglalkoznak az azonosítási folyamat minőségi tényezőivel. Ennek megfelelően az eljárás nem egyszerűsíthető le meghatározott számú egyező sajátosság megtalálására, ez nem ad teret a szakértő valódi értékelő tevékenységének.⁵⁵⁰ Másik ellenérv a numerikus standarddal szemben, hogy nem minden szerv (nem is minden ország) azonos számú sajátossági pontban határozza meg az azonosítás feltételét. A valószínűség számszerű (statisztikai) kifejezése segítséget jelenthetne a jogalkalmazó számára a bizonyító erő objektív meghatározásához. Ehhez azonban szükséges lenne a konkrét sajátosságok és a sajátosságkomplexumok előfordulási valószínűségének ismerete.

Ezzel a problémával kapcsolatban elindult egy folyamat.⁵⁵¹ Az IAI már az 1970-es években elkezdte vizsgálni a numerikus standard helytállóságát. Ezek a kutatások mutattak rá arra, hogy a szakértőnek a mennyiségi faktor mellett a minőségire is ügyelnie kell: a mintázatok gyakoriságára, a pontok jellegére és elhelyezkedésére. Azóta a világ több pontján csatlakoznak a szakértők az új elvekhez, a gyakorlatban azonban még tartja magát a numerikus standard módszer.

Ezen ellentmondások feloldására az IAI létrehozott egy bizottságot, amely három év kutatás után a következő megállapításra jutott: *„Nincs érvényes alapja annak, hogy létezik egy előre meghatározható minimális száma a bőrfodorszál-sajátosságoknak, ami szükséges ahhoz, hogy két nyom azonossága*

549 Christophe Champod – Ian W. Evett: A probabilistic approach to fingerprint evidence. *Journal of Forensic Identification*, vol. 51, no. 2, 2001, pp. 101–122. Idézi Aischa S. Prudhomme: i. m.

550 William F. Leo: Friction Skin Identification A Scientific Approach. *The Print*, vol. 10, no. 3, 1994, pp. 1–3. Idézi Aischa S. Prudhomme: i. m.

551 Jay A. Siegel – Pekka J. Saukko: i. m. 426–427. o.

*megállapítható legyen.*⁵⁵² Az utóbbi időben a hangsúly a kvantitatív kutató-sokra helyeződött, a valószínűségi-statisztikai modellekre és az azonosítás valószínűségi arányaira (*likelihood ratio*).

A Computation of Likelihood Ratios in Fingerprint Identification for Configurations of Any Number of Minutiae (Valószínűségi arányok számítása az ujjnyom-azonosításban néhány sajátosságból álló alakzat alapján) című tanulmány a kézzelfoghatóbb, kvantitatív módszer elérésére törekszik azzal, hogy a minúciák értékének meghatározását célozza – egymáshoz viszonyított helyzetük alapján –, ezzel objektívebb alapokra kívánja helyezni az eljárást.⁵⁵³ A szakirodalom mindezek mellett fokozottan elismeri és méltatja a szakértő szerepét. A szakmai szervezetek (IAI, SWGFAST) támogatják a kutatókat, és protokollokat határoznak meg a szakértői munkában. Az ujjnyom-szakértő hitelessége mindennek köszönhetően napjainkban felértékelődött a bírósági eljárásban.

A Daubert-kritériumok hatására számos kutatás, tanulmány kíván eleget tenni a megváltozott követelményeknek, bizonyítani a terület tudományos megalapozottságát.⁵⁵⁴ Az ujjnyom-azonosítás szakirodalmában az egyik kurrens téma a National Research Council 2009. évi jelentésére történő reflexió; a szakterületet ért kritikák elemzése, valamint e lényeges állomást követő fejlesztések bemutatása.

Ezek közül is ki kell emelni *Christophe Champod* munkásságát, minde-
nekelőtt 2015. évi tanulmányát, amelyben részletesen foglalkozik a vizsgálat pontosságának, megbízhatóságának, megismételhetőségének és reprodukálhatóságának tényezőivel. A tanulmány a statisztikai módszerek jelentőségéről is szól az ujjnyom-azonosítás területén. A fejlődés következő állomásaként hangsúlyozza a hagyományos, kategorikus véleményadásra törekvő gyakorlat számára a statisztikai modell valószínűségi logikájának jelentőségét, az új

552 David R. Ashbaugh – Max M. Houck: Fingerprints and Admissibility: Friction Ridges and Science. *The Canadian Journal of Police & Security Services*, vol. 3, no. 2, 2005, pp. 107–108. Idézi Aischa S. Prudhomme: i. m.

553 Cédric Neumann – Christophe Champod – Roberto Puch-Solis – Nicole Egli – Alexandre Anthonioz – Andie Bromage-Griffiths: Computation of Likelihood Ratios in Fingerprint Identification for Configurations of Any Number of Minutiae. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 52, no. 1, 2007, pp. 54–64.

554 Lásd például Christophe Champod – Ian W. Evett: i. m.

szemlélet szükségességét, amelynek keretében a szakértők őszintén beszélnek a különféle módszerek erősségeiről és korlátairól.⁵⁵⁵

Champod a következőkben foglalta össze az NRC kritikáit:

- a) A hagyományos ujjnyom-azonosító eljárás nagymértékben a szakértőre épül.
- b) A szakértő azonosítási tevékenysége szubjektív elemek által meghatározott.
- c) Az eredmény nem feltétlenül reprodukálható egy másik szakértő tevékenysége során.
- d) A vélemény háromféle lehet: azonosítás, kizárás vagy kétséget kizáróan nem azonosítható. A valószínűségi kategóriák használata nem jellemző.
- e) Az ACE-V eljárás megbízhatósága nem ismert, azonban mérési adatok alapján vizsgálható lenne.

Champod összegezte a gyakorlati szakemberek, a szervezetek és a tudomány képviselőinek a válaszait, majd megfogalmazta saját javaslatait. Arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szakértőknek a véleményükben tartózkodniuk kell az azonosító következtetésektől. Sokkal inkább két valószínűségi érték összevetését kell megtenniük, a valószínűségek hányadosa e tekintetben eleendő és valós információt jelent a jogalkalmazó számára. A Bayes-képlet tehát ezen a területen is alkalmazható.

Felhívja a figyelmet arra, hogy nagyobb nyíltságra van szükség a megállapítások levezetésénél és indokolásánál. Az azonosításban szerepet játszó sajátosságok szerepét és súlyát konkrétan kell megjelölni a jogalkalmazásban történő felhasználhatóság érdekében. A statisztika alkalmazása Champod véleménye szerint a közeljövő ujjnyomatszakértői gyakorlatában már megkerülhetetlen, mivel ez a tudományos megalapozottság alapja az azonosság valószínűségének pontos megjelölése által. Ehhez további kutatások szükségesek.

555 Christophe Champod: Fingerprint identification: advances since the 2009 National Research Council Report. 2015. <http://rstb.royalsocietypublishing.org/content/royptb/370/1674/20140259.full.pdf>

Az ujjnyomszakértői vélemény fő forrása – ezáltal meghatározó tényezője – maga a nyom. A nyom minősége e tekintetben nagyon fontos, ennek megfelelően előtérbe kerül annak objektív megítélése, vizsgálati lehetősége. Az esetleges téves vélemények kockázata is nagyobb rossz minőségű nyomok esetén.

Mindent egybevéve, Champod reményét fejezi, hogy az ujjnyomszakértés a jövőben több szakma összehangolt működésén alapszik majd (és ebben az emberi tényező mellett az informatikai háttér is meghatározó lesz). Alapvető szemléletváltásra van szükség a szakterület alapkérdéseit illetően és a módszertani feltételek kapcsán is, tekintve a statisztikai alapkutatásokat, a minőség mérésének megoldását, a dokumentáció jellegét és a hibák kezelését.

Magyarországon egyelőre a numerikus standard módszert alkalmazzák. A szakértők úgy nyilatkoznak, a magyar bíróság általában nem igényli, hogy az ujjnyomszakértői vélemény előterjesztésekor a szakértő nyilatkozzon az eljárás és a módszer tudományos megalapozottságáról.⁵⁵⁶

556 Romanek József – Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyzezsda: i. m. 131. o.

III.

A SZAKVÉLEMÉNY HITELTÉRDEMLŐSÉGE FOKOZÁSÁNAK EGYÉB DIMENZIÓI ÉS TÉNYEZŐI

11. A KRIMINALISZTIKAI SZAKÉRTŐI TERÜLETEK ELVEINEK ÉS MÓDSZERTANÁNAK VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON AZ EURÓPAI MINŐSÉGBIZTOSÍTÁSI KRITÉRIUMOKNAK MEGFELELŐEN

Korábbi kutatásaim során már megfogalmaztam, hogy a hiteltérdemlőség fokozásához a szakterületen hozzájárulna a szakértői módszerek egységesebb, lehetőség szerint tudományosan alátámasztott alapokra helyezése, valamint a vélemény bizonyosságának tényszerűbb, objektívebb meghatározása. 2015-ben azt vizsgáltam, hogy a tudományos-technikai fejlődés hogyan hatott erre a szakterületre, hogyan változtak az elkövetési módszerek, és mindez hogyan befolyásolta a szakértői tevékenység gyakorlatát és módszertanát. Mindezzel összefüggésben a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben időközben folytatott akkreditációs eljárás hatásait kívántam kiemelten elemezni.

A nemzetközi tendenciákkal összhangban, illetve azok hatására – a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet nemzetközi szakértői szervezetek tagja és kezdeményezések részese – 2012-től Magyarországon is nagy változások történtek a kriminalisztikai szakértői szakterületen. Ez a folyamat a személyi és tárgyi feltételek változásával, valamint az akkreditációval jellemezhető. Az akkreditáció – és az annak alapjául szolgáló, a szakértői tevékenység hiteltérdemlőségét széles körben megalapozó kritériumrendszer – követelménye szerepel az Egyesült Államok NRC-jelentésében a forenzikus tu-

dományok megszilárdításában szerepet játszó tényezők között, ezen túl az ENFSI 2010-től tagságának feltételül támasztotta.⁵⁵⁷

Az NSZKK-ban 2012 ősze óta a szakértői tevékenységek jelentős része akkreditált: az írás-okmányszakértői laboratóriumnak, az ujjnyomszakértői laboratóriumnak, a fegyver- és az orvos szakértői laboratóriumok nagy részének, a szerves kémiai és a kábítószer-vizsgáló laboratóriumnak, a fizikai-kémiai és a genetikai laboratóriumnak már ekkor megvolt minősítése.

11.1. AZ AKKREDITÁCIÓ SZEREPE A SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY HITELTÉRDEMLŐSÉGÉNEK FOKOZÁSÁBAN MAGYARORSZÁGON

Az akkreditálás annak tanúsítása, hogy az adott szervezet vagy természetes személy valamely tevékenységet, szolgáltatást megfelelő, egyenletes színvonalon lát el az ahhoz szükséges feltételek birtokában. Magyarországon az egységes minőség garantálásának, a központi minőségirányításnak az érdekében – a nemzetközi kötelezettségeknek megfelelően az együttműködés feltételeként is – az Országgyűlés 1995-ben létrehozta a nemzeti akkreditálási rendszert és a Nemzeti Akkreditáló Testületet.⁵⁵⁸ A hatályos szabályokat a testület működéséről és eljárásáról a 2005. évi LXXVIII. törvény tartalmazza.⁵⁵⁹

Az akkreditálás során az egyes tevékenységek, szolgáltatások hiteles működésének garanciáját adó szabványokat felállítják, majd a tevékenységet végzőket illetően vizsgálatot végeznek a feltételek meglétéről és a működés szabályosságáról. Ez a bűnügyi/igazságügyi munka területén is fontos követelmény, a csereszabotosság és a szakértői tevékenység nemzetközi alkalmazhatóságának a feltétele.

Ezen belül a laboratóriumi tevékenység szabványosítható a minőségi munkát, eredményt biztosító feltételek kidolgozásával. A minősítés ennek vizsgálatát és megítélését jelenti. Az akkreditálást nemzeti akkreditáló

557 Erről részletesen lásd *A szakértői vélemény megbízhatóságának vizsgálata az Amerikai Egyesült Államokban és Európában* című 3. fejezetet!

558 2016. január 1. óta Nemzeti Akkreditáló Hatóság.

559 <http://www.nat.hu/akkreditalas/index.php?mi=24>; Földi János: Akkreditálás a bűnügyi tudományos munka területén. Rendészeti Szemle, 2009/6., 39. o.

testületek végzik. A minősítés megfelelőségét évente felülvizsgálja az erre feljogosított testület, négyévente pedig meg kell újítani az akkreditációt, mindezzel igazolva, hogy a szükséges feltételeknek folyamatosan megfelel a „minősített” laboratórium.

Először az ilyen jellegű intézmények az ISO/IEC 17025 számú, a *Vizsgáló és kalibráló laboratóriumok felkészültségének általános követelményei* című szabvány előírásait követték. Ez a rendszer nem tartalmazta a bűnügyi laboratóriumi munka speciális követelményeit. Részben e speciális követelmények érvényesítésére jött létre 1995-ben a Bűnügyi Tudományos Intézetek Európai Hálózata (European Network of Forensic Science Institutes; ENFSI), ezen belül pedig állandó bizottság – a minőség- és kompetenciabizottság – koordinálja a szervezeten belüli minőségirányítást. Ennek érdekében számos akkreditációért felelős szervezettel együttműködik, köztük az ILAC-kal is (Nemzetközi Laboratóriumi Akkreditációs Együttműködés – International Laboratory Accreditation Cooperation), amely 2002-ben összeállította a forenzikus laboratóriumok által követendő irányelveket (Guidelines for Forensic Science Laboratories; ILAC–G 19:2002). Az útmutató részletesen szól arról, hogy a bűnügyi tudományok területe meglehetősen heterogén, idetartoznak az egzakt mérésen alapuló szakterületek és a jellegüknél fogva nagymértékben szubjektív diszciplínák egyaránt. Ez utóbbi területeken főként a megfelelő képzés, felügyelet, ellenőrzés lehet a garanciája a hitelt érdemlő tevékenységnek. Ezen túl az ENFSI kézikönyvekkel is segíti az egységes színvonalú munkát (*Best Practice Manual*).

A nem mérhető tevékenységek akkreditálására (például a bűnügyi helyszínelés) az ISO/IEC 17020 számú szabványt alkalmazzák (eredetileg az ellenőrző szervezetek felkészültségének általános követelményeiként összeállított szabálycsomagot). E területen is vannak megoldandó kérdések a specializáció hiánya okán.⁵⁶⁰

Az ISO/IEC 17025 szabvány két fő részből áll: a szervezeti és a műszaki követelményekből. A szervezeti követelményekhez hozzátartozik a szervezeti felépítés, a szabályozó dokumentumok kezelése, a hibák kezelése, a megelőzés, a fejlesztés, a belső vizsgálat egyaránt, a műszaki feltételek között szerepelnek a személyzeti és környezeti követelmények, a módsze-

560 Földi János: i. m. 40. o.

rek, berendezések, minták kezelése, az eredmény garantálásával kapcsolatos tényezők.⁵⁶¹

A BSZKI 2006-ban uniós támogatással kezdett hozzá az akkreditációhoz. Az intézet minőségpolitikai nyilatkozata szerint

„állami feladatként ellátandó alaptervekenységét, az igazságügyi szakértői tevékenységet és a kapcsolódó egyéb feladatokat a legjobb szakmai gyakorlat szerint, a lehetőségekhez mért legkorszerűbb, tudományosan megalapozott módszerek alkalmazásával, a szolgáltatásait igénybevevők szükségleteinek és elvárásainak megfelelően végzi. Az e célból létrehozott minőségirányítási rendszerét az MSZ EN ISO/IEC 17025:2005 szabvány követelményeinek megfelelően a NAR 20 dokumentum és az European Network of Forensic Science Institutions (ENFSI) általa bűnügyi szakértés területére megfogalmazott szakmai normák előírásait szem előtt tartva az Intézet minőségpolitikai elveit figyelembe véve működteti. Az Intézet vezetése biztosítja a minőségirányítási rendszer (MIR) működtetéséhez, folyamatos fejlesztéséhez szükséges erőforrásokat, megfelelően képzett személyzet foglalkoztatásával, korszerű és ellenőrzött eszközök, berendezések és anyagok alkalmazási feltételeinek megteremtésével.”⁵⁶²

A minősítés feltételeit – egyúttal azok meglétét – a *Minőségirányítási kézikönyv* tartalmazza a MSZEN 17025 ISO/IEC rendszerszabvány szerint. Ez az útmutató a szakértői vélemények kiadásáról és az eredmények közzléséről, valamint az alkalmazott módszerről (eljárás, munkafolyamat) tartalmaz érdemi előírásokat. Szabályozza az eljárás folyamatát, de nem feltétlenül tér ki maradéktalanul a módszerek leírására, meghatározására, még kevésbé foglalkozik a véleményalkotás tényezőivel. Nem is ez a cél, hanem sokkal inkább a keretek meghatározása, amelyben akár a változó-fejlődő eredmények is helyet kapnak.

A bűnügyi laboratórium egyik fő jellegzetessége, hogy az általános laboratóriumokhoz képest nagyobb a szubjektum szerepe a kérdések jellege és a vizsgálatok, a véleményformálás lehetőségei miatt. *„A laboratóriumi-szakértői tevékenységből a szubjektumot nem lehet kizárni, de a szubjektivitást ki*

561 Uo. 41. o.

562 <http://www.bszki.hu/page.php?513>

kell zárni” – vallja *Földi János*, a BSZKI volt főigazgató-helyettese. Az egyes szakterületeken belül változó arányban kap szerepet a technika és a személyes felkészültség. A klasszikus kriminalisztikai területeken a szubjektum fokozottabb szerepét a képzettségre vonatkozó fokozott követelmények elvárásával igyekeznek biztosítani.

Az egyes szakértői területeken belül a releváns és egységesíthető eljárások akkreditációja lehetséges és elvárható. 2012 óta főként a protokollok előírása, annak maradéktalan betartásában, dokumentáltságában ezáltal bizonyíthatóságában történt előrelépés.

2015. október 7-én a Nemzeti Akkreditáló Testület jóváhagyta a BSZKI akkreditált laboratóriumi tevékenységeinek bővítéséről szóló kérelmet. Ennek eredményeképpen a 2012 ősze óta akkreditált szakértői tevékenységek mellett a jogutód NSZKK-nak a nyom- és fegyverszakértői ágazatban további öt kriminalisztikai területen van tanúsítványa arról, hogy tevékenységét megfelelő, egyenletes színvonalon látja el az ahhoz szükséges feltételek birtokában.

A kriminalisztikai szakértői laboratórium 2012-től bejegyzett, akkreditált vizsgálólaboratórium. Megállapítható, hogy az akkreditálással a nem természettudományos alapokon álló klasszikus kriminalisztikai területeken főként a munkafolyamatok meghatározása, dokumentálása tekintetében történt előrelépés. A protokolloknak megfelelő munkavégzés és ennek ellenőrizhetősége jelentős szerepet játszik a minőség garantálásában. A szakértői működés hiteltérdemlőségét ezek mellett meghatározóan befolyásolja az alapot képező ismeretanyag, az alkalmazott módszer és a szakértelem. E tényezők elvárt szintje és tartalma a minőséget garantáló általános követelmények között nem szerepel. A módszerek megítélése a nemzeti akkreditációs testületek eljárása során történik. Így az akkreditált módszerek több területen európai szinten sem egységesek. Ez a szakértői vélemények csereszabatosságának nem akadály, ennek feltétele csupán az akkreditáció.

11.1.1. A NYOMSZAKÉRTŐI TERÜLET 2016-TÓL

A nyomszakértői területen határozott előrelépésnek tekinthető, hogy három jól körülhatárolt területe is akkreditált, tehát a vizsgálati és véleményalkotási

folyamat egységes protokoll alapján történik. A három új akkreditált terület: a lábbelinyomok és a feszítéseszköz-nyomok összehasonlító vizsgálata, valamint a zárszerkezetek laboratóriumi nyomtani vizsgálata, mely protokollokat a legkorszerűbb bűnelkövetési módszerek ismeretében dolgozták ki.

A nyomszakértői területen rendkívül heterogén szakértői feladatok adódhatnak. Tulajdonképpen valamennyi traszológiai nyom azonosító vizsgálata ide tartozik. Az említett területek képezik azonban a kriminalisztikai relevanciával bíró és gyakran előforduló vizsgálat típusokat, amelyekre nézve törvényszerűségeiknél fogva módszertan alapítható.

Az akkreditáció előnye, hogy a szakértői vizsgálat folyamata a szakismeretek jelenlegi szintjének megfelelően reprodukálható, ez fokozottan hozzájárul az eredmény hitelességéhez, ami a szakértői vélemény csereszabotosságának garanciája. Az akkreditált munkafolyamatok a gyakorlatban évek óta működnek, 2015-ben ennek az elismerése és minősítése történt meg. A dokumentumok kialakításában meghatározó szerepe van a rendszerezett szakértői tapasztalatoknak, a vizsgálat és a módszerek folyamatos fejlesztésének, valamint az ENFSI ajánlásainak is.

A távlati tervek között szerepel az automatizált lábbeli- és eszköznyomvizsgáló rendszer kiépítése, ami a modern számítógépes technika pontosságával, gyorsaságával és objektivitásával, az „előkeresés” során használható segítséget rejt magában, és nem utolsósorban jelentős mértékben hozzájárul a szakértői tevékenység hiteltérdemlőségének növeléséhez.

11.1.2. A FEGYVERSZAKÉRTŐI TERÜLET 2016-TÓL

A fegyverszakértői területen 2012 óta akkreditált eljárások:

- a fegyver csőtorkolati energiájának meghatározása (a lövedék sebességének mérése);
- a fegyver vizsgálatának folyamata;
- a töltény vizsgálatának folyamata.

Ezen túlmenően 2015. október 7. óta a lövedékek és töltényhüvelyek összehasonlító vizsgálata is az akkreditált területek közé tartozik, ezzel ezek

a szakértői azonosító feladatok is megkapták a „minőség-ellenőrzött” státust. Mindennek már hosszú évek óta kialakult metodikája van, azonban 2015-től a vizsgálatot az előírt protokoll szerint részletesen dokumentálni is kell.

A fegyverszakértői terület akkreditációjának egyik meghatározó alapja a csőtorkolati energia megállapításának előírt eljárása. E szerint a 7,5 joule-t mint a kérdéses tárgy fegyverkénti minősítésének kritériumát tíz mért érték alapján, azok átlagát és szórását számítva kell alátámasztani. Magyarországon ezt az eljárást 1997-ben dolgozták ki, azóta a követelményeknek megfelelően zajlik.

A 2000-ben folytatott kutatásom során már foglalkoztam a fegyverszakértői területen alkalmazható objektívizálási, esetleg az automatizálási lehetőségekkel. Megállapítottam, hogy ezekre elsősorban a fegyveralkatrészekeken és a lőszerelemeken (a töltényhüvely, lövedék) a lövés folytán keletkező nyomok vizsgálatában van lehetőség.

2014 végétől – ahogy erre már utaltam – Magyarországon automatizált azonosító rendszer segíti a szakértők tevékenységét (EVOFINDER). A rendszer elsősorban az ismeretlen tetteses gyűjteményben való előszelektálást végzi, a talált töltényhüvelyt vagy lövedéket a nyilvántartásban található töltényhüvelyekkel és lövedékekkel hasonlítja össze az azokon található nyomok alapján.

11.1.3. A KÉZÍRÁSSZAKÉRTŐI TERÜLET ÚJDONSÁGAI

A kézírásszakértői területen a kézírás és az aláírás laboratóriumi vizsgálata, azonosítása egyaránt akkreditált munkarendben zajlik. A nemzetközi gyakorlatban a kézírásszakértői területet is számos kritika éri, elsősorban tudományos megalapozottságának hiányosságai miatt. A *Minőségirányítási kézikönyv*ben erre nézve az a hivatkozás található, hogy az aláírás-azonosítói vizsgálatok az Igazságügyi Szakértők Európai Hálózata (ENFHEX) 2001. évi aláírás-vizsgálati ajánlása alapján, az FBI irányelveinek (2000) megfelelően, „a magyar szakirodalomra épített sajátosságfeltáró, összehasonlító és értékelő, a laboratóriumban 2001 óta használt módszer” alapján zajlanak. Az ismeretanyag tudományos megalapozottságát Srihari 2001. évi kutatá-

sára vezeti vissza, aki igazolta, hogy az írás egyedisége és azonosíthatósága tudományosan megalapozott.

Az azonosítás folyamatában szabályozott tényezők az aláírásvizsgálat példáján keresztül:

- berendezések, eszközök;
- anyagok, reagensek;
- biztonsági előírások;
- környezeti feltételek;
- kivitelezési eljárás;
- minőség-ellenőrzés;
- az eredmények értékelése;
- az eredményt befolyásoló tényezők;
- a mérési bizonytalanság megállapítása;
- hibaelhárítás;
- az eredmény validálása;
- az eredmények kiadása;
- a szakértői vélemény elkészítése.

Szintén az akkreditáció folytán került be a vizsgálat folyamatába az úgynevezett „aláírásvizsgálati lap” alkalmazása, így felelve meg a dokumentációs elvárásnak. Ez hozzájárul a korszerű követelményeknek megfelelő, egységes sajátosságmeghatározáshoz és az összehasonlító vizsgálatához, valamint mindezeknek a szakvéleményben történő szemléltetéséhez egyaránt.

Az akkreditált munkafolyamatban új elem a csomagbontási jegyzőkönyv: a kirendelő hatóság határozatának megfelelően ellenőrizni kell a csomag tartalmát; a minták, iratok meglétét a határozatban megjelöltek szerint.

11.1.4. AZ UJJNYOMSZAKÉRTŐI TERÜLET PÉLDÁJA

Az akkreditáció nem jelenti azt feltétlenül, hogy egy-egy szakértői területen – akár az európai térségben – egységes módszerekkel folya a tevékenység. Erre például szolgál az, hogy az ujjnyomszakértői területen akkreditált a bűnjelről rögzített daktiloszkópiái ujj- és tenyérnyomtörödékek laborató-

riumi vizsgálata, valamint a daktiloszkópiai nyilvántartásba küldött ujj- és tenyérnyomatok számítógépes feldolgozása. Ennek keretein belül az egyes országokban eltérő számú minúciapontok egyezése a feltétele az ujjnyom azonosításának. A prümi szerződés értelmében az adatcsere folyamatban van⁵⁶³, ennek a feltétele az, hogy akkreditált legyen az adatforrás.

Az akkreditáció bár az ENFSI által támasztott feltétel, ennek konkrét elemeit nem írja elő; a minősítés a nemzeti akkreditációs testületek által zajlik, a szakmai feltételek meglétét az érintett intézmény vezető akkreditáló szakembere külső szakértővel együtt érvényesíti. *Az akkreditáció nyilvánvaló pozitívumai – főként a dokumentációban megnyilvánuló garanciái – mellett meg kell említenünk, hogy valódi minőségirányításról a célok tükrében a kötelező standardok, a laboratóriumi módszerek és eljárások szakmánkénti egységes előírása esetén beszélhetnénk, ahogy ezt az Egyesült Államokban az NRC-jelentés is megfogalmazta.*

A tudomány mindenkori állásának megfelelő módszerek, berendezések és eljárások fejlesztésére szervezett és célzott kutatások alapján van mód, majd az alkalmazáshoz szükség lenne a tudományos eredmények kriminalisztikai adaptációjára. Erre épülhet a mindenkori képzési rendszer.

11.2. A KRIMINALISZTIKAI SZAKÉRTÉS FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI MAGYARORSZÁGON

A klasszikus kriminalisztikai területek jelenét és lehetőségeit áttekintve megfogalmazhatjuk, hogy a természettudományos megalapozottság és módszer-tan a vizsgálati tárgy specialitása és a szakterületek hagyományai miatt nem jellemző és nem is könnyen teljesíthető elvárás.

A tudomány jelenlegi állása szerint nincsenek még meg a feltételek ahhoz, hogy az azonosítási következtetések bizonyító értékét objektíven meghatározza a szakértő. Ennek ellenére (vagy éppen ezért) gyakran találkozunk kategorikus azonosítással, amely a nyomképző folyamatban szerepet játszó tényezők egyediségén, illetve a szakértői tapasztalaton alapszik.

A szakértői azonosítás bizonyosságának objektív meghatározását – mint az igazságszolgáltatásban fokozottan megjelenő igényt – hivatott biztosítani

563 Részletesen lásd a 13. fejezetben!

a verbális valószínűségi skála, amely az egyedi azonosítástól az azonosság kizárásáig terjed, és meghatározza a különböző valószínűségi fokozatok ismerveit, a besorolás tényezőit. Az ENFSI ajánlása alapján azokon a szakértői területeken, ahol az egyes sajátosságok vizsgálatának nincs valószínűségisztatikai háttere, ahol azok gyakorisága nem határozható meg, ekképpen objektívizálható a véleményalkotás.

Az írásszakértői területen több ilyen skála ismert, az ENFHEX öt-fokozatú skálája mellett a Bundeskriminalamt (BKA) szakértői tizenegy fokozatú skálát hoztak létre. A hiteltérdemlőség fokozása érdekében és a minőségbiztosítási intézkedésekhez is hozzájárulva kézenfekvő célként jelent meg a valószínűségi skálák egységesítése.⁵⁶⁴ Így Németországban a krimináltechnikai vizsgálatokban a formai nyomok területén hatfokozatú skála alkalmazásában állapodtak meg:

1. azonos;
2. nagyon valószínű, hogy azonos;
3. valószínű;
4. nem állapítható meg;
5. valószínűtlen az azonosság;
6. kizárt az azonosság.⁵⁶⁵

Emellett ismertek azok a törekvések is, hogy a megállapításokat mindenki számára érthető számarányokban is fejezzék ki.

A nyomszakértői területen – amely a különböző eszközök, szerszámok, lábbelitalpak és gumiabroncsok formai nyomvizsgálatát jelenti – nincsenek általánosan alkalmazható értékelési protokollok. Bár a vizsgálatot Németországban ezen a területen mechanikus és optoelektronikai módszerek, összehasonlító mikroszkópos, összehasonlító raszter-elektronmikroszkópos eljárás, valamint képkalkotó eljárások segítik, az eredmény többnyire verbálisan kifejezett, leginkább egy meghatározott valószínűségi skála valamely kategóriája szerint. Mivel az egyes országokban, sőt Németországban tartományonként is különbözők ezek a skálák, a standardizálás itt a bizonyítékér-

564 Horst Katterwe – Günter Brandes – Robert Eisgruber – Wolfgang Grimmer – Wolfgang Küppers – Winfried Marquardt – Karl-Heinz Pohl: Harmonisierte Befundbewertungsskala für kriminaltechnische Untersuchungen. *Kriminalistik*, 12/2007, S. 745.

565 Uo. 748. o.

tékelési skálák harmonizálását jelenti. Ezt a problémát egy Németországban, 2003-ban tartott krimináltechnikai szimpóziumon a Berlieni Tartományi Bíróság elnöke is megfogalmazta: egy adott formai nyom azonosítása esetében különböző szakértők különböző és egymással össze nem hasonlítható véleménykategóriákat alkalmaztak.⁵⁶⁶

A jogalkalmazásban tapasztalt nehézségek hatására közös szövetségi-tartományi szakértői munkacsoportot hoztak létre Németországban. Célként fogalmazták meg egy egységes bizonyítékértékelési skála létrehozását, amelynek alkalmazása és a jogalkalmazó általi használata is egyértelmű. A munka része az értékelési skálák összegyűjtése, matematikai-statisztikai műveletek (itt a Bayes-analízis és a likelihood-hányados) lehetőségeinek a vizsgálata ennek során és az egyedi sajátosságok kutatása.

Időközben az ENFSI munkacsoportja már megállapodott egy hatfokozatú skála alkalmazásában, amely a Bayes-tételre nyugszik. A forenzikus tudománnyal foglalkozó legnagyobb amerikai társaság, a Nemzetközi Azonosítási Szövetség szintén hatfokozatú skálát épített fel. A kutatás nyomán a BKA is a hatfokozatú rendszerhez csatlakozott. A kidolgozott skála összehasonlítható mind az ENFSI, mind pedig az IAI skálájával.

A kézírásvizsgálatokat speciális vonások jellemzik. A kézírás amellet, hogy egyedi, a morfológiai jellemzőkhöz képest csak viszonylag állandó, a külső és belső körülmények hatására bizonyos határokon belül változékonyságot mutat. Az azonosítás ebben az esetben azt jelenti, hogy meg kell határozni az írássajátosságok adott személyre jellemző variabilitását (ami összességében szintén egyedi), és ezután, ennek figyelembevételével történik az inkriminált írás vizsgálata. A kézírásvizsgálatok területén fennálló probléma orvoslására, a vélemény objektívizálására az erre a célra létrehozott tudományos munkacsoport Németországban – más területekhez hasonlóan – egységes értékelési skálát hozott létre.⁵⁶⁷

Hipotézisem szerint a mérhetőség, az objektív vizsgálhatóság, a reprodukálhatóság érdekében ezeken a területeken is célszerű kutatni a korszerű matematikai-statisztikai módszerek és a számítástechnika alkalmazásán

566 Uo. 746. o.

567 Norbert Köller – Kai Nissen – Michael Riess – Erwin Sadorf: Probabilistische Schlussfolgerungen in Schriftgutachten. Kommission kriminalwissenschaft und -technik/Erkennungsdienst. Wiesbaden, 2000

alapuló automatizált szakértői eljárások, a hálózattá építhető, akár információk nemzetközi cseréjére alkalmas adatbázisok, a standardizált szakértői rendszerek alkalmazásának lehetőségeit.

Charles Berger a 2011-ben, Delftben szervezett konferencián a Bayes-statisztika kézírás-azonosítási alkalmazási lehetőségeit mutatta be. Álláspontja szerint az írásszakértő szakvéleményében a valószínűségi hányados kifejezéséig merészkedhet; a két lehetőség valószínűségének megjelöléséig. A módszereket illetően kiemelten szól az automatizációról mint az analízist és szintézist egyaránt megkönnyítő és objektivizáló tényezőről; amely a mesterséges intelligencia, a mintafelismerés, valamint a gépi tanulás által egyaránt mutat fel megoldásokat.⁵⁶⁸

Magyarországon mind ez idáig nem vizsgálták a kriminalisztikai szakértői szakterületek megbízhatóságát, és annak konkrét befolyását az ítéletkézésre. Csak néhány negatív eset ismeretes ebben a körben, de a messzemenő konklúzió, a fejlesztési igény levonása nem történt meg. Véleményem szerint Magyarországon is szükséges az aktuális helyzetértékelés, és megoldási stratégia kialakítása a nemzetközi tendenciáknak megfelelően.

Meggyőződésem, hogy jogrendszerünk – így bizonyítási rendszerünk – különbözősége ellenére a bizonyítékok megbízhatóságának, ezáltal alkalmazhatóságának kritériumrendszere az Egyesült Államokban meghatározottakkal azonos alapokon nyugszik: a tudományos megalapozottság, de minimálisan a verificált módszertan pilléreirein.

A nemzetközi szervezetek – köztük az ENFSI – más jellegű minőségellenőrzési metódusok által: körtesztek, kutatások, képzések és szakmai fórumok, konferenciák szervezésével is támogatják a szakértői elmélet fejlődését és gyakorlat egységesítését. Az NSZKK Kriminalisztikai Szakértői Intézete részt vesz ebben a folyamatban.

568 Charles Berger: i. m.

12. KRIMINALISZTIKAI NYILVÁNTARTÁSOK

2009. július 1-jén lépett hatályba a bűnügyi nyilvántartási rendszer-ről szóló 2009. évi XLVII. törvény, amely a korábbi, az 1999. évi LXXXV. törvényhez (Bnyt.v.)⁵⁶⁹ képest új szerkezettel és tartalommal jelent meg. A 2009. évi törvény a korábbi törvény egyes rendelkezéseit megsemmisítő 144/2008. (XI. 26.) AB határozatnak megfelelően új elveket fektetett le, és ezeknek megfelelően, az alkotmányos és a nemzetközi követelményeket egyaránt figyelembe véve, több helyütt kutatási eredményekre, gyakorlati tapasztalatokra is utalva, azokat megfontolva fektette le a bűnügyi nyilvántartási rendszer alapjait. Az új törvény mindenekelőtt a személyes adatok kezelése célhoz kötöttségét mint követelményt kívánta érvényesíteni az új megoldások bevezetésével.

Az egyik – témám szempontjából legjelentősebb – módosulás a nyilvántartások rendszerének teljesen új felépítése. A törvény két teljesen elkülönült nyilvántartási egységként kezeli a bűnügyi nyilvántartási rendszert és a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartását. A törvény indokolása részletesen szól az elkülönítés okairól, a nyilvántartások eltérő céljairól és a felhasználás, a kezelés különböző feltételeiről.

A biometrikus nyilvántartások, a daktiloszkópiái és a DNS-profil-nyilvántartás célja a személyazonosítás. Ezeknek a nyilvántartásoknak a különössége abban rejlik, hogy a nyilvántartott adatok kezelése különleges szakértelmet feltételez. Az ujjnyomat és a DNS-profil nyilvántartásba vétele, az azonosító sajátosságok meghatározása, a nyilvántartásban történő keresés és az azonosítás egyaránt a speciális szakértői módszertan része. A szakirodalom ezeket a rendszereket szakértői nyilvántartásoknak nevezi. Ennélfogva az adatkezelő szükségképpen szakértői nyilvántartó szerv kell hogy legyen. A 350/2016. (XI. 18.) Korm. rendelet a Nemzeti Szakértői és Kutató Központot jelöli ki szakértői nyilvántartó szervként.

A törvény bűnügyi nyilvántartásnak nevezi azt a rendszert, amelynek célja elsősorban annak megállapítása, hogy egy adott személlyel szemben büntető-eljárás eredményeképpen született-e jogerős ítélet, sor került-e ennek kapcsán

⁵⁶⁹ A bűnügyi nyilvántartásról és a hatósági erkölcsi bizonyítványról rendelkező törvény (Bnyt.v.).

büntetés kiszabására, illetve mentesült-e már az elítélt a hátrányos következmények alól, vagy érvényesül-e az érintett személlyel szemben olyan hátrányos jogkövetkezmény, amelynek később az esetleges visszaesés, bűnismétlés, vagy egyes foglalkoztatási, engedélyezési követelmények vizsgálata szempontjából jelentősége lehet. A nyilvántartás tartalmazza továbbá, hogy egy adott személlyel szemben egy adott időpontban folyik-e büntetőeljárás, elrendelték-e előzetes letartóztatását vagy más meghatározott helyen tartózkodással járó kényszerintézkedés foganatosítását. Ezek a nyilvántartások általánosságban a büntetőeljárás hatékonysága, a jogok és kötelezettségek érvényesíthetősége érdekében tartalmazzák a felsorolt információkat, ezért ezeket *eljárási nyilvántartásoknak* nevezzük. Kezelőjük a bűnügyi nyilvántartó szerv.

A bűnügyi nyilvántartási rendszer elkülönülten kezeli a személyazonosító adatok és fényképek nyilvántartását, egy olyan „személyazonosító törzset”, amely az eljárási célú bűnügyi nyilvántartásoknak és a biometrikus nyilvántartásoknak egyaránt háttérül szolgál. Az ezekben a nyilvántartásokban szereplő adatok kapcsolati kóddal kötődnek a személyes adatokhoz, amelyek csak a jogosultak számára ismerhetők meg. Az elkülönült kezelés célja a személyes adatok anonimizálása, valamint a nyilvántartások párhuzamoságának az elkerülése.

A szabályozás azzal, hogy elkülöníti a bűnügyi nyilvántartást és a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartását, sőt azok számára más és más kezelőt is határoz meg céljuknak megfelelően, megvalósítja azt az igényt, hogy *a szakértői, az eljárási és a közigazgatási nyilvántartásokat elkülönülten kell kezelni.*⁵⁷⁰

570 Finszter Géza a Bnytv. elemzése kapcsán állapította meg, hogy az három különböző rendeltetésű nyilvántartást szabályoz: a kriminalisztikai nyilvántartást, amelynek célja a bűncselekmények és azok elkövetőinek felderítése; az eljárási nyilvántartást, amelynek célja az igazságszolgáltatásban a párhuzamosságok elkerülése és az ügyek egyesítése, a jogerősen kiszabott büntetések végrehajtása; valamint a közigazgatási nyilvántartást, amelynek célja a jogoknak és jogosultságoknak, illetve a jogosultságból történő kizárás feltételeinek közhiteles igazolása. Kifogásolta azonban, hogy nem mindig következetes a törvény a nyilvántartások társadalmi rendeltetésének felismerésében: nem tartalmazza az összes kriminalisztikai nyilvántartást, a kriminalisztikai nyilvántartásokat nem a kompetens kezelőre bízta, továbbá „a közigazgatási nyilvántartások közhitelességét kiterjeszti azokra a nyilvántartásokra is, amelyeknek nem funkciója a jogok és jogosultságok igazolása”. Lásd erről Finszter Géza: A bűnügyi nyilvántartás helyzete és fejlesztésének lehetőségei. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 43. OKRI, Budapest, 2006, 48–49. o.

Mindezeken túl fontos kiemelni, hogy a törvény létrehoz egy új nyilvántartást az európai uniós tagállamok bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletekről.

12.1. SZAKÉRTŐI NYILVÁNTARTÁSOK A BŰNÜGYI NYILVÁNTARTÁSI RENDSZERBEN

A törvény általános felépítése kapcsán már esett szó arról, hogy a bűnügyi és rendészeti biometrikus nyilvántartás a bűnügyi nyilvántartási rendszertől elkülönülten jelenik meg.

A Bnytv. továbbtagolja a daktiloszkópiai és a DNS-profil-nyilvántartást:

- a bűncselekmény helyszínén és a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozó tárgyon rögzített ujj- és tenyérszempontok, valamint DNS-profilok nyilvántartására;
- a büntetőeljárás alá vont személyek ujj- és tenyérszempontjainak és DNS-profiljainak nyilvántartására; valamint
- a bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen elítélt személyek ujj- és tenyérszempontjainak, valamint DNS-profiljainak nyilvántartására.

A különálló alnyilvántartások célja itt is a büntetőeljárás különböző stádiumaiban lévő személyek adatainak, valamint a helyszíni nyomoknak a differenciált kezelése.

A törvény meghatározza azokat a célokat, amelyek az adatkezelést indokoltá teszik a daktiloszkópiai nyilvántartásban. A cél alapvetően a bűncselekmény elkövetőjének, az ismeretlen elhunytjának, valamint az igazoltatott személynek az azonosítása; új célként szerepel a Bnytv.-ben meghatározott célok mellett a büntetés-végrehajtási intézetbe, valamint a rendőrségi fogdába történő befogadás során a befogadott személy azonosítása.

A büntetőeljárás alatt állók nyilvántartásába történő bekerüléshez a meghatározott tárgyi súly a feltétel. Emellett néhány olyan bűncselekmény esetén is indokoltnak tekintette a jogalkotó a nyilvántartásba vételt, amelyek öt évet el nem érő szabadságvesztéssel fenyegetettek. A törvény indokolása szerint a 2002 és a 2008 közötti statisztikai adatok azt mutatják, hogy meghatározott

bűncselekményi tényállásokkal kapcsolatban a visszaesés jól kimutatható, mint például a hamis vád vagy a csődbüntett. Felderítési tapasztalatok támasztják alá, hogy bizonyos cselekmények elkövetése után nagyobb súlyú cselekmények elkövetése is jellemző.

A DNS-profilok nyilvántartásának célja majdnem teljesen azonos a daktiloszkópiái nyilvántartás céljával. A különbség az, hogy a DNS-profil-nyilvántartás adatait nem használják sem a büntetés-végrehajtási intézetbe történő befogadás, sem az igazoltatást megtagadó személy azonosítása során.

12.2. Á KRIMINALISZTIKAI NYILVÁNTARTÁSOK

Míg a jogalkotó a biometrikus nyilvántartásokat a kezelésükhöz szükséges különleges szakértelem alapján szakértői nyilvántartásnak nevezi, a konkrét felhasználási lehetőségek, célok nézőpontjából a szakirodalom kriminalisztikai nyilvántartásoknak tartja ezeket.

A korábbi szabályozással szemben megfogalmazott kritika kapcsán szó esett arról is, hogy a Bnytv. nem ölel fel minden kriminalisztikai nyilvántartást, sőt *„éppen azokat nem szabályozza, amelyeknek törvénybe foglalása az alapvető emberi jogok épsége szempontjából kiemelkedő jelentőségű lenne”*⁵⁷¹. Ilyenek a következők:

- a modus operandi és kapcsolódó nyilvántartások;
- bűnügyi operatív adattár;
- bűnügyi hálózati nyilvántartás;
- a bűncselekményekkel és azok feltételezett elkövetőivel kapcsolatos körözési nyilvántartás.⁵⁷²

Mindezt továbbgondolva, az információk rendszerének kiterjesztése érdekében, a kriminalisztikai vizsgálati módszerek fejlődését kihasználva véleményem szerint megfontolandó lenne még szélesebbre vonni a kriminalisztikai nyilvántartások fogalmi körét.

571 Finszter Géza (2006): i. m. 48. o.

572 Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 70. o.

„A bűnügyi nyilvántartás története azt igazolja, hogy e nyilvántartások kriminalisztikai szempontok alapján alakultak ki kettős funkcióval:

- Az ismeretlen tetteses bűnesetek tárgyi jegyeinek és az elkövetés jellemző módszereinek nyilvántartásba vétele abból a tapasztalatból történt, hogy a bűnismétlők hasonló módszerekkel követnek el újabb bűncselekményeket, ezért a kézre kerített elkövetők korábbi cselekményei is feltárhatók a nyilvántartásban rögzített adatok alapján.
- Az elkövetők személyes adatainak és azonosításra alkalmas jellemzőinek nyilvántartásba vétele lehetővé teszi az ismert elkövetők újabb bűncselekményeinek leleplezését.⁵⁷³

Tág értelemben ma kriminalisztikai nyilvántartásnak tekinthető minden, a felderítés vagy a bizonyítás szempontjából releváns nyomot, mintát vagy adatot tartalmazó adatbázis. Ezek leginkább egynemű, de különbségeket felmutató, ezáltal azonosítható személyek, tárgyak adatainak, nyomainak a gyűjteményei. Az adatbázis elemeit nevezhetjük kriminalisztikai adatoknak.

Az adatbázisok között megkülönböztetett figyelmet kell szentelni a *személyi nyilvántartásoknak*. A személyes adatok nyilvántartásának, kezelésének, felhasználásának szabályait törvényben kell meghatározni.

Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló törvény így határozza meg a bűnügyi személyes adat fogalmát: „a büntetőeljárás során vagy azt megelőzően a bűncselekménnyel vagy a büntetőeljárással összefüggésben, a büntetőeljárás lefolytatására, illetőleg a bűncselekmények felderítésére jogosult szerveknél, továbbá a büntetés-végrehajtás szervezeténél keletkezett, az érintettel kapcsolatba hozható, valamint a büntetett előéletre vonatkozó személyes adat”⁵⁷⁴.

Mely adatok tartoznak ebbe a körbe? A személyes adatokon kívül ide-sorolható minden olyan információ, amely az érintettel kapcsolatba hozható. Ilyenek például a jellemző elkövetési módszerek, az elkövetés egyéb lényeges ismérvei, illetve a titkos információgyűjtés adatai stb. Mindezekon túlmenően bűnügyi személyes adatnak tekinthetők véleményem szerint azok az azonosító adatok, elsődlegesen minták vagy már azonosított nyomok,

573 Finszter Géza (2006): i. m. 47. o.

574 2011. évi CXII. tv. 3. § 4. pont

amelyek az érintettel nemcsak hogy kapcsolatba hozhatók, hanem azzal és csak azzal szükségszerű kapcsolatban állnak azáltal, hogy általuk az érintett személy azonosítható (azonosító adatok).

A kriminalisztikai nyilvántartások célja jellemzően az azonosítás. Az ebben a körben tárgyalt nyilvántartások azonosító alapadatai az ujjnyomat és a DNS-profil. Ezzel a két nyomcsoporttal kapcsolatban jelenleg olyan verifikált tudásanyag és módszertan áll rendelkezésre, amelyek alapján személyazonosításra és személynyilvántartásra egyaránt van lehetőség. Továbbá ezek azok a személyazonosító jellemzők, amelyeknek a leginkább jellemző a kriminalisztikai relevanciája és az előfordulási gyakorisága.

Napjainkban is nagy arányban járulnak hozzá az ujjnyomok a felderítéshez és a bizonyításhoz, főleg helyszínes bűncselekmények esetén. A DNS-nyomok előfordulása ennél még nagyságrendekkel nagyobb. Amerre megfordulunk, mindenhol mikroméretű anyag-maradványokat hagyunk magunk után. Ennek felderítési szempontból óriási jelentősége van, és egyben ebben rejlik a hátránya is. Konkrét esetek hívják fel a figyelmet arra, hogy pusztán az anyagmaradvány ottléte, ennek detektálása alapján csak nagyon körültekintően vonhatók le további következtetések a nyomot hagyó személy otttartózkodására is, nemhogy egyéb szorosabb összefüggésekre. Nem tudjuk rekonstruálni ugyanis, hogy ezek a nyomok mikor és hogyan kerültek az adott helyre. Emiatt itt különösen érvényes a bizonyításnak az a tétele, hogy a bizonyítékokat önmagukban és a többi bizonyítékkal összefüggésben is kell értékelni.

12.3. BIOMETRIA A KRIMINALISZTIKAI AZONOSÍTÁSBAN

Az emberek megkülönböztetése, személyazonosságuk megállapítása az élet számos területén felmerül, ennek módszerei, gyakorlata azonban sokat változott, differenciálódott az idők folyamán. Az azonosítás kezdetben a külső megjelenés, külső jellemzők (jellemzően az arc, a ruházat) alapján történt, illetve történhetett valamely személyes tudás (például jelszavak) alapján vagy személyazonosító tárgyak (jelvények, pecsétek, gyűrűk, kulcsok, iratok) segítségével. Az írás, majd a fényképezés elterjedése után a személyes azono-

sító iratok és a fényképes személyazonosító iratok alkalmazása is elterjedt a XIX–XX. században. Az aláírás személyazonosítóként történő használata az iskolázottság és az írásbeliség elterjedésével vált széles körűvé.

A „biometria” megjelenése kétségtelenül új korszakot teremtett: ez az élőlények mennyiségi jellemzőinek a mérésével foglalkozó tudásanyag létrejöttét jelentette. Az élőlények egyediségén alapszik az a rendszer és technikai-módszertani háttér, amelynek lényege, hogy azok nagymértékben egyedi, állandó, rögzíthető, vizsgálható jellemzőit használják azonosítás céljára.

Elviekben azok a magatartási és testi jellemzők alkalmasak azonosításra, amelyek

- lehetőség szerint sok embert érintenek (univerzalitás);
- minden embernél különbözők (egyediség);
- időben változatlanok (állandóság);
- mennyiségileg megfoghatók (mérhetőség).⁵⁷⁵

Az azonosító jellemzők rögzíthetősége és csoportosíthatósága, valamint az egyediség egységének valamiféle meghatározhatósága, összehasonlíthatósága további alapfeltételei az azonosító módszer kiépítésének. Fontos hangsúlyozni, hogy a biometrikus jellemzők lehetnek testi jellemzők (például ujjnyomat, írisz), illetve magatartási jellemzők is (például a kézírás, a hang vagy a járás, a mozgásforma). Mindkét típusnak másban rejlenek a lehetőségei és az előnyei.

A biometrikus jellemzők megkülönböztethetők aszerint is, hogy öröklődés során (például DNS), az embrionális fejlődés korai szakaszaiban (például ujjnyomat), vagy gyakorlás során keletkeztek (például kézírás).

A rögzíthető jellemzők lehetővé teszik az adatbázisok létrehozását; a csoportosíthatóság és az azonosító sajátosságok vizsgálatának lehetősége, az egyediség egységének valamiféle meghatározhatósága a feltétele a tulajdonképpeni azonosítási folyamatnak, és az esetenként ezt megelőző adatbázisban történő keresésnek. Míg az ember egyedisége nehezen megfogható és csak töredékesen kidolgozott, az egyes jellemzők megbízható azonosítási lehetőséget rejtenek magukban.

A személyazonosításnak, ezen belül a biometrikus azonosításnak a mindennapi életben (például beléptetőrendszereknél, banki azonosítás során)

575 Heike Esch: i. m. 225–231. o.

legtöbbször a *hitelesítés* a célja, egyfajta ellenőrzés, hogy a vizsgált személy valóban az-e, akinek mondja magát. Ennek módja a „hitelesítést célzó adat” nyilvántartásban szereplő „referenciaadattal” történő összevetése.

Ettől meg kell különböztetni a kriminalisztikai *személyazonosítást*: a büntetőeljáráásban általában egy kérdéses eredetű (inkriminált) nyom alapján kell megállapítani a személyazonosságot, nyilvántartásban történő keresés alapján vagy meghatározott személytől e célra felvett mintával való összehasonlítás alapján.

A „hitelesítés” esetében kifejezetten a vizsgálat céljára felvett, annak megfelelő, jó minőségű adatokról van szó. Ebben a helyzetben az adatfelvétel célja és körülményei ismertek, erre a vizsgálatra általában automatizált berendezések is alkalmasak.

A kriminalisztikai vizsgálat differenciáltabb vizsgálati módszert tesz szükségessé. Gyakran töredékes nyomok (ujjnyom, DNS) állnak rendelkezésre, vagy ismeretlen körülmények között, időben és céllal készült kézírás. Ezek azonosítása már egyértelműen szakértői feladat.

A korszerű biometrikus azonosító rendszereket informatikai alapú műszaki és módszertani háttér jellemzi. Ezek lehetnek biometrikus személyazonosító rendszerek, amelyek alapját biológiai és viselkedéses jellemzők képezik. Az automatizált azonosító rendszerek alapját képezhetik hozzárendelt információk is: tárgyi alapon, például kulcs, igazolvány, jelvény, azonosító kártya, rádiófrekvenciás azonosító által, valamint tudás alapon: jelszó (kód) vagy azonosító kód (elektronikus aláírás) segítségével.⁵⁷⁶ A kódok, tárgyak kockázata a feltörés lehetősége, illetve az elvesztés (elfelejtés) esélye. A biometrikus rendszerek előnye, hogy az azonosítás alapjai a személyek elválaszthatatlan biológiai vagy viselkedéses tulajdonságai.

A különböző rendszerek a vizsgált tulajdonságok jellegétől függően – azok mérése, számítása és osztályozása kapcsán – eltérők. Az automatizált azonosító rendszerek működésének kiindulópontja az azonosító jellemzők meghatározása. Ezt a lépést különös körültekintéssel kell elvégezni, mert ezen múlhat az azonosítás sikere. Az azonosításhoz szükség van összehasonlító, úgynevezett referenciamintákra, amelyekből referencia-adatbázis képezhető. Ezt követően lefolytatható az azonosítási folyamat, amelynek

576 Kutor László: i. m. 48. o.

során az azonosító jegyek vizsgálatát a referenciaadatokkal összehasonlítva végzik el, majd meghozzák a döntést.⁵⁷⁷

E tekintetben különbséget kell tenni a *statikus* (testi) és a *dinamikus* (magatartási) jellemzők között. A dinamikus jellemzők a morfológiai jellemzőkhöz képest csak viszonylag állandó, variábilis jellemzők (például az ujjnyomat ezekhez képest abszolút állandónak tekinthető). A külső és belső körülmények hatására ezek bizonyos határokon belül változékonyságot mutatnak. Az azonosítás során itt is a legnehezebb feladat az egyediséget leginkább hordozó sajátosságkomplexum meghatározása. Az írásazonosítás módszertanának fő eleme az írás állandóságát leginkább hordozó jellemzők megállapítása. Ehhez ki kell szűrni a befolyásoló körülmények hatására megnyilvánuló jellemzőket. E változékonyságnak az előnyeként fogható fel, hogy a külső-belső körülményekre adott reakciók is személyfüggők lehetnek. Megfelelő kutatásokkal e változási tendenciák is elemezhetők, és ezzel hozzájárulhatnak az azonosításon kívül más kérdések megoldásához (például speciális, a bizonyítás szempontjából lényeges állapotok meglétének igazolásához).

A számítógépes technika, a képfeldolgozó rendszerek és a mesterségesintelligencia-kutatások mindinkább szerepet játszanak e dinamikus jellemzők vizsgálata során.

Magyarországon az új törvénnyel a fényképek nyilvántartása kikerült a szakértői nyilvántartások közül, mivel az itt nyilvántartott képek nem voltak alkalmasak a digitális arcfelismerésre, és azokat más célra, például személyi körözésre, felismerésre bemutatásra sem használták.⁵⁷⁸ A fényképeket a személyazonosító adatokhoz kapcsolva, de attól különálló nyilvántartásban helyezték el. Automatizált arcfelismerő rendszereket több területen biztonsággal alkalmaznak, például beléptetés céljára, körözési célokra. Itt az arc bizonyos jellemzőit nagy felbontású kamerával rögzítik és mérik, főként a szem, az orr és a száj sajátosságait. Így határozzák meg azokat a referencia-pontokat, amelyek a vizsgált arcra jellemzők.

577 Uo. 15. o.

578 Az NSZKK-ban 2016-tól működő Arcképfelismerő Elemző Osztály munkatársai az arcképfelprofilok összehasonlítását informatikai rendszer támogatásával végzik.

Az íriszazonosítás során az íriszstruktúra felvétele után egy képfeldolgozó algoritmus segítségével spirálisan letapogatják a képet. Ezt követően matematikai módszerekkel létrehozzák az úgynevezett íriszkódot, az adatbázis alapadatát.

A járásfelismerésre többféle módszert is kifejlesztettek. Az alapja, hogy a járás során a különböző testrészek, például a karok, a lábak, illetve a könyök bizonyos ismétlődő mozgást végeznek. Hogy a különböző személyek járása mennyiben is tér el egymástól, még vizsgálat alatt áll.

Az emberi beszédszervek felépítésén és a tanult beszélési szokásokon alapszik a hang egyedisége, ezáltal azonosíthatósága. Ez az egyetlen olyan biometrikus technológia, amely nem az emberi test vizuális tulajdonságaira épül.

12.4. TÁRGYNYILVÁNTARTÁSOK

A tárgyalta törvény személynyilvántartásokat szabályoz. Ha azonban a kriminalisztikai nyilvántartásokat helyezzük vizsgálódásunk fókuszába, a kriminalisztikai célú személynyilvántartások mellett szólnunk kell a tárgyak nyilvántartásáról.

Ahogy az azonosítás elvei különbözőképpen működnek a személyek és a tárgyak esetében, a személy- és tárgynyilvántartásoknak is mások a lehetőségei. A technológiai folyamatok – főként a sorozatgyártás – során előállított tárgyak egyedisége az ember egyediségéhez mérve még inkább viszonylagosnak tekinthető. Ezek a tárgyak a gyártási folyamat egységessége miatt gyakorlatilag megkülönböztethetetlenek. Kérdés az, hogy az egyedi változások mégis a gyártás során keletkeztek-e, és mely tárgyakat hogyan érintette ez a módosulás. Vagy ha a gyártást követően keletkeztek, mennyiben „lenyomata” az a nyomképző eszköznek; mennyire törvényszerű az összefüggés a nyomképzési folyamattal.⁵⁷⁹

A kriminalisztika módszerei között – kialakulásától kezdődően egészen napjainkig – meghatározók a szakemberek tapasztalatai. Ehhez járulnak hozzá a legtöbb területen a nyom- és nyomadatbázisok. A paletta világszerte a teljes körű cipőtalp- és gumiabroncsnyomat-adatbázistól az egyedi

579 Lásd a 14.4. alfejezetet!

vágóeszköznyom-adatbázisig terjed. A tárolt adatok behatárolják a felhasználási lehetőségeket. A klasszikus kriminalisztikán túl a műszeres analitika működését is megkönnyítik a mintagyűjtemények.

Az adatbázisnak mint kriminalisztikai eszköznek a számítógépes technika és az automatizált azonosítás informatikai szemlélete adott új lendületet.

Az azonosítás során a szakértő nyomot rendel a nyomot hagyó személyhez, tárgyhoz. Ehhez a tevékenységhez meg kell határozni a nyom alapvető sajátosságait, és ismernünk kell az *azonosító* sajátosságait (például az ujjnyom egyedi azonosító sajátosságai). A természettudományok annyiban alakítják át ezt a folyamatot, hogy személyazonosítás esetén lehetővé válik e sajátosságok azonosító értékének a kiszámítása: mennyire gyakori a populációban, mennyire fontos az egyediség kimutatásában. Emellett lehetőség nyílik a sajátosságok összessége alapján az azonosítás valószínűségének kiszámítására.⁵⁸⁰

Tárgyak azonosítása esetén az egyediség meghatározása, az egyedi azonosító sajátosságok azonosító értékének meghatározása vizsgálati tárgyaként, azok jellegzetességeinek kutatása által történhet.

A természettudományos háttérű szakértői területeken az alkalmazott módszerek, vizsgálati eljárások, a mérhetőség és az összehasonlíthatóság követelményeinek az érvényesülésével alapjaiban alakították át az azonosítási folyamatot. A képfeldolgozási, alakfelismerési módszerek segítségével a számítógépes háttér megteremtése olyan új típusú adatbázisok kialakításának a feltételeit teremti meg, amelyekre automatizált keresőmódszerek építhetők. Automatizáltan zajlik az adatbevitel, a keresés és az összehasonlítás, rövid idő alatt nagyszámú adat feldolgozását végzik el, nagy tárolási kapacitással rendelkeznek, a matematikai-statisztikai funkciók alkalmazásával minden eddiginél pontosabb és egzaktabb eredmény várható.

A számszerűsítéshez, az automatizált összehasonlításhoz (de legalábbis az állandó, tudományos megalapozottságú azonosítási módszertan kialakításához) feltétel az „alkalmas nyom”. Ennek a következők a kritériumai: érvényesüljenek a traszológia tételei, azaz azonosításra alkalmas módon tükrözze a nyomképző eszközt, szükségszerű leképezése legyen a nyomképzés folyamatának.

580 Lásd a 4.2.3. *alfejezetet!*

A mérhetőség, illetve a számítógépes technika feltételeinek vizsgálata, azok megteremtése az első lépcsőfok. Ezután merülhet fel a nyilvántartás lehetőségének gondolata.

12.5. INTEGRÁLT BŰNÜLDÖZÉSI RENDSZEREK – A JÖVŐ BŰNÜGYI NYILVÁNTARTÁSA

Katona Géza megállapítása utal a bűnügyi nyilvántartás jelenlegi változó szerepére, egyúttal előrevetíti annak lehetőségeit: *„A bűnügyi nyilvántartás, amelyet az előző évszázad derekán a krimináltaktika, esetenként a krimináltechnika eszközei között tárgyaltak, az évszázad végére kiegészült a szakértői rendszerekkel.”* Emellett a bűncselekmény és a bűnelkövető információs rendszerei mindinkább hozzájárulnak a kriminálinformatika létrejöttéhez.⁵⁸¹

Déri Pál munkássága is ebbe az irányba mutat. Az integrált bűnüldözési modell megalkotója egyértelműen az informatikát jelöli meg a korszerű nyomozás, az integrált bűnüldözés feltételének. Ez kell ahhoz, hogy megvalósuljon az ideális rendszer, miszerint *„a bűnüldöző állomány minden tagjának a nap minden percében rendelkezésére áll munkája során az egész ország – és nemsokára egész Európa – minden rendőrségének valamennyi munkatársa és központi adattára”*⁵⁸². Előnyei között kell megemlíteni a távolság- és az időtényező teljes kikapcsolását, az információk mennyiségi növekedése mellett egyúttal azok minőségi változását a sokrétű összekapcsolódási lehetőség által, és az információ sérülési lehetőségeinek a csökkenését a közvetlenebb kapcsolat miatt.

Mindez egy központi adatbankot és egy mind kiterjedtebb hálózatot feltételez, egészen az információ keletkezési helyéig, a „helyszíinig”. Kijelenti, hogy *„a számítógépes rendszerben tárolt anyagok országos hozzáférhetősége sokszorosára növelné az információk hasznosíthatóságát”*⁵⁸³. A hagyományos bűnügyi nyilvántartás mellett egyéb gyűjtemények létrehozása, így a nyilvántartott adatok körének szélesítése, lehetőség szerinti kiteljesítése a cél.

581 Katona Géza (2002): i. m. 115. o.

582 Déri Pál: Az integrált bűnüldözés. In: Bócz Endre (szerk.): Kriminálisztika II. kötet. BM Kiadó, Budapest, 2004, 939. o.

583 Déri Pál: A nyomozást elősegítő gyűjtemények. In: Bócz Endre (szerk.): i. m. II. kötet, 944. o.

Például a következőképpen:

- keresett aktív bűnözők;
- fel nem derített bűncselekmények;
- bűncselekményre utaló vagy annak gyanúját keltő adatok nyilvántartásai;
- a tárgyazonosítást elősegítő gyűjtemények;
- a bűnözők gúnyneveit, tetoválásait, testi elváltozásait, beszédét, írását, jellegzetes járását tartalmazó felvételek, mozgóképek, leírások gyűjteménye;
- a bűnözők személyiségképeinek adatait, ezen belül a „modus operandi”-jét; valamint
- a bűnözők személyi kapcsolatait tartalmazó nyilvántartás.⁵⁸⁴

A személyazonosítás korszerű módszerei ebben az összefüggésben fokozott jelentőséget kapnak. Ehhez szükséges a különböző azonosító jellemzőkkel dolgozó azonosító rendszerek kriminalisztikai szempontú és célú továbbfejlesztése, elsősorban az osztályozás, ezáltal a hatékonyabb keresés érdekében.

584 Uo.

13. A KRIMINALISZTIKAI SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEK NEMZETKÖZI FELHASZNÁLHATÓSÁGÁNAK TÉNYEZŐI

Az európai bűnügyi igazságügyi együttműködés kapcsán a kriminalisztikai szakértői vélemények nemzetközi elfogadhatóságának kérdésköre is mind sürgetőbben merül fel. A bizonyítás során történő megítélés támogatására kifejlesztett szempontrendszer jogi kritériumai mögött a tudományos megalapozottság vizsgálata is szükséges. A szakmai és a jogi követelmények nemzetközi környezetben újabb dimenziókkal gazdagodnak.

13.1. A BIZONYÍTÁS SZEREPÉNEK KÜLÖNBÖZŐSÉGEI A BIZONYÍTÁSI RENDSZEREK BEN

A bizonyítás a büntetőeljárás-jog meghatározó része. Tremmel Flórián úgy véli, hogy a büntetőeljárás tulajdonképpen „egy tág értelemben vett – a bizonyítékminimumtól a bizonyítékmaximumig haladó vagy addig el nem jutó – bizonyítási folyamat”. Véleménye szerint

„Látszólag a bizonyítás »csak« az igazság elérését szolgálja, ugyanakkor azonban – lévén a ténykérdés elsődleges a jogkérdéshez képest – a ténykérdés téves megoldása esetén már a jogkérdés megoldása sem lehet megfelelő [...] Következésképpen a funkcionális megközelítésben nemigen lehet elhatárolni egymástól a büntetőeljárást és a bizonyítást.”⁵⁸⁵

Sőt Tremmel továbbmegy: véleménye szerint a bizonyítás a büntetőeljárás tartalmi (ténybeli) oldala.⁵⁸⁶ A „hogyan?” kérdését taglalják a bizonyítás szabályai. „A bizonyítás minősített megismerést jelent: a jog által is meghatározott tárgykörben és módon folyó megismerési tevékenység.”⁵⁸⁷ Tehát „ez a tényállás-megállapítás is végső soron csak ismeret, de bizonyosnak tekintett ismeret. A kétséget kizáró jelleget biztosítja az, hogy a bizonyítás az összes alapelv maradéktalan érvényesülése mellett zajlik le, azaz az igazságszolgáltatás keretében.”⁵⁸⁸

585 Tremmel Flórián (2006): i. m. 23. o.

586 Uo. 45. o.

587 Uo. 33. o.

588 Uo.

Király Tibor kiemelten, a büntetőeljárás központi feladatákként kezeli az igazság megállapítását. A megismerésről és a bizonyításról szóló monográfiájában összehasonlító elemzés keretében mutatta be, hogy az igazságot a különféle eljárási rendszerek különböző módon tartják elérhetőnek, és éppen bizonyítási rendszerük eltérő jellege miatt. Elméletileg és tiszta rendszerekben gondolkodva abban az eljárásban,

„amelyben a bíróságnak a valóságot függetlenül a felek tevékenységétől is meg kell állapítania, ahol ennek érdekében érvényes a bíróságra az officialitás, a bizonyítékok szabad mérlegelése, a materiális igazságot állapítják meg. Ahol ellenben a felek rendelkezési jogosultsága a domináns, és nyilatkozataik kötik a bíróságot (pl. lemondás a jogról), vagy a törvény határozza meg a bizonyítékok értékét, ott a bíróság formális igazságot állapít meg.”⁵⁸⁹

Erdei Árpád szintén abból indul ki, hogy „az igazság megállapításának mai módja a bizonyítás”, ám utal arra, hogy az eszközök megbízhatóságát illetően néha magunk is kételkedünk. Ezt támasztja alá a tanúk szavahihetőségének ellenőrzését szolgáló technikák kifejlesztése, alkalmazhatóságának vizsgálata.⁵⁹⁰ A vádelvű és a vegyes rendszerű eljárás képviselői kölcsönösen éles kritikával illetik a másik rendszert. Ezzel együtt a fejlődés során a két rendszer jelentősen közeledett egymáshoz:

„Az angolzász akkuzatórius tárgyalási modell akként van változóban, hogy a bírói aktivitást lényegesen jobban elviseli, mint korábban, ezzel szemben a vegyes rendszerű eljárásokban jelentős erőfeszítéseket láthatunk a vád és a védelem bizonyításbeli aktivitására.”⁵⁹¹

Számos értekezés foglalkozik azzal, hogy a bizonyítási jog gyakorlatában többet foglalkoznak más értékekkel, mint az igazság elérhetőségével.⁵⁹² Holott az igazság mind tökéletesebb megismerése a büntetőeljárás továbbfejlesztés-

589 Király Tibor (1972): i. m. 186. o.

590 Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntetőeljárás jogtudományában. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 30. o.

591 Uo. 31. o.

592 Maureen Spencer – John Spencer: Evidence Concentrate: Law Revision and Study Guide. Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 7.

tésének egyik leglényegesebb szempontja, sőt a „bizonyítási jog” kialakulását alapjaiban meghatározta.

John H. Langbein az angloamerikai bizonyítás jogának történeti alapjairól írt tanulmányában szintén abból indul ki, hogy „a jogrendszer fő feladata, határozni a múlt tényeiről”⁵⁹³, ezzel a bizonyítás meghatározó szerepét hangsúlyozza. Langbein véleménye szerint a modern kontinentális és az angloamerikai rendszer közötti szakadék oka főként a tényfeltárás különbözősége.⁵⁹⁴ Tanulmányában levezeti, hogy ez az attitűdbeli különbség késztette az angol és amerikai jogászokat arra, hogy létrehozzák a bizonyítás jogát.⁵⁹⁵

A bizonyítási rendszereken túl a bizonyítási eljárás rendje, a bizonyítás szabályai – a bizonyítékok felvételétől a bizonyítékok felhasználásáig, vizsgálatáig, a tényállás megállapításáig – államonként különbözők. Az állam büntetőhatalma alapvetően az állami szuverenitás része.

*„Mára azonban már vitathatatlan tény, hogy a büntetőjog »entitás-fokozó történeti fejlődése további szükségszerű szakaszába lépett«, s olyan nemzetek feletti elemeket is beépített a nemzetközi jog terrénumába, amelyek már a ius puniendi gyakorlását is átvehetik a szuverén államoktól bizonyos kiemelkedő jogtárgyakat sértő, illetve veszélyeztető bűncselekmények tekintetében.”*⁵⁹⁶

Ez a folyamat zajlik a büntető igazságügyi együttműködés keretei között az Európai Unióban.

13.2. A BIZONYÍTÉKOK NEMZETKÖZI FELHASZNÁLHATÓSÁGÁNAK ELVEI AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Ha a bizonyítás több állam joghatóságát érinti, a cél az lenne, hogy az egyik államban beszerzett bizonyítási eszközök a másik államban is felhasznál-

593 John H. Langbein: The Historical Foundation of the Law of Evidence: A View from the Ryder Sources. Columbia Law Review, vol. 6, 1996, p. 1168.

594 Uo.

595 Uo. 1169. o. Az angloamerikai és a kontinentális bizonyítási rendszer sajátosságainak és különbségeinek elemzése tekintetében Mirjan Damaška alapvetései kiindulópontnak tekinthetők. Részletesen lásd a 3.1. fejezetben!

596 M. Nyitrai Péter (2005): i. m. 24. o.

hatók legyenek, mi több, a bizonyítékok szabadon áramolhassanak. Már itt előrevetítem, hogy a felhasználhatóságnak több kérdéses pontja van: a bizonyítékok beszerzésén túl azok elfogadása is több tényezőtől függ.

A bizonyítékok beszerzése kezdetben a nemzetközi bűnügyi együttműködés keretei között, kizárólag a bűnügyi jogsegély útján zajlott. Ez az eljárás sokáig bonyolult, feltételekhez kötött és centralizált volt. Később az együttműködésnek komplex rendszere alakult ki az igazságügyi hatóságok (a bíróságok és ügyészségek), a nyomozó hatóságok és egyéb nyomozási jogkörrel is felruházott közigazgatási szervek, a központi adminisztratív szervek között, emellett a jogalkotásnak is születtek új eredményei ezen a területen. Ennek kapcsán – a büntetőjog európai dimenzióinak kiteljesedése során – többféle továbblépési lehetőség kínálkozott:

1. jogharmonizáció a bizonyítást érintő rendelkezések mentén (a garanciák, az emberi jogi normák szintjén is);
2. a bizonyítási szabályok úgynevezett minimumkövetelményeknek történő megfeleltetése;
3. a másik államban beszerzett bizonyíték közvetlen elismerése, vagyis a kölcsönös elismerés alkalmazása a büntetőeljárás bizonyítás vonatkozásában.

13.2.1. JOGHARMONIZÁCIÓ A BIZONYÍTÁST ÉRINTŐ RENDELKEZÉSEK ALAPJÁN

A jogegységesítési törekvések első hulláma a XIX. és a XX. század fordulójára tehető, azonban hamarosan világossá váltak a korlátai és ennek hatására különböző árnyalatai fogalmazódtak meg: a szabványosítás, a jogközelítés, a koordináció és a harmonizáció mint azóta klasszikussá vált kategóriák.⁵⁹⁷

Itt szó lehet egyes eljárási szabályok uniformizálásáról, vagy az eljárási garanciák terén a jogközelítésről, amely szerint bizonyos minimumkövetelményeket kell teljesíteni. Ilyen minimumszabály lehet például, hogy

⁵⁹⁷ Holé Katalin: Büntető anyagi és eljárási jogunk, valamint az Európai Unió kívánalmai. Magyar Jog, 2003/3., 140. o.

1. törvényesen felvett bizonyíték legyen (az adott külföldi állam jogrendje és büntetőeljárási szabályainak megfelelően);
2. az eljárás során tartsák tiszteletben az emberi jogokat;
3. a két érintkező állam büntetőeljárási rendszere alapvető szinten harmonizáljon.⁵⁹⁸

A követelmények tisztázásához ugyanakkor egy úgynevezett „egyenértékűségi tesztet” kellene elvégezni, ami lassítaná és bonyolítaná az eljárást.

A Corpus Juris⁵⁹⁹ e tekintetben figyelemre méltó javaslatokat tartalmazott: egyrészt taxatívén meghatározta az eljárásban felhasználható bizonyítékok körét, másrészt úgy rendelkezett, hogy ha a bizonyíték beszerzése egy tagállam nemzeti jogával összhangban, a vonatkozó jogszabályainak megfelelően zajlott, akkor a másik tagállam, ahol az eljárás folyamatban van, nem tagadhatja meg felhasználását, zárhatja ki a bizonyítékok köréből mint jogellenes bizonyítékot.⁶⁰⁰

13.2.2. A KÖLCSÖNÖS ELISMERÉS ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A BIZONYÍTÁSBAN

Európában már az 1970-es évektől jelen van a kölcsönös elismerés gondolata. A kölcsönös elismerés elve az Európai Unióban átfogó koncepciót jelent, amely eredetileg az egységes piac létrehozása érdekében született. Azóta

598 Alföldi Ágnes Dóra: Több államot érintő büntetőeljárásbeli bizonyítás – az Európai Bizonyításfelvételi és az Európai Bűnügyi Nyomozati Parancsról. Magyar Jog, 2011/2., 125. o.

599 „A Corpus Jurist az Európai Bizottság megrendelésére nyolc akadémikus jogász állította össze és tette közzé 1997 áprilisában. A 35 cikkből álló Corpus Juris célja, hogy segítséget nyújtson az Európai Unió pénzügyi érdekeit sértő csalások elleni harcban azáltal, hogy egységes jogi kódexet (anyag- és eljárásjogi rendelkezéseket is beleértve – K. G.) biztosít a tisztességtelen és korrupt gyakorlatok meghatározásával, illetve az alapszabályok felállításával a jogi lépések számára (bizonyíték, fellélezési jogok stb.). Saját területén a Corpus Juris, amennyiben elfogadják, elsőbbséget élvezne a nemzeti joggal szemben, és az első megnyitvánulása lenne egy európai közösségi büntetőjog autonóm kialakításának.” <http://hvg.hu/eumindentudo/20041124euminc>

600 Farkas Ákos és Jánosi Andrea hivatkozik a Corpus Juris 32–33. cikkeire. Farkas Ákos – Jánosi Andrea: A bizonyítás kérdései a határokon átnyúló bűncselekmények vonatkozásában az Európai Unióban. In: Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 12. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2013, 82. o.

számos területen alkalmazzák⁶⁰¹; az Európai Unió büntetőjogi integrációja folyamatában is elismerést nyert, és a bűnügyi együttműködésnek is az egyik alapelvévé vált.⁶⁰² Ez feltétlenül az eljárás gyorsításával és egyszerűsítésével jár, ugyanis lehetővé teszi az egyik tagállamban beszerzett bizonyíték felhasználását más tagállamok eljárásaiban, minden más külön vizsgálat és feltétel nélkül. Ez azonban a tagállamok kölcsönös bizalmát feltételezi.

Libor Klímek a következőkben foglalja össze a kölcsönös elismerés alapjait:⁶⁰³

1. A „kölcsönös elismerés” mindenképp a *bírósági határozatok elismerését* jelenti, valamely tagállam döntését – legyen az ügydöntő határozat vagy valamely eljárási határozat – egy másik tagállamnak úgy kell elismernie és végrehajtania, mint a saját döntését: közvetlenül. A kölcsönös elismerés lehetővé teszi, hogy a határozatok szabadon „mozoghatnak” egyik államból a másikba, megkerülve a nemzeti hatóságokat, hogy akadályokat görgessenek az „idegenség” okán. A jogi döntések kölcsönös elismerése, és ezáltal szabad mozgása az egész Európai Unióra hatással van.
2. A nemzetközi együttműködés a büntetőügyekben, így a kölcsönös elismerés a másik állammal szemben a *kölcsönös bizalomra* épül. Ennek megvalósíthatósága kapcsán számos kétely merül fel.
3. A kölcsönös elismeréshez szükséges a tagállamok nemzeti hatóságainak *közvetlen kommunikációja*. Nem szükséges egy központi hatóság jóváhagyása.
4. A *kettős inkrimináció követelményének* részbeni vagy teljes elhagyása szintén egyre inkább megjelenik az Európai Unió eszközei kapcsán.
5. A *viszonosság* nem része, nem feltétele a kölcsönös elismerésnek.
6. A *specialitás szabálya*⁶⁰⁴ csak az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról szóló 2002/584/JHA kerethat-

601 Libor Klímek: *Mutual Recognition of Judicial Decisions in European Criminal Law*. Cham, Springer International Publishing, Switzerland, 2017, p. 5.

602 Uo.

603 Uo. 103–134. o.

604 Az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2012. évi CLXXX. törvény 30. § (1) bekezdése szerint „Az átadott személlyel szemben az átadása előtt elkövetett, az átadásának alapjául szolgáló bűncselekménytől különböző egyéb bűncselekmény miatt nem indítható büntetőeljárás, nem ítéltet el, és egyéb módon sem fosztható meg szabadságától”.

tározat⁶⁰⁵, és a kölcsönös elismerés elvének büntetőügyekben hozott, szabadságvesztés-büntetéseket kiszabó vagy szabadságelvonással járó intézkedéseket alkalmazó ítéleteknek az Európai Unióban való végrehajtása céljából történő alkalmazásáról szóló 2008/909/JHA kerethatározat⁶⁰⁶ része.

7. *Csak a kölcsönös elismerést implementáló nemzeti jogok kötik a tagállamokat.* Mindez a bizonyítékok beszerzésére és alkalmazhatóságára, ezzel az eljárás egészére hatást gyakorol. Korán felmerült, hogy ez az eljárás gyorsításával és egyszerűsítésével jár, ugyanis lehetővé teszi az egyik tagállamban beszerzett bizonyíték felhasználását más tagállamok eljárásaiban, minden más külön vizsgálat és feltétel nélkül.

13.3. A BŰNÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS KERETEI

Egészen idáig Európában a kölcsönös jogsegély és a kölcsönös elismerés elve egyaránt érvényesült. Az Európai Bizottság Zöld Könyve szerint, amely azzal a céllal készült, hogy rámutasson egy adott ágazat legfontosabb megoldatlan kérdéseire, és felhívja az ágazat szereplőit az állásfoglalásra – itt a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságának bizonyításáról⁶⁰⁷ – a bizonyításfelvétel hatályos uniós szabályai a kölcsönös jogsegély elvére épülnek. Ez az elv érvényesül a strasbourgi egyezményben (az Európa Tanács kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló 1959. évi április 20-i európai egyezménye), a schengeni végrehajtási egyezményben (1990. június 19.) és a 2000. évi, az EU tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló egyezményben.

Egyúttal vannak más olyan hatályos jogszabályok, amelyek a kölcsönös elismerés elvén alapulnak, például az európai bizonyításfelvételi parancs, és idetartozik a vagyonnal vagy bizonyítékkal kapcsolatos biztosítási intézkedést elrendelő határozatoknak az EU-ban történő végrehajtásáról szóló 2003. július 22-én kelt 2003/577/IB tanácsi kerethatározat is.

605 HL L 190., 2002.7.18., 1–20. o.

606 HL L 327., 2008.12.5., 27–46. o.

607 Európai Bizottság, Zöld könyv COM (2009) 624. 17691/09 COPEN 249 JAI 935

Ez az elven nyugszik továbbá a 2014. április 3-án elfogadott (2014. május 23-tól hatályos) európai nyomozási határozatról szóló irányelv is, amelynek elsődleges célja e széttöredezett rendszer felváltása egy egységes eljárással. Az irányelv 2017. május 22-i hatállyal váltja fel az hatálya alá tartozó tagállamok közötti kapcsolatokra alkalmazott egyezmények megfelelő rendelkezéseit. A tagállamoknak 2017-ig kellett átültetniük jogrendjükbe az irányelv rendelkezéseit.

Az együttműködés klasszikus formáinak a nemzetközi szerződések, illetve a viszonyossági alapon működő államközi együttműködés adnak keretet, a megkeresési elv alapján.⁶⁰⁸

Globális viszonylatban a *kölcsönös bűnügyi jogsegély* (és a kiadatás) kétoldalú, illetve ritkán többoldalú szerződések alapvetően hiányos hálózatán alapszik. „Ezek a szerződések általában csak néhány bűncselekménytípusra vonatkoznak, és korlátozott intézkedéseket tesznek lehetővé.”⁶⁰⁹ A megkereséseket egy központi hatóságon keresztül kell továbbítani, így a folyamat lassú és bizonytalan, gyakran meg is hiúsul. Széles körű lehetőség van a visszautasításra, és a büntető jogszabályok különbözősége is akadályt jelenthet.

Az Európai Unióban az Európa Tanács által 1959-ben elfogadott *Büntetőügyekben folytatott kölcsönös jogsegély egyezménynek*⁶¹⁰ minden uniós tagállam a részese. Az egyezményben az általános szabály szerint a megkeresés végrehajtása során a megkeresett állam joga az irányadó (a nemzetállami szuverenitáson alapuló *locus regit actum* elve szerint), de megfogalmazásra kerül, hogy a megkereső állam kérését vegyék figyelembe a bizonyítékok összegyűjtése során. Eszerint a megkeresés megtagadására több okból is lehetőség van: például a tárgyak felkutatására, lefoglalására vonatkozó megkeresés teljesítése függ a kettős büntetendőség kritériumának teljesülésétől, valamint szükséges az, hogy az adott bűncselekmény a megkeresett országban kiadatási bűncselekménynek minősüljön és a megkeresés teljesítése a megkeresett ország nemzeti jogával is összhangban álljon.⁶¹¹ Az egyezmény megszületése óta

608 Törő Andrea: Bizonyíték-transzfer az európai bűnügyi együttműködésben. PhD-értekezés. Szeged, 2014, 44. o. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2147/1/Toro_Andrea_2014_phd.pdf

609 Nagy Judit: i. m. 25. o.

610 Az 1959. április 20-án kelt a kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezmény.

611 Farkas Ákos – Jánosi Andrea: i. m. 83. o.

jelentősen megváltoztak az elképzelések a jogsegély mikéntjéről. 1989-ben az unió elfogadott egy listát a bűnügyi jogsegély jó gyakorlatairól.⁶¹²

Az egyezmény kiegészítését szolgálta a schengeni végrehajtási egyezmény⁶¹³. Ez szűkítette a fenntartások körét, amelyekre hivatkozással a megkeresések megtagadhatók. Így a házkutatásra vagy lefoglalásra irányuló jogsegély iránti megkeresés teljesítése már csak két feltételhez volt köthető: egyrészt az adott cselekmény mindkét állam joga szerint olyan szabadságvesztéssel járó büntetéssel vagy szabadságelvonással járó intézkedéssel legyen büntetendő, melynek maximális időtartama minimum hat hónap (vagy ez legalább az egyik országban teljesüljön és a másik országban a cselekmény közigazgatási hatóságok hatáskörébe tartozó szabálysértésnek minősüljön, amelynek határozatával szemben jogorvoslattal büntetőügyekben hatáskörrel rendelkező bírósághoz lehet fordulni). A másik feltétel, hogy a jogsegély iránti megkeresés végrehajtása egyébként is összhangban álljon a megkeresett állam jogi normáival.⁶¹⁴

Az Európai Unió tagállamai elkészítették a saját jogsegélyegyezményüket is, amelyet 2000. május 29-én írtak alá. Ez a korábbi, 1959. évi egyezmény kiegészítésére, korszerűsítésére szolgál. Egyik lényeges újítása, hogy megfordította a kölcsönös jogsegély egyik alapelvét: az általános szabály szerint a megkeresés végrehajtása során a megkeresett állam joga az irányadó (a nemzetállami szuverenitáson alapuló *locus regit actum* elve szerint). „Az új egyezmény szerint azonban a megkeresett államnak alkalmazkodnia kell a megkereső állam által kifejezetten jelzett formalitásokhoz és eljárásokhoz (forum regit actum elve).” A megkeresett állam csak akkor mondhat ellent ennek, ha a teljesítés ellentétes lenne az alapvető jogelveivel.⁶¹⁵

Az egyezmény csak 2005-ben lépett hatályba, nem sokkal az európai bizonyításvételei parancs javaslatának megalkotása előtt. Az egyezmény a kölcsönös jogsegély különleges formáira tartalmaz rendelkezéseket, így a lopott tárgyak visszaszolgáltatására, a fogva tartott személyek ideiglenes átadására nyomozási célból, a videokonferencia útján történő kihallgatásra és meghallgatásra, a tanúk és szakértők telefonkonferencia útján történő

612 A Tanács által 1998. június 29-én 98/427/IB szám alatt elfogadott együttes fellépés a büntetőügyekben való igazságügyi együttműködésben tanúsítandó helyes gyakorlatról.

613 A belső országhatárokon az ellenőrzés megszüntetéséről (1990. június 19.).

614 Farkas Ákos – Jánosi Andrea: i. m. 84. o.

615 Nagy Judit: i. m. 29. o.

kihallgatására és meghallgatására, ellenőrzött szállítások lefolytatására, közös nyomozó csoportok létrehozására, fedett nyomozások lebonyolítására. Ez feltétlenül előrelépést jelentett a korábbi általános szabályokhoz képest.

Ezzel együtt a bűnügyi jogsegély nehézkes (és sokszor bürokratikus) intézmény. Ezt megkönnyítendő az Európai Unió létrehozta az Európai Igazságügyi Hálózatot – amelynek célja a bűnügyi együttműködésért felelős hatóságok összefogása, a kapcsolatok erősítése –, ezen belül az úgynevezett ATLAS szolgáltatást, amely megmutatja, hogy az egyes országokban ki miért felelős a nemzetközi együttműködés szempontjából. Az úgynevezett *Fiches Belges*-adatbázis tartalmazza tagállamonként a jogsegélykérelmekhez szükséges definíciókat. Egységes minta is született a bűnügyijogsegély-megkeresésekre. A SOLON jogi szakszótárban a leggyakoribb szakkifejezések kereshetők. Egy olyan törekvés megoldása is folyamatban van, amely automatikusan lefordítja a megkereséseket, első körben a gyakoribb európai nyelvekre, majd az Európai Unió valamennyi hivatalos nyelvére.

Az együttműködést szolgálja továbbá az Eurojust (Igazságügyi Együttműködési Egység), amely a tagállamok által delegált nemzeti tagokból áll (ügyészekből vagy bírákból), akik saját delegáló országuk jogának hatálya alá tartoznak, és az együttműködést magasabb szinten szervezik. Például biztosítják azt, hogy egy adott tagállam hatóságainak eljárásáról más tagállamok hatóságai is tudomást szerezzenek, ha érintettek, emellett akár közös nyomozó csoportok szervezésében is közreműködnek.

A kölcsönös elismerés elve kapcsán szót kell ejteni az unióbeli büntető igazságügyi együttműködés folyamatáról.

13.4. A BÜNTETŐ IGAZSÁGÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS ÁLLOMÁSAI AZ EURÓPAI UNIÓBAN

A bűnügyi együttműködésre a közösségi integráció kezdetben nem terjedt ki. Bár az „európai büntetőjog” lehetőségeit és kereteit is a kezdetektől vizsgálják, az Európai Bíróság *Casati*-döntése⁶¹⁶ alapján sokáig azt az elvet val-

616 European Court Judgment of the Court of 11 November 1981, Criminal proceedings against Guerrino Casati, Case 203/80.

lották, hogy a három közösségi alapító szerződés nem érintheti a tagállamok büntető- és büntetőeljárás-jogát. A hetvenes évektől azonban a közösségi jog büntetőügyekben is – tiszteletben tartva a tagállamok elsődleges hatáskörét – pozitív és negatív irányú kötelezettségeket rótt a tagállamokra.⁶¹⁷ Azóta a jogközelítés, a jogharmonizáció, illetve a jogegységesítés törekvései számos példán végigkövethetők.⁶¹⁸

Az Európai Uniót létrehozó maastrichti szerződés (1992) nyitotta meg ennek a színterét azzal, hogy a bel- és igazságügyi együttműködés területét az integrációs folyamat részévé tette. Ekkor építették fel az unió pillérrendszerét. Maastricht jelentőségéhez hozzátartozik, hogy a tagállamok döntése alapján európai szintű együttműködésre van szükség a politikai szempontból érzékenyebb területeken is, mint a védelmi és a külügyi kérdések, a bevándorlás és a menekültügy, valamint a büntető igazságszolgáltatás. A korábbi Európai Közösség ügyeit az első pillérbe sorolták, ez meg is őrizte jellegét. Különálló pillérekhez sorolták az új, a nemzeti szuverenitás által meghatározott területeket.⁶¹⁹

A szerződés a rendőri és a bűnügyi együttműködést a harmadik pillér részeként kormányközi együttműködési területnek jelölte meg. Ekkor döntöttek az Európai Rendőrségi Hivatal, az Europol létrehozásáról, amelynek a feladata az információcsera megkönnyítése, a bűnfelderítési adatok elemzése és az összegyűjtött közös információk tárolására szolgáló számítógépes nyilvántartások vezetése lett.

A bűnügyi együttműködés kezdetben két területen indult meg: a pénzügyi érdekek védelme céljából, valamint a belső piac védelme érdekében.⁶²⁰ Az uniós bűnügyi együttműködés gondolata

„azon a felismerésen alapult, hogy a közös piac kialakulását veszélyeztethetik a terrorizmus, a kábítószer-kereskedelem, a nemzetközi csalások és

617 Holé Katalin: i. m. 141. o.

618 Uo. 140–145. o.

619 Maria Fletcher – Robin Löff – Bill Gilmore: EU Criminal Law and Justice. Elgar Publishing, Cornwall, 2008, p. 1.

620 Farkas Ákos: Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban. Belügyi Szemle, 2003/4., 128–129. o.

*más nemzetközi bűncselekmények, ezért ezt a tagállamoknak nem nemzeti, hanem magasabb szinten kell megoldaniuk*⁶²¹.

Emellett *Törő Andrea* az okok között említi a technika fejlődését, amelynek következtében – különösen az internet használatával – könnyen több állam is érintett lehet egy bűncselekmény elkövetésében. A kilencvenes években e témákhoz kapcsolódóan komoly jogharmonizációs hullám indult el.

Napjainkban az Európai Unión belül a bűnügyi együttműködés fő kerete és alapja a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térség, amelyet a személyek szabad mozgásának és magasabb szintű védelmének biztosítása érdekében hoztak létre.⁶²² Ehhez hozzátartozik az Európai Unió külső határainak őrzése, a bevándorlási és menekültügyi politika és a polgári és büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés egyaránt.

A megvalósítás egyes állomásai a tamperei (1999–2004), a hágai (2004–2009) és a stockholmi (2010–2014) programokhoz kötődnek.

A magas szintű biztonságot mindenekelőtt a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés területén, közös fellépések révén kívánták megvalósítani. A közös fellépésnek része a bizonyítékok tekintetében folytatott információcsere, a bizonyítékok más tagállamokban történő felhasználása, valamint mindennek az elősegítése is. Az e téren folytatott együttműködés keretei fokozatosan alakultak ki, és ma is többretegű, a részterületeket lefedő szabályrendszert alkotnak.

Az 1997. évi *amszterdami szerződés* szerint a rendőri és a bűnügyi együttműködés továbbra is a harmadik pillér része maradt, így a kormányok közötti együttműködés és a tagállamok belső joga volt meghatározó a közös rendészeti eljárások során.⁶²³ A szerződés a tagállamok területét a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térséggé kívánta alakítani.

621 Karsai Krisztina: A büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködésre vonatkozó rendelkezések. In: Osztovits András (szerk.): Az Európai Unió alapító szerződéseinek magyarázata. 2. kötet. Complex Kiadó, Budapest, 2008, 1947. o.; Karsai Krisztina: Az érinthetlenség illúziója, avagy gondolatok az európai közösségi jog és a nemzeti büntetőjog közötti kapcsolatokról. *Európai Jog*, 2004/4., 13. o. Karsai Krisztinára hivatkozik *Törő Andrea*. *Törő Andrea*: i. m. 43. o.

622 http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/index_hu.htm

623 Finszter Géza: Rendészetek alkotmányos integrációja az unióban. *Belügyi Szemle*, 2004/5., 89. o.

Bár a kölcsönös elismerés elve már 1970-ben az Európa Tanács büntetőítéletek nemzetközi érvényéről szóló egyezményében is megjelent, az egyezmény a csekély számú ratifikáció miatt nem lépett hatályba (jórészt a kettős inkrimináció követelménye miatt).

Az 1999. évi tamperei csúcserkezeslet témája szintén a bel- és igazságügyi együttműködés volt mint kiemelt törekvés. A célok között kifejezetten szerepelt az igazságügyi döntések, ítéletek kölcsönös elismerésének fokozása, emellett a tagállamok határőrizeti, menekültügyi, bevándorlási és vízümpolitikájának összehangolása.⁶²⁴ Itt fogalmazták meg továbbá, hogy bizonyos területeken jogközelítés, illetve jogharmonizáció szükséges a célok elérése érdekében. Az Európai Tanács a csúcserkezesleten a kölcsönös elismerés elvét az igazságügyi együttműködés sarokkövének nyilvánította. Az Európai Unió Tanácsa 2000 decemberében fogadta el a kölcsönös elismerés elvének megvalósításáról szóló intézkedésprogramot.

13.5. A KÖLCSÖNÖS ELISMERÉS ELVÉNEK TÉRHÓDÍTÁSA

A kölcsönös elismerés általános értelemben azt jelenti, hogy valamely uniós tagállam egy másik tagállam büntetőügyben hozott (bírószági) határozatát külön vizsgálat vagy értékelés nélkül elfogadja és azt tartalma szerint végrehajtja. Ez feltételezi a tagállamok közötti bizalmat egymás igazságszolgáltatási rendszerét illetően.

A *tamperei érkezesleten* előrelépés történt a rendőrségi együttműködés területén a bűnügyi információk átadását illetően is. Megfogalmazták: az Europol szerepét erősíteni kell azáltal, hogy lehetővé teszik számára a következőket: a tagállamoktól operatív adatokat kaphasson, felkérhesse a tagállamokat nyomozás lefolytatására, közös nyomozó csoportok létrehozására.

Az Európai Unió bővítéséről határozó 2000. évi *nizzai csúcserkezesletet* követően, a 2001. évi *laekeni csúcs után* történt jelentős változás. Az Európai Konvent az Európai Unió alkotmányos szerződésének megfogalmazása során felvetette a harmadik pillér megszűnését. A 2001. évi szeptember 11-i események és a szervezett bűnözés egyre inkább tetten érhető jellemzői miatt egyre

624 Nagy Judit: i. m. 7. o.

erőteljesebb igény fogalmazódott meg „a pilléreken átívelő koherens európai politika” létrehozására.⁶²⁵ (A pillérstruktúra megszüntetése csak később, a lisszaboni szerződésben valósult meg.) A 2001. szeptember 11-i támadások után a jogi integrációs folyamatok is felgyorsultak a terrorizmus elleni küzdelem jegyében. Az igazságügyi együttműködés keretében előrelépést jelentett a korábbi kiadatás helyett egy gyorsabb átadási eljárás bevezetése.

„Az elfogatóparancsról szóló kerethatározat⁶²⁶ hatalmas lépés a bűnügyi együttműködés területén, hiszen egyrészt bizonyos bűncselekmények vonatkozásában eltörli a kettős inkrimináció követelményét, vagyis a keresett személyt a kettős büntetethetőség vizsgálata nélkül át kell adni a kerethatározatban felsorolt 32 bűncselekményfajta esetében, ha a kibocsátó állam joga szerint a büntetési tételek felső határa legalább 3 évi szabadságvesztés vagy szabadságvesztéssel járó intézkedés. A 32 bűncselekményen kívüli cselekmények esetében az átadás feltételül szabható továbbra is, hogy a végrehajtó állam joga szerint is bűncselekménynek minősüljenek a cselekmények. A kerethatározat egyes esetekben kötelezővé teszi saját állampolgár átadását is. A tagállamok tehát a büntetőjogi szuverenitás meglehetősen nagy szeletét voltak hajlandóak feladni.”⁶²⁷

Itt nyert tehát első ízben konkrét elismerést a kölcsönös elismerés elve.

Emellett a kölcsönös elismerés elve jelenik meg a 2003. július 22-én elfogadott, a bűncselekményekre vonatkozó bizonyítékok és a bűncselekmény eredményeképpen létrejövő vagyron zárolásáról szóló kerethatározatban is⁶²⁸.

„Ezen két határozat eredményeképpen, ha egy tagállami bíróság elrendeli egy bizonyos gyanúsított vagy elítélt bűnöző letartóztatását, valamint vagyontárgyai zár alá vételét, bármely más tagállam bírósága ezeket azonnal végrehajthatja, és egyben köteles is végrehajtani.”⁶²⁹

625 Tóth Árpádné Masika Edit: A szabadság, a biztonság és a jog térségének az európai alkotmányozás során körvonalazódó reformja. Belügyi Szemle, 2004/5., 42. o.

626 Az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásról (2002/584/IB, 2002. június 13.)

627 Bárd Petra: Egy jogintézmény hányatott sorsa: az európai elfogatóparancs. Rendészeti Szemle, 2008/12., 5. o.

628 2003/577/JHA kerethatározat a bűncselekményekre vonatkozó bizonyítékok és a bűncselekmény eredményeként létrejövő vagyron zárolásáról

629 Nagy Judit: i. m. 18. o.

Az úgynevezett *tamperei program* 2004-ig tartott. Még ezalatt született meg az európai bizonyításfelvételi parancsról szóló (2008/978/IB) kerethatározat tervezete. A tervezetet 2003. november 14-én hozták nyilvánosságra, a kerethatározatot 2003. december 18-án fogadták el. Célja az volt, hogy megvalósuljon a bizonyítékok szabad forgalma.⁶³⁰

A 2004. november 4-i *brüsszeli csúcs* a második ütemben foglalkozott a bel- és igazságügyek kérdésével. A részleteket a tagállamok belügyminiszterei hágai konferenciájukon dolgozták ki.⁶³¹ Az unió állam- és kormányfői (az Európai Tanács) jóváhagyták az úgynevezett *hágai programot*, amely a szabadság, a biztonság és az igazságügy területének megerősítésével kapcsolatban kinyilvánította, hogy *2008. január 1-jétől a bűnüldözési információknak hozzáférhetőeknek kell lenniük*. Ez szorosan összefügg a tárgyalt témakörrel. Az adatok, információk megszerzésére külön eljárásokat, szervezeti rendszert fejlesztettek ki a rendőrségi együttműködés keretein belül. Ez azt jelenti, hogy ha az egyik tagállam eljárásában szükség van egy másik tagállam információjára, akkor annak azt hozzáférhetővé kell tennie a megjelölt célra (figyelembe véve a folyamatban lévő vizsgálat követelményeit). Az adatok megosztása a sarokköve a Schengeni Információs Rendszernek (SIS); az adatok ezen belül nyilvánossá válnak egy keresett személyről, lopott tárgyakról stb., az információk saját e-mail-rendszeren keresztül küldhetők (SIRENE). Az EURODAC rendszere és a *prümi egyezmény* is ezen alapszik, ez a végső kiindulópontja a bűnmegelőzési törekvéseknek, valamint a határokon átívelő bűnügyi együttműködésnek, legfőképpen a terrorizmussal összefüggésben.⁶³²

2005. április 4-én Franciaország, Németország, Spanyolország és Belgium közös bűnügyi nyilvántartási rendszert hozott létre. 2005 októberében az Európai Bizottság közleményében fogalmazta meg a hozzáférés elvének végrehajtására vonatkozó javaslatait, miszerint a tagállamok hatásai egymás

630 Törő Andrea: i. m. 13. o.

631 http://www.euvonal.hu/index.php?op=tenyek_kisszotar&abc_id=11

632 Petra Bárd: Forensic Genetic Databases in Central and Eastern Europe. *Prawa Czlowieka*, vol. 12, 2009, pp. 52–80.

számára tegyék kölcsönösen nyitottabbá a bűnügyi nyilvántartásokat (ezek között a DNS-nyilvántartást is).⁶³³

Az Európai Unió harmadik pilléres együttműködését egészen 2009-ig (2005-től) a *hágai program* határozta meg. A hágai program a bűnügyi információk európai szintű hozzáférhetőségét tűzte ki célul. Fontos eleme ennek az iránynak, hogy 2005. szeptember 20-án elfogadták a *2005/671/IB Tanácsi határozatot* a terrorista bűncselekményekre vonatkozó információcseréről és együttműködésről.⁶³⁴

A Tanács 2006. december 18-án elfogadta a *2006/960/IB kerethatározatot* az Európai Unió tagállamainak bűnüldöző hatóságai között az információ és bűnüldözési operatív információ cseréjének leegyszerűsítéséről⁶³⁵ (svéd kezdeményezés). Ez a kerethatározat alapelveként rögzíti, hogy az információcseré során másik tagállam bűnüldöző szerve számára sem lehet szigorúbb feltételeket szabni, mint az adott országon belül. A kerethatározat átültetése a hazai jogba a bűnüldöző szervek nemzetközi együttműködéséről szóló 2002. évi LIV. törvény, illetve az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2003. évi CXXX. törvény módosításával történt meg.⁶³⁶

Ennek szűkebb körű megvalósítása a prümi egyezmény, amelyet 2005-ben hét tagállam (Németország, Ausztria, Franciaország, Belgium, Luxemburg, Hollandia és Spanyolország) írt alá azzal a céllal, hogy előmozdítsák a határokon átvélő együttműködést a terrorizmus, a határokon átvélő bűnelkövetés és az illegális bevándorlás elleni küzdelemben. Az egyezmény az EU keretein kívüli megállapodás volt. A szerződő felek a hozzáférhetőség érdekében adatbázisok létrehozására vállaltak kötelezettséget, továbbá meghatározott esetekben az automatikus információcserére, és a határokon

633 A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. A Hágai Program: Tíz prioritás a következő öt évre. Partnerség Európának a szabadság, biztonság és jog területén való megújulásért. COM(2005) 184, Brüsszel.

634 A Tanács 2005/671/IB határozata (2005. szeptember 20.) a terrorista bűncselekményekre vonatkozó információcseréről és együttműködésről. HL L 253., 2005.9.29., 22–24. o.

635 HL L 386., 2006.12.29., 89–100. o.

636 Fazekas Judit: Bel- és igazságügyi együttműködés az Európai Unióban – a hágai programtól a stockholmi programig. In: Virág György (szerk.): OKRI Szemle, 2. kötet. Budapest, OKRI, 2012, 58. o. http://www.okri.hu/images/stories/OKRISzemle2009/OKRISzemle_2011/006_fazekas.pdf

átnyúló rendőrségi együttműködés egyéb formáira, a DNS-profilok, az ujjnyomat- és gépjármű-nyilvántartási adatok, valamint más személyes és nem személyes adatok kölcsönös átadására.

A Tanács 2008/615/IB határozata értelmében 2008 júniusától az összes tagállamban alkalmazandók az egyezmény alapvető részei⁶³⁷, különösen a terrorizmus és más a határokon átnyúló nagyszabású események kapcsán, a határokon átnyúló automatikus információcsere, valamint az egyéb rendőrségi együttműködés esetén.⁶³⁸ A határozat szerint a cél az uniós államok közötti gyors és hatékony információcsere lehetővé tétele. Ennek érdekében a tagállamoknak nemzeti adatbázist kell létrehozniuk és azt fenn kell tartaniuk meghatározott adatok tekintetében a büntetőeljárások során történő felhasználás céljára, továbbá az adatbázisokhoz hozzáférést kell biztosítaniuk. A kereséseket a nemzeti kapcsolattartó pontokon keresztül végzik el, találat esetén átadják a referenciaadatokat. A további személyes adatok és információk átadására a megkeresett állam nemzeti joga az irányadó.

Személyes adatokat csak akkor lehet átadni, ha jogerős ítélet vagy egyéb körülmények alapján arra lehet következtetni, hogy az adatalanyok az események során bűncselekményt fognak elkövetni, vagy veszélyt jelentenek a közrendre és a biztonságra. Ezek az adatok azonban kizárólag az adatátadás tárgyául szolgáló konkrét esemény tekintetében, a meghatározott célra használhatók fel, és azokat a cél elérését követően, de legkésőbb az adatok átadásától számított egy év elteltével törölni kell.

A kerethatározat kifejezetten rendelkezik arról is, hogy a terrorcselekmények megakadályozása érdekében a tagállamok meghatározott személyes adatokat és információkat adhatnak át egymásnak.

2007. december 13-án írták alá a tagállamok állam- és kormányfői a *lisszaboni szerződést*, amely lényeges változtatásokat vezetett be a bel- és igazságügyi együttműködés területén. Bár az Európai Unió a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének térségévé alakítása kiemelt elsőséget élvezett, a gyakorlatban felmerülő számos probléma okán alapvetően kevés eredmény mutatkozott.⁶³⁹ A lisszaboni szerződés megszüntette a pillérstruk-

637 Magyarországon a 2007. évi CXII. törvény hirdette ki, hatályos 2007. december 1-jétől.

638 <http://www.eu2011.hu/hu/bel-es-igazsagugy>

639 Nagy Judit: i. m. 22. o.

túrát, és jelentős intézményi, döntéshozatali és hatásköri változtatásokat hozott.⁶⁴⁰ Például a harmadik pilléres jogi eszközök helyett a jövőben egyszerű többséggel hozott irányelveket, rendeleteket és határozatokat vezetett be, amelyek közül az irányelvekben minimumszabályokat lehet megállapítani.

A kölcsönös elismerés elsődleges integrációs eszközként szerepel a lisszaboni szerződés általános rendelkezései között: a kölcsönös elismerés elvén alapuló eszközök megalkotása irányelvben vagy kötelezően alkalmazandó rendeletben is lehetségessé válik.⁶⁴¹

A tagállamok nemzeti szuverenitásának védelmét az úgynevezett vészfék-eljárással biztosítják. Olyan irányelvek esetén, amelyek a tagállamok büntetőjogának harmonizációját célozzák, a tagállam a Tanács elé felterjeszheti az irányelv természetét, ha az érinti a nemzeti büntetőjogát.⁶⁴²

A bizonyítékok szabad forgalma tekintetében fontos állomás volt, hogy 2008. december 18-án elfogadták az európai bizonyításfelvételi parancsról szóló kerethatározatot⁶⁴³. A kerethatározat szintén a kölcsönös elismerés elvét követi.

13.5.1. AZ EURÓPAI BIZONYÍTÁSFELVÉTELI PARANCS (EBP)

A bizonyítékok európai térségben történő hozzáférhetőségéről és megszerzhetőségéről több jogszabály is rendelkezik az EBP mellett, így például a vagyonnal vagy bizonyítékkal kapcsolatos biztosítási intézkedést elrendelő határozatoknak az Európai Unióban történő végrehajtásáról szóló 2003/577/IB kerethatározat, valamint *a kölcsönös elismerés elvének a vagyonekbezárt elrendelő határozatokra történő alkalmazásáról szóló 2006/783/IB kerethatározat*. Emellett a bizonyítás szempontjából jelentőséggel bírnak a közös nyomozó csoportokról szóló vagy az uniós szintű bűnüldözési adatbázisok működtetésére és az adatszolgáltatásra vonatkozó rendelkezések.

640 Fazekas Judit: i. m. 51–78. o.

641 Törő Andrea: i. m. 49. o.

642 Nagy Judit: i. m. 18. o.

643 2008/978/IB kerethatározat a büntetőeljárás során felhasználható tárgyak, dokumentumok és adatok megszerzéséről

Az európai bizonyításvételi paranccsal az volt a Bizottság eredeti célja, hogy meghatározott keretek között tegye lehetővé a tagállamok között a bizonyítékok gyors és hatékony átadását, anélkül azonban, hogy a tagállamok büntető anyagi vagy -eljárási jogaiba beleavatkozna. Emellett a kölcsönös jogsegélyen alapuló eszközöket is ki akarták váltani vele.

Ez nem történt meg a szándék szerint, részben azért, mert egyes bizonyítékokra az EBP-kerethatározat nem is vonatkozik, illetve az csak az előzetesen már meglévő bizonyítékokra alkalmazható. Ezért itt mindenképpen megmaradtak a korábbi, jogsegélyen alapuló megoldások, amelyek a bizonyítékok szélesebb körére terjednek ki, így nem kell különböző eszközöket alkalmazni.⁶⁴⁴

A 2003-ban előterjesztett kerethatározat-tervezetet 2008-ban fogadták el. „*A kerethatározatban foglalt cél megvalósítása a tagállam (és szervei) számára kötelező, de a jogi aktus nem közvetlenül hatályos.*”⁶⁴⁵ A végrehajtási forma és a jogi keret megválasztása a tagállam kompetenciája. A jogharmonizációs cél nyilvánvaló: a harmadik pillér területein a tagállamok jogi és közigazgatási szabályainak közelítését szolgálja.

A kerethatározat 2008. december 18. után húsz nappal hatályba lépett, a tagállamoknak 2011. január 19-ig kellett volna átültetniük a saját belső jogukba, azonban ezt kizárólag Dánia tette meg.

A 2004–2009-ig tartó hágai programot a *stockholmi program* váltotta fel. Az Európai Tanács 2009. december 10–11-i ülésén elfogadott dokumentum a 2010–2014-ig tartó időszakra további programokat határoz meg a szabadság, a biztonság és jog térségében.

A stockholmi program ugyanakkor – más célok mellett – hangsúlyozza a jogok fokozottabb érvényesülésének elősegítését, ezáltal az egységes európai igazságügyi térségbe vetett bizalom erősítését. E szerint a büntetőjog területén a kölcsönös elismerés elősegítésének részeként a bűncselekmények meghatározásával és a szankciókkal kapcsolatos jogközelítést.⁶⁴⁶ Ezzel kap-

644 Farkas Ákos – Jánosi Andrea: i. m. 87–88. o.

645 Császár Máttyás: Az Európai Unió intézményi jogi aktusai. Doktori értekezés. Szeged, 2012, 71. o. <http://docplayer.hu/6770844-Az-europai-unio-intezmenyi-jogi-aktusai.html>

646 Fazekas Judit: i. m. 71. o.

csolatban minimumszabályokat, a jogok fokozottabb érvényesülése érdekében minimális jogokat határoz meg.⁶⁴⁷

A bizonyítás kapcsán az Európai Bizottság 2009-ben adta ki a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által a másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságuk biztosíthatóságáról szóló *Zöld könyvet*.

A Zöld könyv koncepciója, hogy kiterjesztené a bizonyításfelvétel határon túli lehetőségeit. Prioritásként szól a bizonyítékok elfogadhatóságának biztosításáról: a hatályos jogszabályok csak közvetve tartalmaznak rendelkezéseket a bizonyítékok elfogadhatóságára nézve, mivel nem határoznak meg közös normákat a bizonyítékok gyűjtésére sem. A Zöld könyv szerint az lenne az ideális, ha egységes szabályozást fogadnának el a bizonyítékok büntetőügyekben történő gyűjtésére vonatkozóan, ez ugyanis egyúttal a jogszerűség megítélését is egységesítené.

Ezekkel kapcsolatban kérdéseket intézett a tagállamokhoz. A válaszok arra utalnak, hogy először az EBP tapasztalatait kellene megismerni, nem is szólva arról, hogy sok ország még az unió kölcsönös bűnügyi jogsegélyegyezményét sem ültette át a saját jogába, bár már 2005-ben hatályba lépett.

A stockholmi program kinyilvánította, hogy az Európai Unióban folytatni kell a határokon átnyúló büntetőügyekben a kölcsönös elismerés elvén alapuló, átfogó bizonyításfelvételi rendszer kialakítását. Az Európai Tanács úgy látta, hogy a meglévő eszközök széttöredezett rendszert alkottak, ezért egy olyan egységes eljárás létrehozását tartottak szükségesnek, amely a bizonyítékok megszerzése ügyében a kölcsönös elismerés elvén alapul, és valamennyi eszköz helyébe lép.

Problémát jelentett az, hogy az eszközök nem vonatkoztak valamennyi bizonyítéktípusra, nem volt egységesen meghatározva a bizonyításfelvétel módszere, nem voltak formanyomtatványok és egységes határidő, emellett megfogalmazták a közvetlenebb kapcsolatfelvételt, a kettős büntetendőség elve eltörlésének, valamint a megtagadási okok korlátozásának szükségességét stb.

Az Európai Tanács 2010. júniusi javaslatában egy ilyen koncepciót vázolt: A Belga Királyság, a Bolgár Köztársaság, az Osztrák Köztársaság,

647 Törő Andrea: i. m. 49. o.

a Szlovén Köztársaság és a Svéd Királyság kezdeményezését az európai bűnügyi nyomozati parancsról szóló európai parlamenti és tanácsi irányelvre vonatkozóan.

13.5.2. AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS TANÁCS 2014/14/EU IRÁNYELVE A BÜNTETŐÜGYEKBE KIBOCSÁTOTT EURÓPAI NYOMOZÁSI HATÁROZATRÓL

A bűncselekményekre vonatkozó bizonyítékok és a bűncselekmény eredményeként létrejövő vagyron zárolásáról szóló 2003/577/IB számú tanácsi kerethatározat és az európai bizonyításfelvételi parancs, a 2008/978/IB számú kerethatározat elfogadása óta a bizonyítékok gyűjtésére vonatkozó jelenlegi jogi keret túlságosan fragmentálnak és bonyolultnak bizonyult. Ez vezetett az új megoldás kereséséhez.

Az EBP kapcsán merült fel, hogy az csak a már meglévő bizonyítékokra vonatkozik, így a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködésnek csak egy behatárolt részére alkalmazható. Korlátozott hatálya miatt az illetékes hatóságok szabadon választhatnak, hogy az új rendszert vagy azokat a kölcsönös jogsegélyre vonatkozó eljárásokat alkalmazzák, amelyek minden esetben továbbra is alkalmazhatók az EBP hatályán kívül eső bizonyítékokra.

A cél egyre egyértelműbben – a stockholmi programnak megfelelően – a kölcsönös elismerés elvén alapuló, átfogó bizonyításfelvételi rendszer kialakítása lett.

„Az Európai Tanács ezért egy olyan átfogó rendszer kialakítását ítélte szükségesnek, amely az e területen meglévő valamennyi eszköz – többek között a 2008/978/IB tanácsi kerethatározat – helyébe lép, lehetőleg a bizonyítékok valamennyi fajtájára kiterjed, végrehajtási határidőket tartalmaz, és a lehető legnagyobb mértékben korlátozza a megtagadás lehetséges indokait.”⁶⁴⁸

Mindez az európai nyomozási határozatban (ENYH) megvalósul. A preambulum (7) bekezdése szerint a határozat egy vagy több olyan konkrét nyo-

648 2014/41/EU irányelv a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról, preambulum (6) bek.

mozási cselekmény elvégzése végett adható ki, amely(ek) célja az ENYH-t végrehajtó államban (a továbbiakban: a végrehajtó állam) történő bizonyítékgyűjtés. Ebbe beletartozik a végrehajtó hatóságnak már birtokában lévő bizonyítékok megszerzése is.

Az európai nyomozási határozatot a bizonyítékgyűjtésre vonatkozó valamennyi nyomozási cselekményre alkalmazni lehet. Ennek segítségével a jogsegélyegyezményekhez hasonlóan bármilyen bizonyíték beszerezhető. Kivétel ez alól a közös nyomozó csoportok létrehozása és a bizonyítékok e csoportok keretében történő gyűjtése – erre speciális szabályok vonatkoznak (3. cikk).

Az irányelv az egyes nyomozási cselekményekre különleges rendelkezéseket határoz meg:

- őrizetben levő személyek nyomozási cselekmény foganatosítása érdekében történő ideiglenes átadása a végrehajtó államnak;
- meghallgatás videokonferencia vagy egyéb audiovizuális közvetítő-eszköz segítségével;
- telefonkonferencia útján történő meghallgatás;
- információk a bankoknál és egyéb pénzügyintézeteknél vezetett számlákról;
- a bizonyítékok valós idejű, folyamatos, illetve meghatározott ideig tartó gyűjtésével járó nyomozási cselekmények;
- fedett nyomozás;
- titkos távközlési információgyűjtés.

(Az EBP ezzel szemben csak tárgyak, dokumentumok, adatok beszerzésére, bizonyítékok összegyűjtésére irányult; a személyi bizonyítékok nem tartoztak ide.)

Az irányelv 2017. május 22-i hatállyal felváltja az ezen irányelv hatálya alá tartozó tagállamok közötti kapcsolatokra alkalmazandó alábbi egyezmények megfelelő rendelkezéseit:

- a) az Európa Tanácsnak a kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló, 1959. április 20-i európai egyezménye, valamint ennek két kiegészítő jegyzőkönyve, továbbá az egyezmény 26. cikkének értelmében kötött kétoldalú megállapodások;
- b) a schengeni megállapodás végrehajtásáról szóló egyezmény;

- c) az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló egyezmény és annak jegyzőkönyve (34. cikk).⁶⁴⁹

A 2008/978/IB kerethatározat rendelkezéseinek helyébe az ezen irányelv elfogadásában részt vevő tagállamok vonatkozásában az ENYH lép, a 2003/577/IB kerethatározat rendelkezéseinek helyébe pedig azon tagállamok vonatkozásában, amelyekre ezen irányelv kötelező. Az irányelv megfogalmazza, hogy

*„mivel ezen irányelv célját, nevezetesen a bizonyítékszerzés céljából hozott határozatok kölcsönös elismerését a tagállamok nem tudják kielégítően megvalósítani, az Unió szintjén azonban az intézkedés léptéke és hatásai miatt e cél jobban megvalósítható, az Unió intézkedéseket hozhat az EUSZ 5. cikkében foglalt szubszidiaritás elvének megfelelően. Az említett cikkben foglalt arányosság elvének megfelelően ez az irányelv nem lépi túl az e cél eléréséhez szükséges mértéket.”*⁶⁵⁰

*„A szubszidiaritás elvének célja az EU és a tagállamok megosztott hatásköreibe tartozó területeken történő beavatkozás legmegfelelőbb szintjének meghatározása.”*⁶⁵¹ Európai, nemzeti vagy helyi szintű fellépést érinthet. Valamennyi esetben az Európai Unió csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben hatékonyabban tud fellépni, mint a tagállamok.

Az alkalmazási feltételeket illetően általánosságban a Bevezető rendelkezések (11) bekezdése tartalmaz iránymutatást:

„ENYH-hoz akkor kell folyamodni, ha a nyomozási cselekmény végrehajtása az adott ügy szempontjából arányosnak, megfelelőnek és alkalmazhatónak tűnik”. Erről a kibocsátó hatóságnak kell meggyőződnie. A (11) bekezdésben az is kifejezetten szerepel, hogy *„az ENYH végrehajtása csak az ezen irányelvben foglalt indokok alapján tagadható meg”.*

649 Az irányelvből fakadó kötelezettségek átültetése a magyar nemzeti jogba az európai uniói és a nemzetközi bűnügyi együttműködést szabályozó törvények, és ehhez kapcsolódóan más törvények jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2017. évi XXXIX. törvénnyel történt meg.

650 Preambulum (38) bek.

651 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=uriserv%3Aai0017>

13.5.2.1. ELISMERÉS ÉS VÉGREHAJTÁS

A 9. cikk (1) bekezdése szerint

„A végrehajtó hatóságnak minden további alaki követelmény nélkül el kell ismernie az ezen irányelv rendelkezéseivel összhangban részére továbbított ENYH-t, és biztosítania kell annak végrehajtását ugyanúgy és ugyanolyan feltételekkel, mintha az adott nyomozási cselekményt a végrehajtó állam valamely hatósága rendelte volna el.”

Kivétel ez alól az az eset, amikor az elismerés és a végrehajtás megtagadásának vagy a halasztásnak a feltételei fennállnak. *A döntést tehát a kibocsátó hatóság hozza meg nemzeti jogával összhangban, a végrehajtás azonban a végrehajtó állam jogszabályai szerint történik.*

A végrehajtó állam hatóságának fő szabály szerint be kell tartania a kibocsátó hatóság által feltüntetett alaki követelményeket és eljárásokat.

A határidők tekintetében

„az elismeréssel vagy végrehajtással kapcsolatos határozatot ugyanolyan gyorsan és ugyanolyan elsőbbséggel kell meghozni, illetve a nyomozási cselekményt ugyanolyan gyorsan és ugyanolyan elsőbbséggel kell elvégezni, mint egy hasonló belföldi ügyben, és mindenképpen az ebben a cikkben meghatározott határidőkön belül” (12. cikk).

A (3) bekezdés szerint

„A végrehajtó hatóság az ENYH elismerésére vagy a végrehajtására vonatkozó döntést a lehető legrövidebb időn belül, az (5) bekezdés sérelme nélkül, és legkésőbb 30 nappal az ENYH-nak az illetékes végrehajtó hatóság általi átvetelét követően meghozza.”

A nyomozási cselekmények végrehajtása tekintetében a (4) bekezdés szerint a végrehajtó hatóság késedelem nélkül, de legkésőbb kilencven nappal a (3) bekezdésben említett döntés meghozatalát követően végrehajtja a nyomozási cselekményt, kivéve ha a halasztás valamely indoka áll fenn a 15. cikk alapján, vagy ha az ENYH-ban említett bizonyíték már a végrehajtó állam birtokában van.

13.5.2.2. MELY ÁLLAM JOGA SZERINT TÖRTÉNJEN AZ ELJÁRÁS?

A 2000. évi egyezmény áttörte a nemzetállami szuverenitáson alapuló *locus regit actum* elvét: ekkortól a megkereső állam jogát kell alkalmazni, amely felhasználja majd a bizonyítékot. Az ENYH értelmében a végrehajtó állam eljárási szabályaival összhangban kell foganatosítani az intézkedést. A kibocsátó hatóság megszabhat bizonyos alaki követelményeket és eljárásokat.

A javaslatban nem szerepelt, az elfogadott irányelvben azonban megjelenik a *kettős inkrimináció* érvényesítésén alapuló megtagadási ok: az ENYH elismerése vagy végrehajtása a végrehajtó államban megtagadható, ha az a cselekmény, amely miatt az ENYH-t kibocsátották, a végrehajtó állam joga szerint nem minősül bűncselekménynek, kivéve, ha a D. mellékletben foglalt bűncselekménytípusok egyikébe tartozó, a kibocsátó hatóság által az ENYH-ban megjelölt bűncselekményről van szó, feltéve, hogy e bűncselekmény a kibocsátó állam joga szerint szabadságvesztéssel vagy szabadságelvonással járó intézkedéssel büntetendő, amelynek felső határa legalább három év.

13.5.2.3. JOGORVOSLAT

A 14. cikk (1) bekezdése szerint: „*A tagállamok biztosítják, hogy a hasonló belföldi esetekben igénybe vehetőekkel egyenértékű jogorvoslatok álljanak rendelkezésre az ENYH-ban megjelölt nyomozási cselekmény esetében is.*”

A (4) bekezdés értelmében „*a tagállamok biztosítják, hogy a jogorvoslat igénybevételére vonatkozó határidők azonosak legyenek a hasonló belföldi esetekben meghatározott határidőkkel, és azokat oly módon alkalmazzák, amely garantálja ezen jogorvoslati lehetőségek tényleges igénybevételét az érintett felek számára.*”

13.5.2.4. EMBERI JOGOK

Az ENYH preambuluma (12) bekezdése megfogalmazása szerint „*Az ENYH kibocsátásakor a kibocsátó hatóságnak különös figyelmet kell fordítania*

arra, hogy biztosított legyen az Európai Unió Alapjogi Chartájának (a Charta) 48. cikkében megállapított jogok maradéktalan tiszteletben tartása.” Az ENYH itt nevesíti az ártatlanság védelmét, valamint a védelemhez való jogot. Ezeknek a jogoknak a korlátozása csak a szükségesség, az arányosság elvének és a kitűzött célok tekintetében megállapított követelményeknek megfelelően történhet, különösen mások jogainak és szabadságainak védelmét illetően.

13.5.2.5. ÁGGÁLYOK

A kritikák a tervezet elfogadását megelőzően is arról szóltak, hogy a kölcsönös elismerés csak a tagállamok közötti bizalom magas szintjén működhet. Harmonizáció hiányában a tagállamok nem feltétlenül fognak egy külföldi határozatot elismerni. Sokat finomított a helyzeten a *ne bis in idem* elismerése és a kettős inkrimináció követelményének visszakerülése az irányelvbe. A többi kérdés a gyakorlat során dől el.

13.6. A BIZONYÍTÉKOK HATÁROKON TÚLI ALKALMAZHATÓSÁGA; EFSA 2020

A határokon át történő bizonyítékátadás kapcsán a bizonyításfelvétel lehetőségein, feltételein túl szót kell ejteni a bűnügyi információk beszerzéséről, valamint a bizonyítékok felhasználhatóságáról. A célzott eredményt az támogatná, ha lehetőség szerint ezek a szabályok is „egységesekek” legyenek – legalábbis az egyes részterületeken minimum-követelmények által szabályozottan.

A bizonyítékok határokon túli felhasználásáról az európai dokumentumok kevésbé ejtenek szót. Az *Európai Forenzikus Tudomány 2020* (European Forensic Science Area; EFSA) elképzelés egy következő lépés lehet a folyamatban: egy olyan forenzikus térség létrehozását célozza, ahol a bűnüldözés érdekében végzett forenzikus tevékenységek is egyenértékűek a bizonyítékok felhasználása szemszögéből. A cél eléréséhez szükséges intézkedések megvalósítása, a feltételek megvalósítása elkezdődött.

A szakértői vélemények határokon túli felhasználhatóságát támogatja elsősorban a krimináltechnikai laboratóriumok akkreditációja. A hágai program cselekvési tervében szerepelt, hogy 2008-ig meg kell határozni a kriminalisztikai laboratóriumok minőségi szabványait.

Az Európai Unió Tanácsa 2009. november 30-án kötelező erejű jogi eszközt fogadott el: a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértők akkreditálásáról szóló 2009/905/IB kerethatározatot. A kerethatározat preambuluma (4) bekezdése szerint

„az igazságügyi bizonyítékok tekintetében folytatott fokozott információcsere és az egyes tagállamokból származó bizonyítékok más tagállamokban zajló igazságügyi eljárásokban való megnövekedett felhasználása mindinkább szükségessé teszi, hogy közös normákat alakítsanak ki az igazságügyi szakértők számára”.

A (8) bekezdés ennek kapcsán azt is megfogalmazza, hogy

„a tagállamok megteszik a szükséges intézkedéseket a többi állam számára hozzáférhetővé tett vagy összehasonlítás céljából átadott DNS-profilok sértetlenségének szavatolása érdekében, valamint annak biztosítására, hogy ezen intézkedések megfeleljenek olyan nemzetközi szabványoknak, mint az EN ISO/IEC 17025 szabvány”.

A preambulom (10) bekezdése szerint

„a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértők akkreditálása fontos lépés az igazságügyi szakértői információknak az Unión belüli biztonságosabb és hatékonyabb kicserélése felé”.

Ennek érdekében a kerethatározat azt hivatott biztosítani, hogy valamely tagállam EN ISO/IEC 17025 szabványnak megfelelően akkreditált igazságügyi szakértői által végzett laboratóriumi tevékenységek eredményét a hatóságok egyenértékűnek ismerjenek el bármely más tagállam e szabvány szerint akkreditált igazságügyi szakértői által végzett laboratóriumi tevékenységek eredményével. Ennek érdekében a tagállamok nemzeti akkreditáló testületeinek e szabvány szerint akkreditálniuk kell a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértőket (1. cikk).

A kerethatározat csak a DNS-profilt és a daktiloszkópiai adatokat eredményező laboratóriumi tevékenységekre vonatkozik (2. cikk).

A BSZKI érintett, a vonatkozó adatcseréhez szükséges adatbázisokat kezelő két szakértői osztálya az előírt feltételeket teljesítette, így hazánk aktívan részt vesz a vizsgálati eredmények automatikus cseréjében.

A kerethatározat nem tartalmaz egységes előírásokat az alkalmazandó módszer tekintetében a laboratóriumi tevékenységek egyenértékű elismerése kapcsán. És nem is feltétlenül egységesek a módszerek, még az európai térségben sem. Erre például szolgál az, hogy az ujjnyomszakértői területen az egyes országokban eltérő számú minúciapontok egyezése a feltétele az ujjnyom azonosításának.

Az akkreditációval kapcsolatban az ENFSI konkrét feltételeket nem támaszt, a minősítés a nemzeti akkreditációs testületek által zajlik. Ez nem akadály a államok közötti adatcserének sem; a vizsgálati eredmények automatikus adatcseréjét szabályozó prűmi szerződés értelmében az a feltétel, hogy akkreditált legyen az adatforrás.

Az ENFSI az Európai Bizottság támogatásával 2009 óta dolgozik az európai egységes minőségi standardok kialakításán. 2010-től az ENFSI-tagság feltétele, hogy a krimináltechnikai laboratóriumok akkreditáltak legyenek. A laboratórium akkreditációja mellett egyre növekvő hangsúlyt kap az emberi tényező, ennek megfelelően a szakértő kompetenciájához hozzátartozik a tudományos kultúra, a természettudományos képzés és a matematikai készség (ezen belül a statisztikai, a logikai és a következtető készség).⁶⁵² A kutatásokat a Forenzikus Tudományok Európai Akadémiája (European Academy of Forensic Science; EAFS) segíti azáltal, hogy közvetítő szerepet lát el a gyakorlat és a tudományos kutatómunka között.

Mindemellett hangsúlyozni kell, hogy a tudomány mindenkori állásának megfelelő módszerek, berendezések és eljárások létrehozására szervezett és célzott kutatások alapján van mód. A jelenkori nemzetközi tendenciák szerint a forenzikus tudományok területén egyre nagyobb súlyt fektetnek a mérési eljárások optimalizálására, az eljárások, módszerek validitására és reliabilitására, az adatcserére és a körmérésekre.

652 Sheila Willis: i. m. 23–25. o.

A preambulum (15) bekezdése szerint a kerethatározat hatálya nem terjed ki a laboratóriumokon kívül végzett tevékenységekre, így a bűncselekmények helyszínén végzett tevékenységekre sem. A bűnügyi technikai tevékenység eredménye ugyanakkor meghatározóan befolyásolja a laboratóriumi szakértői tevékenység eredményét.

Az Európai Tanács 2011-ben fogalmazta meg az EFSA 2020 koncepcióját⁶⁵³, amelynek értelmében a kriminalisztikai adatok gyűjtése, feldolgozása, felhasználása és továbbítása azonos minimumszabványok szerint történik, ami végső soron a büntető igazságszolgáltatásbeli alkalmazás feltételeire is pozitív hatást gyakorol. Az EFSA 2020 projekt a rendőrségek és az igazságszolgáltatás közötti együttműködést támogatja az Európai Unióban.

Az ENFSI a következő területeken támogatja ebben az Európai Bizottságot:

- a bűnügyi szakértői intézetek és laboratóriumok akkreditációja;
- a bűnügyi szakértői intézetek személyi állománya részére a minimális kompetenciakritériumok összeállítása;
- a bűnügyi szakértői intézetek és laboratóriumok részére kézikönyvek készítése a jó gyakorlatokról;
- részvétel a szakértőket minősítő nemzetközi tesztekben és más együttműködésekben;
- minőségi standardok létrehozása a bűnügyi helyszínelői tevékenységet illetően, valamint bizonyítékok helyszíntől a bíróságig történő eljuttatására;
- a kriminalisztikai (a bűnügyi technikai és a szakértői) tevékenység határokon túli kölcsönös elismerése;
- kriminalisztikai adatbázisok létrehozásának és alkalmazásának optimális megtervezése;
- a forenzikus tudományok eredményeinek felhasználása a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni küzdelemben;
- kriminalisztikai képzetek a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás képviselői részére;
- kutatási és fejlesztési projektek a forenzikus infrastruktúra fejlesztésére.⁶⁵⁴

653 https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/126875.pdf

654 Gabor Kovacs – Monika Nogel: The Accreditation of Forensic Laboratories as Component of Realizing the European Forensic Science 2020 Concept. European Police Science and Research Bulletin, 10/2014., pp. 24–26. <https://www.cepol.europa.eu/sites/default/files/science-research-bulletin-10.pdf>

Az EFSA 2020 (European Forensic Science Area) megvalósításához az NSZKK a laboratóriumi tevékenység akkreditációján túl – Európában elsőként – a bűnügyi technikai szakterület akkreditációjával kíván hozzájárulni. Az NSZKK Bűnügyi Technikai Főosztálya tevékenységének akkreditációja folyamatban van, ezt követően tervezik a húsz megyei rendőr-főkapitányság bűnügyi technikai osztályának akkreditálását is.⁶⁵⁵

A tevékenység egységes európai megítéléséhez, elfogadottságához emellett hozzájárul, hogy az ENFSI-ben külön munkacsoportot hoztak létre a helyszínelői tevékenység szakmai koordinációjára. A bűnügyi technikusok számára szintén szerveznek körkísérleteket és jártassági teszteket, a személyi kompetencia vizsgálata érdekében.

A 2009/905/IB kerethatározat preambulumának (16) bekezdése kifejezetten szól arról, hogy a kerethatározatnak nem célja a bizonyítékok igazságszolgáltatási értékelésére vonatkozó nemzeti szabályok harmonizálása. Itt kell megjegyezni, hogy a bizonyítékok határokon túli felhasználása – ahogy az eddigiekben már levezettem – jórészt ez utóbbinak a függvénye.

A bizonyítási szabályokon túl a jogalkalmazó kompetenciája is meghatározó tényező a folyamatban. Az ENFSI létrehozott egy projektet a bírák, ügyészek, védők és a rendőrségi vezetők továbbképzésére: a FORJUST keretében a résztvevők bővíthetik a bizonyítékok értékeléséhez szükséges ismereteiket, úgymint a szakterületek kompetenciája, megbízhatósága, korlátai.

Véleményem szerint mindez együtt lenne szükséges az Európai Forenzikus Térség megvalósulásához: a bizonyítékok határokon túli felhasználásának az alapvető feltételei akkor állnak rendelkezésre, ha a nyomok és anyagmaradványok felkutatása, biztosítása, rögzítése, szakértői elemzése, értékelése egyaránt akkreditált munkarendben, egységes standardok alapján zajlik, majd a jogalkalmazói tevékenység kölcsönösen elismert (esetleg harmonizált) bizonyítási szabályok alapján, standardizált bizonyítékértékelési metódusok segítségével történik.

655 Gárdonyi Gergely: A bűnügyi technikai szakterület hazai eredményei, a fejlődés lehetséges irányai. *Belügyi Szemle*, 2016/7–8., 20. o.

14. A SZAKÉRTŐI BIZONYÍTÁS JOGI ÉS SZERVEZETI KERETEI MINT A SZAKVÉLEMÉNY HITELTÉRDEMLŐSÉGÉNEK BIZTOSÍTÉKAI

A szakértők befolyása egy-egy eljárás kimenetelére olyan nagy, hogy a beléjük vetett bizalom erősödése vagy gyengülése az egész igazságszolgáltatás megítélésére döntő hatással lehet.⁶⁵⁶ A szakértői bizonyítás lényege annak professzionális alapjaiban rejlik: bár az igazság megismerésének közvetett módját nyújtja, a bizonyítás egy olyan ágazatát képviseli, amely szükségszerűen kidolgozott ismeretanyaggal és módszertannal rendelkezik, ezáltal a szakmai megalapozottságra törekszik. A háttéranyag jellemzően a természettudományok, valamint az e célra kifejlesztett vizsgálati technikák köréből származik.

Ma is érvényesek Erdei Árpád 1987-ben tett megállapításai:

„Bármennyire is közbelyszerű a tudományos és technikai előrehaladás és a szakértői bizonyítás szerepének növekedése közötti kapcsolat és az erősen specializálódott szakértők munkájának megítélésében mutatkozó nehézségek emlegetése, tényekről van szó, amelyeket nem hagyhatunk figyelmen kívül. Minél nagyobb a szakértői bizonyítás jelentősége, s minél nehezebb a szakvélemények szakmai megítélése, a jognak annál nagyobb erőfeszítéseket kell tennie, hogy a bizonyításnak ezt a módját az eljárási igényeket kielégítő biztosítékokkal vegye körül.”⁶⁵⁷

„A nem jogi természetű szakmai ismeretek alkalmazásának szükségessége jogi kérdések megítélése során azt a veszélyt idézi elő, hogy a büntetőjogi felelősség megállapítása – ha az a »szakkérdés« mikénti eldöntésétől függ – legalábbis részben kikerül a hatóság kezéből. Nem bízhatunk abban, hogy e veszély csupán néhány tilalom felállításával kizárható.”⁶⁵⁸

A szakértői bizonyítás jellegzetessége tehát abban áll, hogy a szakértő speciális szakértelme révén járul hozzá az igazság megállapításához. A szakértő

656 Ezt hangsúlyozta Trócsányi László igazságügyi miniszter az Igazságügyi Szakértői és Kutató Intézetek (ISZKI) humánbiológiai szakmai napján tartott tanácskozásán, 2016. június 17-én. <http://misk.hu/hir/trocsanyi-laszlo-a-szakertok-fuggetlensegerol.html>

657 Erdei Árpád (1987): i. m. 264. o.

658 Uo. 263. o.

személyének és a szakértelemnek – mint a szakvélemény leglényegesebb forrásainak – a meghatározása, szabályozása kulcsfontosságú a garanciák nézőpontjából. Ezt a jog szemüvegén keresztül is tanulmányozni kell, a filozófiai, tudománytörténeti és a szűk értelemben vett kriminalisztikai nézőponton túl.

A szakértői szabályozás rendszere szakmai, közigazgatási és eljárásjogi rendelkezésekből épül fel. A szakvélemény megalapozottságát befolyásoló jogi kereteket a következő rendszerben tekintem át:

- a szakértő feladata, szerepe, igénybevétele feltételeinek meghatározása a bizonyítási eljárásban;
- a szakértői szervezetrendszer; az ügyek elbírálásához szükséges különleges szakértelem rendelkezésre állása az igazságszolgáltatás (ezen belül elsősorban a büntető igazságszolgáltatás) során;
- a szakértelem megszerzésének feltételrendszere, valamint a kompetencia ellenőrzésének és a tevékenység minőségbiztosításának eszközei;
- a szakértői tevékenység és vélemény szakmai megalapozottságának feltételei;
- a szakvéleményadás autonómiája és a szakértői tevékenység függetlenségét biztosító szervezeti és működési garanciák.⁶⁵⁹

A bizonyítás során irányadó szabályokat általában és az egyes bizonyítási eszközökre vonatkozóan a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény határozza meg.

2016. június 15-én lépett hatályba az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény, megalkotásának indokai között kiemelten szerepel az a tény, hogy

„jellemezővé vált a jogi problémáknak más szakmákhoz tartozó kérdésekkel való összefonódása és emiatt megítélésük egyre nehezebbé válása. Ezzel párhuzamosan a bírósági eljárásokban megnőtt az igény a modern természettudományok eredményeinek a bizonyítási eljárásban történő felhasználása iránt.”⁶⁶⁰

659 Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 49. o.

660 A 2016. évi XXIX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jogtár

Ezek a változások – és gyakorlati következményeik – több országban a jogintézmény átfogó újraszabályozását tették szükségessé. Az igazságügyi szakértés problémakörét 2013-ban az alapvető jogok biztosa, 2014-ben pedig a Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja is vizsgálta, megállapításaik, javaslataik hangsúlyosan jelennek meg az új törvényben.

14.1. A SZAKÉRTŐ FELADATA, SZEREPE, IGÉNYBEVÉTELE FELTÉTELEINEK MEGHATÁROZÁSA A BIZONYÍTÁSI ELJÁRÁSBAN

A Be. 188. § (1) bekezdése rendelkezik a szakértő igénybevételének feltételeiről: *„Ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell alkalmazni.”*

14.1.1. A SZAKÉRTŐ FELADATA

A szakértői törvény 3. § (1) bekezdése határozza meg a szakértő feladatát: *„az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és a pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést és segítse a tényállás megállapítását”.*

Azt gondolom, ez a kategorikus megfogalmazás nagy változást sugall a korábbi szabályozáshoz képest; a 2005. évi XLVII. törvény (a továbbiakban: régi Szaktv.) 1. § (1) bekezdésében még így szerepelt: *„Az igazságügyi szakértő feladata, hogy a bíróság, a közjegyző, az ügyészség, a rendőrség és a jogszabályban meghatározott más hatóság (a továbbiakban együtt: hatóság) kirendelése, vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel segítse a tényállás megállapítását, a szakkérdés eldöntését.”*

Az új definíció a szakirodalomban azt a nézetet erősíti, miszerint a szakértő eljárásban betöltött szerepe alapján valójában „ténybíró” vagy „szakmai bíró”, aki *„a (jogi jelentőséggel bíró) szakmai tényeket, a szakkérdéseket jogosult*

*megítélni*⁶⁶¹. Az értelmezés akár tovább is megy: „*A jogalkotó az új szakértői törvénnyel egyrészt felmentette a kirendelést a szakmai döntés terhe alól, másrészt pedig »szentesítette« a szakértő szakmai bírói státuszát.*”⁶⁶²

Másfelől a „döntse el” kifejezés arra is utal, hogy a szakértőtől a kategorikus vélemény az elvárás.

14.1.1.1. A SZAKÉRTŐ MINT TÉNYBÍRÓ?

Kétségtelen, hogy egy-egy szakkérdés alapvetően meghatározhatja az adott ügy jogi megítélését, a szakkérdés megállapításához vagy megítéléséhez pedig szakértőt kell igénybe venni. A szakértő szerepe a büntetőeljárásban régóta tárgyalt téma a szakirodalomban, következményeit illetően azonban mélyrehatóbb kérdés annál, mint hogy egy igazgatási jogszabályban egy mondatral felülírjuk az eddigi rendszert.

A szakértő eljárásjogi helyzetét illetően különböző nézetek ismeretesek: egyes álláspontok a hatóság segédjének, mások tudományos bírónak, ismét mások sajátos tanúnak tekintették. A ténybírói szerepkör kapcsán megfontolandó Erdei Árpád véleménye:

*„Kétségtelen, hogy a szakértői állásfoglalás szakmai szempontból laikus által csak nehezen bírálható felül, s ha ennek a ténynek túlzott jelentőséget tulajdonítunk, akkor a tudományos vagy ténybírói szerepet kell a szakértő számára kiosztanunk. Ilyen módon viszont a szakértőnek a bírói pulpitusra ültetésével a bírói döntési jogkörrel és a belső meggyőződésen alapuló döntésről vallott elvek feladásáig kellene eljutnunk: a szakértői területre tartozó döntést leválasztva az egyéb eldöntendő kérdésekről s az előbbi döntést kötelezővé téve az utóbbiakban határozó »jogbíró« számára a belső meggyőződés szerepének említése csak jelszó maradna.”*⁶⁶³

661 Bányai István: Az igazságügyi szakértői tevékenység módszertani kérdései. Magyar Jog, 2016/7–8., 439. o.

662 Uo.

663 Erdei Árpád (1987): i. m. 15. o.

A szakértő szerepe inkább a „bíró segédjéhez” közelít:

„a szakértő szakmai ismereteinek közlésével és alkalmazásával segíti a hatóságot. Nyilatkozata tehát semmit nem dönt el, a bíró a »segédje« véleményét belátása szerint használja.”⁶⁶⁴

Ez a „segéd” szerepkör ugyanakkor ellentmondásban áll a kontradiktórius tárgyalás elveivel. Erdei Árpád véleménye a szakértő eljárásjogi helyzetéről és a szakértői vélemény bizonyítási szerepéről a következő:

„a szakértő a bizonyítás alanya, aki a bizonyítás többi alanyától abban különbözik, hogy szakmai ismereteit (szakértelmét) felhasználva működik közre a tények megállapításában vagy megítélésében. Tevékenységének eredménye a szakvélemény, amely a bizonyítás eszköze, s az ebből megállapítható tények bizonyítékok.”⁶⁶⁵

Ezzel egyetértve, eljárásjogi szempontból nem tartom megfelelőnek a „szak kérdés eldöntése” kifejezést.

14.1.1.2. A CÉL A KATEGORIKUS VÉLEMÉNY?

Álláspontom szerint a szakértő feladatának új megfogalmazása a tudományos megalapozottság szemszögéből is aggályos.

Az igazságügyi szakértőkről szóló törvény megfogalmazása, miszerint „az igazságügyi szakértő feladata, hogy [...] döntse el a szakkérdést”, kétségtelenül kategorikus véleményalkotást kíván a szakértőtől.

A jogalkalmazás részéről tapasztalható a határozottabb, lehetőség szerint a kategorikus szakértői állásfoglalások iránti várakozás. A szakértői véleményalkotás folyamatát, tényezőit és eredményét alapvetően a szakterületek szakmai-tudományos háttere, megalapozottsága határozza meg. A szakértői diszciplínák ismeretanyaguk és módszertanuk alapján alapvetően két csoportba sorolhatók: egy részük természettudományos alapokon nyugszik, módszereik tudományos kutatásokon, matematikai-statisztikai eljárásokon

664 Uo.

665 Uo. 16. o.

alapulnak, ennél fogva a vélemény is valószínűségi-statisztikai jellegű; a másik csoporthoz az úgynevezett tapasztalati alapon működő szakterületek tartoznak. Ez utóbbi területeken a vizsgálat gyakran egyedi vagy kísérletező módszerrel zajlik – mint például a nyomszakértés kapcsán –, a sajátosságok meghatározása történhet leíró jelleggel, mint az írásszakértői területen; ezekben az esetekben az értékelés, a szakértői véleményalkotás folyamata szükségszerűen nagymértékben szubjektív. Előfordul az is, hogy a standardizált, akár automatizált módszerrel is támogatott vizsgálatot követi tapasztalaton nyugvó véleményalkotás, mint például az ujjnyomszakértői területen.

Ennek megfelelően a természettudományos alapokkal és módszerrel (esetleg adatbázissal) rendelkező szakterületeken valószínűségi vélemények születnek, és éppen az egzakt módszert és eljárást nélkülöző szakértői ágazatokban törekszenek kategorikus véleményalkotásra. Azonban itt is csak törekvésről beszélhetünk, mivel a szakértői vélemények határozottságát a háttérismeretek tudományos megalapozottságán túl számos más tényező is befolyásolja: mindenekelőtt a vizsgálat anyagát képező nyomok mennyisége és minősége.

Bár a jogalkalmazó számára kívánatosabbnak tűnhet a kategorikus szakértői vélemény a bizonyítás során történő felhasználás során, könnyen belátható, hogy a valószínűségi-statisztikai vélemények több, valósabb információt nyújtanak a kategorikus véleményalkotásnál, így végső soron megalapozottabbak is. Ennek alapján megfogalmazható, hogy a kategorikus vélemény nem cél, a cél sokkal inkább az azonosítás – mint végső szakértői kérdés – bizonyosságának lehető legpontosabb, matematikai-statisztikai meghatározása. Azokon a területeken, ahol ennek nincsenek meg a feltételei, ott a korlátok kifejezése mellett kell törekedni a vizsgálati tárgy, a szakismeretek, valamint a vizsgálati módszer által a lehető legjobban megalapozott vélemény meghozatalára.

Ezek a körülmények szintén arra utalnak, hogy szerencsésebb volt a régi Szaktv. megfogalmazása, miszerint „*az igazságügyi szakértő feladata, hogy [...] szakvéleménnyel segítse a tényállás megállapítását, a szakkérdés eldöntését*”.

14.1.2. A SZAKÉRTŐ IGÉNYBEVÉTELE

A Be. 189. § (1) bekezdése szerint a szakértő *alkalmazása* a törvény eltérő rendelkezése hiányában kirendeléssel történik. A kirendelő hatóság dönt abban a kérdésben, hogy mely tények megállapításához vagy megítéléséhez van szükség különleges szakértelemre, vagyis mikor indokolt szakértő bevonása az eljárásba.

A szakvélemény *értékelése* a bíróság és az ügyészség és a nyomozó hatóság feladata: a Be. 167. § (4) bekezdése alapján *„a bíróság és az ügyészség és a nyomozó hatóság a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg”*. A Be. 167. § (3) bekezdése alapján *„a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító erejük”*.

A szakértői törvény 3. § (1) bekezdése szerint az igazságügyi szakértő a hatóság *kirendelése* vagy *megbízás* alapján jár el. Ez a rendelkezés arról szól, hogy a szakértőt a hatóság kirendelésén túl a védelem is megbízhatja.

14.1.2.1. MÁS SZAKÉRTŐ ALKALMAZÁSA

A szakkérdésnek minősülő bizonyítandó tények megítélése gyakran nem egyértelmű, más szakértő kirendelése hozzájárulhat az elkészített szakvéleménnyel szemben támadt kétségek tisztázásához. Mindez a védekezés része, vagy akár meghatározó eleme is lehet.

A Be. szerint, ha a szakvélemény valamilyen fogyatékosága miatt aggálytalanul nem fogadható el, a szakértő felvilágosítást ad vagy a szakvéleményt kiegészíti. Ha ez nem vezet eredményre, más szakértőt kell kirendelni.⁶⁶⁶ Ez is hozzájárulhat a szakkérdésben történő hitelt érdemlő állásfoglalás megszerzéséhez.

A Be. 197. § (2) bekezdése szerint *„a szakértő kirendelésére utaló indítványban, illetve a kirendelő határozatban meg kell jelölni a korábbi szakvélemény elfogadhatóságával kapcsolatos aggályokat”*.

⁶⁶⁶ Be. 197. § (1)–(2) bek.

Hogy melyek lehetnek a szakvélemény alapvető és meghatározó fogya-
tékosságai, azt a törvény példálózó jelleggel felsorolja:

- a) *nem tartalmazza a szakvélemény jogszabályban előírt kötelező tartalmi
elemeit,*
- b) *nem egyértelmű,*
- c) *önmagával, illetve a szakértő rendelkezésére bocsátott adatokkal ellen-
tétes, vagy*
- d) *a helyességéhez nyomatékos kétség fér.*⁶⁶⁷

A törvény ilyen irányú szabályozása összhangban van a Kúria Jogegység-
elemző Csoportjának megállapításaival, miszerint „*a Be. bizonyítási rendszeré-
ben a szakértői vélemény valóban nem »abszolút«, azaz a bíróságot nem feltétlenül
kötő bizonyíték, ez azonban nem vezethet oda, hogy a bíróság a kötelezően igénybe
vett szakértők véleményét saját tapasztalatára hagyatkozva minden további nélkül
igen lényeges kérdésben félretehesse*”.

A szakvéleménnyel kapcsolatban felmerült aggályok tisztázására igénybe
kell venni a törvény által biztosított lehetőségeket. Ha az ügyben már leg-
alább két szakértői vélemény készült, és a szakértők véleménye eltér, az elté-
rést a szakértők egymás jelenlétében való meghallgatásával lehet tisztázni.⁶⁶⁸

A Kúria Jogegység-elemző Csoportjának anyaga szerint „*újabb szakértői
vélemény beszerzése csak abban az esetben szükséges, ha a bíróság az egymásnak
ellentmondó szakértői véleményekkel kapcsolatban a tárgyaláson is meghallgatott
szakértők nyilatkozata alapján nem tud megalapozottan állást foglalni abban,
hogy melyik szakértői véleményt fogadja el bizonyítékként*”. A bíróság az el-
lentmondás feloldása után hozhat döntést a szakértői vélemények elfogadása
kapcsán, álláspontját pedig részletesen meg kell indokolnia.⁶⁶⁹

A Be. 197. § (4) bekezdése szerint: „*az (1)–(3) bekezdésben meghatáro-
zott intézkedéseket követően újabb szakértő abban az esetben rendelhető ki, ha
az ugyanazon bizonyítandó tényre ugyanazon vizsgálati anyag alapulvételével*

667 Be. 197. § (1) bek.

668 A Be. 193. § (3) bekezdése szerint.

669 Csere Katalin: A szakértői vélemény felhasználásának kérdései az érdemi döntés meghozata-
la során. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Jog-
egység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 255. o. [http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/
files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf](http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf)

készített szakvélemények között az ügy eldöntése szempontjából lényeges szakkérdésben továbbra is feloldhatatlan eltérés mutatkozik. Az így kirendelt szakértőnek abban a kérdésben kell állást foglalnia, hogy a szakvélemények közötti eltérés mire vezethető vissza, szükséges-e bármelyik szakvélemény kiegészítése, illetve hogy az ügyben újabb szakvélemény beszerzése szükséges-e.”

Ennek kapcsán fontos kiemelni, hogy az újabb szakértőre nézve nem szerepelnek a törvényben különleges előírások, és a készülő vélemény is csupán egy lesz a szakvélemények között. Tehát az nem tekinthető felülvéleményezésnek, mindent eldöntő szakvéleménynek.

14.1.2.2. A SZAKÉRTŐ VÉDELEM ÁLTAL TÖRTÉNŐ IGÉNYBEVÉTELE

A büntetőeljáráásban régóta jelen van az a gondolat, hogy a „fegyverek egyenlőségének” elve alapján a szakértő igénybevételét a védelem részére is biztosítani kell.

A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény a *Bírói szemle és szakértő* című fejezetben már előírja, hogy

„ha a szemléhez szakértők szükségesek: a bíróság rendes szakértői közül kettőt, az ügy fontosságához képest esetleg többet kell alkalmazni. Csekélyebb fontosságú körülménynek megállapítására, vagy ha több szakértő nehezen volna található; egynek alkalmazása is elégséges.” Viszont *„a rendes szakértők csak akkor mellőzhetők: ha ellenük aggodalom merült fel, ha akadályozva vannak, ha a késedelem veszélylyel járna, vagy ha köztök nincs olyan, a ki a kívánt külön szakértelemmel bírna”* (227. §).

Külön rendelkezik a törvény a „rendes szakértőkön túl” azokról a szakértőkről *„a kik a kívánt külön szakértelemmel bírnak”* – őket szükség esetén kell alkalmazni.

A 228. § szerint továbbá: *„Olyan ügyekben, melyben az eldöntendő kérdések felismeréséhez és megítéléséhez külön-külön szakértelem szükséges: a terhelt, vagy ha több a terhelt, ezek együttesen saját költségükön ellenőrző szakértő közreműkö-*

désével élhetnek. Az utóbbinak joga van a terhelt vagy a terheltek érdekeit szakértői közreműködésével előmozdítani és megoltalmazni.⁶⁷⁰

Az 1998. évi XIX. törvény (korábbi Be.) 43. § (2) bekezdése szerint a terhelt jogaihoz hozzátartozik, hogy a védelmére szolgáló tényeket az eljárás bármely szakaszában előadja, indítványokat és észrevételeket tegyen. Az 50. § (2) bekezdése szerint a védő a védelem érdekében az ügyben tájékozódhat, a jogszabályokban biztosított lehetőségek és feltételek keretei között adatokat szerezhet be és gyűjthet. A (3) bekezdés szerint a terhelt jogait a védője külön is gyakorolhatja, kivéve azokat, amelyek értelemszerűen kizárólag a terheltet illetik.

A szakértő védelem általi bevonásának a következő lehetőségét tartalmazza a korábbi törvény: a 111. § (2) szerint „a terhelt és a védő a nyomozás során indítványozhatja más szakértő kirendelését. A kirendelésről az ügyész határoz.”

A 2011. évi LXXXIX. törvény 28. §-a 2011. július 13-tól hatályon kívül helyezte a (3) és a (4) bekezdést, ezzel eltörölte azokat az eseteket, amikor a vádlott vagy a védő indítványára más szakértő kirendelése kötelező volt.⁶⁷¹ Azok a lehetőségek maradtak meg, hogy a terhelt, illetve a védő indítványozhatja más szakértő kirendelését, az indítványozott újabb szakértő bevonásáról az eljárásba hatóság dönt.

A hatályos, új Be. törvényben a jelenlegihez képest bővül a védelem szakértő kirendelésére és bevonására irányuló indítványozási lehetőségeinek köre. A törvény 190. §-a szerint „a terhelt és a védő szakértő kirendelését indítványozhatja”, ez azt jelenti, hogy már nemcsak a nyomozás során nyílik majd lehetőség erre, hanem a bírósági eljárásban is. Az indítványról a törvény sze-

670 Kubinyi Sándor: A szakértőre vonatkozó büntető eljárásjogi szabályozás alakulása Magyarországon; a szakértői bizonyítás problémái a jogalkalmazásban. In: Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai Közlemények 52. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995. http://www.kriminologia.hu/sites/kriminologia.hu/files/5203kubinyi_0.pdf

671 Be. 111. § (3): Ha kényszergyógykezelésről kell határozni, a terhelt, a törvényes képviselője vagy a házastársa, illetőleg élettársa vagy a védő indítványára más szakértőt is ki kell rendelni. (4) Ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság a nyomozás során szakértőt rendelt ki, és a vádlott vagy a védő a vádirat kézbesítésétől számított tizenöt napon belül indítványozza [263. § (2) bek.], a bíróságnak ugyanazon tényre más szakértőt is ki kell rendelnie. E rendelkezés alkalmazásának nincs helye, ha az ügyben a bíróság is kirendelt szakértőt, vagy a terhelt, illetve a védő által felkért személy (gazdasági társaság, szakértői intézmény, szervezet, szakértői testület) szakértőként való bevonását a bíróság, illetőleg az ügyész engedélyezte.

rint a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság határoz.⁶⁷² A terhelt, illetve a védő a szakértő kirendelésére irányuló indítványban megjelölheti a szakértő személyét.

14.1.2.3. MAGÁNSZAKVÉLEMÉNY

A védelem által készített magánszakvélemény eseteiről a korábbi Be. 112. §-a úgy szólt, hogy a terhelt és a védő közölheti az ügyésszel, illetőleg a bírósággal, hogy szakvéleményt kíván készíttetni, és benyújtani. A terhelt vagy a védő által szakvélemény készítésére felkért személy szakértőként való bevonásáról a bíróság, illetőleg az ügyész határoz. Ha a bíróság vagy az ügyész a szakértőt bevonja az eljárásba, akkor a magánszakértő felkért szakértőnek minősül és jogállása megegyezik a kirendelt szakértőével. Ha a bíróság vagy az ügyész a szakértőt nem vonja be az eljárásba, akkor az elkészített vélemény okiratnak minősül, az arra vonatkozó szabályok szerint használható fel.⁶⁷³

A Be. 190. § (2) bekezdése rendelkezik arról, hogy a terhelt, illetve a védő magánszakértői vélemény elkészítésére adhat megbízást. Ennek feltételei:

- „a) a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság a szakértő kirendelésére vonatkozó indítványukat elutasította, vagy
- b) az ügyészség vagy a nyomozó hatóság nem az indítványukban megjelölt szakértő kirendeléséről határozott.”

A törvény a védelem lehetőségeit tovább differenciálja, a következőképpen:

„Ha a terhelt vagy a védő indítványa olyan tény szakértő általi megállapítására vagy megítélésére irányul, amelyet az ügyészség vagy a nyomozó hatóság által kirendelt szakértő által készített korábbi szakvélemény már vizsgált [...]” magánszakértői vélemény elkészítésére akkor adható megbízás, ha a terheltnek vagy a védőnek a 197. § (1)–(2) bekezdés szerinti, a szakvélemény fogyatékosága kiküszöbölésére irányuló indítványát elutasították.⁶⁷⁴

672 Be. 190. § (1) bek.

673 Az 1998. évi XIX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jogtár

674 Új Be. 190. § (3) bek.

A Szaktv. 52. §-a szerint, jogszabály eltérő rendelkezése hiányában a szakértő megbízás alapján is adhat szakvéleményt. Ebben az esetben beszélhetünk magánszakértői véleményről. Meghatározza azt is, hogy magánszakértői vélemény elkészítésére különösen a következő célból kerülhet sor:

- a) a megbízó az általa bizonyítandó tény fennállását magánszakértői vélemény benyújtásával bizonyítsa,
- b) a jelentős szakkérdéseket is magukban foglaló eljárásokban az eljárást megindító irat, más beadvány vagy az eljárás alá vont személy védekezése megfelelően kidolgozott szakmai érveken alapuljon, vagy
- c) a magánszakértői vélemény a tényelőadások szakszerű megfogalmazását és a követelés összegének helyes kimunkálását biztosítsa.⁶⁷⁵

Ezeket az eseteket a Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportjának jelentése alapján határozták meg.

Az 52. § (2) bekezdése szerint a magánszakértői vélemény elkészítésére a törvény rendelkezéseit kell alkalmazni az erre vonatkozó speciális szabályokkal. A megbízóval való sajátos megbízási jogviszony kereteit tisztázva, a Szaktv. 52. § (5) bekezdése deklarálja, hogy a szakértőt megbízója a vélemény szakmai tartalmával összefüggésben nem utasíthatja, illetve a (6) bekezdés alapján a szakértő a jogszabályba ütköző megbízást köteles megtagadni.

A törvény megoldást nyújt a Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja vizsgálatában tapasztalt *személyiségi jogi kérdésekre* is:

„a kirendelt szakértőt az eljárás anyagának, iratainak és résztvevőinek megismerésével kapcsolatban az eljárásjogi törvényekben meghatározott széles körű jogosítványok illetik meg. Az ennek során tudomására jutott és személyiségi jogi védelem alatt álló adatokkal kapcsolatban pedig a régi Szaktv. 12. §-a felfogósítja a szakértőt ezen adatok kezelésére, valamint azokkal kapcsolatban őt titoktartásra kötelezi. A magánszakértő azonban nem minősül a hatóság által kirendelt szakértőnek, ezért őt – a Szaktv. rendszerében – nem illetik meg az eljárásban felmerülő személyes adatok megismerésével és kezelésével kapcsolatos jogosultságok, és nem terheli a titoktartási kötelezettség sem. Ebből okszerűen az következik, hogy a magánszakértői vélemény sértheti azok személyiségi jogait, akik személyiségi jogi

675 2016. évi XXIX. törvény 52. § (3) bek.

*védelem alatt álló adatainak a felhasználásával a magánszakértői vélemény elkészül.*⁶⁷⁶

A Szaktv. 53. § (1) bekezdése szerint „a szakértő a magánszakértői vélemény elkészítése során rendelkezésre bocsátott vagy tudomására jutott személyes adatokat a megbízás teljesítése céljából csak az érintett személy előzetes írásbeli hozzájárulásával jogosult kezelni”. A (2) bekezdés értelmében a szakértőt a magánszakértői vélemény elkészítése során tudomására jutott tényekre és adatokra nézve is titoktartási kötelezettség terheli, az ügyre vonatkozó tényekről és adatokról csak a megbízó, az adatok kezelésére jogosult más szerv vagy személy, továbbá – a szakvélemény eljárásban történő felhasználása esetén – a hatóság részére nyújtható tájékoztatás.

14.2. A KÜLÖNLEGES SZAKÉRTELEM BIZTOSÍTÁSA; A SZAKÉRTŐI SZERVEZETRENDSZER

14.2.1. A SZAKÉRTŐI TEVÉKENYSÉG KERETEI

A különleges szakértelem jogi és intézményi kereteinek biztosítása állami feladat, amely 2005-től az igazságügyi reform során törvényi szintű szabályozás keretében valósul meg.⁶⁷⁷

A hatályos Be. 188. § (2) bekezdése erről csak annyiban rendelkezik, hogy „a büntetőeljáráshoz szakvéleményt az igazságügyi szakértőkről szóló törvény szerinti szakértő vagy eseti szakértő (a továbbiakban együtt: szakértő) adhat”. A Be.-ből kikerültek az úgynevezett „eljárássemleges rendelkezések”, így arról, hogy ki milyen formában végezhet igazságügyi szakértői tevékenységet, a Szaktv. 4. §-a rendelkezik:

„a feljogosított

- a. természetes személy,
- b. gazdasági társaság és szolgáltató,
- c. igazságügyi szakértői intézmény és igazságügyi szakértői intézet,

676 A 2016. évi XXIX. törvény magyarázata, 53. §. Wolters Kluwer Jogtár

677 A 2016. évi XXIX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jogtár

- d. igazságügyi szakértői testület,
- e. külön jogszabályban feljogosított állami szerv, intézmény, intézet és szervezet, és
- f. külön törvény szerinti Teljesítésigazolási Szakértői Szerv”.

A Szaktv. 23. §-a alapján a névjegyzéket vezető társaság kérelemre annak a társaságnak engedélyezi az igazságügyi szakértői tevékenység végzését, amelynek van olyan igazságügyi szakértői tevékenység folytatására feljogosított tagja vagy alkalmazottja, akinek a kamarai tagsági jogviszonya nem szünetel vagy nincs felfüggesztve. Igazságügyi szakértői tevékenységet a társaságnak csak azon a szakterületen és azon tagja vagy alkalmazottja végezhet, aki a névjegyzékben az adott szakterületre bejegyzett igazságügyi szakértőként szerepel. Ebben az esetben a bíróság a társaságot rendeli ki szakértőként, a konkrét feladatot pedig a társaság személyében feljogosított tagja vagy alkalmazottja végzi el, kijelölés után, saját neve alatt. E tekintetben a társaság vezető tisztségviselője, illetve tulajdonosa nem utasíthatja.⁶⁷⁸

A törvény azt is meghatározza, hogy az alkalmazottként tevékenykedő igazságügyi szakértő milyen jogviszony alapján jár el.

A Szaktv. 4. § (4) bekezdése a korábbi szabályozásnál részletesebben szól az eseti szakértő igénybevételének feltételeiről:

„Kivételesen az igazságügyi szakértői tevékenység ellátására megfelelő szakértelemmel rendelkező eseti szakértő is igénybe vehető, ha

- a) az adott szakterületen nincs bejegyzett igazságügyi szakértő,
- b) az adott szakterületen – időszakos hiány vagy egyéb szakmai ok miatti hiány okán – a bejegyzett igazságügyi szakértők egyike sem tud eleget tenni a kirendelésnek, vagy
- c) az adott szakterület nem szerepel a miniszter rendeletében felsorolt szakterületek között.”

Eseti szakértőként azonban csak az járhat el, aki az igazságügyi szakértőkre vonatkozó etikai és fegyelmi követelményeknek aláveti magát. Más szakterületre már bejegyzett szakértő eseti szakértőként pedig kizárólag

678 A 2016. évi XXIX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jogtár, 23. §

akkor járhat el, amennyiben az adott szakterület nem szerepel a miniszter rendeletében felsorolt szakterületek között, ő viszont a megfelelő szakértelem birtokában van.

A Kúria vizsgálatának megállapításai között is szerepelt, hogy bár a régi Szaktv.-ben is feltétel volt, hogy „a szakértői feladat ellátására megfelelő szakértelemmel rendelkező” eseti szakértő csak szakértő hiányában vehető igénybe⁶⁷⁹, a bírói gyakorlat ezt kiterjesztően értelmezte. Ennek következményeként számos esetben olyan szakértők kerültek kirendelésre, akik a feladat ellátására alkalmatlanok voltak. E jelenségnek az oka maga a rendszer volt: nem álltak rendelkezésre azok az adatok, amelyek alapján a legmegfelelőbb szakembereket ki lehetett volna választani egy-egy feladatra.⁶⁸⁰

14.2.2. A SZAKÉRTŐI SZERVEZETRENDSZER BIZTOSÍTÁSA

Az igazságügyi szakértői szervezetrendszer 2005. évi reformjához fűzött kommentár ma is helytálló:

„A szakértők rendelkezésre állását tehát az állam lényegében két úton biztosíthatja, igazgatási módszerekkel, a szakértői intézmény-hálózat fenntartásával, valamint a szakértői piac szabályozásával.”⁶⁸¹

Az állam a költségvetésből finanszírozza azt a szakértői hátteret, amely az állam által teljesítendő feladatok ellátásához szükséges. Ez főként a büntetőügyeket és a személyállapotú pereket jelenti, amelyekben az állam eljáró hatóságainak és a bíróságoknak hivatalból kötelességük a bizonyítás.

„A hivatalból történő bizonyítással esik egy tekintet alá, amikor a fél olyan ügy-, illetve eljárástípusban terjeszt elő bizonyítási indítványt, ahol egyébként hivatalból elrendelt eljárásnak is helye lenne. Vannak továbbá olyan nem peres eljárások (például pszichiátriai intézeti gyógykezelés felül-

679 2005. évi XLVII. tv. 2. § (3) bek.

680 Molnár Ambrus: Összefoglaló megállapítások. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Jogegység-elemző Csoport, Budapest, 2014, 342. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemen_y_2.pdf

681 Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 50. o.

*vizsgálata), ahol garanciális szempontból szintén szükséges az intézeti szolgáltatás fenntartása...*⁶⁸²

Azokban az ügytípusokban azonban, ahol a felek rendelkezési joga az elsődleges, az állam a „szakértői piac” megteremtésének feltételeit biztosítja, lehetőséget teremtve arra, hogy a magas szintű szaktudás, a gyorsaság és az ár alapján a legkedvezőbb feltételeket nyújtó szakértő érvényesülhessen. Ezen a terepen a szakértő egyéni vagy társas vállalkozás formájában is működhet.⁶⁸³

„Abban a körben, ahol az államot közvetlen szolgáltatási kötelezettség nem terheli, az állam feladata az igazságügyi szakértői tevékenység végzésének jogi (szabályozási) és intézményi feltételeinek biztosítása” – fogalmaz a *Kommentár*. Ezekben az ügyekben egyaránt jelen vannak a közjogi és a magánjogi elemek:

*„a közjogi jelleget az indokolja, hogy a szakértői bizonyítás során az eljáró szakértő pártatlansága biztosított legyen, valamint az, hogy a bizonyítási eljárásra – összhangban a Pp. új alapelveivel – csak akkor és ott kerülhessen sor, amikor az a bíró mérlegelése szerint összhangban van az eljárás általános elveivel, így elsősorban nem jár együtt a per aránytalan elbűzódásával. A bíró feladata az, hogy a felek perbeli önrendelkezési joga és a jóhiszemű pervitel követelménye közötti összhangot biztosítsa.*⁶⁸⁴

Külföldön arra is vannak kezdeményezések, hogy egyfajta „kirendelt forenzikus tanácsadói rendszert” is létre kellene hozni azok számára, akik a piaci versenyben nem tudnak részt venni.⁶⁸⁵

682 Melegh Gábor: Az igazságügyi szakértői tevékenység helyzete, alakulása a hatályos szabályozás tükrében. *Rendészeti Szemle*, 2007/12., 6. o.

683 Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 50. o.

684 A 2005. évi XLVII. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jogtár

685 Lásd Horváth Gézáné könyvismertetését Roger Koppl munkájáról. Horváth, Gézáné: Roger Koppl: How to Improve Forensic Science. *Rendészeti Szemle*, 2007/12., 112. o.

14.2.2.1. IGAZSÁGÜGYI SZAKÉRTŐI INTÉZMÉNYEK

A Szaktv. 30. § (1) bekezdése alapján „igazságügyi szakértői intézményt a Kormány, a miniszter, a miniszter és a Kormány más tagja közösen, vagy a miniszterrel egyetértésben a Kormány más tagja alapíthat és szüntethet meg”. Az igazságügyi szakértői intézmény alaptevékenysége az olyan ügyben történő hatósági kirendelés teljesítése, amelyben jogszabály lehetővé vagy kötelezővé teszi a bizonyítási eljárás hivatalból való lefolytatását (illetve külön jogszabályban meghatározott ügyekben való kirendelés teljesítését). Szabályozza még, hogy „a szakértői intézmény az alaptevékenysége körébe tartozó kirendelésnek más tevékenységét megelőzően köteles eleget tenni”, ezen túlmenően csak olyan kirendelést, illetve szakvélemény készítésére irányuló megbízást fogadhat el, amely alaptevékenységéből fakadó kötelezettségeinek teljesítését nem veszélyezteti.

Az igazságügyi szakértői intézmények alapfeladata, hogy „az állam ellátási-szolgáltatási kötelezettsége körében gondoskodjanak arról, hogy amennyiben a bíróság vagy más hatóság hivatalból rendel el – különleges szakértelmet igénylő kérdésekben bizonyítást, illetve a fél terjeszt elő bizonyítási indítványt olyan ügyben, ahol a bizonyítás hivatalból történő elrendelésének is helye lenne, úgy a szakkérdés megválaszolására alkalmas szakvélemény ésszerű időn belül, megfelelő színvonalon elkészüljön”⁶⁸⁶.

Bár a törvény magyarázata is egyértelművé teszi, hogy a szakértői intézetek fenntartása garanciális jelentőségű, azok a kirendelések során nem élveznek előnyt a többi szakértővel szemben.

Az állam által létrehozott szakértői intézetek közül az Igazságügyi Szakértői és Kutató Intézetek Hivatalát 1992-ben az igazságügyi miniszter alapította. Jogelőd intézménye az a tíz területi igazságügyi szakértői iroda volt, amelyeket a 29/1964. (XI. 23.) Korm. rendelet hozott létre Budapesten és vidéken. *Szakértőik humánbiológiai* (orvos, biológia, pszichológia, toxikológia, vegyész), *műszaki* (közlekedés, építész, ingatlanforgalom, informatika), *közgazdasági* (könyv, adó) és *írászakértői szakterületeken dolgoztak*.

686 A 2016. évi XXIX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jogtár, 30. §

A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet a belügyminiszter felügyelete alatt állt, országos illetékességgel önálló szervként látta el a szakértői és a bűnügyi technikai feladatokat – a meghatározott szakkérdésekben kizárólagosan eljáró és egyes szakterületeken szakvéleményt adó szervekről szóló 282/2007. (X. 26.) Korm. rendelet alapján.

Speciális feladatai is voltak: a kormány által kijelölt szakértői nyilvántartó szervként ellátta a külön törvényben meghatározott feladatokat. Bűnügyi helyszínelői tevékenységet is folytatott. Emellett egyes szakértői ágazatok szakmai irányítását végezte, képzéseket, továbbképzéseket szervezett. Teljesítette továbbá az európai uniós tagságból és nemzetközi kötelezettségből eredő feladatokat.

Jelentős szervezeti fejlemény, hogy az ISZKI és a BSZKI 2017. január 1-jétől összeolvadt, és létrejött a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ. Az NSZKK feletti irányítási jogosítványok közül az intézmény vezetője és igazságügyi helyettese felett a főbb munkáltatói jogköröket a rendészetért felelős miniszter és az igazságügyért felelős miniszter megosztva gyakorolja.⁶⁸⁷ A szakértői intézmény feletti egyéb irányítási jogosítványokat a Nemzeti Szakértői és Kutató Központról szóló 350/2016. (XI. 18.) Korm. rendelet tovább bontja és megosztja a rendészetért felelős miniszter és az országos rendőrfőkapitány között. Ezen irányítási jogkörök egy részét az igazságügyi szakág tekintetében az irányító az igazságügyért felelős miniszter bevonásával gyakorolja, az intézmény szervezeti és működési szabályzatát a rendészetért felelős miniszter az igazságügyért felelős miniszter egyetértésével hagyja jóvá. Az új struktúra létrehozásával a két korábbi intézmény szerepének a megerősítése volt a cél, és a piaci alapú szakértői tevékenység észszerű ellensúlyozása a szakértők pártatlansága, ezáltal a szakértők iránti bizalom fokozása érdekében.⁶⁸⁸

Az NSZKK létrehozásának folyamatában a kormány a szakértői kapacitások fejlesztéséhez szükséges forrásokat biztosított. [Az egységes új szakértői intézet létrehozásával kapcsolatos intézkedésekről szóló 1623/2016. (XI. 17.) Korm. határozat.]

687 Az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény 8/A. §

688 <http://miszk.hu/hir/trocsanyi-laszlo-a-szakertok-fuggetlensegerol.html>

14.2.2.2. SZAKÉRTŐI INTÉZETEK, TESTÜLETEK, EGYÉB SZERVEK

Az igazságügyi szakértői intézetek az igazságügyi szakértői intézményekkel ellentétben eredetileg nem igazságügyi szakértői tevékenység végzésére jöttek létre. Ilyen szervek az orvostudományi egyetemek mellett működő igazságügyi orvos szakértői intézetek és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat Szakértői Intézete is. A Szaktv. 38. §-a szerint külön jogszabályban feljogosított állami szerv, intézmény, intézet és szervezet (együtt: szervezet) csak meghatározott szakkérdésekben jogosult szakvélemény adására.

A Szaktv. 35. §-a szerint meghatározott szakkérdésekben történő vélemény nyilvánítására a miniszter rendeletben igazságügyi *szakértői testületet* hozhat létre. Az igazságügyi szakértői testületek – szakértőkénti kirendelésük esetén – eseti bizottság keretei között járnak el. Az igazságügyi szakértői testületek tagjaira nem az igazságügyi szakértőkre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, rájuk speciális szabályok vonatkoznak.⁶⁸⁹

A szakvélemények értékelése szempontjából lényeges kérdés, hogy *„a testületek által adott szakértői vélemény nem minősül ún. »felülvéleménynek«, nem jelent a bíróság számára a szakkérdésben kötelezően elfogadandó álláspontot, hanem az egyéb igazságügyi szakértői véleményekkel esik egy tekintet alá. A vélemény testületi jellegéből adódóan ugyanakkor a kirendelő számára mégis fontos orientációt jelent az ügy megítélése szempontjából.»*⁶⁹⁰

A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényben még szerepelt lehetőségként a szakvélemények felülvizsgálata. Az azt ellátó testületeknek a működése 2006. január 1-jétől megszűnt. Ennek oka leginkább az volt, hogy a testületek eljárása nagymértékben sértette a közvetlenség és szóbeliség követelményét, hiszen a testület nem volt idézhető. A felülvizsgáló testületek helyett a törvény az úgynevezett igazságügyi szakértői testületek létrehozását tette lehetővé, amelyek szakértőként történő kirendelésük esetén eseti bizottság keretei között járnak el.⁶⁹¹

689 A 2016. évi XXIX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jogtár, 33–36. §

690 Az igazságügyi szakértői testületek szervezetéről és működéséről szóló 33/2007. (VI. 22.) IRM rendelet magyarázata

691 A 2016. évi XXIX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jogtár, 1. §

Az 1998. évi XIX. törvényben már nem is szerepel „a szakvélemény felülvizsgálata”. Ennek ellenére a Kúria összefoglaló anyagában találunk utalásokat, miszerint még most is előfordulnak olyan kirendelések, amelyekben felülvéleményt kérnek.⁶⁹²

A 282/2007. (X. 26.) Korm. rendelet rendelkezik a *meghatározott szakkérdésekben kizárólagosan eljáró és az egyes szakterületeken szakvéleményt adó szervezetekről*, valamint a szakterületek ágazati követelményeiért felelős szervek kijelöléséről.

14.3. A SZAKÉRTELEM MEGSZERZÉSÉNEK FELTÉTELRENDSZERE, VALAMINT A KOMPETENCIA ELLENŐRZÉSÉNEK ÉS A TEVÉKENYSÉG MINŐSÉGBIZTOSÍTÁSÁNAK ESZKÖZEI

A kirendelhető szakértők körét az igazságügyi szakértők névjegyzéke tartalmazza. A szakértői névjegyzék elektronikus nyilvántartását az Igazságügyi Minisztérium végzi az igazságügyi szakértői névjegyzék vezetéséről szóló 210/2005. (X. 5.) Korm. rendelet alapján. A névjegyzék közhiteles hatósági nyilvántartásnak minősül.

Az igazságügyi szakértői névjegyzéket vezető hatóság nyilvántartásba veszi az igazságügyi tevékenységet végző társaságokat, illetve a szakértői intézmények meghatározott adatait is (megnevezésüket, elérhetőségüket, vezetőjük nevét, az alkalmazásukban álló vagy oda szolgálatteljesítésre berendelt igazságügyi szakértők szakterületét).

A Szaktv. 10. §-a szerint az igazságügyi szakértő igazságügyi szakértői tevékenység folytatására a névjegyzékbe történő felvétellel és az igazságügyi szakértői eskü letételével válik jogosulttá. A kérelemben fel kell tüntetni a szakterületet. A törvény magyarázata szerint a szakértői névjegyzékbe való felvétel rendje már 2005 óta normatív, a kinevezés szempontjából pedig alanyi jogi alapon működik. Ennek megfelelően, ha a szakértő megfelel a jogszabályban meghatározott követelményeknek, a névjegyzéket vezető hatóság

692 Pótoriné Nagy Zsuzsanna: Intézeti szakértői működés kérdései. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Jogegység-elemző Csoport, Budapest, 2014, 107. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemen_y_2.pdf

nem mérlegelhet, fel kell vennie a szakértőt a névjegyzékbe. A Szaktv.-ben új feltételként jelenik meg emellett, hogy a névjegyzékbe vételhez a törvényben meghatározott kötelező szakértőjelölti jelölti időt vagy szakértőjelöltként kötelező szakmai közreműködőként elvégzett ügyszámot, továbbá a kamara által külön szabályzatban előírt képzési és vizsgafeltételeket is teljesíteni kell.

A törvény magyarázata kifejezetten szól arról, hogy a követelményrendszer az Európai Parlament és a Tanács a belső piaci szolgáltatásokról szóló 2006/123/EK irányelvének 10. cikke figyelembevételével alakították ki, ezek szerint *„az egyes engedélyezési eljárásoknak olyan feltételrendszereken kell alapulniuk, amelyek során a feltételek objektívek, világosak, egyértelműek és átláthatóak, valamint biztosítják azt, hogy az eljáró hatóság az elbírálást megkülönböztetésmentesen, önkényes jogértelmezés nélkül folytassa le”*. Így a követelményként támasztott képesítéseket is világosan és egyértelműen kell meghatározni.

14.3.1. A SZAKÉRTŐVÉ VÁLÁS FELTÉTELEI

A szakértővé válás feltételeinek négy ország szabályozása alapján történő összehasonlítását végezték el a győri Széchenyi István Egyetem Kriminológiai és Kriminálisztikai Kutatóközpontjának kutatói a következő szempontok alapján⁶⁹³:

- a szakértővé válás feltételei;
- alkalmassági vizsgálat;
- a szakértő kompetenciájának ellenőrzése;
- a szakértők kinevezésére jogosult szervezet;
- továbbképzési kötelezettség előírása;
- kinevezési időtartam;
- a tevékenység felügyelete;
- szakértői díj.

693 Nogel, Mónika – Kovács, Gábor: Comparative analysis of the legal regulation of forensic experts. In: Secretariat of the EAFS2015 Conference (ed.): 7th European Academy of Forensic Science Conference. Abstract Book. (Czech Republic, Praha, 2015.09.06–09.11.) European Academy of Forensic Science, Praha, 2015

A megállapítások szerint nagy különbségek vannak az egyes országok szabályozásának elemei között. Csehországban, Ausztriában és Németországban a kiemelkedő szaktudás *a szakértővé válás feltétele*, Németországban ehhez még a szakértői gyakorlatot igazoló referencialistát is kérnek.

A *szakértők alkalmasságát* Csehországban, Ausztriában és Németországban speciális bizottság vizsgálja, Németországban a Német Akkreditáló Testület tagja. (Magyarországon nincs ilyen vizsgálat, a szakértő névjegyzékbe történő bejegyzése a feltételek teljesítése esetén alanyi jogi alapon működik.)

A *szakértők „kinevezése”* csak Magyarországon tartozik az Igazságügyi Minisztérium jogkörébe. Pontosabban Magyarországon nem kinevezésről szól a törvény, hanem a tevékenység engedélyezéséről, illetve a szakértői névjegyzékbe való felvételtől. A *kinevezés* Németországban és Ausztriában először *határozott ideig tartó*, három, illetve öt év, azután öt plusz öt, illetve tíz évre meghosszabbítható. Magyarországon határozatlan időre történik a szakértők névjegyzékbe felvétele.

A *szakértők továbbképzése* eddig a vizsgált országok között Németországban és Ausztriában volt *kötelező*, a Szaktv. azonban már Magyarországon is előírja.

A *tevékenység ellenőrzését* Németországban, illetve Ausztriában a bíróság, Németországban ezen kívül a Szakértők Szövetségi Egyesülete látja el. Magyarországon a névjegyzéket vezető hatóság mellett a kamarának több kérdésben véleményezési jogköre van.

A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja az igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos szabályozást az Európai Unióban tekintette át.⁶⁹⁴ Megállapításai között szerepel, hogy az Európai Unió országaiban a szakértői névjegyzék bárki számára könnyen hozzáférhető.

„Az országok névjegyzékeinek adattartalma változó, de a legalkalmasabb szakértő kiválasztásához szükséges legfontosabb adatok minden országban feltüntetésre kerültek, a keresés »felhasználóbarát«, egyszerű és praktikus.»⁶⁹⁵

694 Nyolc európai ország szabályainak összehasonlító táblázata. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. 5. sz. melléklet. Kúria Jogegység-elemző Csoport, Budapest, 2014, 372. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf

695 Csirmaz László: Az Európai Unió igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos iránymutatásai. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Jogegység-elemző Csoport, Budapest, 2014, 23. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf

Az Európai Unió vizsgált országaiban a szakértők végzettsége és képzése a névjegyzékben fel van tüntetve.

„A személyi szakmai minősítéssel rendelkező bírósági szakértők több országban – például Ausztria, Németország, Anglia, Svájc – megkülönböztetett módon kerülnek feltüntetésre és például az osztrák, illetve a német eljárásjog alapján elsődlegesen certifikált szakértő kerül kirendelésre.”⁶⁹⁶

A hazai névjegyzék információtartalmát illetően a Szaktv.-t megelőzően elmaradt a vizsgált európai országoktól. Ezt támasztja alá a Kúria kutatása is, amelynek keretében a bírák adatlapokon nyilatkoztak szakértői kirendelési gyakorlatukról és a szakértői bizonyítással kapcsolatos tapasztalataikról. Az ennek eredményeit tartalmazó összefoglaló értékelésben kiemelkedően fontosnak tekintik azt a kérdést, hogy milyen információs forrás alapján választott szakértőt a bíróság. A polgári peres ügyek 67 százalékában a bíró a saját korábbi tapasztalataira és az annak alapján kiépített munkakapcsolataira hagyatkozott. A névjegyzék adatait csak 19 százalékban használták. A törvényszéki elsőfokú hatáskörbe tartozó büntetőügyekben a személyes és informális kapcsolatok 45 százalékban játszottak szerepet a szakértőválasztásban, a névjegyzéket pedig 30 százalékban vették igénybe a bírák.⁶⁹⁷

Az adatlapokon adott válaszok alapján a vizsgált ügyekben a bíró számára nem jelentett problémát a megfelelő kompetenciával rendelkező szakértő megtalálása, és ezekben az ügyekben a szakértők sem jeleztek kompetenciahiányt. Az elemzés erre a nem várt eredményre a magyarázatot éppen abban látja, hogy a bírák döntően a korábbi munkakapcsolataik alapján választották a szakértőket, így a kompetencia tekintetében is voltak előzetes információik. A bírókkal készített interjúk során azonban a megkérdezettek ötven százaléka jelzett problémát a szakértői kompetenciával kapcsolatban. A különböző vizsgálatok eredményei abba az irányba mutatnak, hogy a kompetenciarendetet is felül kell vizsgálni.

Eltérés tapasztalható a névjegyzékbe való felvétel folyamatát, feltételeit illetően is: alanyi jogon, a végzettsége alapján kizárólag Magyarországon

⁶⁹⁶ Uo.

⁶⁹⁷ Adatlapok tapasztalatai. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Jogegység-elemző Csoport, Budapest, 2014, 317. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf

kerülhet be a szakértő a névjegyzékbe, más országokban a folyamat szabályozottabb. A névjegyzéket – Csehországot kivéve – nem az Igazságügyi Minisztérium vezeti, hanem a szakmai szervezetek vagy a bíróságok. A szakértők szakmai alkalmasságát vizsgálják és minősítik. Például Franciaországban bírákból és szakértőkből álló bizottság, más országokban (Anglia, Németország, Belgium, Svájc) szakmai minősítő szervezet vizsgálja, az ISO 17024 szabvány szerint. A szakértői névjegyzékbe vétel az országok többségében határozott időre, általában öt évre érvényes (hazánkban az olyan szakterületeken, ahol nincs szakmai kamarai nyilvántartás, a bejegyzés korlátlan ideig érvényes).

A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja több ponton is megfontolásra javasolja ezzel kapcsolatban:

„az igazságügyi szakértővé váláshoz önmagában elegendő-e a jogszabályokban meghatározott szaktudás és szakmai ismeretek objektív tényének a formai igazolása [Szaktv. 3. § (3)–(8) bekezdés; 208/2009. (IX. 29.) Korm. rendelet], vagy már a szakértői névjegyzékbe történő felvételkor szükséges lenne a szaktudás minőségének igazolására szolgáló, a szaktudás tartalmi vizsgálatát is magában foglaló követelményeknek (pl. szakirodalmi publikációk, másoddiploma, tudományos fokozat megléte stb.) való megfelelés, továbbá a későbbi működés során a szakterülethez igazodó, elsősorban az egyéni minőségbiztosítási követelmények bevezetése⁶⁹⁸.

Egyfajta megoldásnak fogható fel, hogy a Szaktv.-ben az igazságügyi szakértővé válás feltételei között már szerepel a kötelező szakértőjelölti idő, vagy szakértőjelöltként kötelező, szakmai közreműködőként elvégzett ügyszám, valamint a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara (a továbbiakban: kamara) által külön szabályzatban előírt képzési és vizsgafeltételek teljesítése.⁶⁹⁹

Ezen túlmenően a Kúria véleményében szerepel, hogy a névjegyzéket tartalmi és hozzáférhetőségi szempontból is meg kell újítani. A vélemény itt a szakértő kirendelése szempontjából jelentős adatok feltüntetését javasolja:

698 Wirth Béla – Ferencz Miklós: A szakértővé válás, a szakértői névjegyzék és a szakértői kompetencia egyes kérdései. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Joggyakorlat-elemző Csoport, Budapest, 2014, 45. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf

699 2016. évi XXIX. törvény 5. § (2) bek.

az adott szakterületen belüli kompetenciákat vagy a szakértővel szemben mulasztás miatt alkalmazott jogkövetkezményeket.⁷⁰⁰

Az alapvető jogok biztosa is alátámasztja, hogy az igazságügyi szakértői névjegyzék adattartalma módosításra szorul; a legfontosabb adatok egyike a szakértők kompetenciája.⁷⁰¹

„A kompetencia az a képesség, hogy az emberek dologi vagy eszmei vagyont hozzanak létre. Ez egy igen összetett fogalom, öt meghatározó, egymással kölcsönösen összefüggő elemből áll (explicit tudás, jártasság, tapasztalat, értéktételek, társadalmi közeg).”⁷⁰²

Ezek mellett a tudományos és technikai feltételek ismerete és a szakmai gyakorlat is szükséges. Mindemellett a „szakértői alkalmasságot” befolyásolja az egyéni rátermettség, a kreativitás, az összefüggésekben való logikai gondolkodás, a megfelelő kommunikáció és retorika, az írásbeli kifejezőképesség és -készség, a szakma etikai elveinek betartása, valamint az elvárható viselkedés is.⁷⁰³

„Az igazságügyi szakértő tisztában van a kompetenciakörébe tartozó folyamatok, cselekmények következményeivel és kísérő jelenségeivel és képes arra, hogy felismerje ezek jogilag jelentős, releváns voltát.”⁷⁰⁴

A szakértői működés fejlesztéséhez szükség van a szakértők és a kirendelők közötti szakmai fórumokra, kommunikációra.

A Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara elnöke szerint *„a megoldás alapja lehet egy*

- *szakértői felelősségen alapuló vállalásra,*
- *a kirendelői körből (kiemelten: bíróság, ügyészség) kikerülő kontrollra,*

700 Wirth Béla – Ferencz Miklós: i. m. 48. o.

701 Csirmaz László: A szakértői bizonyítási rendszer megújításának szükségessége. Az igazságügyi szakértői névjegyzék. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Jogegység-elemző Csoport, Budapest, 2014, 54. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemenye_2.pdf

702 Karl Erik Sveiby: A szervezetek új gazdagsága, a menedzselt tudás. KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest, 2001, 93. o.

703 Pótoné Nagy Zsuzsanna: Szakértői szemmel. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Jogegység-elemző Csoport, Budapest, 2014, 115. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemenye_2.pdf

704 Uo.

- *a kamarai minőségbiztosításra támaszkodó rendszer.*⁷⁰⁵

A szakértői névjegyzékbe való bekerülés feltételeit a Szaktv. a következőképpen szabályozza: az 5. § (1) bekezdése értelmében

„az igazságügyi szakértői tevékenységet az igazságügyi szakértői névjegyzéket vezető hatóság – a névjegyzékbe (a továbbiakban: névjegyzék), meghatározott szakterületre történő felvétel útján – kérelemre annak a természetes személynek engedélyezi, aki a (2) bekezdésben meghatározott feltételeknek megfelel, és akivel szemben nem áll fenn a (3) bekezdésben foglalt kizáró ok”.

A (2) bekezdés szerint a névjegyzékbe az vehető fel, aki

- „a) büntetlen előéletű, és nem áll az igazságügyi szakértői vagy a szakterületének megfelelő tevékenység folytatását kizáró foglalkozástól eltiltás hatálya alatt,*
- b) a kérelmében megjelölt szakterületen az igazságügyi szakértői tevékenység folytatásához meghatározott vagy azzal egyenértékű képzéssel és – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – a képzés megszerzésétől számított, legalább öt éves szakirányú szakmai gyakorlattal rendelkezik,*
- c) a [törvényben meghatározott] kötelező szakértőjelölti jelölti időt vagy szakértőjelöltként kötelező szakmai közreműködőként elvégzett ügyszámot, továbbá a Kamara által külön szabályzatban előírt képzési és vizsgafeltételeket teljesítette,*
- d) a miniszter által szervezett igazságügyi szakértői tevékenység végzéséhez szükséges jogi ismeretek oktatásán részt vett és a jogi vizsgát – a miniszter rendeletében meghatározott mentesülés esetét kivéve – sikeresen letette,*
- e) a szakterületén működő szakmai kamara tagja, ha a tevékenység folytatásához a kötelező kamarai tagságot jogszabály előírja,*
- f) kötelezettséget vállal arra, hogy a hatósági kirendelésnek – jogszabályban meghatározott eseteket kivéve – eleget tesz, és*
- g) nem áll cselekvőképességet érintő gondnokság, támogatott döntéshozatal vagy közügyektől eltiltás hatálya alatt.”*

705 Agárdi Tamás: Az igazságügyi szakértői kamara. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Jogegység-elemző Csoport, Budapest, 2014, 122. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf

Kizáró okok (nem vehető fel a névjegyzékbe)

- a) *akivel szemben büntetőeljárás – a magánvád és a pótmagánvád esetét kivéve – van folyamatban,*
- b) *akit a Kamarából kizártak, a kizárást kimondó határozat jogerőre emelkedésétől számított öt évig,*
- c) *akit az új Szaktv. 13. § (2) bekezdésében meghatározott okból törölték a névjegyzékből, és a határozat jogerőre emelkedésétől a törvényben meghatározott idő még nem telt el [a 13. § (2) bekezdésében foglaltak hatálya alatt áll] vagy*
- d) *akinek kamarai tagsága a tagdíj nem fizetése miatt szűnt meg, és a megszűnést megállapító határozat jogerőre emelkedésétől a törvényben meghatározott idő még nem telt el [a 67. § (5) bekezdésében foglaltak hatálya alatt áll].*

A szakértői kirendelést a jövőben minden bizonnyal nagymértékben segíteni fogja, hogy a javaslatoknak megfelelően a névjegyzékben nyilvántartott adatok köre és megismerhetősége bővül.

A szakmai követelmények közül a képesítéssel és a gyakorlattal kell bővebben foglalkoznunk. Az egyes szakterületeket, amelyeken bejegyzett és kirendelhető szakértők működnek, és az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételeket a 9/2006. (II. 27.) IM rendelet tartalmazza. Ezzel kapcsolatban régi tapasztalat, főleg egyes speciális területek kapcsán, hogy állandó nehézséget okoz az egyes végzettségek és szakképzettségek egyenértékűségének vizsgálata. Tovább bonyolítják a helyzetet a felsőoktatási rendszer változásai: ezekkel együtt szinte átláthatatlanok, egyúttal ellenőrizhetetlenek az elfogadható és a nem elfogadható képzések kategóriái.⁷⁰⁶

A kriminalisztikai szakterület eredetileg nem került be a 9/2006. (II. 27.) IM rendeletbe. A 31/2006. (XII. 21.) IRM rendelettel 2006. december 29-től iktatták be e kategória alatt a következő szakterületeket: nyomszakértés, okmányszakértés, fegyverszakértés, írásszakértés, ujjnyomatszaktérítés. Eleinte a nyom- és az írásszakértői kinevezéshez a szakmai gyakorlati idő nem volt feltétel. 2009. január 1-jétől azonban a „klasszikus” kriminalisztikai szakterületen történő tevékenységhez a végzettség és a szakképzettség mel-

706 Melegh Gábor: i. m. 6. o.

lett hároméves gyakorlati idő igazolása szükséges. Emellett újabb területek kerültek a kriminalisztikai szakértői tevékenység kategóriájába: forenzikus vegyészet, forenzikus fizika, forenzikus geológia és a titokszakértés (ez utóbbi hamarosan ki is került a kriminalisztikai területek közül).

14.3.2. A SZAKÉRTŐI TEVÉKENYSÉG MINŐSÉGBIZTOSÍTÁSÁNAK RENDSZERE

14.3.2.1. MINŐSÉGBIZTOSÍTÁS A MAGYAR SZABÁLYOZÁSBAN

A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja a szakvélemények megalapozottságának egyik biztosítékaként szól a szakértői tevékenység minőségbiztosítási követelményeiről:

„a szakkérdésben való szakértői kompetenciának a jelenlegi általánosnál részletesebb, és rendszeresen aktualizálásra kerülő meghatározása jelentősen csökkentené a szakvélemények kiegészítését, illetőleg a hiányosságok más szakértő kirendelése miatt történő eljárás elhúzódásokat, illetve költségtöbbleteket. A minőségbiztosítási követelmények bevezetése – többek között – a módszertani levelekre vonatkozó szabályozás tartalmi újragondolásával képzelhető el, természetesen figyelembe véve a szakértő függetlenségének törvényi követelményét is.”⁷⁰⁷

A Szaktv. új rendelkezéseket tartalmaz a szakértői tevékenység minőségbiztosítása érdekében. Új elem, hogy az igazságügyi szakértőként eljárni kívánt kérelmezőnek igazolnia kell a *kötelező szakértőjelölti időt*, illetve a szakértőjelöltként *kötelező*, szakmai közreműködőként végzett *ügyszám teljesítését*, továbbá a kamara által szabályzatban előírt *képzési és vizsgafeltételek teljesítését*. Ez a rendelkezés a szakmai megalapozottságot és a gyakorlati járatosságot hivatott biztosítani [5. § (2) bek. c) pont]. A 15. § értelmében a jelöltnek *kötelező jogi oktatáson* kell részt vennie, és *jogi vizsgát* kell tennie.

Másik lényeges újdonság, hogy az igazságügyi szakértőnek *rendszeresen szakmai továbbképzéseken* kell részt vennie, és a *képzési kötelezettség* teljesí-

707 Wirth Béla – Ferencz Miklós: i. m. 45. o.

tését *kreditpontokkal* kell igazolnia (16. §). Ez meghatározó pillére a szakértők tevékenységét rendszeresen értékelő eljárásnak.

Szintén minőségbiztosítási okból kerültek be újabb jogcímek a *névjegyzékből való törlés esetei* közé: ha az igazságügyi szakértő hatósági kirendelésre történő szakvélemény nyújtásával egy évet elérő késedelembe esett; az előírt statisztikai adatokat határidőre nem küldi meg, vagy az adatok nem felelnek meg a valóságnak; ha a törvény alapján fennálló képzési kötelezettségének határidőben nem tesz eleget stb.

A Szaktv. 43. §-a alapján *szakértő köteles az igazságügyi szakértői tevékenységéről, annak nyomon követése céljából nyilvántartást vezetni*. A statisztikai adatszolgáltatás keretében köteles az általa nyilvántartott adatok közül a miniszter rendeletében meghatározott adatokat negyedévente megküldeni a kamara részére, a kamara pedig a szakértő által a statisztikai adatszolgáltatás keretében megküldött adatokat a névjegyzéket vezető hatóságnak továbbítani. Az 54. § alapján a névjegyzéket vezető hatóság ellenőrzi a szakértő tevékenységét, ennek során a szakértőtől bekérheti az általa vezetett nyilvántartást.

A Szaktv. 55. §-a bevezeti, hogy a szakértő tevékenységével kapcsolatos, törvényben meghatározott kifogásokat az eljáró hatóságnak be kell jelentenie a névjegyzéket vezető hatóságnak:

- a) *a szakértő szakvéleménye homályos, hiányos, önmagának ellentmondó vagy egyébként helyességéhez nyomatékos kétség fér és a szakvélemény fogyatékosága a szakértő meghallgatásával sem orvosolható,*
- b) *a szakértő a szakvélemény előterjesztésével jelentős késedelembe esett, és késedelmét nem mentette ki,*
- c) *kirendelés esetén a szakvélemény elkészítését akadályozó tényezőket határidőben nem jelentette be, emiatt az eljárás elhúzódott vagy az indokolatlan költséget okozott,*
- d) *a szakértő a szakvélemény előterjesztésével egy évet elérő késedelembe esett,*
- e) *a szakértő a névjegyzékben szereplő elérhetőségi címén a küldemények átvételét nem biztosította, vagy*
- f) *ha tudomására jut, hogy a szakértő nem pártatlanul, kizárólag a szakmai szabályok betartásával járt el.*

A (3) bekezdés szerint

„A névjegyzéket vezető hatóság az (1) bekezdés a)–c), e) és f) pontja szerinti bejelentést a névjegyzékbe bejegyzi. Amennyiben az igazságügyi szakértő tevékenységével kapcsolatban két éven belül az (1) bekezdés a)–c), e) és f) pontja szerinti hatósági bejelentés három alkalommal érkezik, a névjegyzéket vezető hatóság az igazságügyi szakértő munkájának értékelését kezdeményezi a 18. § (2) bekezdése szerint a Kamara minőségbiztosítási bizottságánál.”

A minőségbiztosítás kapcsán a kamara számos feladatot kapott: szervezi a szakértőjelöltek oktatását, ellenőrzi a jelöltek felkészültségét. A szakértők minősítését is a kamara szerve, a minőségbiztosítási bizottság szervezi és bonyolítja le. A minőségbiztosítási bizottságba az egyes szakmai tagozatok (az egyes szakterületekre bejegyzett szakértők önálló önkormányzattal rendelkező szerve) delegálnak egy-egy igazságügyi szakértőt. A bizottságon belül szakmai értékelő tanács működik.

Emellett a törvény szerint a kamara feladata a szakterületet felülvizsgáló bizottság megválasztása, amely a szakterületekhez tartozó képesítési és továbbképzési követelményeket kíséri figyelemmel.

Az elemzések egyértelműen alátámasztják, hogy a minőség biztosításához hozzájárul a szakértő fegyelmi felelősségének törvénybe iktatott szabályozása a korábbi etikai felelősségi rendszer helyett, illetve mellett. A fegyelmi eljárást a kamara fegyelmi bizottsága folytatja le.

A Szaktv. magában foglalja az igazságügyi szakértői kamarával kapcsolatos rendelkezéseket is.⁷⁰⁸ A legutóbbi időkben Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara, az igazságügyi szakértőket tömörítő érdekképviselői szervezet és a területi kamarák széttagolt rendszert alkottak, amely nem kedvezett a hatékony szakértői érdekképviselőnek és a minőségi szakértői tevékenységhez sem nyújtott megfelelő szervezeti háttérrel. Az új törvény szabályai szerint a Kamara a szakértők képviseletén túl a szakmai és etikai elvek megfogalmazásával, a keretek meghatározásával és érvényesítésével tesz eleget feladatainak. A korábbi kamarai működés egyik legnagyobb gátja

708 A 2016. évi XXIX. törvény hatálybalépését megelőzően külön törvény, az 1995. évi CXIV. törvény szolt az igazságügyi szakértői kamaráról.

a forráshiány volt. Az új törvény a kamara finanszírozásának új rendszerét teremti meg.

14.3.2.2. A MINŐSÉGBIZTOSÍTÁS EURÓPAI KÖVETELMÉNYEI

Az új törvény által létrehozott minőségbiztosítási rendszer a nemzetközi elvárásokkal is összhangban áll: a nemzetközi szervezetek azt szorgalmazzák, hogy a szakértői tevékenység teljes folyamatát a bűncselekmény helyszínének vizsgálatától a szakvélemény bíróság előtti előadásáig le kell fedni akkreditációval, ekként lehet ellenőrizni és biztosítani a minőségi munkát. Mindez fontos annak érdekében, hogy az igazságügyi bizonyítékok az Európai Unió más tagállamaiban is felhasználhatók legyenek; végső soron a kölcsönös elismerés érvényesüléséhez.

Az Európai Tanács 2009/905/IB kerethatározata (2009. november 30.) a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértők akkreditálásáról a büntetőügyekben való közös fellépések és bizonyítékok más tagállamokban történő felhasználhatósága érdekében fontosnak tartja, hogy közös normákat alakítsanak ki az igazságügyi szakértők számára.

A preambulum (7) bekezdése szerint

„Különösen fontos a közös normák bevezetése olyan igazságügyi szakértők esetében, akik különleges személyes adatokhoz, például DNS-profilokhoz és daktiloszkópiái adatokhoz férnek hozzá.”⁷⁰⁹

Az 1. cikk (2) bekezdése értelmében ez a cél a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértők akkreditálása által valósulhat meg.

Ennek megfelelően a kerethatározat 7. §-a értelmében a tagállamoknak meg kellett tenniük a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy az ott meghatározott rendelkezéseknek a DNS-profilok tekintetében 2013. november 30-ig, a daktiloszkópiái adatok tekintetében 2015. november 30-ig eleget tegyenek. A 4. § szerint a tagállamok biztosítják, hogy a nemzeti akkreditáló testület az EN ISO/IEC 17025 szabványnak megfelelően akkreditálja a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértőket, valamint

709 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32009F0905:HU:HTML>

azt, hogy a más tagállamokban működő, laboratóriumi tevékenységet végző akkreditált igazságügyi szakértők eredményeit a hatóságok egyenértékűnek ismerik el az akkreditált hazai igazságügyi szakértőik eredményeivel.

A kerethatározat emellett még további fontos megállapításokat tartalmaz:

- *„A tudományos bizonyítékok elemzésére vonatkozó egységes akkreditációs szabvány alkalmazásával kapcsolatos megállapodás hiánya olyan probléma, melyet orvosolni kell”* [preambulum (12) bekezdése].
- *„Az akkreditálás hozzájárul az alkalmazott alapvető analitikai módszerek érvényességébe vetett kölcsönös bizalom megteremtéséhez. (Az akkreditálás azonban nem írja elő, hogy mely módszert kell alkalmazni, csak azt, hogy az alkalmazott módszernek meg kell felelnie az adott célra”* [preambulum (14) bekezdése].

Mindennek a háttérében az áll, hogy az Európai Tudományos Szakértői Intézetek Hálózata a tagság feltételül jelöli meg a laboratóriumok akkreditációjának meglétét, ugyanakkor ajánlásokkal, adatbázisok elérhetőségével, személyes tanácsadással segíti is a folyamatot.⁷¹⁰

A laboratóriumok akkreditációja az NSZKK-ban befejeződött, ennek megfelelően már a kriminalisztikai tevékenység teljes folyamata dokumentált. Az NSZKK eleget tett a kerethatározatban meghatározott feltételeknek is, a szakértők tevékenységük ellenőrzése céljából rendszeresen nemzetközi körtesztekben vesznek részt, kiváló eredménnyel.

A szakértői tevékenység szervezeti és igazgatási jogi szabályozásának – más szempontok mellett – jelentősége van az *Európai Forenzikus Térség 2020* koncepció szempontjából is. A szakértői vélemények átadása és felhasználása során célszerű lenne, ha ez is azonos minimumstandardok alapján történne. Ennek a megvalósulásához a nemzeti jogalkotásoknak a szakértelem biztosítása kapcsán is közeledniük kell.

710 http://www.bszi.hu/e107_files/downloads/krimpub0510.pdf.

14.4. A SZAKÉRTŐI TEVÉKENYSÉG ÉS VÉLEMÉNY SZAKMAI MEGALAPOZOTTSÁGÁNAK FELTÉTELEI

14.4.1. A SZAKÉRTŐI VIZSGÁLAT ÉS VÉLEMÉNY SZABÁLYOZÁSA

A szakértői tevékenység jogszabályi szinten részletesen szabályozott, ez ad keretet „szakmaiságának”. Bár a korábbi Be. még rendelkezett arról, hogy „a szakértő köteles az ügyben közreműködni és szakvéleményt adni” [104. § (1) bek.] és emellett arról is, hogy kompetenciájuk hiányát is jelezniük kellett [104. § (2) bek.].

A korábbi Be. kifejezetten szól arról, hogy „a szakértő szakértői vizsgálat alapján ad véleményt”, továbbá „a szakértő a vizsgálatot a tudomány állásának és a korszerű szakmai ismereteknek megfelelő eszközök, eljárások és módszerek felhasználásával köteles elvégezni” [105. § (1) bek.]. Ennek érdekében a törvény tartalmazta a szakértő jogait és kötelességeit, egyúttal a terhelt, a tanú, valamint a sértett közreműködési kötelezettségét a szakértő eljárása során.

Mindezeken túlmenően a korábbi Be. a szakvélemény tartalmi elemeit is meghatározta; a 108. § (2) bekezdése szerint:

„A szakvélemény magában foglalja

- a) a vizsgálat tárgyára, a vizsgálati eljárásokra és eszközökre, a vizsgálat tárgyában bekövetkezett változásokra vonatkozó adatokat (lelet),*
- b) a vizsgálat módszerének rövid ismertetését,*
- c) a szakmai megállapítások összefoglalását (szakmai ténymegállapítás),*
- d) a szakmai ténymegállapításból levont következtetéseket, ennek keretében a feltett kérdésekre adott válaszokat (vélemény).”*

A hatályos, új Be. a szakértői tevékenység, a szakértői módszertan elvárásait nem taglalja, az arra utaló követelményeket, például a szakvélemény tartalmi kereteit a Szaktv. részletezi.

A szakértői bizonyítást érintő jogi keretek és biztosítékok rendszere a következőképpen állítható fel: az általános bizonyítási szabályok mellett hangsúlyosan érvényesülnek egyes, e tárgykört érintő kiemelt elvek. A Be. taxatív felsorolja a bizonyítás eszközeit (165. §) és példálózva a bizonyítási cselekményeket (206. §). Ugyanakkor azt is rögzíti, hogy „A büntetőeljárásban

*szabadon felhasználható a törvényben meghatározott minden bizonyítási eszköz, és szabadon alkalmazható minden bizonyítási cselekmény. A törvény azonban elrendelheti egyes bizonyítási eszközök igénybevételét.*⁷¹¹

A Be. 167. § (3) bekezdése szerint „*A bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító erejük*”.

A Be. a bizonyítás törvényessége kapcsán így rendelkezik: „*A bizonyítási eszközök felderítése, összegyűjtése, biztosítása és felhasználása során e törvény rendelkezései szerint kell eljárni.*”⁷¹² A (2) bekezdés említi, hogy jogszabály elrendelheti a bizonyítási cselekmények teljesítésének és lefolytatásának, a bizonyítási eszközök megvizsgálásának és rögzítésének meghatározott módját.

A korlátok oldaláról megközelítve, a 167. § (5) bekezdés értelmében „*Nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges sérelmével szerzett meg*”.

Ez hangsúlyosan jelenik meg személyek vizsgálata során, továbbá a személyazonosítás olyan eseteiben, amelyek az azonosításon túl egyéb jellemzőkből más jellegű megállapításokra is lehetőséget hordoznak magukban (mint például a hemogenetikai vizsgálatok esetében). Ezen túl fokozott figyelmet kell fordítani az olyan vizsgálatok alkalmazási feltételeinek kidolgozására és alkalmazására, amelyek a személyhez fűződő és az eljárási jogok tekintetében alapvetően érzékeny területeket érintenek. Ilyen a hazugságvizsgálat, valamint ilyenek a személyiségre, tudatállapotr, befolyásoltságra irányuló vizsgálatok.⁷¹³

A szakértő konkrét tevékenységével részletesen foglalkozik a Szaktv. is. Mindenekelőtt a 3. § (3) bekezdése kimondja, hogy „*Az igazságügyi szakértő a tevékenységét e törvény és más jogszabályok rendelkezései, valamint a tevékenységére irányadó szakmai szabályok megtartásával, legjobb tudása szerint köteles végezni*”.

A 39–44. § foglalja össze a szakértő jogait és kötelezettségeit, a 45. § tartalmazza a kirendelés kötelező elemeit, mint a szakvélemény kereteit.

711 Be. 167. § (1) bek.

712 Be. 166. § (1) bek.

713 A hazugságvizsgálat ilyen irányú megközelítésével kapcsolatban részletesen lásd a 7.10. alfejezetet!

A 47–48. § részletezi a szakvéleménnyel kapcsolatos rendelkezéseket:

47. § (4) *A szakvéleménynek tartalmaznia kell [...]*
- e) *ha az ügyben korábban vizsgálat lefolytatására került sor és a kirendelés erre kiterjed, a korábbi vizsgálatra vonatkozó adatok és megállapítások értékelését,*
 - f) *a módszertani levélre történő utalást, illetve a módszertani levélben foglaltaktól történő eltérés esetén ennek indokait és*
 - g) *az arra való utalást, hogy az igazságügyi szakértő mely szakterületen jogosult szakvéleményt adni, illetve hogy az igazságügyi szakértő vagy más személy eseti szakértőként járt el.*
- (5) *Szakkonzultáns, szakértőjelölt vagy segédszemélyzet igénybevétele esetén a szakvéleményben a hatóságot erről tájékoztatni kell, továbbá fel kell tüntetni, hogy a szakkonzultáns milyen szakkérdésben nyilvánított véleményt, valamint a szakértőjelölt miként működött közre.*

Ezen túlmenően a Szaktv. (7) bekezdése szerint „*a szakvéleményt készítő igazságügyi szakértő az írásbeli szakvéleményt aláírásával köteles ellátni, valamint köteles azon a nyilvántartási számát feltüntetni. A szakvéleményt az igazságügyi szakértő ellátja bélyegzőjének lenyomatával is.*”

A szakvélemény tartalmával kapcsolatos lényeges előírást tartalmaz a törvény (6) bekezdése: „*A szakvéleményben jogkérdésben – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – nem lehet állást foglalni.*”

Mindezek mellett a 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet rendelkezik az igazságügyi szakértői működésről, annak egyes szakmai szabályairól: a tárgy vizsgálatának, illetve a személy vizsgálatának körülményeiről és az egyes szakterületek speciális vonásairól. Egyes szakértői területeken meghatározza azokat a szakkérdéseket, amelyek felmerülése esetén szakértői vizsgálatot kell elvégezni. Így a kriminalisztikai szakértői szakterületek közül az *írászakértői vizsgálat* esetén meghatározza a kézírás-, az aláírás- és a gépirásvizsgálat feladatait, ezen túl utal a módszerre is: „*26. § (1) Az írásszakértői vizsgálat a vizsgálatra küldött kézírás vagy aláírás és a próbaírás vagy összehasonlítási célra szolgáló (spontán) írásminta egybevetése alapján végezhető el. A kézeredetet az általános és különös sajátosságok mennyiségi és minőségi értékelése alapján kell megállapítani.*”

A rendelkezés szól arról is, hogy az írásminta felvételében a szakértő a kirendelő szerv kérésére közreműködik, valamint arról is, hogy szállításra nem alkalmas íráshordozó hogyan vizsgálható.

A *fegyver-* és a *nyomszakértés* kapcsán a vizsgálandó szakkérdések meghatározásán túl a vizsgálat tárgyát határozza meg a jogszabály.

Nyomszakértés során:

„31. § (1) A szakértő a rendelkezésére bocsátott, nyomot hagyó vagy nyomot hordozó tárgy vizsgálata alapján, ha pedig az nem szállítható, az arról készített öntvény vagy a nyomok méretarányos fényképei vagy más módszerrel rögzített másolatai alapján ad szakvéleményt.

(2) Zárakra vonatkozó szakkérdés esetén a szakértő a rendelkezésére bocsátott zár, annak felnyitásához feltehetően használt eszköz, a zár meglévő kulcsai és a feltört zár észleléskori helyzetéről készített fényképfelvétel vagy az arról felvett jegyzőkönyv alapján készíti el a szakvéleményt.”

Fegyverszakértés során:

„29. § Lőfegyvernek a kilőtt lövedék vagy töltényhüvely alapján történő azonosítása során a szakértőnek meg kell vizsgálnia a rendelkezésére bocsátott,

a) talált lövedékeket és töltényhüvelyeket,

b) a lövés leadásánál használt fegyvert, illetve

c) lefoglalt lőszereket.”

A *daktiloszkópiai szakértői vizsgálat* esetén szintén a vizsgálat tárgyának meghatározása szerepel a jogszabályban: *„33. § (1) A szakértő a rendelkezésére bocsátott ujj- vagy tenyérynymat lap és az ujj- vagy tenyérynymot hordozó tárgy – ennek hiányában a tárgyról készült lenyomat és fényképfelvétel – daktiloszkópiai vizsgálata alapján ad szakvéleményt.”*

Az arcképmás, az ujj- és tenyérynymat, valamint a DNS-profil meghatározására alkalmas anyagmaradvány rögzítésének, illetve az ujj- és tenyérynymat és a szájnyalvákahártya-törlet levételének részletes technikai szabályairól; a DNS-profil meghatározásának szakmai-módszertani követelményeiről; továbbá a nyilvántartás technikai vezetésének részletes szabályairól külön jogszabály, a 12/2016. (V. 4.) BM rendelet szól.

14.4.2. A SZAKÉRTŐI MÓDSZER ÉS ÉRTÉKELÉSÉNEK TÁMPONTJAI

Jogsabályi szinten a szakértői vizsgálat és módszer ekként történő szabályozása véleményem szerint elegendő, a szakmai-módszertani iránymutatások köre azonban további bővítésre szorul. Láthattuk, hogy a laboratóriumok akkreditációja nagy előrelépés a folyamatok meghatározása, a minőség folyamatos biztosítása szempontjából. A legnagyobb dilemmát a jogalkalmazás számára a szakvéleménye értékelés során *a szakértői módszer, annak megbízhatósága, korlátai kell hogy jelentsék*, ezek egyúttal a szakvélemény hiteltérdemlőségét alapvetően befolyásoló tényezők.

Az egyes szakterületek szakmai és módszertani kérdéseit úgynevezett módszertani levelekben lenne célszerű kidolgozni. A módszertani levél intézménye a régi Szaktv.-ben, a 2005. évi XLVII. törvényben is szerepelt, ennek ellenére csak nagyon kevés szakterület élt kiadásának a lehetőségével.

A Kúria véleményében is szerepel, hogy a szakvélemények ellenőrizhetőségét a módszertani levelek is elősegítenék:

„[E]gy szakterület fejlettségét többek között az is meghatározza, hogy milyen szintű modellrendszerrel, illetve milyen mértékadó szakirodalmakra alapozott egységes alapelvekkel rendelkezik. A szakmai útmutatókban megfogalmazott eljárásrendek mindenekelőtt a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeire támaszkodnak, éppen ezért időnként felülvizsgálatra szorulhatnak.”

Kiemelten esik szó arról, hogy

„az igazságügyi szakértők olyan szemléletmód alapján dolgozzanak és produkáljanak, hogy eredményeik integrálhatóak legyenek, ilyen módon hozzájáruljanak az egységes alapelvek, illetve a szakmai szempontrendszer és az egységesen alkalmazható modellek kialakításához illetve fejlődéséhez”⁷¹⁴.

714 Csirmaz László: A szakvélemény elkészítésének főbb szabályai és a módszertani levelek problémája. In: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Kúria Jogegység-elemző Csoport, Budapest, 2014, 163. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf

A Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja szerint

„a módszertani levél a kirendelőnek tájékoztatásul, a szakértőnek a tevékenysége ellátása során iránymutatásul szolgál. Ha a szakértő a szakértői módszertani levélben foglaltaktól eltér, azt a szakvéleményben meg kell indokolnia.”⁷¹⁵

Az elemző továbbmegy:

„amíg az egységes szakmagyakorlás alapelvei, a szakterület egységes szempontrendszere, módszertani megalapozottsága és a szakvéleménnyel kapcsolatos alapvető elvárások nincsenek megfogalmazva, addig a jogbiztonság bizonyos fokig csorbát szenvedhet”⁷¹⁶.

A törvény 2009. október 1-jétől kötelezi a kamarát a korábbi módszertani levelek felülvizsgálatára, illetve megalkotására, azonban ez azóta sem történt meg.

Az új Szaktv. egyszerűsíti kiadásának feltételeit:

„[A] kamara elnöksége indítvány alapján az érintett szakmai tagozatból öttagú bizottságot hív össze. Igazságügyi szakértői intézmények tevékenységi körébe tartozó szakterületeken a módszertani levél kiadásához az igazságügyi szakértői intézmény egyetértése szükséges, a bizottság két tagját az intézmény jelöli. A bizottság üléseire szükség esetén meg kell hívni az érintett tudományterület egyetemi képviselőit, valamint indokolt esetben az eljárásokat jól ismerő szakjogászokat is. A módszertani levél tervezetét az elnökség fogadja el, ehhez a bizottság három tagjának támogatása kell. Az elnökség a módszertani levelet tájékoztatásul és közzétételre megküldi a miniszter részére.”⁷¹⁷

A módszertani levélben részletesen meghatározható a szakterület kompetenciája, illetve annak határai, a vizsgálat tárgyai, feltételei, a szakma által elfogadott módszerek, és azok megbízhatósága, esetleges korlátai. Mindez a szakterületek

715 Uo. 167. o.

716 Uo.

717 2016. évi XLVII. törvény 89–90. §

változása, fejlődése korában lényeges támpont lenne mind a szakértői társadalom, mind a jogalkalmazás számára.

Az alapvető jogok biztosának az AJB-7766/2013. számú ügyben készített jelentése szerint – a szakértői intézmények megkerdezése alapján – a kirendelések gyakran hiányosak, a kirendelő hatóságokkal történő kapcsolatfelvétel ennek tisztázása érdekében lassú, a határidő a szakértői vizsgálat elvégzésére rövid. Ezek a tapasztalatok azt támasztják alá, hogy a módszertani levelek számos olyan információt tartalmazhatnának, amelyek a szakértő kirendelése és a szakvélemény értékelése során is segítséget jelentenének a hatóságok számára.

Az új Szaktv.-ben megjelenik a *szakmai tagozat* intézménye a kamarán belül, mint az egyes szakterületekre bejegyzett szakértők önálló önkormányzattal rendelkező szerve. A szakmai tagozatok a saját szakterületüket érintő ügyekben véleményezési joggal bírnak, továbbá közreműködnek a kamara minőségbiztosítással összefüggő feladatainak végrehajtásában⁷¹⁸, a módszertani levelek megalkotásában, valamint a küldöttgyűlés megválasztásában is.

Az új struktúra remélhetőleg az eddiginél jobban hozzájárul a kamara szakmai-irányító szerepéhez.

14.5. A SZAKVÉLEMÉNYADÁS AUTONÓMIÁJA ÉS A SZAKÉRTŐI TEVÉKENYSÉG FÜGGETLENSÉGÉT BIZTOSÍTÓ SZERVEZETI ÉS MŰKÖDÉSI GARANCIÁK

A szakértői bizonyítás *személyi feltételeinek* – a már leírtakon túl – lényeges szempontja, egyúttal a szakértői bizonyítás törvényességét alapvetően meghatározó speciális követelmény a *szakértő függetlensége*. A pártatlanság, függetlenség követelménye a Be.-ben a kizárás szabályai által van jelen.

A jelenleg hatályos verzió szerint:

191. § (1) Szakértőként nem járhat el,

- a) aki az ügyben terheltként, védőként, továbbá sértettként, feljelentőként vagy ezek segítőjeként vesz vagy vett részt, valamint ezek hozzátartozója,

718 2016. évi XXIX. törvény 84. § (3) bek.

- b) aki az ügyben bíróként, ügyészként vagy a nyomozó hatóság nyomozási tevékenységet ellátó állományának tagjaként járt vagy jár el, valamint ezek hozzátartozója,*
 - c) aki az ügyben tanúként, vagy tanú segítőként vesz vagy vett részt,*
 - d) a halál oka és körülményei vizsgálatánál, továbbá a kihantolásnál az az orvos, aki a meghalt személyt közvetlenül a halála előtt gyógykezelt, illetve a halál beálltát megállapította,*
 - e) a szakértői intézmény és a szervezet szakértője, valamint a szakértői testület tagja, ha az a) pontban meghatározott kizáró ok a szakértői intézmény, a szervezet vagy a szakértői testület vezetőjével szemben áll fenn,*
 - f) a gazdasági társaság tagja, ha az a) pontban meghatározott kizáró ok a gazdasági társaság vezetőjével, vezető tisztségviselőjével szemben áll fenn, illetve, aki olyan gazdasági társaság tagja vagy alkalmazottja, amelynek tagja vagy alkalmazottja az ügyben már korábban eljár,*
 - g) akit az ügyben szaktanácsadóként vettek igénybe,*
 - h) akitől elfogulatlan szakvélemény egyéb okból nem várható.*
- (2) Az (1) bekezdés b) pontjának alkalmazásában nem minősül a nyomozó hatósággal hivatásos szolgálati viszonyban álló személynek az, aki a rá vonatkozó jogszabályok alapján nem a nyomozó hatóság állományában teljesít szolgálatot.*

„103. § (1) Szakértőként nem járhat el,

- a) aki az ügyben mint terhelt, védő, továbbá mint sértett, feljelentő vagy mint ezek képviselője vesz, vagy vett részt, valamint ezek hozzátartozója,*
- b) aki az ügyben mint bíró, ügyész vagy nyomozó hatóság tagja járt vagy jár el, valamint ezek hozzátartozója,*
- c) aki az ügyben tanúként vesz, vagy vett részt,*
- d) a halál oka és körülményei vizsgálatánál továbbá a kihantolásnál az az orvos, aki a meghalt személyt közvetlenül a halála előtt gyógykezelt, illetve aki megállapította a halál beálltát,*
- e) a szakértői intézmény és a szervezet szakértője, valamint a szakértői testület tagja, ha az a) pontban meghatározott kizáró ok a szakértői*

intézmény, a szervezet vagy a szakértői testület vezetőjével szemben áll fenn,

- f) a gazdasági társaság tagja, ha az a) pontban meghatározott kizáró ok a gazdasági társaság vezetőjével, vezető tisztségviselőjével szemben áll fenn, illetve, aki olyan gazdasági társaság tagja vagy alkalmazottja, amelynek tagja vagy alkalmazottja az ügyben már korábban eljárta,*
- g) akit az ügyben szaktanácsadóként vettek igénybe,*
- h) akitől elfogulatlan szakvélemény egyéb okból nem várható.”*

Az 1998. évi XIX. törvény 103. § (1) bekezdése rendelkezett erről.

Ennek b) pontja így szólt:

- „103. § (1) Szakértőként nem járhat el,*
- b) aki az ügyben mint bíró, ügyész vagy nyomozó hatóság tagja járt vagy jár el, valamint ezek hozzátartozója”.*

Az (1) bekezdés b) pontjával kapcsolatban lényeges változást hozott a Szaktv. 35. § (3) bekezdése, amely 2007. január 1-jei hatállyal úgy módosította a rendelkezést, hogy

- „szakértőként nem járhat el [...]*
- b) aki az ügyben mint bíró, ügyész, vagy nyomozó hatóság tagja járt vagy jár el, ezek hozzátartozója, valamint az ügyben eljárta vagy eljáró bírósággal, ügyésséggel vagy nyomozó hatósággal alkalmazotti vagy szolgálati viszonyban lévő személy és ezek hozzátartozója”.*

Ez a szabály alapjaiban rendítette meg a rendőrség szervezetében, a rendőrségi gyakorlat során kialakult és hagyományosan ott működő, azt feltételező klasszikus kriminalisztikai szakértés helyzetét. Mivel a nyomozó hatóságok alkalmazásában álló igazságügyi szakértőket általában véve kizárták a szakvéleményadásból – miközben ez a szakértelem másként többnyire nem volt biztosítható – a törvény lehetőséget biztosított e szakértők igazságügyi szakértői intézménybe történő berendelésére. *„A törvény ily módon a kriminalisztikai szakértést végző, a rendőrségtől független, egységes állami szervezet-*

rendszer kialakításáig is biztosítja a kriminalisztikai szakértők kirendelésének lehetőségét” – ahogy a törvény magyarázata fogalmaz.⁷¹⁹

A Be. új kizárási szabálya azt idézte elő, hogy a bűnüldöző hatóságok bűnügyi technikusai, valamint azok a szakértői, akik a vizsgálatokat a megyei bűnügyi technikai részlegek hivatásos tagjaként végezték, nem tevékenykedhettek tovább hivatalukban, kénytelenek voltak elhagyni pályájukat. Ez hatalmas veszteséget okozott a bűnügyi szolgálatoknak.

Ez a helyzet azt az alapvető kérdést vetette fel, hogy milyen rendszerben biztosítható valójában a szakértői függetlenség, ha a szakértői tevékenység, eljárás kialakulását, hagyományát, feltételeit is tekintetbe vesszük.

Finszter Géza három lehetőséget vázolt.

„Az első megoldás az lehet, hogy a bűnügyi technikai és rendőrségi laboratóriumi rendszer nem szorul változtatásra. A rendőrségi laboratóriumokban működő és igazságügyi szakértői képesítéssel rendelkező munkatársak továbbra is eljárhatnak büntető ügyekben szakértőként, mert az általuk adott szakvélemény hitelessége megbízhatóan ellenőrizhető.”

A világszerte Daubert-kritériumok néven elhíresült követelmények arra utalnak, hogy *„a szakértői függetlenség legfontosabb feltétele maga a szaktudás, ami objektív eszközökkel ellenőrizhető. Továbbá belső eljárási szabályok kizárhatják, hogy a szakértő véleményének kialakításában utasítható legyen.”* Ezt kell hogy kiegészítse a szakvélemények védelem általi ellenőrizhetősége, a szakértő igénybevételének megfelelő biztosítása által.⁷²⁰

A második lehetőség

„az eredményesség és a törvényesség harmóniáját biztosító olyan struktúra, amelyben a bűnüldöző hatóságok megőrzik bűnügyi technikai kapacitásukat és laboratóriumi hátterüket, de az itt dolgozó szakértők, mint a nyomozó hatóság tagjai a büntető ügyekben folytatott vizsgálataikról nem adnak szakvéleményt. Megállapításait jegyzőkönyvbe foglalják, amelyek azután

719 A 1998. évi XIX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer Jogtár, 103. §

720 Finszter Géza – Kármán Gabriella: i. m. 58. o.

*a bizonyításban okiratként kerülhetnek felhasználásra. [...] Ennek az eljárásnak a szakértő kötelező igénybevétele szab határt.*⁷²¹

Ha a szakértő kirendelésének kötelező esetei mellett a rendőrségi azonosító laboratóriumok hagyományos és Európában általánosan elterjedt kompetenciáit is tekintetbe vesszük, akkor arra juthatunk, hogy

*„a bűnügyi szakértő intézetek csak a DNS azonosítás esetében nem folyamodhatnak a szakértői megállapítások jegyzőkönyvbe foglalásának módszeréhez, minthogy ebben az esetben a szakértő kirendelése kötelező. A többi szakterületen aggálymentesen követhető lenne az okirati bizonyítás. Ez a megoldás nem fosztja meg a nyomozó hatóságokat attól a technikai és természettudományos háttértől, amelyet a modern bűnüldözés az azonosító szolgálatok kiépítésével az elmúlt évtizedekben hozott létre, de megnöveli a bizonyítás törvényességét biztosító garanciák szerepét. Amennyiben a bírósági tárgyaláson az okiratban foglaltak vizsgálata ezt szükségessé teszi, a nyomozó hatóságnak az okiratot készítő tagja tanúként megidézhető és kihallgatható.*⁷²²

*„Kétségtelen, hogy a rendőrségi laboratóriumok által biztosított szakértelem így hatósági monopóliummá válhat, amit ebben a formában a büntetőeljárás más alanyai, de különösen a terhelt és védője nem vehetne igénybe. Arra kell azonban gondolnunk, hogy a helyszíni szemle során végzett bűnügyi technikai feltárás ugyancsak olyan bizonyítási eljárás, amelynek a próbáját a védelem szakértői nem végezhetik el.*⁷²³

Harmadik megoldásként Finszter felveti a bűnügyi technikai egységek és a bűnügyi szakértői intézetek leválasztását a nyomozó hatóságokról. Így ezek egy független igazságügyi szakértői intézményrendszerben kaphatnak helyet. Ezt a lehetőséget azonban elveti, mert ez azzal járna, hogy a nyomozó hatóságok *„elveszítenék tudományos háttérüket, az azonosító laboratóriumokat elzárják azoktól a bűnüldözési tapasztalatoktól és cselekvéstől, amelynek eddigi*

721 Uo.

722 Uo.

723 Uo. 59. o.

*eredményeiket köszönhették*⁷²⁴. A garanciák megteremtése azonban itt nem feltétlenül járna a várt előnyökkel.

A jogalkotó végül a 2010. évi CLXI. törvény 25. §-ával eltörölte az új kizáró rendelkezést, ezzel 2011. január 1-jén hatályba lépett a régi-új verzió. Eszerint a korábbi Be. 103. § (1) bekezdése szerint „103. § (1) Szakértőként nem járhat el,

b) aki az ügyben mint bíró, ügyész vagy nyomozó hatóság tagja járt vagy jár el, valamint ezek hozzátartozója”.

Ezzel azonban a kialakult helyzetet nem lehetett hirtelen helyrehozni. Így a kriminalisztikai szakterület szakértői ma is az NSZKK állományában, vagy független szakértőként – általában az intézmény által biztosított feltételeknél szűkebb technikai és egyéb háttér mellett – végzik tevékenységüket. Ezzel nyilvánvalóan korlátozottabbak a feltételei a bűnügyi technikusból szakértővé váló – ezen a területen gyakran ideális – szakmai pályafutásnak is.

A szakértői szervezetben 2017. január 1-jén bekövetkezett változások a bűnügyi technikai szolgálat helyzetére is hatást gyakoroltak. A bűnügyi technikai tevékenység végzése és szakmai irányítása a Bűnügyi Szakértői Intézettől nem az új szakértői intézménybe, a Nemzeti Szakértői és Kutatóközpontba, hanem a rendőrséghez került. A megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságok és más rendőri szervek bűnügyi technikai tevékenységének szakmai irányítását, a rendőrség bűnügyi technikai tevékenységéhez szükséges egységes feltételek megteremtését, egyes meghatározott bűnügyi helyszínek esetében a gyakorlati tevékenységet a Készletlenti Rendőrség látja el.⁷²⁵

A bűnügyi technikusból a szakértővé válás lehetőségét kívánja elősegíteni 2017-től a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, az Országos Rendőr-főkapitányság, a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ által szervezett „kriminalisztikai szakértő” szakirányú másfél éves képzés.

A klasszikus kriminalisztika területét a szakmai, igazgatási és eljárásjogi garanciák rendszere között ma sokáig a személyi és anyagi feltételek rendkívüli korlátozottsága jellemezte. A Kúria is megfogalmazza jelentésében,

724 Uo.

725 A Rendőrség szerveiről és a Rendőrség szerveinek feladat- és hatásköréről szóló 329/2007. (XII. 13.) Korm. rendelet 9. § w) pontja

hogyan megnövekedtek a szakértői tevékenységhez kapcsolódó, közvetlenül ahhoz nem tartozó terhek. Az igazságügyi szakértés szakmai és a jogi megalapozottságának biztosításához az anyagi feltételeket is meg kell teremteni. Az új Szaktv. ezt a kérdést is kezelni kívánja.

Itt kell megemlíteni a 2012. évi akkreditáción túl, hogy 2014-ben a BSZKI-ban jelentős fejlesztések és beruházások történtek, az ezzel járó személyi és technikai változások látványosan kedvezőbb feltételeket teremtettek az ott dolgozó szakértők számára. Mindennek alapján kijelenthető, hogy Magyarországon az intézményi feltételek megfelelnek az Európában támasztott követelményeknek, a szakértők nemzetközi fórumokon és szervezetekben történő közreműködésük által részeseik az európai és általában a nemzetközi folyamatoknak. Ezek a tendenciák a hiteltérdemlőség fokozását előirányzó törekvéseknek is kedveznek.

ÖSSZEGRZÉS

Értekezésem a kriminalisztika tudományának és gyakorlatának világszerte egyik legaktuálisabb kérdéskörét tárgyalja: az úgynevezett forenzikus diszciplína tudományos megalapozottsága kapcsán jelentkező aggályokat és az ennek kapcsán felmerülő megoldási javaslatokat.

A tudományos megismerés a szakértői bizonyítás kapcsán van jelen a büntető igazságszolgáltatásban. A kifejezetten kriminalisztikai célra kifejlesztett megismerési-bizonyítási (szakértői) eljárások jórészt szakmai-tapasztalati alapokon nyugszanak, így nélkülözik a kívánt biztonságot jelentő természettudományos megalapozottságot.

A szakértői bizonyítás ugyanakkor a tudományos-technikai fejlődés következtében egyre meghatározóbb szerepet kap a büntetőeljárásbeli megismerésben.

Az Amerikai Egyesült Államokban – bizonyítási rendszere révén – az igazságszolgáltatásban már az 1990-es évektől keresik a megoldást az alkalmazható ismeretek és módszerek azon kritériumainak meghatározására, amelyek a megbízhatóságot garantálják. 2009-től az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa is kiemelten kezeli a problémát. Felkérésére a Nemzeti Tudományos Akadémia Kutatási Tanácsa vizsgálatot folytatott a forenzikus tudományok helyzetének elemzésére. Az NRC a *Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward* (A forenzikus tudományok megszilárdítása az Egyesült Államokban: az előttünk álló út)⁷²⁶ címmel kiadott jelentésében a problémák megfogalmazása és a kezelésüket szolgáló javaslatok történetét, a megvalósítás lépéseiről, illetve azok megfelelő voltáról azonban a mai napig zajlanak a viták.

2015-ben az Amerikai Egyesült Államok elnöke újabb elemzésre kérte fel Elnöki Tudományos és Technológiai Tanácsadó Testületét (President's Council of Advisors on Science and Technology; PCAST) a forenzikus diszciplína tudományos megalapozottságának fokozása érdekében. A 2016 szeptemberében nyilvánosságra hozott megállapítások, illetve ajánlások a probléma gyökerét ekként összegezték:

726 Strengthening Forensic Science in the United States... i. m.

- Szükséges a forenzikus módszerek validitása és reliabilitása, tudományos standardjainak pontos ismerete.
- A speciális forenzikus módszereket értékelni kell abból a szempontból, hogy a validitásuk, reliabilitásuk tudományosan megalapozott-e.⁷²⁷

A jelentés példákat vonultat fel erre a sajátosságok összehasonlítása módszere kapcsán a DNS-, a haj-, az ujjnyomok, a lőfegyver- és lőszer-, az eszköznyomok, a harapásnyomok, a lábbelinyomok és a gumiabroncsnyomok, valamint a kézírás vizsgálatáról. Egyúttal javaslatokat fogalmaz meg a tudomány és a jog együttműködése, valamint a szakemberek képzéséről.

Az FBI nyilvános válaszában bár egyetértését fejezte ki a forenzikus tudományok meghatározó szerepe és kívánatos standardjai kapcsán, azonban vitatta, hogy a PCAST által meghatározott kritériumok valóban a tudományos validitás meghatározói-e. Ennek ellenőrzésére sincs mód, ugyanis a PCAST nem enged betekintést vizsgálatának részleteibe, így a módszer meghatározásának tényezőibe sem. Kritikával illették azt is, hogy a PCAST jelentése nem tesz különbséget az egyes forenzikus tudományok között, holott azok között jelentős eltérések vannak az egyedi azonosítás és a csoportazonosítás, -azonosíthatóság szintjén.⁷²⁸

Magyarországon nincs nagyobb visszhangja ennek a folyamatnak. Bár a szakértői bizonyítás kapcsán felmerültek lényeges, a büntető igazságszolgáltatásra is hatást gyakorló problémák, ezek főként a bűnjelek kezelésével, a szakértő függetlenségével, illetve kompetenciájának hiányával kapcsolatosak.

Meggyőződésem, hogy jogrendszerünk – így bizonyítási rendszerünk – különbözősége ellenére a bizonyítékok megbízhatóságának, ezáltal alkalmazhatóságának kritériumrendszere azonos alapokon nyugszik – azonos alapokon kell hogy nyugodjon –, hiszen a cél is azonos: az igazság megismerése. A közös alapok a tudományos megalapozottság, de minimálisan a verifikált módszertan pillérei.

727 Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature-Comparison Methods. <http://www.crime-scene-investigator.net/PDF/forensic-science-in-criminal-courts-ensuring-scientific-validity-of-feature-comparison-methods.pdf>

728 FBI Response to the report Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature Comparison Methods. <http://www.crime-scene-investigator.net/PDF/fbi-response-to-forensic-science-in-federal-criminal-courts-ensuring-scientific-validity-of-pattern-comparison-methods.pdf>

A kriminalisztikai szakértői területen 2000 óta folytatott kutatásaim célja annak vizsgálata és bemutatása, hogy hogyan érvényesülnek, egyáltalán hogyan kérhetők számon a hiteltérdemlőség korszerű követelményei azokon a szakértői területeken, amelyek nem állnak klasszikus értelemben természettudományos alapokon. Hogyan biztosítható a kriminalisztikai szakértői területeken (a nyom-, a fegyver- és az írásszakértői szakterületen, illetve emellett az ujjnyomszakértői területen) a hiteles, megalapozott, reprodukálható szakvélemény?

Értekezésemben kiemelt figyelmet szenteltem az utolsó negyed évszázadtól napjainkig bekövetkezett azon jogelméleti – és ezt meghatározó tudományelméleti – jogalkotási és joggyakorlati fejleményeinek, amelyek a szakértői bizonyítás többretegű megismerési modelljét (a mindennapi tapasztalati, a szakmai, illetve a tudományos megalapozottságú percepció és valóságmagyarázat) befolyásolták.

Áttekintésem a bizonyítás szabályai, módszere, ellenőrizhetősége és következményei szempontjából felölelte

- az Amerikai Egyesült Államok;
- az Európai Unió; illetve
- a magyar igazságszolgáltatás eredményeit és fejlődési irányait.

Vizsgálatom fókuszába a végbement és a kívánatos kölcsönhatások feltárása révén azt állítottam, hogy a tudományos megalapozottság „kínálati és keresleti oldala” milyen intézkedésekkel hozható kapcsolatba a hiteltérdemlőség javítása-erősítése szolgálatában.

Következtetésem egybecsengenek ugyan az igazságügyi szakértők tevékenységének friss hazai újraszabályozási indokaival, a szakértői bizonyítás jogi és szervezeti kereteinek azonban csak akkor tulajdoníthatunk a hiteltérdemlőséget biztosító kívánatos és szükségszerű többlethatást, ha azok módszertani egységesítő hatásának a spektrum teljességében teret adunk. *Javasolt lépéseim egyfelől az akkreditáció, a minőségbiztosítás terszerű kiszélesítése és elmélyítése, másfelől a bírósági gyakorlat e vívmányokkal való következetes lépéstartása irányába mutatnak.*

Az egyes szakterületek vizsgálati tárgyainak, módszereinek, eszközeinek részletes áttekintése során megállapítottam, hogy bár azok között lényeges különbségek vannak, a vizsgálati módszer azonosítási kérdés esetén az ösz-

sze hasonlító módszer, amely a jellemzőket „leíró” szubjektív elemzéstől a mérésen és számoláson alapuló matematikai-statisztikai módszerig széles skálán van jelen.

Az elvárás az, hogy más szakterületekhez hasonlóan ezeken a területeken is adatbázisokon, kutatási eredményeken alapuló mérési eljárások, statisztikai módszerek, értékelési standardok, illetve automatizált eljárások segítségével történjen a szakértői vizsgálat és véleményalkotás.

1. A megalapozottság első számú garanciája tehát a szakterületek alaptételeinek és vizsgálati módszereinek lehetőség szerinti tudományos alátámasztása, verifikálása.

Ehhez az első lépést az egyes nyomhordozók, nyomtípusok alapkutatásai, módszertani kutatásai jelentik. Kutatási eredményeim szerint a klasszikus kriminalisztikai területek főként abban különböznek, hogy egy meghatározott homogén vizsgálati tárgy azonosítása-e a feladat (mint például az ujjnyomszakértői területen), vagy sokféle nyomképző tárgy és az általuk okozott nyomok összevetése tartozik a szakértő kompetenciájába (mint például a nyomszakértői területen). Ez a tényező meghatározza a szakértő által alkalmazandó módszerek egységességét vagy sokféleségét.

A következő kérdés az, hogy mennyiben tekinthető egyedinek a vizsgálat tárgya. Az ujjnyomat az ember egyediségére visszavezethető egyedi és abszolút állandó jellemző. Az ujjnyomatok sajátosságaikra visszavezethetően csoportosíthatók. Ennek nyilvánvalóan azért van jelentősége, mert az egyedi tárgyak egyedileg azonosíthatók. A kézírás egyedi, azonban viszonylag állandó jellemző, ez azt jelenti, hogy a külső és a belső körülmények következtében variábilis is. Az egyediség a lőfegyver-lőszer azonosítása során a nyomképzési folyamatban rejlik. Bár maga a fegyver csöve is egyedi, de a lőszeren ezek az egyedi sajátosságok a fegyver működése során a behatárolt nyomképzési körülmények következtében hagynak egyedi nyomot.

Ezután adódik a következő kérdés, miszerint miben nyilvánul meg a „tárgy” egyedisége, hogyan vizsgálható, melyek az azonosító sajátosságok, illetve azok a sajátossági komplexumok, amelyek az egyediségét kifejezik. Az ujjnyomat esetén a minúciapontok az egyedi sajátosságok, illetve azok meghatározott együttese tekinthető „sajátosságkomplexumnak”.

Végül az egyedi azonosíthatóság feltétele maga a módszer, amellyel az egyediséget megtestesítő sajátosságkomplexum feltárható. A cél az, hogy az azonosító sajátosságok is megfeleljenek a tudományos követelményeknek (elemiségük és egyediségük révén), és a módszer is legyen kutatott, verifikált – a lehetséges szinten.

Ez a folyamat jelenleg ott tart, hogy nemzetközi szinten elvárás a laboratóriumok akkreditációja; ez a minőség ellenőrizhetőségének, biztosításának eszköze. E protokoll segítségével zajlik a vizsgálat folyamatának szabályozása, a döntés tényezőinek behatárolása, dokumentálása. A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben az akkreditáció valamennyi szakértői területen lezajlott.

Az akkreditáció e fázisa a szakvélemények megbízhatósága tekintetében azonban még nem nyújt megfelelő garanciát: az alkalmazható módszerek meghatározására jelenleg nem terjed ki. Álláspontom szerint erről a pontról kellene továbblépni a meglévő módszerek validitásának, megbízhatóságának, valamint a hibahatárok vizsgálata felé.

Továbblépésnek tekinthető e gondolatnak megfelelően, hogy az akkreditáció – mint a szakértői eljárás megfelelő minőség érdekében zajló meghatározása – legújabban azokat a területeket érintette a nyom- és a fegyverszakértői területen belül, ahol a vizsgálat tárgya és a nyomképző folyamat ekképpen meghatározható, vizsgálatuk, ezen belül a módszer is standardizálható. (Az akkreditáció a többi területen a laboratóriumot, az ott zajló vizsgálatokat általában érinti.)

Ennek megfelelően a nyomszakértői területen három új terület akkreditáltak: a lábbelinyomok és a feszítési eszköznyomok összehasonlító vizsgálatát, valamint a zárszerkezetek laboratóriumi nyomtani vizsgálatát. A fegyverszakértői területen a lövedékek és töltényhüvelyek összehasonlító vizsgálata az akkreditált speciális vizsgálat típus.

További lépésként szükséges lenne a szakterületek további kutatása. Ennek támogatására meg kellene teremteni a szükséges intézményi és személyi feltételeket.

Az Amerikai Egyesült Államokban erre a célra egy független nemzeti grémiumot hoztak létre, a Forenzikus Tudományok Országos Intézetét, amelynek feladata a forenzikus diszciplínák támogatása és fejlesztése, az eljárások standardizálása, a laboratóriumok akkreditációja, a szakértők minősítése, a kutatások koordinálása. A NIFS támogatja a kutatásokat a szakvélemények megbízhatósága, a módszerek/eljárások validitása és a foren-

zikus tudományosság fokozásának érdekében, és együttműködik az Országos Szabványügyi és Technológiai Intézettel, az állami és magánlaboratóriumokkal, az egyetemekkel és szakértői munkacsoportokkal.

Magyarországon a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ képezi a forenzikus tudományok gyakorlati bázisát, azonban a gyakorlaton túlmutató elméleti-elemző-stratégiai jellegű tevékenység feltételei alapvetően nem kielégítőek. A szakértői leterheltség mellett a kutatói attitűd, ambíció, elszántság egyidejű jelenléte gyakran inkább idea.

Álláspontom szerint a szakértői tevékenységet egy gyakorlati tapasztalatokra épülő, azokat felhasználó kutatói személyzet felállítása támogatná megfelelően. Ehhez a célhoz kapcsolódhatnak az egyetemek, ahol a kriminalisztika tudománya egyre határozottabban jelenik meg, továbbá természetesen az Országos Kriminológiai Intézet.

A technikai fejlesztéseket állami projektek motiválhatnák, így az ezen a területen jelenlévő biztonságtechnikai, biometria, informatikai újdonságok eredményesebben bekapcsolhatók lennének e törekvésekbe.

2. A szakvélemény megalapozottságának alapvető feltétele a megfelelő szakértői kompetencia, úgymint tudás, jártasság, tapasztalat, jogosultság, eljárási gyakorlat és rátermettség.

E feltétel teljesítésének alapvető forrása a szakértőképzés. Ezen túl a szakértővé válástól a szakértői működésig fontos a tevékenység megítélése és a szakértők, illetve a szakértelem minőségbiztosítása is. A hatályos Szaktv. új intézményeket vezet be a megfelelő szakértelem biztosítása érdekében. A kamara fontos szervező-irányító-ellenőrző szerepet kap ebben a folyamatban. A koncepció a „kompetens szakértői réteg” megteremtését mint célt jól szolgálja, az így felállított rendszer eredményességére a közeljövőben derül fény. Ehhez hozzájárul a nemzetközi szakértői szervezetek keretében zajló közös munka, a kutatásokban, körmérésekben történő részvétel.

A szakmai feltételek meghatározása során kiemelkedő szerepe lehet a *módszertani levelek*nek, amelyek mind a szakértői társadalom, mind a jogalkalmazás számára támpontot jelenthetnek, különösen a természettudományos megalapozottsággal nem rendelkező forenzikus szakértői területeken. Az új Szaktv. egyszerűsítette megalkotásuk feltételeit, és a törvény magya-

rázata külön indokolja a módszertani levél szükségességét, előnyeit. Mindez remélhetőleg előremozdítja a 2005 óta meglévő törekvést, miszerint az egyes szakértői szakterületek főbb elveit, megválaszolandó kérdéseit, vizsgálatának módszereit, alkalmazásának kereteit és határait a tudomány aktuális állásának megfelelően kell lefektetni.

Az anyagi feltételek az NSZKK-ban zajló fejlesztések és beruházások által, szintén hozzájárulnak a korszerű feltételek megteremtéséhez.

3. A rendszernek fontos része a jogalkalmazó: a kirendelő és a bizonyítékot értékelő hatóság.

A probléma kutatásához feltétlenül hozzátartozik annak jogalkalmazói monitorozása. A szakértői bizonyítás anomáliái kapcsán több vizsgálat is zajlott a közelmúltban, ennek során a tudományos megalapozottság hiánya kérdésként nem merült fel. A megoldandó kérdések felismeréséhez és megoldásához segítséget jelenthet a szakértői és a jogalkalmazói réteg szakmai párbeszéde, az ilyen irányú fórumok, illetve a tapasztalatok alapján összeállított célirányos képzések, tréningek a tudományos bizonyításról, annak kritériumairól, illetve azok hiányáról.

Meggyőződésem, hogy e szemlélet elsajátítása napjainkban nem mellőzhető, sőt valamennyi szakterület számára elengedhetetlen az igazság megismerésének folyamatában.

IRODALOMJEGYZÉK

Ackermann, Rolf: Einige Entwicklungstendenzen der Kriminalistik in Deutschland. *Kriminalistik*, 3/2008.

Agárdi Tamás: A kézírásvizsgálat, kézeredet-, (személy-)azonosítás új lehetőségei az igazság-szolgáltatásban. *Rendészeti Szemle*, 2007/6.

Agárdi Tamás: Az igazságügyi szakértői kamara. In: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban*. Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014.
http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf

Agárdi Tamás – Élő Róbert: *Recsys*. Grafológiai Intézet, Budapest, 1994

Agárdi Tamás – Élő Róbert – Ferencz Gyula: *Grafofeedback*. Grafológiai Intézet, Budapest, 1992

Agárdi Tamás – Kármán Gabriella: A hazugságvizsgálatról más szemmel. *Belügyi Szemle*, 1999/10.

Agárdi Tamás – Román Tamás: *Youcan grafológiai program*. Kézirat, Budapest, 1989

Agárdi Tamás – Szidnai László (szerk.): *A grafológia kézikönyve*. Grafológiai Intézet, Budapest, 1998

Alföldi Ágnes Dóra: Több államot érintő büntetőeljárásbeli bizonyítás – az Európai Bizonyítás-felvételi és az Európai Bűnügyi Nyomozati Parancsról. *Magyar Jog*, 2011/2.

Arató Mátyás – Kertész Imre: Kibernetikai módszerek alkalmazásának lehetőségei a kézírás vizsgálatában. *Belügyi Szemle*, 1966/1.

Ashbaugh, David R.: *Ridgeology: Modern Evaluative Friction Ridge Identification*. Royal Canadian Mounted Police, Canada, 1999

Ashbaugh, David R. – Houck, Max M.: Fingerprints and Admissibility: Friction Ridges and Science. *The Canadian Journal of Police & Security Services*, vol. 3, no. 2, 2005

Atkinson, Rita L. – Atkinson, Richard C. – Smith, Edward E. – Bem, Daryl J. – Nolen-Hoeksema, Susan: *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999

Az angolszász büntetőeljárás rendszer jogfilozófiai háttere és működési jellemzői. Kutatási jelentés. Kézirat. OKRI, Budapest, 2013

Balláné Füsztér Erzsébet: A tudomány a nyomozás szolgálatában. In: Ruzsonyi Péter (szerk.): *Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014

Balláné Füsztér Erzsébet – Borszéki Judit – Lakatos János: *Kriminálmétodológia*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000

- Bányai István: Az igazságügyi szakértői tevékenység módszertani kérdései. *Magyar Jog*, 2016/7–8.
- Bär, Wolfgang: Genetische Fingerabdrücke. Die Aussagekraft von DNA-Untersuchungen an biologischen Kriminalspuren. *Kriminalistik*, 5/1989
- Bárd Petra: Egy jogintézmény hányatott sorsa: az európai elfogatóparancs. *Rendészeti Szemle*, 2008/12.
- Bárd, Petra: Forensic Genetic Databases in Central and Eastern Europe. *Prawa Człowieka*, vol. 12, 2009
- Bencsik Erika: Írásszakértői kihívások és kutatások az ezredfordulón. *Belügyi Szemle*, 2005/1.
- Bencsik, Erika – Bóna, Péter – Máténé Fibecz, Anita – Károly, Istvánné: *Whose Will is in the Last Will? The Competition of Forgers*. ENFHEX Conference, Riga 4–6 September 2013.
- Bencsik, Erika – Griechisch, Erika: *Handedness detection of online handwriting based on horizontal strokes*. AFHA 2015
- Bencsik, Erika – Griechisch, Erika: *International Gra The Frequency of Occurrence of Handwriting Features in Online Male and Female Handwriting*. Poster. International Graphonomics Society (IGS), 2017
- Bencsik Erika – Vigh Bálint: Módszertani ajánlások a próbaírás felvételéhez. *Belügyi Szemle*, 2013/5.
- Berger, Charles: *Interpreting Evidence*. ENFHEX Conference 26–29 October 2011. Delft, Netherlands, 2011
- Berger, Margaret A.: The Admissibility of Expert testimony. In: *The Reference Manual on Scientific Evidence, Committee on Science, Technology and Law, Policy and Global Affairs*. 3rd ed. Federal Judicial Center–National Research Council of the National Academies, The National Academies Press, Washington, 2011
- Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika I–II*. BM Kiadó, Budapest, 2004
- Bócz Endre: A büntetőeljárásbeli bizonyítás néhány szemléleti és elméleti kérdése. *Magyar Jog*, 2008/2.
- Bodziak, William C.: *Footwear Impression Evidence: Detection, Recovery and Examination*. CRC Press, Boca Raton, 1999
- Bolyky Orsolya: Elmeorvos- és pszichológus szakértő a büntetőeljárásban. In: Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.): *Pusztai László emlékére*. OKRI–ELTE ÁJK, Budapest, 2014, 97–109. o. http://www.okri.hu/images/stories/konyvajanko/Pusztai_2014/pusztai_laszlo_emlekere.pdf

Bóna Péter – Elek Imre – Korek György: A vagyon elleni bűncselekmények nyomszakértői vizsgálatának néhány kérdése. *Belügyi Szemle*, 2002/5.

Broeders, Ton (A. P. A.): Some Observations on the Use of Probability Scales in Forensic Identification. *The International Journal of Speech, Language and the Law*, vol. 6. no. 2., 1999

Bruder, Carl E. G. – Piotrowski, Arkadiusz – Gijsbers, Antoinet A. C. J. – Andersson, Robin – Erickson, Stephen – De Ståhl, Teresita D. – Menzel, Uwe – Sandgren, Johanna – Von Tell, Desiree – Poplawski, Andrzej – Crowley, Michael – Crasto, Chiquito – Partridge, Christopher E. – Tiwari, Hemant – Allison, David B. – Komorowski, Jan – Van Ommen, Gert-Jan B. – Boomsma, Dorret I. – Pedersen, Nancy L. – Den Dunnen, Johan T. – Wirdefeldt, Karin – Dumanski, Jan P.: Phenotypically Concordant and Discordant Monozygotic Twins Display Different DNA Copy-Number-Variation Profiles. *American Journal of Human Genetics*, vol. 82, no. 3, 2008

Champod, Christophe – Margot, Pierre: Computer assisted analysis of minutiae occurrences on fingerprints. In: Almog, Joseph – Springer, Eliot (eds.): *Proceedings of the International Symposium on Fingerprint Detection and Identification*. Israel National Police, Jerusalem, 1996, pp. 305–318.

Champod, Christophe – Evett, Ian W.: A probabilistic approach to fingerprint evidence. *Journal of Forensic Identification*, vol. 51, no. 2, 2001

Champod, Christophe: *Fingerprint identification: advances since the 2009 National Research Council Report*. 2015. <http://rstb.royalsocietypublishing.org/content/royptb/370/1674/20140259.full.pdf>

Csányi Vilmos: A természettudományos gondolkodásról. *Magyar Tudomány*, 2007/2.

Császár Mátyás: *Az Európai Unió intézményi jogi aktusai*. Doktori értekezés. Szeged, 2012. <http://docplayer.hu/6770844-Az-europai-unio-intezmenyi-jogi-aktusai.html>

Csere Katalin: A szakértői vélemény felhasználásának kérdései az érdemi döntés meghozatala során. In: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban*. Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 254–258. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf

Csermely Péter – Gergely Pál – Koltay Tibor – Tóth János: *Kutatás és közlés a természettudományokban*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999 [Osiris Kézikönyvek]

Csirmaz László: Az Európai Unió igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos iránymutatásai. In: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban*. Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 23–28. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf [2014a]

- Csirmaz László: A szakértői bizonyítási rendszer megújításának szükségessége. Az igazságügyi szakértői névjegyzék. In: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban*. Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 53–63. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf [2014b]
- Csirmaz László: A szakvélemény elkészítésének főbb szabályai és a módszertani levelek problémája. In: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban*. Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 158–169. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf [2014c]
- Damaška, Mirjan R.: *Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study*. Yale Law School Faculty Scholarship Series, Paper 1591. Yale Law School, New Haven, 1973. http://digitalcommons/fss_papers/1591
- Dennis, Ian: *The Law of Evidence*. Sweet and Maxwell, London, 2007
- Déri Pál: *Korszerű nyomozás – integrált bűnüldözés*. BM Tanulmányi és Propaganda Csoport-főnökség, Budapest, 1976
- Déri Pál: Az integrált bűnüldözés. In: Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika II. kötet*. BM Kiadó, Budapest, 2004, 939. o.
- Déri Pál: A nyomozást elősegítő gyűjtemények. In: Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika II. kötet*. BM Kiadó, Budapest, 2004, 944. o.
- Dern, Christa: Die Zukunft der forensischen Wissenschaften. *Kriminalistik*, 5/2009.
- Driver, Russell W. – Buckley, M. Ronald – Frink, Dwight D.: Should We Write Off Graphology? *International Journal of Selection and Assessment*, vol. 4, iss. 2, 1996. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2389.1996.tb00062.x/abstract?deniedAccessCustomisedMessage=&userIsAuthenticated=false>
- Elek Imre: A vagyoni elleni bűncselekmények kulcskérdései. *Biztonságtechnika*, 2010/2., 127–140. o. [2010a]
- Elek Imre: Mechanikus zárszerkezetek a biztonságtechnikában traszológus szemmel. *Hadmérnök*, 2010/1. [2010b]
- Elek Imre – Hanka László: Lábbelinyom-töredék mint tárgyi bizonyíték. A valószínűség-elmélet alkalmazásának lehetősége a nyomszakértői gyakorlatban és a bizonyítási eljárásokban. *Belügyi Szemle*, 2014/3.
- Erdei Árpád: Az azonosító ismérvek állandóságának néhány kérdéséről az igazságügyi lőfegyver-tanban. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok* 8. BM Kiadó, Budapest, 1970, 330–359. o.
- Erdei Árpád: *Tény és jog a szakvéleményben*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987
- Erdei Árpád: Hazugságvizsgálat és igazságszolgáltatás. *Magyar Jog*, 1998/3.

- Erdei Árpád: *Tanok és tévtanok a büntetőeljárás jogtudományában*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011
- Esch, Heike: Der binäre Mensch. *Kriminalistik*, 4/2008.
- Fantoly Zsanett: *A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012
- Farkas Ákos: Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban. *Belügyi Szemle*, 2003/4.
- Farkas Ákos – Jánosi Andrea: A bizonyítás kérdései a határokon átnyúló bűncselekmények vonatkozásában az Európai Unióban. In: *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 12*. Miskolcai Egyetem, Miskolc, 2013
- Fazekas Judit: Bel- és igazságügyi együttműködés az Európai Unióban – a hágai programtól a stockholmi programig. In: Virág György (szerk.): *OKRI Szemle. 2. kötet*. OKRI, Budapest, 2012, 51–78. o. http://www.okri.hu/images/stories/OKRISzemle2009/OKRISzemle_2011/006_fazekas.pdf
- FBI Response to the report Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature Comparison Methods*. <http://www.crime-scene-investigator.net/PDF/fbi-response-to-forensic-science-in-federal-criminal-courts-ensuring-scientific-validity-of-pattern-comparison-methods.pdf>
- Fenyvesi Csaba: A számítógép a bűnüldözésben. *Belügyi Szemle*, 2003/7–8.
- Fenyvesi Csaba: Az új generációs bizonyítékok a kriminalisztika történeti mérföldköveinek tükrében. *Magyar Jog*, 2014/7–8.
- Fenyvesi Csaba: *A kriminalisztika tendenciái*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014
- Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Új magyar büntetőeljárás*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004
- Feyerabend, Paul: *A módszer ellen*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2002
- Finszter Géza: Rendészetek alkotmányos integrációja az unióban. *Belügyi Szemle*, 2004/5.
- Finszter Géza: A bűnügyi nyilvántartás helyzete és fejlesztésének lehetőségei. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 43*. OKRI, Budapest, 2006, 39–62. o.
- Finszter Géza: *Bevezetés a rendészettudományba*. Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 2008
- Finszter Géza – Kármán Gabriella: *A szakértői és a szaktanácsadói rendszer a büntetőeljárásban. A szakértői tevékenység jogszabályi alapjai*. Kézirat. OKRI, Budapest, 2009
- Fletcher, Maria – Löff, Robin – Gilmore, Bill: *EU Criminal Law and Justice*. Elgar Publishing, Cornwall, 2008

Flusser, Vilém: *Az írás*. Intermedia, Budapest, 1997

Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature-Comparison Methods. <http://www.crime-scene-investigator.net/PDF/forensic-science-in-criminal-courts-ensuring-scientific-validity-of-feature-comparison-methods.pdf>

Forker, Armin: Történeti kriminalisztika – kísérlet az európai kriminalisztika fejlődésének tanulmányozására. In: Katona Géza (szerk.): *A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból*. BM Kiadó, Budapest, 2001

Foucault, Michel: *Az igazság és az igazságszolgáltatási formák*. Latin Betűk Alapítvány Kiadó, Debrecen, 1998

Földi János: Akkreditálás a bűnügyi tudományos munka területén. *Rendészeti Szemle*, 2009/6.

Fraser, Jim (ed.): 5th Triennial Conference of the European Academy of Forensic Science. Glasgow, 8-11. September, 2009: Knowledge, research and leadership in forensic science. *Science and Justice*, vol. 50, no. 1, 2010

Furnham, Adrian – Gunter, Barrie: Graphology and personality: Another failure to validate graphological analysis. *Science Direct*, vol. 8, iss. 3, 1987.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0191886987900456>

Furnham, Adrian – Chamorro-Premuzic, Tomas – Callahan, Ines: Does Graphology Predict Personality and Intelligence? *Individual Differences Research*, vol. 1, no. 2, 2003.
<http://psycnet.apa.org/psycinfo/2004-15381-001>

Gál Tamás – Károlyné Dombi Ágnes – Sándorné Kovács Judit: Az okmányok szakértői vizsgálatának módszerei. *Rendészeti Szemle*, 2009/3.

Garamvölgyi Vilmos (főszerk.): *Kriminalisztika*. BM Kiadó, Budapest, 1961

Gárdonyi Gergely: A bűnügyi technikai szakterület hazai eredményei, a fejlődés lehetséges irányai. *Belügyi Szemle*, 2016/7–8.

Geerds, Friedrich: *Kriminalistik*. Schmidt-Römhild Verlag, Lübeck, 1980

Gergely, Zsuzsanna – Piszár, Anna: *Different Signatures – Same Author*. ENFHEX Conference, Riga 4–6 September 2013

Gianelli, Paul C.: *Why No Research?* Scholarly Commons, Faculty Publication, 2010.
http://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1095&context=faculty_publications

Graf, Christian: Perspektiven der Kriminalistik. *Kriminalistik*, 6/2002.

Grósz Tamás: *A szakértői bizonyítás megújításának kísérlete Angliában és Walesben*. <http://ujbtk.hu/dr-grosz-tamas-a-szakertoi-bizonyitas-megujitasanak-kiserlete-angliaban-es-walesben/>

- Grzeszyk, Czesław: Studies on minutiae of papillary lines. *Problemy Kryminalistyki*, 96/1972.
- Haber, Lyn – Haber, Ralph N.: *Challenges to Fingerprints*. Lawyers and Judges Publishing Company, Tucson, 2009
- Händel, Konrad: Offenlegung von Untersuchungsmethoden. *Kriminalistik*, 4/1976.
- Hársing László: *Bevezetés a tudományelméletbe*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999
- Hecker, Manfred: Forensische Handschriftenvergleiche. Anmerkungen zu amerikanischen Zweifeln am Beweiswert von Schriftgutachten. *Kriminalistik*, 3/1998.
- Hecker, Manfred: *Forensische Handschriftenuntersuchung*. Kriminalistik Verlag, Heidelberg, 1993
- Holé Katalin: Büntető anyagi és eljárási jogunk, valamint az Európai Unió kívánalmai. *Magyar Jog*, 2003/3.
- Horváth Gézáné: Roger Koppl: How to Improve Forensic Science. *Rendészeti Szemle*, 2007/12.
- Ibolya Tibor: Elfelejtett kriminalisták: dr. Gábor Béla, a daktiloszkópia első magyar szakértője. *Belügyi Szemle*, 2014/3.
- Kármán Gabriella: A kézírásvizsgálatok új lehetőségei és perspektívái. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 39*. OKRI, Budapest, 2002, 105–131. o. http://www.okri.hu/images/stories/KT/kt39_2002_sec.pdf
- Kármán Gabriella: A klasszikus kriminalisztikai vizsgálatok az automatizáció lehetőségeinek szemszögéből. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 40*. OKRI, Budapest, 2003, 254–288. o. http://www.okri.hu/images/stories/KT/kt40_2003_sec.pdf
- Kármán Gabriella: A kézírás mint a biometrikus személyazonosítás tárgya. *Belügyi Szemle*, 2012/11–12.
- Kármán Gabriella – Kiss Anna – Kardon László: Új, személyiségfüggő kriminalisztikai módszerek. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 36*. OKRI, Budapest, 1999, 246–268. o.
- Kármán Gabriella – Nagy László Tibor – Szabó Imre – Windt Szandra: A szellemtulajdon-jogokat sértő bűncselekmények kutatása. In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 48*. OKRI, Budapest, 2011, 49–80. http://www.okri.hu/images/stories/KT/kt48_2001_sec.pdf
- Karsai Krisztina: Az érinthetlenség illúziója, avagy gondolatok az európai közösségi jog és a nemzeti büntetőjog közötti kapcsolatokról. *Európai Jog*, 2004/4.

- Karsai Krisztina: A büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködésre vonatkozó rendelkezések. In: Osztovits András (szerk.): *Az Európai Unió alapító szerződéseinek magyarázata*. 2. kötet. Complex Kiadó, Budapest, 2008, 1947–2022. o.
- Katona Géza: *A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljáráásban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965
- Katona Géza: *Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. A kriminalisztika magyarországi előzményei*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977
- Katona Géza (szerk.): *A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból*. BM Kiadó, Budapest, 2001
- Katona Géza: *A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok*. BM Kiadó, Budapest, 2002
- Katona Gézáné: A krimináltechnika perspektívái és a nemzetközi együttműködés lehetőségei. *Belügyi Szemle*, 1998/7–8.
- Katona Gézáné – Luczay-Pénzes Attila: A számítógépes kriminalisztikai vizsgálórendszer. *Belügyi Szemle*, 1994/5.
- Katterwe, Horst – Brandes, Günter – Eisgruber, Robert – Grimmer, Wolfgang – Küppers, Wolfgang – Marquardt, Winfried – Pohl, Karl-Heinz: Harmonisierete Befundbewertungsskala für kriminaltechnische Untersuchungen. *Kriminalistik*, 12/2007.
- Kaye, David H.: The good, the bad, the ugly: The NAS report on strengthening forensic science in Amerika. *Science & Justice*, vol. 50, no. 1, 2010
- Kertész Imre: *A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárás jog és a kriminalisztika tudományában*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972
- Kertész Imre: Szubjektív és objektív elemek az igazságügyi szakértői vizsgálatokban. *Jogtudományi Közlöny*, 1975/8.
- Király Tibor: *Büntetőítélet a jog határán*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972
- Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000
- Király Tibor: Előszó. In: Katona Géza: *A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok*. BM Kiadó, Budapest, 2002
- Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008
- Kirk, Paul L.: The Ontogeny of Criminalistics. *Journal of Crimal Law and Criminology*, vol. 54, iss. 2, 1963
- Kiss Lajos: Következtetések a gyanúsítható személyekre a nyomozás során beszerzett kézírások alapján. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok* 7. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968, 229–251. o.

Kiss Lajos: *Az igazságügyi kézírás szakértői vizsgálat alapjai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977

Kovács Gábor – Czebe András: *An Introduction to Forensic CogInfoCom. Ügyészek Lapja*, 2017/1.

Kovacs, Gabor – Nogel, Monika: *The Accreditation of Forensic Laboratories as a Component of Realizing the European Forensic Science 2020 Concept. European Police Science and Research Bulletin*, 10/2014.

Köller, Norbert – Nissen, Kai – Riess, Michael – Sadorf, Erwin: *Probabilistische Schlussfolgerungen in Schriftgutachten. Kommission kriminalwissenschaft und -technik/Erkennungsdienst*. Wiesbaden, 2000

Köller, Norbert – Nissen, Kai – Riess, Michael – Sadorf, Erwin: *Probabilistische Schlussfolgerungen in Schriftgutachten. Zur Begründung und Vereinheitlichung von Wahrscheinlichkeitsaussagen im Sachverständigen Gutachten*. Luchterhand, München, 2004

Kube, Edwin – Simmross, Ulrich: *Új fejlődési tendenciák a kriminalisztikában, különösen a krimináltechnikában*. In: Katona Géza (szerk.): *A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból*. BM Kiadó, Budapest, 2001, 26–48. o.

Kubinyi Sándor: *A szakértőre vonatkozó büntető eljárásjogi szabályozás alakulása Magyarországon; a szakértői bizonyítás problémái a jogalkalmazásban*. In: Lévai Miklós (szerk.): *Kriminológiai Közlemények 52*. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995. http://www.kriminologia.hu/sites/kriminologia.hu/files/5203kubinyi_0.pdf

Kuckuck, Werner – Philipp, Manfred: *FISH – Das Forensische Informationssystem Handschriften*. In: *Grundlagen, Methoden und Ergebnisse der forensischen Schriftuntersuchung*. Verlag Max Schmidt-Römhild, Lübeck, 1989. S. 159–188.

Kuhn, Thomas: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000 [1962]

Kutor László: *Automatikus eszköz- és személyazonosítás műszaki informatikai módszerei*. PhD értekezés. Veszprém, 2007. http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2007/Kutor_Laszlo_dissertation.pdf

Kutrovác Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: *A tudomány határai*. Typotex Kiadó, Budapest, 2009

Laki János: *A tudomány mint nyelv és mint kultúra. Magyar Tudomány*, 2007/2.

Láng László: *Jelentés a szakértők igénybevételéről a nyomozó ügyészségek eljárásában*. In: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban*. Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 284–297. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemen_2.pdf

- Langbein, John H.: The Historical Foundation of the Law of Evidence: A View from the Ryder Sources. *Columbia Law Review*, vol. 6, 1996
- Laudan, Larry: The Demise of the Demarcation Problem. In: Cohen, Robert S. – Laudan, Larry (eds.): *Physics, Philosophy and Psychoanalysis*. Reidel, Dordrecht, 1983
- Leisztner László: A tudományos-technikai forradalom hatása a kriminalisztikai szakértők munkájára. *Belügyi Szemle*, 1985/1.
- Leo, William F.: Friction Skin Identification. A Scientific Approach. *The Print*, vol. 10, no. 3, 1994
- Leo, William F.: *What are the Effects of the Daubert Decision on Fingerprint Identification?*
<http://www.fingerprintidentification.net/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/researchpaperondaubert1.pdf>
- M. Nyitrai Péter: A nemzetközi bűnügyi együttműködés területeinek összefonódása Európában: a nemzetközi rendőri együttműködés és nemzetközi bűnügyi jogsegély. *Belügyi Szemle*, 2004/5.
- M. Nyitrai Péter: A nemzetközi bűnügyi együttműködés hazai jogának nemzetközi jogi konformitása. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2005/1.
- Melegh Gábor: Az igazságügyi szakértői tevékenység helyzete, alakulása a hatályos szabályozás tükrében. *Rendészeti Szemle*, 2007/12.
- Mérő László: *Új észjárások. A racionális gondolkodás ereje és korlátai*. Tericum Kiadó, Budapest, 2001
- Michel, Lothar: Für eine Schriftpsychologie als Grundlagendisziplin. *Zeitschrift für Menschenkunde*, Bd. 48, 1984
- Michel, Lothar: Schriftvergleiche. Bedeutung und methodik der forensischen Schriftuntersuchung in der Kriminalistik. *Kriminalistik*, 7/1992.
- Moenssens, Andre A.: *The Reliability of Fingerprint Identification. A Case Report*. 2002.
http://onin.com/fp/reliability_of_fp_ident.html
- Moenssens, Andre A.: *"Fingerprinting" Satisfies Daubert, U.S. Court of Appeals for the 3rd Circuit Affirms!* 2004. <http://www.clpex.com/Articles/TheDetail/100-199/TheDetail144.htm>
- Molnár Ambrus: Összefoglaló megállapítások. In: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban*. Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 341–365. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemenyn_2.pdf
- Molnár József: A kriminalisztika tudománya II. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok* 38. OKRI, Budapest, 1996, 201–216. o.

Morris, Jonathan: *The Need for a more consistent approach to the forensic examination of documents – an ENFSI working group perspective*. Glasgow, 2001. http://www.forensicscience.pl/pfs/46_morris.pdf

Nagy Judit: *Közös nyomozócsoportok az Európai Unió tagállamai közötti büntügyi együttműködésben*. PhD értekezés. Budapest, 2010. http://193.224.191.196:8080/phd/Nagy_Ertekezés.pdf

Neumann, Cédric – Champod, Christophe – Puch-Solis, Roberto – Egli, Nicole – Anthonioz, Alexandre – Bromage-Griffiths, Andie: Computation of Likelihood Ratios in Fingerprint Identification for Configurations of Any Number of Minutiae. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 52, no. 1, 2007

Nogel Mónika – Kovács Gábor: Comparative analysis of the legal regulation of forensic experts. In: Secretariat of the EAFS2015 Conference (ed.): *7th European Academy of Forensic Science Conference*. Abstract Book. (Czech Republic, Praha, 2015.09.06–09.11.) European Academy of Forensic Science, Praha, 2015

Novák Gábor: A kézírás egy kultúrkörhöz tartozás jelképe. Interjú dr. Hámori József akadémikussal az írástanítás jövőjéről. *Könyv és nevelés*, 2011/3. http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/a_kezirás_egy_kulturkorhoz_tartozás_jelkepe

Orbán József: Kriminálisztikai valószínűségi becslés Bayes-hálókkal. *Magyar Rendészet*, 2014/4.

Orbán József: A valószínűségi vélemények hibái és azok következményei a bűnügyekben. *Magyar Rendészet*, 2016/1.

Osterburg, James W. et al.: Development of a Mathematical Formula for the Calculation of Fingerprint Probabilities Based on Individual Characteristics. *Journal of the American Statistical Association*, vol. 72, no. 360, 1977

Page, Mark – Taylor, Jane – Belkin, Matt: Forensic Identification Science Evidence Since Daubert: Part II – Judicial Reasoning in Decisions to Exclude Forensic Identification Evidence on Grounds of Reliability. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 56, no. 4, 2011

Pápay Kinga: *Valószínűségi skálák az igazságügyi nyelvészetben*. <http://www.nytud.hu/alknyelvdok07/proceedings07/Papay.pdf>

Pfanne, Heinrich: *Wesen und Wert der Graphologie*. Greifenverlag, Rudolstadt, 1956

Pfefferli, Peter W.: Számítógép alkalmazása a krimináltechnikában. In: Katona Géza (szerk.): *A kriminálisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból*. BM Kiadó, Budapest, 2001, 218–228. o.

Pléh Csaba: *Bevezetés a megismeréstudományba*. Typotex Kiadó, Budapest, 1998

Pophalt, Rudolf: *Die Handschrift als Gehirnschrift*. Greifenverlag, Rudolstadt, 1949

Popper, Karl: *A tudományos kutatás logikája*. Európa Kiadó, Budapest, 1997

Pótorné Nagy Zsuzsanna: Intézeti szakértői működés kérdései. In: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban*. Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 105–114. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf [2014a]

Pótorné Nagy Zsuzsanna: Szakértői szemmel. In: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban*. Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 115–117. o. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf [2014b]

Prudhomme, Aischa S.: *The Evolution of the Science of Fingerprint Identification Meeting the Daubert Challenge*. 2012. <https://forensiccrow.wordpress.com/tag/fingerprint-identification/>

Pusztai László: Az okirati bizonyítás szabályozása a büntetőeljárásban. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 16*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 359–394. o.

Pusztai László: A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 20*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983, 292–321. o.

Pusztai László: Jogászképzés – igazságszolgáltatás – kriminálisztika. *Magyar Jog*, 1984/7–8.

Pusztai László: A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 24*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987

Risinger, D. Michael – Denbeaux, Mark P. – Saks, Michael J.: Exorcism of Ignorance as a Proxy for Rational Knowledge: The Lessons of Handwriting Identification of “Expertise”. *University of Pennsylvania Law Review*, vol. 137, no. 3, 1989

Roberts, Paul – Zuckermann, Adrian: *Criminal Evidence*. Oxford University Press, Oxford, 2004

Romanek József – Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyvezsda: *Daktiloszkópia 1904–2004. 100 éves a daktiloszkópia Magyarországon*. BM Kiadó, Budapest, 2004

Rundquist, Eric A.: *The Assessment of Graphology*. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol3no3/html/v03i3a04p_0001.htm

Saunders, Christopher P. – Davis, Linda J. – Buscaglia, JoAnn: Using Automated Comparisons to Quantify Handwriting Individuality. *Journal of Forensic Sciences*, no. 5, 2011

Seibt, Angelika: Forensische Handschriftenuntersuchung. Wahrscheinlichkeit als Hypothesen-vergleich. *Kriminalistik*, 3/2005.

- Seibt, Angelika: Forensische Handschriftenuntersuchung als Wissenschaft. *Kriminalistik*, 10/2006.
- Seibt, Angelika: Handschriftenuntersuchung. Erfahrungen mit dem VSC4Plus. *Kriminalistik*, 12/2009.
- Siegel, Jay A. – Saukko, Pekka J. (eds.): *Encyclopedia of Forensic Sciences*. The National Academies Press, Washington, 2000
- Solymosi, Józsefné – Tauszik, Nadja: Usage of AFIS System in Hungary. *Fingerprint Whorld*, no. 1, 1998
- Spencer, Maureen – Spencer, John: *Evidence Concentrate: Law Revision and Study Guide*. Oxford University Press, Oxford, 2010
- Srihari, Sagur N. – Cha, Sung-Hyuk – Arora, Hina – Lee, Sangjik: Individuality of Handwriting. *Journal of Forensic Sciences*, no. 7, 2002
- Stone, Rocky S.: *Mathematical probabilities in footwear comparisons*. Presented at the FBI Technical Conference on Footwear and Tire Tread Impression Evidence, Quantico, April 1984
- Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward*. Committee on Identifying the Needs of the Forensic Sciences Community, National Research Council. The National Academies Press, Washington, 2009
- Süli-Zakar Szabolcs: *Az írásképmúltja, az írás jövőképe. Et Lettera – Képeket írni, szavakat rajzolni*. Prezentáció. 2012. http://issuu.com/sulizakar/docs/et_lett_katalog_web
- Sveiby, Karl Erik: *A szervezetek új gazdagsága, a menedzselt tudás*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2001
- Szántó I. József: *A szakértői bizonyítás alapjai*. Dunatrend-Press, Budapest, 1999
- Székely János: *Szakértők az igazságszolgáltatásban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967
- Szepesvári Csaba: *DigiCapture*. Grafológiai Intézet, Budapest, 2003
- Szidnai László – Kiss András: *Grafometer*. Grafológiai Intézet, Budapest, 1995
- Szokolay István: *Büntetőjogtan a codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíráink és ügyvédeink számára*. Pest, 1845
- Szokolszky Ágnes: *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004
- The Reference Manual on Scientific Evidence, Committee on Science, Technology and Law, Policy and Global Affairs*. 3rd ed. Federal Judicial Center– National Research Council of the National Academies, The National Academies Press, Washington, 2011
- Thorwald, Jürgen: *Detektívek évszázada*. Minerva Kiadó, Budapest, 1969

- Thorwald, Jürgen: *A detektívek órája*. Minerva Kiadó, Budapest, 1973
- Tóthné Masika Edit: A szabadság, a biztonság és a jog térségének az európai alkotmányozás során körvonalazódó reformja. *Belügyi Szemle*, 2004/5.
- Törő Andrea: *Bizonyíték-transzfer az európai bűnügyi együttműködésben*. PhD értekezés. Szeged, 2014. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2147/1/Toro_Andrea_2014_phd.pdf
- Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljáráásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006
- Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba: *Kriminalisztika tankönyv és atlasz*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1998
- Vargha László: Az összehasonlító kézírásvizsgálat fő kérdései. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminalisztikai Tanulmányok 8*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970, 266–299. o.
- Vass Kálmán: Kézírászakértői vélemények értékelésének elvi és módszertani kérdései büntető ügyekben. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminalisztikai Tanulmányok 2*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963, 120–151. o.
- Vass Kálmán: A kézírásvizsgálat helye a bizonyításban. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminalisztikai Tanulmányok 6*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968, 58–63. o.
- Vass Kálmán: A kriminalisztikai kézírásvizsgálat és a modern grafológia. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminalisztikai Tanulmányok 7*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969, 177–228. o.
- Vass Kálmán: *A kézírás vizsgálata*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973
- Vass Kálmán – Pusztai László – Kriston László: A krimináltechnika a felderítés szolgálatában. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 23*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986, 410–488. o.
- Vigh András: Az igazságügyi kézírásvizsgálatok aktuális kérdései. Doktori értekezés. Budapest, 2007. http://www.ajk.elte.hu/file/DI_Vigh_Andras_dis.pdf
- Vigh András: Papíralapú vagy digitalizált? *Belügyi Szemle*, 2013/2.
- Vigh András – Nyilasi Tibor: A biometrikus személyazonosítás alapkérdései. *Magyar Rendészet*, 2008/1–2.
- Viski László (szerk.): *Kriminalisztika. Általános rész*. BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest, 1961
- Vitaforum a kriminalisztika magyarországi helyzetéről II. rész*. Összefoglalás az ORFK Bűnügyi Főigazgatóság és az RTF Rendészeti Kutatóintézet 1999. április 28-án tartott vitáulásáról. *Magyar Rendészet*, 2000/3–4.
- Vries, Hinrich de: Ist die Kriminalistik eine Wissenschaft? *Kriminalistik*, 4/2008.

Wáger János: Néhány gondolat a Bayes-analízisről. *Belügyi Szemle*, 2011/6.

Willis, Sheila: Power, Prozess, People – A presentation on quality and competence in forensic science delivered at EAFS 2009. *Science and Justice*, vol. 50, no. 1, 2010

Wirth Béla – Ferencz Miklós: A szakértővé válás, a szakértői névjegyzék és a szakértői kompetencia egyes kérdései. In: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban*. Kúria Jogegység-Elemző Csoport, Budapest, 2014, 43–52. o.

http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemenye_2.pdf

Woller János: *DNS a kriminalisztikában*. ORFK Oktatási és Kiképző Központ, Budapest, 1995

Kármán Gabriella az Országos Kriminológiai Intézet munkatársa. Ebben a monográfiában összefoglalja a klasszikus kriminalisztikai szakértői területeken végzett kutatásainak eredményeit. Vállalkozása *bátor*, teljesítménye *úttörő* jelentőségű, *módszertana példamutató*.

Bátorság szükséges ahhoz, hogy a megismerésnek azokat az alapformáit vegye górcső alá, amelyek a kriminalisztika megszületése körül jelentkeztek, még a tizenkilencedik század utolsó harmadában. A szerző nem kerüli meg a témakör legkényesebb kérdését: milyen természettudományos törvényszerűségekre támaszkodnak az érintett specialisták?

A szerző következtetései ezen a területen *úttörő* jelentőségűek: a szakértőket erős önkontrollra, és tudásuk kételkedést sem nélkülöző gyarapítására hívja, a szakértői függetlenség garanciáit hangsúlyozza, a büntető igazságszolgáltatást pedig arra serkenti, hogy a hiteltérdemlőség körében ne mulassza el ezt a magatartást számonkérni, és a garanciák felett őrködni.

Végezetül a *példamutató módszertanra* hívjuk fel az olvasó figyelmét. A kriminalisztika empirikus, alkalmazott tudomány, és ez a monográfia a praxis és elmélet komplex megközelítésével eleget tesz ennek a kihívásnak. Igazolja, hogy az elmélet nélküli gyakorlat kiszámíthatatlan, a gyakorlat nélküli elmélet pedig haszontalan.

A könyvet ajánlom mindenkinek, aki hiszi, hogy csak az emberiség teheti a büntetőjog-alkalmazást hatékonyá, és tudja, hogy a modern kriminalisztika megteremti ennek törvényes eszközeit is.

Finszter Géza
egyetemi tanár
professor emeritus

